

De schutterijen in Nederland

<https://hdl.handle.net/1874/293899>

III

8

DE SCHUTTERIJEN

IN

NEDERLAND.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

ACADEMIC DEPARTMENT

PHYSICS

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS DEPARTMENT

DE
SCHUTTERIJEN
IN
NEDERLAND.

ACADEMIESCH PROEFSCHRIFT

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

Dr. C. H. D. BUYS BALLOT,

GEWOON HOOGLERAAR IN DE WIS- EN NATUURKUNDIGE FACULTEIT,

MET TOESTEMMING VAN DEN ACADEMISCHEN SENAAAT

EN

VOLGENS BESLUIT VAN DE FACULTEIT DER REGTSGELEERDHEID,

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

Doctor in het Romeinsche en Hedendaagsche Regt

AAN DE UTRECHTSCHЕ HOGESCHOOL,

DOOR

CORNELIS JACOB SICKESZ,

GEBOREN TE AMERSPOORT,

IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

op Maandag den 25sten Januarij 1864, des namiddags te 1 ure.

UTRECHT,
T. DE BRUYN.

1864.

AAN MIJNE OUDERS.

„De gewapende burgermagt is een bolwerk der volks-
„vrijheid, zoo geducht als verheven.”

Dagverh. der Nat. Verg. I. 433.
Woorden van D. C. de Leeuw.

„De geheele natie in schutterijen vereenigd, zal, is het
„nood, hare vrijheid en onafhankelijkheid tegen iederen
„vijand weten te verdedigen.”

Rapport aan den Koning gedaan
door de Commissie tot herziening
der grondwet. 15 Julij 1815.
Aanmerking op art. 213.

Toen ik, in overleg met mijn geachten Promotor, besloten had de schutterijen tot het onderwerp mijner dissertatie te maken, ontveinsde ik mij geenszins de moeilijkheden daaraan verbonden. De schutterijen zijn zoo geheel met den maatschappelijken toestand van ons vaderland zamengevoegen en men stuit buitendien, vooral waar het hare aller-eerste geschiedenis betreft, nog op zoo menige onzekerheid, die eerst bij eene toenemende verbetering van ons gemeente-archiefswezen zal kunnen worden opgehelderd, dat voor hem, die slechts eene eerste, wankelende schrede waagt op historiesch gebied, het bewerken van een dergelyk onderwerp misschien vermetel mogt schijnen. Doch in aanmerking nemende, dat de behandeling er van mij tot groot nut kon zijn om onzen vroegeren staatkundigen toestand te leeren kennen en buitendien door de belangrijkheid en nieuwhed van het onderwerp aangetrokken, ging ik tot de bewerking er van over.

Meer nog dan tegen het eerste gedeelte van mijn proefschrift, zag ik op tegen de behandeling der schutterijen met het oog op hare reorganisatie, te meer omdat ik hierbij

een oordeel moest uitspreken over het werk van uiterst kundige mannen, die buitendien door langer of korter ondervinding geleerd, met groote kennis van zaken over het onderwerp konden spreken, terwijl ik zelf, met niet de minste praktische ondervinding op dat punt, slechts in theorie kon afkewren wat mij minder aannemelijk voorkwam. Doch de woorden van den Generaal Knoop deden mij over die bezwaren heen stappen, die, over de regeling en inrigting van onze schutterij sprekende, zegt: dat het eene zaak is, „die allen ter harte gaat, waaraan ook „de minst beduidende zijne krachten kan wijden.” Die woorden, welke de Generaal Knoop zeker niet behoefde te gebruiken om zijn schrijven over de schutterij te verschoonen, maak ik thans tot de mijne, waar ik de toegevendheid van de lezers mijner proeve inroep.

Het ligt in den aard der zaak, dat ik, de nieuwe regeling onzer schutterij besprekende, slechts algemeene beginselen kon aangeven, volgens welke het naar mijn oordeel wenschelijk zou zijn, dat de schutterij wierd ingerigt. Voor mij, die van militaire zaken geene ondervinding heb, was het onmogelijk in bijzonderheden te treden, daar zij mij te veel op krijgskundig gebied zouden gebragt hebben, 't geen ook geheel buiten den aard van dit geschrift lag.

Ik ging bij mijne beschouwing over de schutterijen van de meening uit, dat de weerbaarheid van ons land met de minste kosten op zoo goed mogelijken voet moet worden gebragt, en dat alleen eene goede regeling der schutterijen daartoe kan leiden. Het is ongetwijfeld een der eerste pligten van ieder Nederlander, hiertoe met al zijne krachten mede te werken en den tijd van vrede te gebruiken tot voorbereiding tegen mogelijk gevaar. De wet op de schutterijen moet die oefening regelen, maar nooit moet uit het oog verloren worden, dat men daarbij de

exercitiën niet zoo hoog mag opvoeren, dat de burgerlijke betrekkingen er onder lijden en de schoone verplichting, die op allen rust, eene te zware last wordt. Daarom vooral meende ik de wapenoefening van het jeugdige geslacht te moeten aanprijzen, omdat wij daardoor meer geleidelijk zonder veel moeite eene beter geoeffende schutterij zullen verkrijgen. Het is volgens mijne overtuiging het eenige middel om eenigzins te geraken tot den toestand, die men den Zwitsers zoo beajdt, doch dien men al te veel bewondert zonder dat men tracht dien zoo na-mogelijk opzij te streven.

Moge dit geschrift, al is het ook uiterst weinig, toch iets hebben bijgebragt om den wensch, op de laatste bladzijde gewit, te doen verwezenlijken en moge zodoende onze schutterij worden wat zij wezen moet: „een bolwerk der „volksvrijheid, zoo geducht als verheven.”

Het is mij een aangename plicht om allen, die mij bij het bewerken dezer proeve behulpzaam waren, mijnen dank te betuigen voor de in mijn werk betoonde belangstelling. Inzonderheid gevoel ik mij gedrongen hier den naam te noemen van den Heer P. Nijhoff, Provinciaal Archivaris van Gelderland, die met de meeste bereidwilligheid zijn tijd voor mij ten beste had en mij in het zoeken naar de noodige bronnen op het door hem uitstekend geregelde Archief der stad Arnhem op de vriendelijkste wijze bijstond. Vóór allen moet ik echter mijn hartelijken dank betuigen aan mijn hooggeschatten Promotor den Hoogleeraar Vreede, die met vriendelijke hulp mij steeds ter zijde stond, dien ik, vooral nu ik bij het bewerken van dit proefschrift nader met hem mogt bekend worden, leerde achten en liefhebben. Mede zij bij het verlaten dezer Hoogeschool een woord van dank toegebragt

aan allen, die tot mijne vorming hebben bijgedragen; inzonderheid betwig ik hierbij mijne erkentelijkheid aan de Hoogleraren Fruin, Lintelo de Geer, en O. v. Rees, van welke ik steeds de meeste vriendelijkheid heb mogen ondervinden.

U, mijne Academiebroeders! deels nog hier tegenwoordig, deels reeds door grooter of kleiner afstand gescheiden, u zij, bij herinnering aan onzen aangename omgang aan deze Hoogeschool, een hartelijk vaarwel toegeroepen. Maar een „vaarwel” niet in den zin van een afscheidsgroet: ik voeg er den wensch bij, dat, zoo wij in vroeger of later tijd elkander als oud-studenten zullen ontmoeten, wij dan niet van elkander zullen zijn vervreemd. Maar u inzonderheid, welke ik meer bijzonder met den naam van vrienden mogt noemen, met wie ik lief en leed van ons Academieleven deelde, u roep ik het toe: laat de vriendschap, hier aangeknoopt, in ons verder leven niet verflaauwen. Mogen wij ook al in het vervolg maatschappelijker worden naar den vorm, laat dit ons nooit verhinderen, om elkander steeds met een echt studentenhart den broederhand te blijven reiken.

UTRECHT, Januarij 1864.

INHOUD.

AFDEELING I.

DE SCHUTTENGILDEN; VAN HET MIDDEN DER 14de TOT
HET LAATST DER 16de EEUW.

- § 1. Oorsprong. — Doel. — Verhouding van de leden der schuttengilden tot de overige burgers. — Verschillende soorten van schuttengilden. — Hunne namen 1
- § 2. Bestond er eene verpligting om lid te worden van een schuttengilde? — Aantal der leden. — Verkiezing. — Voorwaarden aan het lidmaatschap verbonden. — Bestuur. — Overlieden 19
- § 3. Kleeding der schutten. — Kovel. — Paluer 31
- § 4. Wapenen 36
- § 5. Doelen. — Papegaaischieten. 39
- § 6. Privilegiën der schuttengilden 44
- § 7. Hun staatkundige invloed. 48

AFDEELING II.

DE SCHUTTERIEN OF BURGERSCHUTTEN ONDER DE
STAATS-STADHOUDERLIJKE REGERING

- § 1. De schutterijen bij de Unie van Utrecht erkend. — Haar staatkundige invloed verminderd door een besluit der Staten. — Verandering in den toestand der burgerwapening in het laatst der 16de eeuw. — De schuttengilden na de Unie. 64

	Bladz.
§ 2. Regeling der burgervendelen.	80
§ 3. De gewapende burgermagt en de revolutie (1780—1795).	95

AFDEELING III.

DE BURGERWAPENING SEDERT DE OMWENTELING VAN 1795.

§ 1. Voorloopige regeling door de Nationale Vergadering. — Eerste algemeene wet op de gewapende burgermagt	130
§ 2. De burgerwapening onder de constitutie van 1798	178
§ 3. De burgerwapening onder de staatsregeling van 1801	192
§ 4. De wet van 5 Junij 1806	199
§ 5. Regeling der schutterijen onder Lodewijk Napoleon. — Fransche heerschappij. — De Nationale Garde	203
§ 6. De schutterijen sedert het herstel onafhankelijkheid. Besluit van 20 December 1823. Wet van 27 Februarij 1815. Conceptwet van 1819. Wet van 11 April 1827.	210

AFDEELING IV.

DE REORGANISATIE DER SCHUTTERIJEN	217
Bijlagen	266
Stellingen.	171

AFDEELING I.

§ 1.

De toestand van het volk, zoowel van hen die het land bewoonden als van de stedelingen, was hier te lande in de eerste tijden niet zeer benijdenswaard. Geheel aan de op hun grondgebied oppermagtige heeren onderworpen, waren zij verpligt tot het bewijzen der zwaarste diensten, en verstoken van de dierbaarste regten. De staat waarin zij verkeerden verschilde weinig van dien der slavernij.

Het ontwakend gevoel van vrijheid deed in de 12de en 13de eeuw hierin eene verandering ten goede ontstaan. De kruistogten vooral waren het middel tot de groote omwenteling welke in die tijden plaats greep, tot het ontstaan der gemeenten, van den vrijen burgerstand.

De kostbare togten der edelen naar het heilige land had hun vermogen uitgeput en hen genoodzaakt velen hunner onderhoorigen voor een losprijs de vrijheid te

schenken, of die te beloven aan degenen, die hen naar Palestina wilden volgen.

Het bekend worden met de reeds elders bestaande vrijheid, de uitbreiding van den handel, waardoor de welvaart vermeerderd en het gevoel van zelfstandigheid meer ontwikkeld werd, de verzwakking van de magt des adels hier te lande door verplaatsing van aanzienlijke krijgsmagt naar het oosten, alles werkte de pogingen om het juk van den adel af te werpen in de hand.

De aldus vrijgewordene lijfeigenen vormden weldra in de steden vereenigingen, *communiæ*, *communibales*, tot onderlinge bescherming. De belofte werd bezworen dat iedereen bij dreigend gevaar gewapend de regten der gemeente zou helpen verdedigen ¹⁾.

De landsvorsten, die in de zich aldus ontwikkelende vrije steden een sterken steun zagen tegen de aanmatigingen van den adel, begunstigden ze en gaven haar regten en privilegiën. Hier tegenover stond de verplichting der steden om, bij noodige landweer, met een bepaald aantal gewapende manschappen den graaf bij te staan.

Deze verplichting was het gevolg der pas verkregene vrijheid. Slechts welgeborene vrije mannen werden ter heirvaart geroepen, lijfeigenen mochten geene wapenen dragen, zij deden slechts legerdiensten.

Het getal der manschappen dat de Graaf kon oproepen, was bij de oude handvesten bepaald. Haarlem moest b. v. 64 man te velde brengen, Leiden 25 man, Rotterdam mede eene kogge met 25 manschappen ²⁾. In het handvest van Graaf Willem IV in 1342 aan Am-

¹⁾ Mr. J. J. van Hees van Berkel, *Beschouwing over geschiedenis en staatsregt.* p. 35.

²⁾ Van Mieris, *Gr. Charterb.* II, 639.

sterdam gegeven, ¹⁾ werd gevorderd dat deze stad den Graaf dienen zou *tot zijner wille, naer hare magt*. In 1405 werden gedurende den Arkelschen oorlog 120 man van Amsterdam gevraagd.

Uit het regt, dat de stedbewoners met hunne vrijwording verkregen hadden, om nu als vrije mannen de wapenen te dragen, ontstonden derhalve reeds terstond twee verplichtingen. De eene, uit onderlinge overeenkomst geboren, om de stad tegen gevaar van buiten en innerlijke onrust te verdedigen, de tweede, om als onderdanen van hunnen landsvorst zich bij noodige landweer onder diens banier te scharen ²⁾.

Uit deze dubbele verplichting ontleenen de schutterijen haren oorsprong.

De burgers toch, trotsch op hun nieuw verkregen regt, dat hen in dezen op eene lijn stelde met den adel, namen met ijver de oefening in den wapenhandel ter hand. Doch hierin stuitte men op eigenaardige moeijeligheden. Was de oefening in de wapenen de eenige bezigheid bijna van den adel geweest, in de steden, waar handel en nijverheid begonnen te bloeijen, werd menigeen door de uitoefening van zijn bedrijf verhinderd zijn tijd aan den wapenhandel te besteden. Buitendien, de aankoop en het onderhoud van wapenen, die iedereen zelf moest bekostigen, was duur. Als van zelf vereenigde zich dus langzamerhand in de steden een gedeelte der burgerij, en dat wel de aanzienlijksten, die reeds een zekeren trap van welvaart bereikt hadden, om op gezette tijden zich in het hantoren der wapenen te bekwamen.

Zoo ontstonden er allengs in de steden vrijwillige

¹⁾ *Handb. van Amsterdam*, p. 13.

²⁾ Pestel, *De republica batava*, II, 216; III, 631.

vereenigingen, die, weldra door de stedelijke overheden en de landsvorsten tot gilde verheven en met privilegiën begiftigd, de schuttengilden geworden zijn, welke den steden en landsvorsten van uitstekend nut zijn geweest.

Men verwarre vooral deze schuttengilden niet met de schutterijen, zoo als wij die na de Unie van Utrecht ook onder den naam van burgervendelen of burgerwachten in de steden aantreffen ¹⁾.

Men stelle zich de zaak aldus voor. Op het geheele ligchaam der burgerij lag de verplichting tot bewaring der inwendige rust en veiligheid en tot het trekken ter heervaart. Het uitgelezen gedeelte der dienstpligtige burgers echter, die, in een gilde vereenigd, beter gewapend waren en zich meer uitsluitend met de oefening in den wapenhandel bezig hielden, vormde het eigenlijke schuttengilde of de schutterij.

De schutterijen na de Unie omvatten de geheele dienstpligtige burgerij, die in wijken of vendelen verdeeld was, welke ieder een bepaald aantal schutters moest bevatten ²⁾.

Deze wijze van ontstaan der schuttengilden maakt het dan ook begrijpelijk dat wij die niet terstond bij het opkomen der vrije steden aantreffen en dat zij niet overal tegelijk zijn ingevoerd. Eerst langzamerhand door het gemeenteleven ontwikkeld, heeft ieder schuttengilde zijn oorsprong te danken aan de stad waar het werd opgericht. Den tijd van hun ontstaan moeten wij, ten minste in de Noordelijke Nederlanden, in het midden der 14de eeuw stellen ³⁾. De oudste ons bekende schuttenordonnantie is

¹⁾ Hiervan spreken wij later in Afd. II.

²⁾ Dit verschil tusschen de schuttengilden en de latere burgerwachten is o. a. over het hoofd gezien door den heer L. E. Bosch in zijn *Gedenkboek der Utrechtsche Schutterij*.

³⁾ F. W. Pestel, *De republica batava*, II, 631.

die van Delft van het jaar 1397 ¹⁾. In de Zuidelijke Nederlanden, waar het gemeenteleven zich eerder ontwikkelde, treffen wij de schuttengilden dan ook vroeger aan. Hunne ordonnantiën aldaar zijn van onder dagteekening, terwijl ook eene plaats in de *Chronijk van Holland* van Goudhoeven op dit verschil schijnt te wijzen. Wij lezen daar: „In 't oorlog dat de XXVIII Bisschop van „Utrecht Godefridus van Rhene voerde om de burggracschap van Groeninghen, quam Floris van Hollandt den „Stichtschen met veel volck te hulp in 't jaer 1164. Chron. „Holland. Divis. XIII. cap. III. De oude latijnsche chronijck uijt d'Abdije van Egmont verschilt in 't jaer ende „segd dat dit oorlogh viel 5 jaren te voren. Noemt onder „des Grave volc het *rouwe Zeeusche onbetemde volc ende „de Vlaemsche schutten*” ²⁾.

Er zijn evenwel schrijvers die de oprigting der schutterijen eerst in de 15de eeuw stellen. Reigersberg b. v. schrijft op het jaar 1440: „Omtrent deesen tijden begost „men in Hollandt ende Zeelandt te lantieren die edele „handboge ende Cruysboge, ende die hertoghe Philips, „Grave van Zeelandt heeft in sommige steden van Zeelandt „daer broederschappen aghemackt, dieweke hy begaefde „en vryheid gaf, omdat ze met deese wapenen hem zouden leeren verweeren teghen haar vianden.”

¹⁾ Zie J. Kok, *Oorsprong der Nederlandsche schutterijen*, p. 5.

Idsinga, *Staatsregt*, II, p. 269.

V. Mieris, *Gr. Charterb.* III, 659.

Het woord schutter komt evenwel, ook hier te lande, veel vroeger voor, in tijden dat er nog geen spoor van een schuttengilde te vinden is. Reeds in 1264 wordt er gesproken van schutten die naar het leger van den Graaf werden geroepen om hem als lijfwacht te dienen.

Zie v. Mieris, *Gr. Charterb.* I, 345.

²⁾ Goudhoeven, *Chr. v. Holland*, p. 286.

Ook Th. Velius in zijn *Chronijk van Hoorn* ¹⁾ is van dit gevoelen. Doch ontegenzeggelijk hebben beide schrijvers zich vergist.

Behalve dat de oudste schuttenbrieven van veel eerder dagteekening zijn, laat zich ook uit andere feiten het vroeger bestaan der schuttengilden bewijzen.

In 1351 wordt er reeds gesproken van schutten die te Leiden naar den papegaai schoten ²⁾.

Zoo nam in 1428 Jacoba van Beijeren reeds deel aan het papegaaischieten. In 1407 begunstigde Willem IV de Hagenaars met Accyse, Vleeschhal, Vischmarkt, Kraan en dergelijke voordeelen, „behoudelic dat onse van den Hage den schutwijn hebben en houden sullen als wij hem die laetste gegeven hebben” ³⁾.

Het ontstaan der schuttengilden nu onthief de overige burgers in geenen deele van de verplichting, om mede ter heirvaart te trekken of om ter bewaking van de stad de wapenen op te nemen.

Werd er een heirvaart nitgeschreven, dan was de stad verplicht het bij de handvesten bepaalde aantal gewapende manschappen te leveren. Het getal leden der schutten-gilden echter was, in de oudste tijden vooral, nog gering, kleiner meestal dan het benoodigde aantal krijgsvolk, dat van de stad werd gevorderd. Zoo moest in 1398 de stad Amsterdam 300 gewapenden leveren voor eenen togt in Friesland, terwijl het schuttengilde toen uit niet meer dan 75 man bestond. In 1420 werden in eene schermut-seling tusschen de Utrechtschen en Amsterdammers 250

¹⁾ Pag. 59.

²⁾ Van Micris, *Gr. Charterb.* II, 797.

³⁾ Sebastiaan Centen, *Aanteekeningen op de Chronijk van Hoorn.* Hooft Graafland, *De origine et juribus sagittariorum in patria nostra.* Hardervici 1787. pag. 6.

der laatsten gevangen genomen, een veel grooter aantal dan de schutterij leden telde. Toen in 1402 de Utrechtschen, ter nakoming van het verbond met Hertog Albert gesloten, zich gereed maakten tot den optogt, lieten Beernt Proeys en Wouter Gawert, door den raad tot hoofdmannen aangesteld, bij klokkenluiding bekend maken, dat allen die geschikt waren te velde te trekken, nog dienzelfden dag voor het raadhuis moesten komen om de oversten en Homans te volgen. Later zonden zij nog meer versterking. Althans 14 dagen daarna werd weder afgekondigd: „de Raet ghebiet enen ygeliken, die „gheordineert is wt te reysen, dat hi hem daertoe ziet „dat hi rede zi morghen ter negender uren, ghewapent te „komen opter plaetsen als men de klock slaet, dat is te „weten, die Raet biden Rade, eude elc bi zine oudermans „in zyn ghilde, ende die scutte bi horen hooftmans.” Verder werd bepaald: „voert zo en zel nyemant trecken nochte „varen voer der stat wimpel nochte nyemant en zel bliven „after der scutter wimpel.” De stads wimpel had dus de voorhoede, de schutterswimpel de achterhoede ¹⁾.

Wij vinden die verpligting van alle burgers om ter heirvaart te trekken in eene oude Amsterdamsche keur van het midden der 15de eeuw, waarin wij lezen: „Item een „ygelyck Poorter die geboden wert van der stede wege „uyt te varen daer een Burgemeester ende andere van den „gerechte met de banier of met de wimper voor vaert, „dat hy op syn lyff en goet mede varen sal ende doen „als hem by den gerechte bevolen worden sal.”

„Item, wie dat bevolen wordt van der stede wegen uyt „te varen tot ceniger stede daer 't gerecht begeert ende „een Burgemeester mede vaert, die daer inne overhorigh

¹⁾ Burman, *Utrechtsche Jaarb.* op 't jaar 1402.

„waer, die verbeurde clek 's daegs vyf pond Hollants,
„dat 's te weten soo mennigen dagh als de reyse duerde" ¹⁾.

Het bewaken der stad geschiedde mede door de geheele burgerij, niet alleen door het kleine aantal schutters. In het diploma Guilhelmi Romanorum regis, complectens varia privilegia et consuetudines Alemariensium, wordt in § 52 bepaald: „Quicumque oppidanus non iuaret uni-
„versitatem ad compellendam extraneos, ne aliquid faciant
„contra jus oppidi de Alemaria solvet nobis unam libram
„et perdet oppidum per integrum annum" ²⁾.

Uit eene oude Amsterdamsche keur blijkt, dat de Poorters, reeds vroegtijdig in wijken verdeeld, onder 12 Hoofdmannen stonden, waakmeesters genaamd, die tegelijk brandmeesters waren en dat zij zoo de stad geregeld bewaakten. Slechts moest men bij de overheid als daartoe geschikt bekend zijn. „Item," zoo heet het, „nyemant
„en moet de stede waken hy en zy poorter jof poorters
„kint, ten wair dat 't gerechte kende of dat die waec-
„meesters kenden cle in hoiren bedrieve dat hy dair goet
„ghenoegh toe waire" ³⁾.

In Deventer was eveneens in het begin der 15de eeuw de burgerij in 8 benden (vendelen) verdeeld, die onder een even groot getal hoplieden de stad bewaakten. Dumbar spreekt in zijn *Kerkelyk en wereldlyk Deventer* van willekeuren aangaande de burgerwacht van 1361 en 1491.

Uit een en ander blijkt ons ten duidelykste dat het bewaren der stad en het trekken ter heirvaart pligten waren der geheele burgerij in het algemeen. Meer in het bijzonder evenwel rustte die taak op de schuttengilden.

¹⁾ *Handvesten van Amsterdam*, p. 139.

²⁾ Van Mieris, *Gr. Charterb.* I, p. 286.

³⁾ Wagenaar, *Beschryf. v. Amsterdam*, III, p. 171.

J. de Riemer beschrijft hunne verpligting aldus: „’t Heir „of leger bestond uit de Edelen en Steden. De Edelen „trokken op als Vasallen of Leenmannen, de Steden en „vrijheden, die zonden hunne poorters of burgers *’t geen „dan op de schutters meest aankwam*, die geordend werden „hen bij ’t Heir van den Graaf te voegen ¹⁾.

Werd de hulp der burgers dus gevorderd, hetzij ter be-
veiliging der stad, hetzij in dienst van den graaf, dan
kozen de stedelijke overheden daartoe inzonderheid de meer
geoeffende leden der schuttengilden. Deze bedongen en
verkregen daarvoor, of van de stedelijke overheden, of
van de landsvorsten, zekere voordeelen. Vandaar de tal-
rijke privilegiën waarmede wij de schuttengilden begiftigd
zien boven de overige poorters, die toch eveneens tot de
wapendienst verpligt waren.

Deze verhouding tusschen de leden der schuttengilden
en de overige burgers, werd bepaald bij de schuttenbrie-
ven of schuttenordonnantien. Daarbij werden hun voor-
deelen geschonken, maar tevens de verpligting opgelegd om
de stad in tijd van nood bij te staan. Zodoende werden
ze afhankelijk van de stedelijke regeringen, aan welke het
in de meeste gevallen stond, het aantal schutten te bepalen
dat, wanneer het noodig was, de stad ten dienste moest staan.

Te Amsterdam b. v. gaf vooraf, als er heirvaart geboden
werd, het geregt aan de Overmannen van de drie gilden
kennis van het getal der schutten, die men naar gelang
der andere poorteren zou noodig hebben. In een brief
van schout, schepenen en raad ten behoeve van het oude
schuttengilde komen de volgende woorden voor: „Voort
„wanneer men eenige schutteren sal behoeven in ons liefs
„Heeren ofte in der stede reyse, so sal ’t gerechte van

¹⁾ J. de Riemer, *Beschr. v. 's Gravenhage*, p. 697.

„der stede den Overmans van den schutteren te weten doen
„hoeveel schutters dat men tot die reyse behoeven sal
„nadat beloope van anderen der stede poorteren” ¹⁾).

Van die verpligting der Amsterdamsche schutteren, in verband met een hun geschonken privilegie, vinden wij een voorbeeld in een brief, waarbij aan de jonge schutterij van den voetboog en aan de handboogschutters te Amsterdam het vischregt in het Gouden water wordt geschonken: „behoudelick dat de ghemeenen schutteren van beyden „voorschreven schutterijen weder tot eenwigen dagen schuldigh sullen wesen te houden Harnasch, Boghen, pijlen „ende andere gereetschap daertoe dienende ende dat sy „der stede dienen, hou en getrou wesen van der stede „wegen en tot der stede kosten uytvaren sullen tot alder „tyt als sy des van den Burghemeesteren in der tyt wesende, vermaent sullen werden” ²⁾).

In een anderen schuttenbrief der Amsterdamsche schutterij van 1413 zegt de overheid, dat zij den schutteren „sulke punten en vryheden geven als hierna geschreven „staet, opdat sij onsen lieven genadigen Heere van Holland ende ons te bet en te minnelicker dienen mogen” ³⁾).

In een schuttenbrief der Groningsche schutterij komen de volgende woorden voor: „Wy Borgemeester en Raedt „in Groeningen, betughen mit desen openen brieve dat „die gemene schutten in onse stadt niet schuldigh en „sinnen buten der stadt to reysen, tensy sake dat die „halve stadt reysen doet buten der stadt” ⁴⁾).

¹⁾ *Handv. v. Amsterdam*, p. 139.

Zie ook v. Micris, *Gr. Charterb.* III, 659.

²⁾ *Handv. v. Amsterdam*, p. 141.

³⁾ *Handv. v. Amsterdam*, p. 141.

⁴⁾ I. A. Nijhoff, *Bijdr. voor vaderl. gesch. en oudhk.*, V, p. 142.
(Mr. H. O. Feith, *over de oude Groningsche schutterij.*)

Slechts bij uitzondering kwam het daar voor dat „dorch „begeerte des Raedes die schutten allene, buten die halve „stadt, reysen ofte tochten deden.”

In eenen anderen schuttenbrief der Groningsche schutterij van 1434 wordt bepaald: „ende ysset dat de hele „Stadt uytreyt, so solen allen de schutten medereysen, „ende reyst die halve stadt, so solen de schutten half „reysen, ofte anders derghelyck, ten weer dat de pertlode „wt de stadt reysen op een stortreyse, dat zie boven enen „nacht nyet wt en solden wezen, so solden die schutten „medereysen, sonder voirweygheringe” ¹⁾.

Uit deze bepalingen blijkt derhalve dat, waar het bewaken der stad en het uittrekken ter heirvaart een pligt was die op de burgerij in het algemeen rustte, de schut- tengilden de kern uitmaakten der gewapende burgerij ²⁾; dat zij, bestaande uit de aanzienlijkste, invloedrijkste burgers, die meer dan anderen in den wapenhandel geoefend waren, als het ware keurbenden vormden, op welke de stedelijke overheden en de landsvorsten zich in tijden van gevaar meer bijzonder verlieten.

Naauwkeurig moeten zij dan ook van de overige gilden onderscheiden worden, daar zij juist waren zamengesteld uit de aanzienlijkste leden der verschillende gilden, welke laatsten slechts bestonden uit hen, die uitsluitend een en hetzelfde bedrijf uitoefenden. Dit verschil zien wij b. v. sterk uitkomen te Utrecht waar in 1460 bij het vernietigen van het bestaande schuttengilde en het oprigten van een nieuw „alle schutten zijn afgezet en ieder derzelve „aangezeit in ziju gildt, in 't welk hij behoorde, te gaan” ³⁾.

¹⁾ I. A. Nijhoff, *Bijdr. voor gesch. en oudheidk.* V, p. 141. (Mr. H. O. Feith, *over de oude Groningsche schutterij.*)

²⁾ V. Mieris, *Gr. Charterb.* III, 659.

³⁾ Burman, *Utr. Jaarb.*

Toen nu de aldus in verschillende plaatsen opgerigte schuttengilden bij de legers der landsvorsten door hunne meerdere geoeffendheid uitstekende diensten bewezen hadden en toen het gebleken was dat zij voor de stedelijke overheden een krachtige steun waren ter bewaring der inwendige rust, kwam het, ook in plaatsen waar tot dusver zich nog geen schuttengilde gevormd had, aan de regering wenschelijk voor een dergelijke vereeniging te vestigen. Vandaar dat in sommige steden de overheden zelve schuttengilden oprigtten, die alsdan hun oorsprong niet aan vrijwillige vereeniging van eenige burgers, maar aan een regeringsbesluit te danken hadden. Van dit verschil in ontstaan der schutterijen spreekt ook Wagenaar, waar hij zegt: „de oprigting van zulke gilden was ten deesen tyde „gemeen hier te lande, doch geschiedde altoos *door of met „bewilliging en onder toezigt* van de wethouderschap” ¹⁾.

Een voorbeeld van een dergelijke oprigting door de regering treffen wij aan in de Deventersche schutterij ²⁾. De ordonnantie van dat gilde begint aldus: „Wij Burgemeys- „teren, Scepenen ende Raet, ende voert gantze gezwoeren „meenthe der stad Deventer doen kondt ende bekennen „voir ons ende onse nakomelingen in ende vermitz desen „onsen apenen besegelden brieve, dat wy eendrechtelicken „myt malckanderen overkomen synt an te nemen ende to „holden tot onser stads eere ende walvaert een deel schut- „tery, die de stad jaerlix cleden sal myt drie ellen „Leydeschen lacken.”

Er wordt verder in dien brief bevolen „dat elck van „de schutters geheel oft een deel, soo vaecke als 't doen „vallen sal, nae guetduncken der scutscepenen mytten

¹⁾ Wagenaar, *Beschr. v. Amsterdam*, III, p. 164.

²⁾ Opgerigt in 1518.

„olderhyden bereyt wesen sal toe trekken myt synen
„harnschen en geweer ter steden dair men oirdelen sal
„des noiden 't wesen.” In de brieven en ordonnantiën der
oudste schuttengilden is evenwel geen zweem van een
dergelijke oprigting door de stedelijke regering te herkennen.

Even als in de wijze van oprigting, zoo kwam er ook
na verloop van tijd conige verandering in de verplichtingen
der schuttengilden. Wij zagen het reeds, hun taak was
tweeërlei, het trekken ter heirvaart en het bewaren der
inwendige rust in de steden. In de eerste dier verplig-
tingen kwam allengs eenige wijziging, door het invoeren
der staande legers. Was vroeger het dienen in de gele-
deren van den landsvorst en het handhaven der stedelijke
rust in de schuttenbrieven op ééne lijn gesteld, het ligt
in den aard der zaak dat het eerste eenigzins op den
achtergrond geraakte, toen het onderhouden van bezoldigde
krijgslieden de hulp der gewapende burgers minder nood-
zakelijk maakte. Het kan ons dus ook niet verwonderen
dat er ordonnantiën zijn van later dagteekening, waarin
die verplichting tot het dienen in de gelederen van den
landvorst geheel achterwege blijft, zooals wij daarvan een
voorbeeld zien in de Haagsche schutterij, die werd opgerigt,
„om te verhoeden zekere merkelijke periculen van over-
„loopen en invasiën van Herdoopers en andere seditieuse
„mensen en generalyk tot defensie van de inwoonders der
„vryheid van den Hage en tot sterkenisse van de exercitie
„van justitie.”

Niet geheel en al echter werd terstond na de invoering
der staande legers de verplichting der burgers opgeheven
om ter heirvaart te trekken. J. de Riemer zegt hier-
van terecht in zijne beschrijving van 's Gravenhage: „reeds
„onder de Graven moesten alle schutten meest opkomen
„als de Graaf ter heirvaart ging voordat men het gebruik

„had op trommelslag uit het gemeene volk krijgslieden
„aan te nemen, welk gebruik men houdt door Hertog
„Karel van Bourgondië 't eerst hier ingevoerd te zijn,
„blijvende daarom de schutterijen der steden niet vrij
„evenwel.”

Het oproepen ter heirvaart had b.v. nog plaats in 1517
in den Gelderschen oorlog „wanneer de Heeren van
„den rade van Holland deden ontbieden de Leenmannen
„en voorts den vierden man uyt alle de steden, mitsgaders
„alle de landlieden om binnen Haarlem te komen en met
„den Heer van IJsselstein of zijne Gedeputeerden den
„Gelderschen tegen te trekken, die alomme de steden en
„dorpen in Noord-Holland innamen, plonderden en ver-
„woestten” ¹⁾.

Nog in 1504 lieten de oude schutters te Amsterdam
een Galjoot vervaardigen, waarmede zij veel schrik, op hun
togt tegen de Gelderschen, onder hunne vijanden ver-
spreidden ²⁾.

Het verdient opmerking dat de schuttenordonnantien
bijna geene bepalingen inhouden aangaande de krijgstuicht
en wat daarop betrekking heeft. Wij moeten dus aan-
nemen dat de regelen die in deze voor al de dienst-
pligtige burgers golden, ook op de leden der schuttengilden
toepasselijk waren. Hiertoe behoorde b.v. de bepaling
dat zij, die ter heirvaart getrokken waren, op straffe
des doods hunne banier niet verlaten mogten. „Wie
„mitter Baniere wttreect,” zoo lezen wij in de oude keuren
der stad Leiden, „als een wapentuere en die der Banier
„ontgaet of daer aftrect, terwylen dat die wt is, tenzy
„by oerlove van den Banierdrager ende ten minste twee

¹⁾ Goudhoeven, *Chr. v. Holland*, p. 576.

²⁾ Wagenaar, *Beschr. v. Amsterdam*, I, 199.

„van den gerechte, die daerby syn, die verbuert syn lyff
 „ende goet; voort als diegheene die mitter Baniere vuyt-
 „geboeden worden by namen of by der clock, sy syn poor-
 „ter of geen, die binnen Leiden woenen ende der Banier
 „niet en volchen sonder argelist, die verbuerden hoer lyff
 „ende haer goet. Gekeurt den 9^{den} dag in September 1447”¹⁾.

Ook lieten de stedelijke keuren in sommige gevallen plaatsvervanging toe. Het werd b.v. toegestaan om, wanneer men in dienst der stad uit was en er een heirvaart geboden werd, „eenen anderen kloeken man” op eigen kosten in zijne plaats te zenden. Ook hij werd vrijgesteld, die wegens ziekte of lichaamsgebreken ongeschikt voor de krijgsveld was. In 1421 besloot b.v. de Amsterdamsche overheid aangaande een zeker burger Tideman Simonsz, die in stads dienst zijn arm verloren had, „dat hi sal „sitten heirvaart vry, scot vry ende waeck vry, syn leven „lanck”²⁾.

Nog een enkele, meer vreedzame verpligting dan de beide reeds genoemde, rustte op de schuttengilden, om namelijk, bij het plechtig inhalen der vorsten, door hunne tegenwoordigheid praal aan den optogt bij te zetten. Met hunne prachtige kleeding, waaraan jaarlijks door de steden aanzienlijke sommen werden besteed, waren zij allezins geschikt om den luister dier feestelijke intogten te verhoogen³⁾.

Wij hebben gezien hoe de oudste schuttengilden door

¹⁾ Van Mieris en Van Alphen, *Beschr. v. Leiden*, p. 428.

²⁾ Wagenaar, *Beschr. v. Amsterdam*, I, 170.

³⁾ E. v. Meeteren, *Ned. Hist.* I. 26.

Balen, *Beschr. v. Dordrecht*, 290.

Wagenaar, *Beschr. v. Amsterdam*, I, 790.

Van Hasselt, *Arnh. oudk.* III, p. 19.

Van Mieris, *Gr. Charterb.* III, 659.

vrijwillige vereeniging der meest gegoede burgers ontstaan zijn. Met privilegiën van allerlei aard begiftigd, stonden de schutterijen in de steden in hoog aanzien. Niet te verwonderen is het dus, dat, bij den aanwas en bloei der steden, het voorbeeld, door de eerste burgers gegeven, ook bij minder doftige poorters navolging vond, te meer daar de stedelijke regeringen, overtuigd van het nut der schutterijen, die vereenigingen in de hand werkten. Wij zien dan ook in de meeste steden, naast die oudste schuttengilden, zich een tweede dusdanige corporatie vormen, die, evenzeer met privilegiën begiftigd, toch steeds in rang beneden het oudste schuttengilde stond. Uit minder aanzienlijke burgers zamengesteld, waren zij minder bevoorregt, en legde de stad aan hun onderhoud niet zooveel te koste, als aan dat der andere schuttengilden ¹⁾.

Hadden deze laatsten den ridderlijken voetboog aangenomen als wapen, waarvan zij zich bij voorkeur bedienden, de meer algemeene handboog was het wapen der nieuwere schutterijen.

De edele ridder van St. Joris was door verreweg de meeste oudste schuttengilden als beschermheilige aangenomen; St. Sebastiaan was de eenvoudiger patroon der handboogschutters.

Naast deze beide opgenoemde schutterijen vormden zich, toen de vuurwapenen hier te lande meer in gebruik kwamen, nog een derde soort, wier leden zich de oefening in het gebruik der kolveren of coluvren ten doel stelden. In de 16de eeuw treffen wij dus in de meeste steden drie schuttengilden aan, verschillend in ouderdom en rang.

Hun naam ontleenen zij meest aan hun beschermheilige of aan hun wapen.

¹⁾ Dumber, *Kerkelijk en wereldl. Deventer*, p. 37.

De oudste schutterijen komen meest voor onder de benaming van St. Joris of voetbooggilden, de daaropvolgende dragen veelal den naam van handboog- of St. Sebastiaanschutterijen, terwijl de kolveniersschutters zich verschillende beschermheiligen kozen en dan ook voorkomen onder de namen van St. Antonis-, St. Barbara-, St. Christoffel-, St. Bartholomeus-gilde enz.

Op dien algemeenen regel dat de St. Joris-gilden de oudste en aanzienlijkste zijn, komen enkele uitzonderingen voor. In 's Hertogenbosch b. v. was de oude voetboogschutterij toegewijd aan de Maghet Maria ¹⁾. In Arnhem stond het St. Odulf- of St. Olof-gilde, als oudste, in rang boven het St. Joostengilde, daarop volgde de St. Cathrijne-schutterij. Doch in die stad treffen wij reeds in de 15de eeuw een aantal verschillende schuttenverenigingen aan. In het jaar 1426 schoten daar naar den papegaai „dat Bingarts geselschap, die silveren schutten, die schipluden ende die willigen schutten” ²⁾. Verder wordt er melding gemaakt van *klompschutten*, een naam, die naar het schijnt moet worden afgeleid van het wapen waarin zij zich oefenden: „in het jaar 1474,” zegt de kronijk van Arnhem, „gaf „de stad aan de klompschutten *doe sy oer klomp worpen* „XXXV q. wyns.”

Ook naar hun rang en ouderdom worden de schutten-gilden somtijds onderscheiden en als zoodanig dragen zij den naam van *oude*, *jongere* en *jongste* schutten. Eveneens komen zij voor onder de benaming van Pinkstergilden, naar den tijd waarop de meesten gewoon waren hun jaarlijksch schietfeest te houden.

Velen der schuttengilden hadden in de kerken ieder

¹⁾ Oudenhoven, *Beschr. v. 's Hertogenbosch*, p. 41.

²⁾ V. Hasselt, *Kronijk v. Arnhem op het jaar 1426*.

een afzonderlijk altaar, aan hun beschermheilige gewijd, waar, volgens uitdrukkelijk voorschrift der ordonnantiën, voor ontslapene gildebroeders de mis gelezen en op bepaalde tijden geofferd werd. Om deze altaren te bewaren en in orde te houden, ontvingen de schutters meermalen geld van de stedelijke regeringen. In de stads rekeningen van Leiden b.v. komen de volgende posten voor: „Betaald „den Hoomans van de voetboogschutten omme St. Joris „outaar mitten misgewade en den Doelen in wezen te „houden en den dienst Godts te doen LX ƒ .”

„Item gegeven en betaald den Hoomans van de Hand- „boogschutten omme St. Sebastiaan outaar mitten mis- „gewade en den Doelen in wezen te houden en den dienst „Godts te doen de somma van XXX ƒ ” ¹⁾.

Te groote uitbreiding, waardoor de schuttengilden nu en dan, naar het schijnt, volgens het oordeel der stedelijke regeringen te veel invloed kregen, of ook wel het tegendeel van dien, verval, was oorzaak dat somtijds een schuttengilde werd vernietigd en door een nieuw vervangen.

Zoo werd in 1460 de schutterij te Utrecht afgezet, door dat het aantal leden te zeer was toegenomen en eene geheel nieuwe opgericht ²⁾. Hetzelfde viel in het begin der 16de eeuw in Deventer voor ³⁾.

Te Amsterdam ging in 1516 het oudste der drie aldaar aanwezige schuttengilden te niet, omdat het zich bij de stad in schulden gestoken had, met het uitrusten van

¹⁾ Van Mieris en Van Alphen, *Beschr. v. Leiden*. Deze posten kunnen tevens dienen tot bewijs van hetgeen wij hierboven zeiden van het verschil in rang tusschen de voet- en handboogschutterijen.

²⁾ Burman, *Utr. Jaarb*, p. 43, 405; zie pag. 11.

³⁾ Dumbar, *Kerkelijk en wereldlijk Deventer*, p. 37.

een schip in den Gelderschen oorlog ¹⁾. Het gilde, dat, tot aflossing der daartoe van de stad opgenomen gelden, de bronnen zijner inkomsten voor een deel moest afstaan, beklaagde zich, dat de middelen, die de stad tot onderhoud der vereeniging schonk, te gering waren. De regering besloot daarop die schutterij te ontbinden en er eene nieuwe, de kolveniers schutterij, voor in de plaats te stellen ²⁾.

§ 2.

Nu wij den oorsprong der schutterijen hebben nagegaan, en te midden der geheele dienstpligte burgerij, die vereenigingen hebben zien ontstaan, die zich meer bijzonder oefening in den wapenhandel ten doel stelden, doet zich als van zelf de vraag aan ons voor: bestond er, naast de gehoudenheid van alle burgers, om ten dienste van de stad en den landsvorst de wapenen te dragen, nog eene bijzondere verpligting om lid van een schuttengilde te worden ³⁾? Wat de oudste schuttengilden betreft, kunnen wij die vraag gerust ontkennend beantwoorden.

Men verplaatse zich in die eerste tijden, toen de vrijgeworden stedelingen, trotsch op hun nieuw verkregen rechten, het zich een eere rekenden de wapenen te dragen. Met geestdrift werd de oefening in den wapenhandel door hen ter hand genomen. Weldra vormden zich vereeni-

¹⁾ Zie pag. 14.

²⁾ Wagenaar, *Beschr. v. Amsterdam*, III, p. 167.

³⁾ Zie I. A. Nijhoff, *Bijdragen voor vaderl. gesch. en oudheidk.* V, p. 154 (Mr. H. O. Feith over de oude Gron. schutterij).

gingen van burgers, die door hunne maatschappelijke betrekking meer dan andere in staat waren aan die ridderlijke oefeningen deel te nemen. Zal het niet eene gewenschte zaak geweest zijn in die gilden te worden opgenomen, die, buitendien, in het genot van talrijke en aanzienlijke voordeelen, bij de stedelijke overheden en landsvorsten in hooge eere stonden.

Op iederen burger, hetzij hij schutter was of niet, rustte toch reeds de verpligting, om in tijden van gevaar zijne stad of zijnen vorst met de wapenen bij te staan. Zal het nu niet veel wenschelijker zijn geweest, bij die verpligting ook de voordeelen te genieten, die den leden der schuttengilden waren verzekerd?

Is dit zoo, waartoe was dan eene verpligting noodig om lid te worden eener vereeniging, waarin zeker een ieder zich gaarne zag opgenomen?

Indien het buitendien waar is, dat de schuttengilden oorspronkelijk door vrijwillige vereeniging zijn ontstaan, dan vervalt reeds daardoor geheel en al het denkbeeld van een gedwongen lidmaatschap. Waren zij corporatiën geweest, die door bevel van den vorst of der stedelijke regeringen ingesteld waren, en had op een gedeelte der burgerij de verpligting gelegen er lid van te worden, dan zouden wij daarvan ten minste iets moeten kunnen opmaken uit de eerste schuttenordonnantien. Deze nu spreken van eene dergelijke verpligting geen enkel woord. Zij nemen de schutterijen als reeds bestaande vereenigingen aan, erkennen het groote nut, dat zij in dienst der stad of van den vorst aanbrengen en geven haar voor bewezen of nog te bewijzen diensten een aantal aanmerkelijke voordeelen. Zij beperken slechts eenigermate de keuze van nieuwe leden, zoodat de opname in de schuttengilden van zekere voorwaarden werd afhankelijk gesteld.

Het is evenwel niet te ontkennen, dat er in den toestand der schutterijen met den tijd eenige wijziging gekomen is, als een gevolg der veranderde tijdsomstandigheden. De geestdrift vóór den wapenhandel, die eertijds de vrijgeworden poorters bezielde, is ongetwijfeld langzamerhand verminderd. Bij de ontwikkeling van handel en nijverheid, bij de verspreiding van meerdere weelde verloren die oude wapenoefeningen veel van hare aantrekkelijkheid. Wat vroeger vrijwillig was gedaan, ontaardde zodoende langzamerhand in eene verplichting.

Dit blijkt o. a. hieruit, dat men van de vergunning, die men te Amsterdam den schutten gaf, om zich uit de schutterij los te koopen, zoo dikwijls gebruik maakte, dat de overheid aldaar den 23sten Mei 1554 genoodzaakt was de volgende keur te maken: „Also dagelyks diverse „schutteren hun vervorderen uytkoop te doen teghens de „Overluyden, omme uyt der schutterye te gaan, hoewel sy „nochtans bequaam en jonk genoeg zyn om daarin te „blyven, daar deur 't getal der schutterye zeer verminderd „werd, dewelke myne Heeren van den gerechte langer niet „gedoogen of toclaten willen; soo ist dat dieselve myne „Heeren ordonneeren ende willekeuren, dat van nu voortaan „geene schutteren eenige uytkoop sullen mogen doen tegens „den Overluyden ofte yemant anders, omme van de schut- „terye verdragen te werden ende daaruyt te mogen blyven „op de poene van 't gelt, dat daaromme gegeven zal zyn „quyt te wesen, en daarenboven noch in de schutterye „te moeten blyven.”

Zoo werd ook in het begin der 16de eeuw de soldij voor de schutters ingevoerd, waarvan men in de eerste tijden geen sporen aantreft. Toen b. v. in 1523 de Groninger schutten met een vaandel burgers zouden uittrekken tegen de keizerlijke troepen, weigerden zij dit, als zij

geene soldij ontvingen. De stedelijke overheid gaf hun daarop elk één en den twee hoptieden elk 25 Philips guldens op de hand. Vandaar dat in 1528 door Burgemeesters en Raad *by openen brieve* de soldij werd vastgesteld. „Soe „loven wy,” aldus luiden de woorden van dezen brief, „in cracht des brieves denselven voerbeneden schutten „tho bestellen botter, kese, broet ende byer, dewyle sie „buthen tho velde liggen ofte des dages elck IIII st. „Ten weer oeck sake, dat die halve stadt toghe ende gelt „verdiende van den borgeren, soe sullen die schutten des- „selven gelyck hebben ende verdienen” ¹⁾).

De schuttengilden kwamen daarbij hoe lang zoo meer onder het gezag der stedelijke magistraten. Deze bepaalden het aantal schutten, dat het gilde zou bevatten, en bevalen vervolgens, bij vermindering van leden, de schutterij weder voltallig te maken. Ofschoon er nog van geene poenaliteit gesproken wordt, ingeval van weigering, zoo lezen wij toch reeds in eene Amsterdamsche ordonnantie van 1394, dat, zoo de schutterij eenige leden verloren had, „het geregt andere „goede poorters weder in het gilde zou *gebieden* te gaan” ²⁾).

De oorspronkelijke aard der schuttengilden veranderde zodoende geheel en al. Van vrijwillige vereenigingen werden het corporatiën, door de stedelijke regeringen aangesteld en geheel aan haar onderworpen. In 1556 b.v. werd het oude schuttengilde te Deventer ontbonden. Men stelde daarop een koning, 4 ouderluiden en eenige bevelhebbers aan, met last om uit de geheele burgerij, met voorkennis der schutschepenen, 400 burgers te kiezen, die de nieuwe schutterij zouden uitmaken. „*Negen goude guldens*”

¹⁾ I. A. Nijhoff, *Bijdr. voor gesch. en oudheidk.* V, p. 142 (Mr. H. O. Feith, de oude Gron. schutterij).

²⁾ *Handv. v. Amsterdam*, p. 140.

was de boete, gesteld op de weigering om in deze schutterij te treden ¹⁾.

Zoo werd langzamerhand de groote verandering voorbereid, die de burgerwapening in het laatst der 16de eeuw onderging, waarbij het onderscheid tusschen dienstpligtige burgerij en schuttengilden verviel, waarbij alle burgers onder dezelfde verplichting tot wapenoefening en wapendienst werden begrepen en waardoor dienstdoende burgerij en schutterij woorden werden van ééne beteekenis ²⁾.

In den beginne, zeiden wij, was het getal der schutten niet groot; het nam echter langzamerhand toe. Zoo bestond in 1394 de oude schutterij te Amsterdam uit omstreeks 75 man. In 1413 werd dit getal op 90 gebragt en in het begin der volgende eeuw bestonden de drie schutterijen daar ieder uit 200 personen ³⁾.

De Haagsche schutterij, die eerst slechts 80 leden telde, werd in 1561 door Philips tot 120 vermeerderd ⁴⁾.

Toen in 1397 de Utrechtsche schutterij hare eerste ordonnantie kreeg, bestond ze uit 100 leden. Het in 1439 aldaar opgerigte jonge schuttengilde bestond, nog in 1533, uit 92 schutten, terwijl de busschutten in dat jaar slechts 9 in getal waren. In 1408 bepaalde de raad te Utrecht het getal der oude schutten op 400, hetgeen, sedert vermeerderd ⁵⁾ in 1444 weder op 400 werd teruggebragt ⁶⁾.

Wanneer een schuttengilde een zijner leden verloor, dan

¹⁾ Dumber, *Kerk. en wereldl. Deventer*, p. 39.

²⁾ Zie Afd. II, § 1.

³⁾ Wagenaar, *Beschr. v. Amsterdam*, III, 165.

⁴⁾ J. de Riemer, *Beschr. v. 's Gravenhage*, 686.

⁵⁾ In 1427 telde de oude schutterij 560, in 1429, 572 schutten.

⁶⁾ Burman, *Utrechtsche Jaarboeken. Berigten van 't Hist. genootsch. te Utrecht*, I D, II st., 108.

werd er een nieuw lid aangesteld. Overal schijnt de stedelijke regering zich van eenigen invloed in die benoeming verzekerd te hebben: „Ende wanneer 't geboirt „die schutten te kiezen of te vernyen,” zoo zegt een oud Arnhemsch statuut, „dat sall altyt geschien by „toedoen ende believinge der Burgemeesteren, opdat goede, „eerbare mans en geselle dairtoe gesate ende gekoren „werden” ¹⁾.

In Amsterdam was bepaald: „Ende oock so sullen sy „in den voornoemden gilde stadclicken hebben vyf en 't „seventigh schuttors ofte meer. Ende waer 't dat de „Broeders van den gilde voorsz. alsoo vele afflyvigh worden „datter geen vyf en 't seventigh en waren, soo sullen de „Overmans van den voornoemde gilde dat te weten doen „den voorsz. gerechte: ende so sal 't gerechte andere goede „poorters daervoor weder in 't gilde gebieden te gaen by „rade der Overmans voorsz.” ²⁾.

Hier en daar werd zelfs eene boete gesteld op het aannemen van schutters, zonder toestemming van den raad. In de oude schuttenordonnantie van Utrecht van 1444 lezen wij: „Item en zellen geen Hoemans eenige scutte „meer annemen dan nae overdrachte des Raets out ende „nye, by eene koer van 10 g ter scutten behoef van zyns „zels goede, so dicke alst ymant dede” ³⁾.

Vrije, onafhankelijke mannen, die van hun eigen goed, beroep of handwerk bestaan konden, mogten alleen in de schutterijen worden opgenomen. Daarbij moesten het burgers zijn der stad, van wier schutterij zij lid werden. Voor den adel alleen schijnt hiervan eene zekere uitzon-

¹⁾ Van Hasselt, *Arnhemsche Oudheden*, p. 60.

²⁾ *Handvesten v. Amsterdam*, p. 140.

³⁾ Matthaens, *de nobilitate*, p. 1122.

dering te hebben bestaan. Althans in de Utrechtsche schuttenordonnantie was bepaald: „Item en sel nyemant „scutte wesen ofte scutscovel dragen, dan die dachlics bynnen Utrecht woint, gesondert die gulden spoeren spannen „off hoir kynder” ¹⁾.

Volgens eene ordonnantie van 1453 der schutterij, aan de maagd Maria gewijd te 's Hertogenbosch, moesten de schutters zijn „geboren ofte gecofte poirteren der stadt, „die jaer ende dach te vooren binnen dese veste der voors. „stadt gewoent sullen hebben” ²⁾.

Niemand dan die te goeder faam bekend stond, mogt als schutter worden aangenomen. „Nyemand sal in deese „schutterie genoemen werden, edt zy dan den gemeynen „schutten ind eenen iegelick bysunder lieff, doch sale hy „syn van gueder famen ind gerucht,” aldus was er bepaald in de ordonnantie der Arnheemsche schutterij (door Willem van Cleve, Hertog van Gelre, in 1538 op nieuw bevestigd in hare regten ³⁾). Was iemand reeds tot schutter verkozen en bleek het, dat men zich in hem had vergist, dan werd hem zijn lidmaatschap weder ontnomen. „Weert saecke,” aldus vervolgt de ordonnantie, „dat hy „anders bevonden wurde, sall hy weder vith die schutterie „gaen, ind daer nyet in kocmen hy en zij dan gebetert, „ind weert saicke dat yemant van den schutten bestoekt „wurde mit enyge quaede seyten off faemen dat synre eeren „toe nae gynghe, sall daer oick buyten blyven, soe vern

¹⁾ *Berigten van 't Historisch genootschap te Utrecht*, III D., II st., p. 133.

²⁾ *Handelingen van het prov. genootschap van kunsten en wetenschappen in Noord-Brabant over het jaar 1856*, p. 43.

³⁾ Van Hasselt, *Arnkh. Oudh.* III, p. 73.

Uit deze woorden blijkt tevens dat de stedelijke regering niemand als schutter kon benoemen, dan dien de overige schutters als zoodanig wilden aannemen.

„hy des nyet verandwoirden konde off beteringe deede nae „raedt des Conyncks ind synen Raeden.”

De aanzienlijksten van den lande lieten zich soms in de schutterij opnemen. Zoo was te Utrecht b. v. de bisschop schutter ¹⁾.

Somtjids schijnen de schutters, voor zij als zoodanig aangenomen werden, bewijzen van hunne bekwaamheid te hebben moeten geven. Volgens de ordonnantie van 1412 der oude St. Joris-schutterij te Brussel, kon niemand gildebroeder worden „of hy en sal connen wel en gheneu- „ghelyk spannen synen boghe mit synen banderie ende „mit synen vollen hernasche” ²⁾.

't Is evenwel zeer wel mogelijk, dat men door deze bepaling slechts heeft willen zorgen, dat niet anders dan gezonde, sterke mannen lid van het schuttengilde werden. Tot het spannen van den boog werd eene aanmerkelijke krachtsinspanning vereischt. Nam men nu in het gilde alleen hen aan die daartoe in staat waren, zoo was men gewaarborgd dat de gildebroeders steeds zouden bestaan uit mannen, op wier gespierden arm men in tijden van gevaar kon rekenen ³⁾. Geheel hiermede overeenkomstig is ook de bepaling, die men in sommige ordonnantiën aantrof, waarbij slechts mannen van een bepaalden leeftijd als schutter werden aangenomen. Te 's Hertogenbosch werd daartoe zelfs de ouderdom van 25 jaren vereischt, terwijl men tevens niet ouder dan 40 jaren mogt zijn. Was men

¹⁾ Matthaeus, *de nobil.* p. 1123.

Episcopus adscriptus sagittariis etiam ludis interfuit et processioni institutae certaminis particeps, instructus arcu et sagittis.

²⁾ *Berigten van het hist. genootsch. te Utrecht*, 3^e deel, 2^e stuk, p. 48.

³⁾ Te 's Hertogenbosch moest men mede eene dergelijke proef afleggen „om te besien off die den Heeren ende der stadt nutte ende oirbaerlyck „is ofte niet.”

Handelingen van 't prov. gen. van Noord-Brabant, 1856, p. 43.

echter eenmaal schutter, dan kon men tot zijn 50ste jaar in de schutterij blijven; op dien leeftijd was men verplicht „de scutscappe te verlaten, den (tenzij) dekenen „en den meester en docht, dat hij daer noch nutte ende „oirbaerlyck toe weere” ¹⁾.

Het verlaten der schutterij vóór den tijd, zonder toestemming van de regering en de hoofdliden van het gilde, werd reeds vroeg hier en daar beboet. In den schuttenbrief b. v. der oude Amsterdamsche schutterij van 1413 stond daarop eene boete van 10 pond.

Wie tot lid van een schuttengilde was aangenomen, moest eene zekere som geven „pro introitu.” Het bedrag hiervan was onderscheiden in de verschillende steden. Te Utrecht moest men een rijder betalen, benevens 2 pond was (voor de kaarsen van het altaar) en den bode 2 st. ²⁾.

Eveneens verschilde op onderscheidene plaatsen de eed, die een nieuw benoemd lid van een schuttengilde moest afleggen. In 's Hertogenbosch b. v. moest men zweren, dat men „nu voortane eeren soude onsen lieven Here Godt, „zyn lieve heylige gebencyde moeder die maghet Maria,

¹⁾ Eene belangrijke bijzonderheid treffen wij te Amsterdam aan. Eene keur aldaar bepaalde dat niemand *in dat oude scut* mogt gekozen worden *dan wt dat jonge scut, en handboge scut.*

Eene dergelijke bepaling treffen wij nergens elders aan, en wij meenen ook te mogen veronderstellen dat Amsterdam in dit geval eene uitzondering heeft gemaakt. We merkten het reeds op, dat in de meeste steden het oudste schuttengilde het aanzienlijkste was en dat de leden er van maatschappelijk hooger in rang en stand geplaatst waren, dan die der later ontstane schutterijen, een onderscheid dat reeds dadelijk in het oog springt bij het inzien der naamlijsten van de onderscheiden schuttengilden. Met eene bepaling als die te Amsterdam zou dat verschil spoedig geheel verdwenen zijn.

²⁾ Matthaens, *De nobilitate*, p. 1118, 1123.

„onsen gened. Heer, den stad ende zyn medeguldebroede-
 „ren goet ende getrouwe wesen sal, soe hem Godt help
 „ende die heylige Ridder St. Joris” ¹⁾.

Te Amsterdam moesten de schutten, volgens eene or-
 donnantie van 4 April 1413, de belofte bezweren: „dat
 „zy der stede dienen, hou ende getrou wesen van der
 „stede wege en tot der stede kosten uitvaren sullen tot
 „alder tyt, als sy des van den Burghemeesteren, in der
 „tyt wesende vermaent sullen werden ²⁾.”

Iedere aldus zamengestelde schutterij was in een aantal
 rotten verdeeld, aan wier hoofd Hopmannen geplaatst
 waren, die met de, over de geheele schutterij bevelvoerende
 overhoden, het gilde bestuurden. Deze laatsten droegen
 verschillende namen. Ten eerste had ieder schuttengilde zijn
 koning, waartoe hij werd benoemd, die op het jaarlijksche
 schuttenfeest den vogel had afgeschoten. Wie driemaal
 achtereen koning was werd schutterskeizer ³⁾. Verder ston-
 den aan het hoofd van het geheele gilde de Dekens, ook
 wel Overmans of Gezwoorens ⁴⁾ genaamd. Gewoonlijk
 waren het de burgemeesters die daartoe werden benoemd;
 de stedelijke overhoden stelden hen aan, meest voor een
 jaar, waarna zij weêr als gewone schutters terugtraden.
 De mindere over de rotten gestelde overhoden droegen
 verschillende namen; zoo leest men van Hoofdman,
 Homans, Hopluiden, Overste Homans enz. Deze wer-
 den meestal door de schutters zelve of door Koning,
 Dekens en Hoplui aangesteld. Te Utrecht had die ver-
 kiezing op eigenaardige wijze plaats. „Item,” zoo lezen

1) *Handelingen v. h. prov. gen. v. N. B.* 1856, p. 43.

2) *Handvesten van Amsterdam*, p. 141.

3) Zie hierover verder § 5.

4) Wagenaar, *Beschr. van Amsterdam*, III, p. 164.

wij in hunne ordonnantie, „overdragen by den gemeenen „scutten, dat men van deser tyt voort, die homans kieser „sell in desen manieren. Dat men alle die scutternamen „in een muts doen sell, end welke vijf ecrste namen die „voirtcomen, sellen elox houen enen goeden man, end dan „twe bonen uten vyven, en weleke twe van den vyven „die meeste bonen hebben, die sellen dan ons overste „homans wesen” ¹⁾.

Niet iedereen mogt tot Hopman verkozen worden. „Item,” zoo lezen wij, „zo en zel niemant Hoeman van „den scutten wesen mogen, tenzy dat hi stedelyk mit „zynre hoochster werc binnen der stadt woent, in alre „maniere als die Raet out ende nyeve op tengenen, „die in den Raide sitten zellen, overdragen hebben. „Iemand heeft zyn *hoochste weer* daer zyn echte wyf „woent, van denwelcken hy naer recht niet gescheyden „is” ²⁾.

Al deze verschillende overheden te zamen hadden het bestuur over het schuttengilde: in zooverre worden zij ook wel voor een gedeelte *Raden* genoemd. Zoo lezen wij b. v. in de ordonnantie door Philips II aan de Haagsche schutten gegeven: „Wy hebben ontvangen die ootmoedige „supplicatie van Coninek, Decken, Hooftmannen ende agt „Raden van der Confreryen van de ridder St. Joris in „onzer vleeke van den Hage” ³⁾.

De aldus zamengestelde besturen der schutterij waren geplaatst onder de stedelijke overheden, van wie zij hun last ontvingen. Te Deventer waren twee schepenen, jaarlyks door den magistraat uit zyn midden gekozen,

¹⁾ *Berigten van het Hist. gen. te Utrecht*, I d., II st., p. 135, 136.

²⁾ *Matthaeus, de nob.*, p. 1112.

³⁾ *J. de Riemer, Beschr. van 's Graevenhage*, I, p. 662.

afzonderlijk met het opzigt over de schutterij belast; zij werden daar *schutschepenen* genoemd ¹⁾.

Het was de pligt der overheden, te zorgen voor de goede handhaving der ordonnantiën. Vooral was het toezigt op de wapening der schutterij aan hen opgedragen. Zij moesten steeds zorgen, dat elk schutter een goeden boog en een goed harnas bezat, opdat ieder in tijd van gevaar terstond gereed zou zijn uit te trekken. Reeds in de Delftsche schuttenordonnantie van 1379 was vastgesteld, dat de overlieden met den schuttenkoning elke maand de daartoe opgroepen schutten zouden schouwen.

Het waren mede de Hoofdlieden der schutterij, die voor het geregeld innen der boeten zorgden. Het was hun geoorloofd van de wanbetalers een pand te vorderen: „Ende die Overmans van den schutteren sullen der schut-
„teren boeten voorsz. mogen winnen, als se verschijnen
„met rechte, ende daer dan om panden na den rechte
„van der stede voornoemt” ²⁾.

In Groningen hadden de hophilieden der schutterij nog eene andere verplichting: zij moesten daar namelijk toezien dat de maten en gewigten eene wettelijke gehalte hadden, dat er geen voorkoop plaats greep, en dat alle te koop aangeboden visch en vogels van goede hoedanigheid waren. In den schuttenbrief van 1434 komt dit toezigt voor, als opgedragen aan al de schutten, naderhand werd het echter alleen door de Hophilieden waargenomen ³⁾.

De verordeningen op dit punt zijn afzonderlijk verzameld in een wetboek, genaamd *het schuttenrecht*, dat reeds in 1482, op St. Valentijnsdag is gepubliceerd.

¹⁾ Dumbar, *Kerkl. en wereldl. Deventer*, p. 38.

²⁾ Amsterdamsche Schuttenbrief van 1413.

³⁾ *Bijdr. v. I. A. Nijhoff*, V, p. 150 (Mr. H. O. Feith, de oude Gron. schutterij).

§ 3.

Hoe hoog de schuttengilden in aanzien stonden en hoe trotsch de steden waren op deze bewijzen harer magt en onafhankelijkheid, blijkt voornamelijk uit de kleeding der schutten. Aanzienlijke sommen werden jaarlijks door de stedelijke regeringen hieraan besteed, ten einde tegen andere plaatsen te kunnen wedijveren ¹⁾.

Toen in 1474 hertog Karel van Bourgondië het beleg voor Nuys had geslagen en „de steden van Holland „aldaar hun volk van wapenen sonden, Poorteren en „soudenieren met verschillende kleedingen elk van zyne „stad over het harnas” ²⁾, riepen de belegerden, hunne aanvallers bespottend, *de winter komt, want de bonte kraaijen komen in 't land*; en zij moet ook wel een bont gezigt opgeleverd hebben, zulk eene legerplaats, waar de poorters van verscheidene steden vereenigd waren, allen gedost in de kleuren hunner stad ³⁾, maar waar bovenal de schutten, met covel en paleur versierd, in pracht van uitrusting voor de edelen niet behoefden te wijken ⁴⁾.

¹⁾ „By de blyde inkomsten van Landsheeren,” zegt o. a. van Meteren van de schutterijen sprekende, „kwamen ze in 't geweer „en vermeerderden de praal der plegtigheid door de pracht hunner uitrusting.” E. van Meeteren, *Nederl. Hist.*, I, p. 26.

²⁾ *Oud Holl. Kronijk*, Div. XXX, c. 64.

³⁾ Want ook de poorters, die behalve de schutten nittrokken, hadden eene bepaalde kleederdragt, van die der schutten onderscheiden. De stedelijke magistraat bepaalde dit in verschillende keuren. Zoo moesten b. v. volgens eene Amsterdamsche keur van 1403 de niet tot de schuttengilden behorende poorters op Sacramentsdag optrekken „in een pallure ende „wapenrok, half root half wit, root boven.”

⁴⁾ De heer J. A. Gerlach Jr. deelt in zijn *Oorsprong, geschiedenis en tegenwoordige toestand van het Collegie van oude schutters van den*

Hunne kleeding (livrye) werd vastgesteld door de stedelijke overheden of door die der schutters. In eene keur van Amsterdam van 1471 b. v. wordt bepaald, dat elk schutter zijne kleeding maken moest „zoo als de Conynck mit „sinen hogen raet dit ordineren zou” ¹⁾.

De schutters werden, zooals we reeds aanmerkten, of geheel door de stad uitgerust, of hun werd jaarlijks eene toelage geschonken, ter gemoetkoming in de daaraan verbonden onkosten.

Zoo werden te Deventer de oude schutten jaarlijks op stads kosten geheel gekleed met bruin en rood laken, over de naden belegd met witte strepen. Aan de jonge schutten gaf men niet anders dan kaproenen van dezelfde kleuren ²⁾.

In Amsterdam kregen de schutten van de stad jaarlijks *elf goede gouden Hollantsche schilden tot haren palloren ter hulpe*.

De twee voornamste deelen hunner kleeding waren de schut- of wapenrok en hun hoofddcksel, dat gewoonlijk schutcovcl genoemd werd. De wapenrok draagt verschillende namen. Wagenaar spreekt van *pallore*, *pallour*, *pallure* ³⁾. In de door J. de Riemer medegedeelde ordonnantie van Philips aan de Haagsche schutterij geschonken, wordt van *pelleuren* gesproken ⁴⁾. Zij hadden onderscheidene kleuren, waarschijnlijk wel meestal die

voetboog van St. Joris en der jonge Colveniers schutten te Heusden (pag. 15) mede, dat er op de algemeene schutfeesten ook prijzen waren uitgelooft voor het gilde, dat zich onderscheidde door schoonheid van kleeding.

¹⁾ Wagenaar, *Beschr. van Amsterdam*, III, p. 165.

²⁾ Dumbar, *Kerk. en wereldl. Deventer*, p. 37.

³⁾ Wagenaar, *Beschr. van Amsterdam*, III, t. a. p.

⁴⁾ J. de Riemer, *Beschr. van 's Gravenhage*, I, p. 663.

van het stadswapen, ofschoon er ook plaatsen waren, waar de kleuren der schuttenkleding telken jare veranderden. Zoo men den naamlozen schrijver van den „edelen ridder en martelaar St. Sebastianus” gelooven mag ¹⁾, dan verschilde de schuttenkleding ook bij onderscheidene plegtigheden. Volgens hem zouden ze bij hunne processien en ommegangen purperen tabbaarden gedragen hebben, die ze bij begrafenisplegtigheden met zwarte verwisselden, terwijl ze bij de plegtige inkomsten van vorsten roode droegen.

Het kledingstuk, den schuttenbroeders bijzonder eigen, was eene soort van muts of kap, even als hunne wapenrokken van verschillende kleuren, *Schutskovel* genaamd ²⁾. Het dragen van een dergelijk hoofddeksel werd voor zeer eervol gehouden. In Utrecht bood men zelfs den bisschop zulk eene muts aan. Bij Matthaeus lezen wij het volgende besluit van de regering te Utrecht ³⁾: „Ex Actis eiusdem Anni (1440) des Dingsdaechs na Sint „Agniete. Item en zel men genen Here, Jonckere of ymant „anders, die eyns een scutcovel gegeven is tot geenre tyt „meer covel geven dan alleen onsen genadigen Heere van „Utrecht end men en zel niemant van enigen officien „onder de scutten enige covels geven of daer of rekenen,

¹⁾ Zie *Mededeelingen van 't hist. gen. te Utrecht*, I D., II st. p. 121.

²⁾ *Kovel*, ook wel *Koghel*. Bij Matthaeus, *de nobilitate*, p. 1121. *covel*, *scutscovel*, *caproen* nam synonyma haec. Vergl. Corn. Kiliani *Dictionarium*, I, p. 520.

Het woord *kovel* komt ook soms voor in de beteekenis van een langen mantel of rok (*Matthaei Analecta*, I, p. 420). In 1453 ontvingen de burgemeesters te Arnhem van de stad *covelien* van drie ellen lang (Van Hasselt, *Kronijk v. Arnhem*). Hier zal toch wel geen sprake zijn van hoofddeksels.

³⁾ Matthaeus, *de nobilitate*, p. 1121 sqq.

„dan alleen onsen genadigen Heere van Utrecht end die „Homans in der tyt” ¹⁾.

In Arnhem was het de gewoonte, dat de schutten zelve op het jaarlijksch schuttenfeest aan den Landsheer en aan andere voorname personen een schutkovel toezonden, waardoor zij de verwachting aanduiden, dat zij hen dien dag op het feest zouden zien. Kwam de landsheer zelf niet, dan liet hij zich vertegenwoordigen door iemand anders, wien hij daartoe den kovel toezond. Dit blijkt uit een brief, welken Hertog Karel van Gelder aan Steffen van Ruytenborgh, den Drossaert van Anholt, zond en welke aldus luidt: „Karel, „Lieve getrouwe! Wy schicken u der schutten bonnet van „onser stat Aanholt, ji onse beveelt dat ghy van onss „wegen onse eer in de schutterijen verwairt nac alder ge- „wointen. Dairtoe verlaten wy ons. Gegeven op onsen „gulden Spycker den lesten May anno CVXXVII” ²⁾. Ook den burgemeester zond men, wanneer er naar den vogel geschoten werd, een schutscovel, bij welke gelegenheid de schutten van stadswege een geschenk ontvingen. Van Hasselt zegt t. a. p.: „Mij is een post van de „Arnhemsche schutten van St. Joosten bekend, waaruit „dit omtront de stad blijkt: de rentmeester brengt een „geschenk voor de schutten in, maar het wierdt doorge- „slagen en dus beapostilleerd: In desen Jaer nyet ge- „schoeten, noch den burgemeyster geen koevele gesant, „hierom niet geschenkt.”

De kovel schijnt het bijzonder distinctief teeken der schutten geweest te zijn: slechts de broeders van een schuttengilde waren tot het dragen er van gerechtigd. Eene

¹⁾ 't Schijnt dus een jaar van bezuiniging geweest te zijn.

²⁾ Van Hasselt, *Arnh. Oudheden*, III, p. 64.

strengere bepaling tegen het weggeven van kovel en hennep, die het recht niet hadden ze te dragen, wordt gevonden in het boek der oude Utrechtsche schutten: „En geen „homan en sell scutschap en wechgeven by een koer van „V ryers. Item, dien scutschap gegeven worde, die sell „verboeren vyff Croonen end nimmer scut te wesen.”

Het schenken van deze covelen, gevoegd bij de andere dikwijls vrij aanzienlijke uitgaven der schutterijen, was voor de gilden soms zeer bezwarend. Zij werden ook hierin wel door de stedelijke regeringen bijgestaan. In een besluit van den raad van Utrecht van 1468 lezen wij: „Mer want die homans van den scutten hoeren cost qualic „doen moigen van hoeren renthen aen covelen te gheven, „zoe zel hem die scutmeyster jaerlycx doen maken op ter „stat cost X of XII covelen, die zy den goeden mannen „van buten gheven moighen ende hiermede zel die pensy „of wezen die men hem gegeven heeft die naiste drie „jaeren, behoudelicken hem hoeren pensien na der ouder „gewoenten” 1).

Ieder schutter moest van dezen schutcovet voorzien op het schietfeest verschijnen. In een raadsbesluit van 9 Junij 1413 te Utrecht werd bepaald: „Ende dat een ygelic sinen „schutten caproen dan op syn hooft hebben sal. Ende „yemant die dit verbrake ende niet mede wt ende in en ghinghe „oft sinen scuttencaproen niet op syn hooft en hadde, die „scutter en sel onse stat op Sinte Mertenavont ende opter „Kersavont ghenen wyn gheven” 2).

De schutcovet was dus een bepaald teeken van het lid-

1) Burman, *Utr. Jaarb.*, II, p. 528.

Zie *Berigten van het hist. genootschap*, I D., II st., p. 154.

2) Uit het raads-dagelijksch boek van 1413. (*Berigten van 't hist. gen.*, t. a. p. 129.

maatschap der schutterij. Verwijdering uit het gilde ging gewoonlijk gepaard met ontneming van den covel en van het regt om dien te dragen. Te Utrecht evenwel was bepaald dat een schutter, die door verandering zijner woonplaats naar elders, genoodzaakt was de schutterij te verlaten, toch den scutsconvol mogt blijven dragen ¹⁾).

§ 4.

Ofschoon het niet in den aard dezer schchts ligt, over de schutswapenen uit te wijden, zoo is het toch misschien niet overtollig eenige bijzonderheden dienaangaande mede te deelen, die wij ontleenen aan een belangrijk stuk daarover door Jhr. Mr. A. M. C. van Asch van Wijck in de *Berigten van het historisch genootschap te Utrecht* geplaatst ²⁾).

De boog, het oudste krijgswapen, was ook het eerste wapen der schuttengilden. Wij zagen reeds dat zij er hun naam aan ontleenden, al naarmate zij zich van den voet- of handboog bedienden. De voetboog, ook bekend onder den naam van *armborst*, was eigenlijk niets anders dan een gewone handboog van kleiner vorm, waaraan in het midden eene houten kolf was vastgehecht, zoodat deze den

¹⁾ *Berigten van 't hist. gen.*, I D., II st., p. 158 en volg.

²⁾ III deel, II st., p. 6 en volg.

Zie ook *Vade-mecum du peintre ou recueil des costumes du moyen âge pour servir à l'histoire de la Belgique et des pays circonvoisins.* Gand 1835—1840.

Recherches historiques sur les costumes civils et militaires des gildes et des corporations de métiers. Gand 1847.

boog zelven kruiste, vandaar de naam *kruisboog*. Hij was van staal of hout vervaardigd en had eene lengte van $1\frac{1}{2}$ tot 3 voet. De kleinere voetbogen werden met de hand gespannen door middel van eene soort van ijzeren of houten koevoet, *spanhaak* genaamd. Met zette den boog op den grond, plaatste den voet in een, aan het boveinde aangebragten, ijzeren beugel en haalde aldus de pees over. Tot het spannen der groote voetbogen gebruikte men een meer zamengesteld werktuig, den *kraeckaert*. Men moest zich daartoe van beide voeten bedienen, vandaar dat deze boog voorkomt onder den naam van *arbalète à deux pieds*. Buitendien had men er nog meestal een handlanger bij noodig, vandaar *scutter met zyn knaep*. Veel eenvoudiger was natuurlijk de handboog, waarvan de vorm, een met eene pees bespannen veerkrachtige stok, algemeen bekend is. Men beweert dat de voetboog meestal tot het verdedigen van vestingen, de handboog steeds te velde gebruikt werd. Hiervan zou de benaming *reisboog* afkomstig zijn, waaronder men den handboog nu en dan aantreft. Ook *fleerts* of *flitsboog* vindt men somtijds vermeld. Om bij het uitschieten van de pees den arm niet te beschadigen, hadden de schutters armbekleedsels, gewoonlijk *armpipen* genaamd, en waarschijnlijk nog bovendien eene soort van handschoenen. Zoo schreef b. v. de Leidsche ordonnantie van 1415 voor, dat elk op boete van 3 *en twee armpipen* hebben moest, en daarenboven nog 2 *scheutlappen*.

Groot verschil bestaat er bij onderscheidene schrijvers over den tijd, waarop de voetboog in gebruik is gekomen. Volgens sommigen zou Willem de Veroveraar reeds voetboogschutten in zijn leger hebben gehad; anderen meenen dat de invoering eerst na Godfried van Bouillon moet gesteld worden.

Eerst in het begin der 16de eeuw begon de boog langzamerhand door de vuurwapenen verdrongen te worden. Niet spoedig liet men een wapen, dat zoo hoog in eere was geweest, varen voor de in den beginne nog zeer onvolkomene, vaak hoogstgevaarlijke vuurwapenen. Nog in 1580 werd b. v. te Delft in de ordonnantie voor de schutterij bepaald, dat bij het „maentschut” elk rotgezel met zijn eigen wapen zou schieten, „te weten, die van den voet- „booghe met haere voetbogen, ten wacre syluyden een roer „hielden in wolveke gevalle syluyden een boogh sullen mo- „gen leenen,” een bewijs dat zelfs toen de haeks of coluvren nog lang niet algemeen waren. Eindelijk begon, bij meerdere volmaking der vuurwapenen, de boog op den achtergrond te geraken. tot men dien ten laatste alleen nog maar bij 't jaarlijksch schietfeest gebruikte.

Ieder schutter moest, gelijk wij reeds elders zeiden, zijne eigene wapenen hebben. Het was de pligt der overlieden hiervoor te zorgen, door op gezette tijden wapenschouwingen te houden ¹⁾. Verloor iemand zijne wapenen in dienst der stad, dan werden ze hem vergoed. Zoo leest men b. v. in de meergemelde Groninger schuttenbrief: „Ende weert sake dat yemet schutte zyn armborst „en twee schote in der stadt reyse, den solde men bynnen „eenre maend so guet een wedergheven, ende dat olde „salde hi brengen opt raethuys.”

Ieder schutter moest steeds zorgen, behalve den boog een goed harnas te hebben. Te Leyden moest b. v. volgens de ordonnantie van 1450 „ele tot synen live

¹⁾ Des Woensdaghes na sinte Marcensdagh evangelist (27 April); voert gebied de ract dat een yegelic zijn harnasch rede hebben, want die ract wapenschouwinge doen wil op eenen dagh die zi daertoe aennemem zullen, ende beyde van der scutten ende ghilden. *Buurspraakboek v. Utrecht*. 1885 (*Berigten van 't hist. gen.*, IIIe d., IIe st., p. 43).

„hebben, hem selve toebehorende, een goet pansyscr, een „yser hoet, een borst, twee schuetlappen, ende twee „armpypen etc by boete van drie pont” ¹⁾.

Gelijk de andere gilden, hadden ook de schutterijen hare vaandels. Deze waren, even als de schutterskleding, meestal van kostbare stof vervaardigd, het beeld van den beschermheilige dragende. Gewoonlijk werden zij door de steden aan de schuttengilden geschonken ²⁾.

§ 5.

Gestadige oefening in den wapenhandel was, gelijk wij zagen, het voornamste doel der schuttengilden. De plaatsen, tot die oefeningen bestemd, waren de schuttersdoelen, ook schuttershoven of schuttersboomgaards genaamd, omdat de schietplaats gewoonlijk met boomen beplant was. De naam *doelen* zal wel afkomstig zijn van het gebruik dat men van die gebouwen maakte, het schieten naar het doel (schijf of vogel). Zij waren dikwijls zeer prachtig ingerigt, voorzien van verschillende zalen voor de vergaderingen van Hoofdlieden en schutters, en het houden der schuttersmaaltijden.

Steeds waakten de stedelijke regeringen er voor, dat het gebruik der doelens niet ontaardde. Zoo bepaalde b. v. de overheid te Delft, dat de doelens alleen tot de *ridderlyke oefeninge der schutterye* gebruikt mogten worden en niet tot het doen van andere spelen of tot het houden van *drinkgelagen*, terwijl er tevens een vaste tijd bepaald werd, ge-

¹⁾ Vergl. ook de *Amsterd. ord. van 1394 en 1413. Handv. p. 140.*

²⁾ Zie Van Hasselt, *Chr. v. Arnhem, op 't jaar 1547.*

durende welken de doelens geopend zouden mogen blijven ¹⁾. De schuttenbrieven of ordonnantiën, die door de stedelijke overheden, in overleg meestal met de hopluiden der schutterij, werden opgemaakt, waren in den doelen opgehangen.

Op verschillende gezette tijden vereenigde zich het gilde in den doelen, om er zich in het schieten en in den verderen wapenhandel te bekwamen. Bij de wkelijksche of maandelijksche oefeningen bediende men zich meestal van eene schijf.

Eenmaal jaarlijks echter had het groote schuttenfeest plaats, waarop het schieten naar een op eene stang geplaatsten vogel door een algemeenen maaltijd werd besloten. Het vogel- of papegaaischieten was eene zeer oude gewoonte in ons vaderland en in noordelijk Duitschland. Wilda, in zijn *Gildewezen* ²⁾, deelt mede, dat in vele steden de plaats, waar het volk bijeenkwam, om over zijne gemeenschappelijke belangen te beraadslagen, nog in lateren tijd de vogelboom werd genoemd. Bij alle schuttengilden vindt men van de vroegste tijden af gewag gemaakt van dit papegaaischieten ³⁾.

Bijna overal had het plaats op of in de week na Pinksteren. Reeds vroegtijdig heeft men daaruit afgeleid, dat het van Heidenschen oorsprong zou zijn. De oude bewoners dezer landen zouden, om hunne verach-

¹⁾ Niemand mogt van 1 Maart tot 31 October na 10 uur en van 1 November tot 23 Februarij na 8 uur 's avonds in den doelen blijven zitten.

²⁾ Pag. 162. Zie het stuk van Mr. H. O. Feith over de oude Groningsche schutterij in de *Bijdragen van I. A. Nijhoff*, V, 145.

³⁾ Eene gewoonte die wij nog in onze dagen terugvinden in de jaarlijksche feesten der scherpschuttersvereenigingen, waarvan enkele nog werkelijk voortzettingen zijn van een oud schuttengilde.

ting voor de godsdienst der Christenen aan te duiden, jaarlijks op het Christelijk Pinksterfeest eene duif, het zinnebeeld van den Heiligen Geest, op een staak geplaatst en daarnaar geschoten hebben. Harkenroth ¹⁾ verhaalt, dat men in Oost-Friesland het papegaaischieten als een heidensch en zondig gebruik afschafte: „in dat „protocol vinde ik ook aangeteekent,” zegt hij, „dat „in 't jaar 1589 den 14 May het eerwaarde Coetus in 't „Grietemer amt gehouden, vier Gedeputeerden uit haar zond „naa de Heeren beambten te Grietzyl om het papegaay- „schieten af te schaffen, 't welk hier te lande zeer gemeen „was, als uit het Heidendom oorspronkelijk, ter veragtinge „des Heiligen Geestes. Weshalve het Christelijk verzoek „des Eerw. Coetus door de overigheid ook wierde goedge- „keurt, zoodat dit zondig gebruik wierde geheel afgeschafft „volgens dit protocol” ²⁾.

Hoe zondig evenwel het vogelschieten ook moge geweest zijn, 't was algemeen in gebruik en werd in groote eere gehouden. De aanzienlijkste personen namen er deel aan, hetzij als gast, hetzij ook als lid van het gilde. Te Utrecht ontbrak op het jaarlijksch schietfeest de bisschop zelfs niet ³⁾. Immers onder de verschillende personen, die men tot deze feestelijkheid uitnoodigde, behoorde somtijds de

¹⁾ Harkenroth, *Oostfr. Oorsp.*, p. 436.

²⁾ Te Zwijndrecht heeft de gewoonte van 't papegaaischieten op verzoek van den eerw. pater Gillise in 1569 opgehouden.

Hoe men, wanneer werkelijk dit gebruik van heidenschen oorsprong is, er toe gekomen is om de duif in een papegaai te veranderen, hebben wij niet kunnen ontdekken. In het algemeen hebben wij er geene reden voor kunnen vinden, waarom juist de papegaai de geliefkoosde vogel der schuttengilden geworden is.

³⁾ *Ultrajecti etiam episcopus certaminis particeps nec indignum hoc quicquam dignitate episcopali. Matthaeus, de nobilitate*, p. 1123.

landsheer zelf¹⁾. In den Haag nam o. a. Graaf Willem II daaraan deel²⁾. In 1428 schoot Jacoba van Beijeren mede naar den papegaai en had het geluk den vogel te treffen. Over de eer, haar daarvoor door de steden en omliggende dorpen aangedaan, toonde zij zich zoo voldaan, dat zij ze voor altijd van het regt der grafelijke vlastienden onthief³⁾. Goudhoeven⁴⁾ verhaalt, dat ook Maria, Koningin van Hongarije, gouvernante der Nederlanden, in 1537 met den kardinaal van Luik te Brussel naar den papegaai heeft geschoten. Beiden misten hun schot; een schutter, Pieter van Kleigato, hervatte het in naam van den Kardinaal en trof den vogel, waarop de Kardinaal schutterskoning werd.

Soms lieten de landsvorsten, wanneer zij op het schuttersfeest genoodigd waren, zich door een ander vertegenwoordigen, gelijk o. a. blijkt uit den volgenden brief van Karel van Gelder. „Karele, Lieve getrouwe! So „Ott Kyen in onse plaetse aldaer die vogel afgeschaeten „heeft, bevelen wij u dat gy hem daerto van onsen „wegen ter reedelicker mathe, des zich van alts ind totter „eere behaert, utreikt ind ous sulx mits deesen ind „syne quitantie rekent, den VI. dag July XXXIV”⁵⁾.

Hij die den vogel afschoot was gedurende een jaar tot aan het volgende feest schutterskoning. Had iemand

¹⁾ Vgl. pag. 34.

²⁾ Gelijk blijkt uit eene rekening van diens rentmeester, waarop deze post voorkomt: „Brandekyn Tortysdrager gegeven om houten (pijlen) „voor minen lieven Heer mede te copen daer hi die papegay mede schieten zoude.”

³⁾ Heemskerk, *Bat. Arc.*, p. 667.

⁴⁾ Goudhoeven, *Kronyk*, p. 606.

Zie ook Matthaeus, *de nob.*, t. a. p., die iets dergelijks verhaalt van Philips in 1496.

⁵⁾ Van Hasselt, *Arnh. Oudk.*, III, 64.

het geluk drie jaren achteroocn den vogel te treffen, zoo werd hij schutterskeizer. De koning behoorde tot de bestuurders van het gilde, hij stond aan het hoofd van den schuttersraad.

Aanmerkelijke voordeelen waren er op verschillende plaatsen aan dit koningschap verbonden, en meermalen werden de diensten, door de schutters bewezen, beloond door aan den koning geschonken privilegiën. Zoo gaf b. v. in 1354 Graaf Willem aan de schutters van Leiden wegens getrouwe diensten jaarlijks 24 ponden te betalen aan die koning onder hen zou zijn ¹⁾. In 1543 werden de koningen der Arnheemsche schutten van het betrekken der wacht verschoond ²⁾. Vrijdom van zekere belastingen vinden wij hier en daar den koning gewaarborgd.

Na afloop van het papegaaischieten vereenigden zich de gildebroeders tot een gemeenschappelijken maaltijd. Allen moesten op dezen *beerdag* tegenwoordig zijn of althans hun aandeel in de algemeene onkosten dragen. Verschillende bepalingen worden dienaangaande in de schuttenordonnantien aangetroffen.

Soms kwamen verschillende gilden, uit onderscheidene plaatsen opgeroepen, bijeen om een gezamenlijken wedstrijd te houden. Zoo had er in 1427 in Brugge een dergelijk feest plaats. De koning van het schuttengilde aldaar, met wien men in groote pracht naar het feest optrok, was Philips de Schoone, Graaf van Vlaanderen. In de jaarboeken van het gilde is het volgende hiervan opgeteekend: „Ils avaient „avec eux cinq chariots, quatorze clairons, leur drapeau, un „char tiré par deux chiens, sur lequel était assis leur fou „et plus de 216 chevaux. Ils étaient habillés à la façon

¹⁾ *Handvesten van Leiden*, 287.

²⁾ Van Hasselt, *Arn. Oudh.* III, p. 65.

„allemande, mi-parti de bleu et de tanné, chapeaux jaunes
„bordés de blanc et de rouge, quelques-uns avaient des
„chaperons” ¹⁾.

§ 6.

Talrijke voordeelen werden door steden en landsheeren voor bewezen of nog te bewijzen diensten aan de schuttengilden geschonken. Een der eerste en voornaamste, hetwelk men bijna overal aantrof, was dat van den *schut-* of *wijntap*. Het bestond met eenige wijzigingen of in het regt om eene zekere hoeveelheid wijn te verbruiken zonder er belasting van te betalen, of in het regt om van iedere kan wijn, die gedurende een bepaalden tijd gedronken werd, eene belasting te heffen. Te Amsterdam b. v. kreeg in 1394 de schutterij de vrijheid om driemaal 's jaars, van St. Martijnsavond en van den Zondag voor vastenavond telkens 10 dagen, en van Zondag voor Sacramentsdag negen dagen lang, alleen wijn te mogen tappen op zoovele plaatsen, als het hun goeddunkte, zonder accijns schuldig te zijn, mits zij vooraf in de kerken liet afkondigen, wanneer zij haar wijn dacht op te steken, waarna niemand, zoolang de wijntap der schutterij duurde, eenigen wijn binnen de vrijheid der stad verkoopen mogt ²⁾.

In Rotterdam ³⁾, even als in 's Gravenhage, bezat de

¹⁾ J. A. Gerlach Jr., *Oorsprong enz. van het gilde van St. Joris te Heusden*, p. 16.

²⁾ Wagenaar, *Beschr. van Amsterdam*, III, 166. *Handv.* p. 140.

³⁾ Van Mieris, *Gr. Charterb.*, IV, p. 437.

schutterij dit voorregt reeds in 1407. Willem van Beijeren, in dat jaar de Hagnaars met verschillende voordeelen begiftigende, voegde er dit bij: „behoudelic dat onse schutten van den Hage den schutwyn „hebben en houden zullen, als wy hem die laetste gegeven hebben.” J. de Riemer zegt, dat in zijn tijd waarschijnlijk krachtens dien giftbrief de schutters nog jaarlijks in Februarij dezen schuttap op hun doelen in het openbaar verpachtten en met aangeplakte billetten verkondigden: „dat dese schuttap der voorsz. confrerie van ouden „herkomen is competerende, bedragende een halve stuiver „op elken stoop wyn, die in drie termynen elks van agt „dagen in 't loopende jaer in alle herbergen van den Hage „en Hage ambacht gehaelt en gedronken sou werden” ¹⁾. Van deze belasting was niemand vrij dan de Graaf en zijn Hof.

Dit verpachten van den wijntap was op meerdere plaatsen gebruikelijk, en hieraan was soms op nieuw een voorregt verbonden. Opdat namelijk de verpachting des te meer zou opbrengen, was in sommige steden bepaald, dat de pachter vrij van het uittrekken ter heirvaart zou zijn. Zoo treft men o. a. in den schuttenbrief te Amsterdam van 1413 de volgende woorden aan: „Voort so wic der schutteren „wyntappe huert, die zal heirvaarts vry wezen, of diegene „die hy die vryhede overgeeft binnen veertien dagen nadat „hy die wyntappe gehuert zal hebben” ²⁾.

Een tweede voorregt dat den meesten schuttengilden geschonken was, bestond daarin, dat hij, die gedurende de

¹⁾ J. de Riemer, *Beschr. van 's Gravenhage*, 660.

²⁾ *Handvesten*, p. 141.

Hetzelfde was bepaald aangaande het verhuren van de visscherij in de stadsgrachten.

oefeningen bij ongeluk iemand kwetste of doodde, ongestraft bleef. „En oft gebeurde,” lezen wij, „dat Godt behoeden wil, datter een ongeluk geschiedde, so datter binnen 't vierkant van den Doelen yemant sonder argelist geschoten ofte gequetst worde, so wel metter handboge als metter busse en datter geroepen ware, ofte dat den busch van selfs afgink ofte borste, sal deselve daer sulx gebeurt vry en onbeschadigt zyn van alle boeten ofte lasten die den officier daarvan soude mogen pretendeeren hem van 's Heeren wegen toe te komen.”

Het regt van visscherij in de stadsgrachten, was mede een der voordeelen aan onderscheidene schuttengilden geschonken ¹⁾. De oude schutterij te Amsterdam, geld schuldig zijnde aan de stedelijke regering, deed, ten einde die som aldus af te lossen, afstand van dat regt.

De Groninger schuttenbrief van 1434 behelst een ander privilegie van de schutterij aldaar, 't welk men ook elders aantrof, dat men namelijk de schutterswapenen niet uitpanden of executeren mogt: „ok en sal men ghene schutten wtpanden moghen an oir harnasch oft an oir tuuch.” 't Was eene allezins noodige bepaling, ten einde te zorgen dat de schutters ten allen tijde hunne wapenen bij de hand zouden hebben.

Een ander voorregt werd in 1495 „door Hertog Philips „aan de gemeyne gezellen van den gulde van St. Sebastiaan” verleend, dat zij namelijk niet om stadsschulden gearresteerd mogten worden; 't werd bevestigd bij een mandaat van 7 Julij 1496, waarbij twee te Amsterdam wegens schulden gegijzelde schutters van den handboog ontslagen werden ²⁾.

¹⁾ Zie b. v. *Handv. v. Amsterdam*, p. 140.

²⁾ *Mededeelingen van 't prov. genootsch. van Noord-Brabant*, 1856, p. 51.

Een bijzonder recht werd door Ernst van Oostenrijk aan de schutterij te 's Hertogenbosch gegeven: om voortaan te mogen „appreherenderen alle personen gesuspecteerd wegens „verraderye”, om hen ingeval van nood „te stellen ter „scherper examen ende te castyen naar gelegenheid van „hunne delicten;” dit voorrecht werd haar gegeven tot belooning voor de gevangenneming van zekeren Roelof Ossewert, wegens het door hem gepleegd verraad bij het innemen der sterkte te Heeswijk ¹⁾.

Tot de aan de schutterijen geschonken voorregten zou men nog kunnen rekenen, dat hij, die in dienst der stad gewond was, op stadskosten genezen werd. Zoo was b. v. in de Groninger schuttenbrief van 1484 bepaald: „Ende „werde ook yenich schutte ghewondet in der stad reyse, „dat meyster loen soldo de stad afdoen en betaelen.” Dit recht bezaten evenwel de schutterijen niet uitsluitend. Matthaeus zegt er van ²⁾: „Plerumque ei subvenitur „qui propter rempublicam accepit quid detrimenti. Ex „veteri charta, vulgo de Gildenbrief Anni 1455: Item „of enigh Borger uytcreysde daer hy te doen hadde ende „belast worde van der stadt wegen, daer of selse die „stadt vryen ende brieve van behulp geven op ter „stadt cost.”

Dikwijls werd het een of ander schuttengilde voor be-
wezen diensten met eene zekere som gelds of met landerijen
beschonken. Zoo ontving in het midden der 14de eeuw
de schutterij te Heusden van Johanna van Brabant
den vollen eigendom van een aanzienlijken uiterwaard ten
geschenke. Het steeds bestaande scherpschuttersgilde van

¹⁾ *Mededeelingen van 't prov. genootsch. van Noord-Brabant*, 1856, p. 51.

²⁾ Matthaeus, *de nobilitate*, p. 1124.

St. Joris te Heusden is nog heden ten dage in het bezit van dat land ¹⁾).

De St. Joris-schutterij te 's Gravenhage schijnt in het bezit te zijn geweest van een privilegie, dat wij bij geen ander schuttengilde aantreffen, het regt der munt, *le droit de frapper petite monnaie*. Zoo althans vonden wij vermeld in eene beknopte geschiedenis van dit gilde, onder de regering van Koning Lodewijk, door den heer W. H. J. van Westreenen* opgemaakt en aan dien vorst opgedragen ²⁾).

§ 7.

De strijd tusschen adel en burgerij was hier te lande niet terstond bij de opkomst der vrije steden ontstaan ³⁾. Het kon echter niet anders of de toenemende magt der poorters ten koste van de oude voorregten der Edelen moest door deze met leede oogen worden aangezien. De groote voorregten, door Floris V aan de steden geschonken, deden eindelijk de lang verkropte spijt uitbarsten en de bloedige wraak der Hollandsche en Zecuwsche edelen was een voorbode van den heilloozen burgerkrijg, die weldra deze gewesten zou verdeelen.

In de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten vertoonde zich de haat van de beide tegenover elkander staande

¹⁾ J. A. Gerlach Jr., I. I. p. 20.

²⁾ Aanwezig op het rijksarchief.

³⁾ Zie de oorzaken hiervan bij Mr. J. J. van Hees van Berkel, *Beschouwing over gesch. en staatsr.*, p. 39.

beginselen in al zijnen omvang. Tegelijk met het uitbarsten van dien met woede gevoerden strijd tusschen den vrijen burgerstand en den op zijne voorregten naijverigen adel, zien wij de schutterijen ontstaan. Uit de aanzienlijkste burgers zamengesteld, terwijl zij een krachtigen steun gaven aan de steden, in haren kamp voor vrijheid en onafhankelijkheid, voldeden zij aan eene werkelijk gevoelde behoefte.

Geoefendheid in den wapenhandel was tot nog toe slechts het uitsluitend deel van den adel geweest, en de burgerijen, ofschoon kracht puttende uit het natuurlijk gevoel van haar goed regt, konden echter daarmede alleen de wel gewapende en geoefende magt der edelen geen weerstand bieden.

Wij wezen reeds op de beletselen, die de inwoners der steden aanvankelijk verhinderden om daarin te voorzien. De schutterijen waren het, die hen in staat stelden ook hierin hunne vijanden op zij te streven. In dit licht beschouwd, treden de oude schuttenbroeders op als vertegenwoordigers van het zich ontwikkelend democratisch beginsel, als de voorvechters van het volk tegen de overheersching van den adel. Niet ten onrechte heeft men de schuttengilden *robora ac nervos reipublicae* genoemd¹⁾. De steden begrepen dit en eerden in de schutterijen de waarborgen harer burgerlijke vrijheid. De talrijke en aanzienlijke haar geschonken voordeelen zijn er de getuigen van. 't Was ook geen ijdele praalzucht, wat die stedelijke overheden aanzette om jaarlijks aanzienlijke sommen te besteden aan de uitmonstering der schutten. Het dragen van covel en paluer was een regt, dat oorspronkelijk alleen den adel toebehoorde, maar nu het op de leden der schut-

¹⁾ Hadr. Junius, *Bat. Illustr.* c. 16, p. 231.

terijen was overgegaan, vond het volk hierin een sterken prikkel om met den adel te dingen, die buitendien, naijverig op dat regt, het den schutten misgunde. Zoo poogden de Brabantsche edelen en sommige hooge ambtenaren Hertog Karel van Bourgondië te overreden, om den voet- en handbooggilden het dragen hunner prachtige palueren en wapenen te ontnemen. De schutten, hiervan onderrigt, zonden hunne afgevaardigden naar den hertog, ten einde zich daarover te beklagen. Goedgunstig hoorde deze niet alleen hunne klagt aan, maar bevestigde bovendien de gilden in hunne regten bij charter van 22 Augustus 1469 ¹⁾.

Ook de landsvorsten toch, die zich de gunst der burgerij trachtten te verwerven, hielden de schutterijen in eere. Van den beginne af hadden zij in de kracht der gemeenten het middel gezien om zich tegen de aanmatigingen der edelen te verzetten. Uit het geld, door de steden opgebracht, vermeerderden zij hunne inkomsten en maakten zich meer onafhankelijk van den adel, terwijl de verplichting der burgers, bij de handvesten bepaald, om den vorst met de wapenen bij te staan, hen van eene aanzienlijke krijgsmagt verzekerde, waarvan de schuttengilden weldra de keur begonnen uit te maken ²⁾. Door dezen voor-

¹⁾ Dit charter is in zijn geheel medegedeeld in de *Gesch. van Antwerpen*, III, 601 en 602. Vergl. *Berigten van 't hist. gen. te Utrecht*, I deel, 2 st., p. 119.

²⁾ In het leger hadden de schutterijen dan ook de voornaamste plaats; (Hadr. Junius, *Bat. Illustr.*, c. 16, p. 231). In de ordonnantie der St. Joris-schutterij te Gent komen o. a. de volgende woorden voor: „Dit zyn de ordonnantien en gheboden, die de steden en de casselrie „houden in facten van oorloghen. Eerst dat nyemant so wie hy zy, „edele of onedele, en trecke noch puere (kampere) voor *St. Joris bannieren*, de baniere van Vlaenderen en van der stede van Gent. Voort „dat gheen caryn en trekke voor Sint Joris caryn. Die de contrarie

regten te schenken en hunne regten te handhaven, poogden zij zich van hunne verknochtheid te verzekeren.

Zoo bekrachtigde Graaf Willem van Beijeren, bij brief van 24 Junij 1351, de keur der stad Leiden, waarbij de „scutten, die de papegaeye schieten,” werden uitgezonderd van het algemeen verbod om de rokken en kaproenen van het hof en de edelen te dragen ¹⁾).

Philips de Goede verleende in 1444 aan de handboogschutten te Lier het voorregt, om wanneer zij naar eene andere stad vertrokken *stateelyk* hunne bogen te dragen *ende geschutte met hem te hebben*, alsmede hun *pansier, lange messen en zwaarden*, welk voorregt alleen de adel bezat ²⁾).

Dit politiek karakter der schutterijen hier te lande deed haar langzamerhand een zekeren invloed in regeringszaken verkrijgen van tweeërlei aard, 1^e *in stedelyke aangelegenheden*, 2^e *in algemeene landszaken*.

Bij de eerste opkomst der steden werd, zoo er over hare belangen moest geraadpleegd worden, het geheele ligchaam der burgerij opgeroepen. Ten gevolge der uitbreiding van de gemeenten en de vermeerdering van welvaart en rijkdom, bleef allengs bij die oproepingen een groot deel der burgerij weg, en waren het de vroedsten en rijksten, die aan de beraadslagingen deelnamen ³⁾. Tegelyk verkregen zij, die eenig ambt of bediening bekleedden, waaronder de Hoofden der gilden, een zeker regt om aan de regering deel te ne-

„dede men soude se setten en spannen in duymysers voor 's capteins „logys eene dagh ende eene nacht, sonder yemen te sparen.”

¹⁾ Van Micris, *Gr. Charterb.* II, p. 797.

²⁾ *Berigten van het hist. gen. te Utrecht*, II, 2^e st., p. 51.

³⁾ Kluit, *Hist. der Nederl. Staatsreger.*, IV, p. 157.

men ¹⁾. Reeds in het midden der 14de eeuw zijn de sporen van deze verandering te herkennen ²⁾, in denzelfden tijd dat wij de schutterijen als gilden zien optreden. Dat dus ook de Dekens en Hoofdmannen der schuttengilden als zoodanig invloed in de regeringszaken verkregen, ligt in den aard der zaak. De schutten zelve mogen in die tijden, voor zoover zij tot de vroedsten en rijksten behoorden, deel aan de stedelijke regering gehad hebben, dat zij in hunne hoedanigheid van schutten, leden van het stedelijk bestuur geweest zijn, daarvan vonden wij in de 14de en 15de eeuw nog geene blijken. Het is ook niet waarschijnlijk dat zulks plaats heeft gehad. Er begon zich toch reeds langzamerhand in de steden eene soort van aristocratieschen regeringsvorm te vestigen. Het stemregt, dat in de eerste tijden alle poorters hadden gehad, kwam nu in handen van slechts weinigen, die zich ten koste der andere burgers steeds meerder magt aanmatigden.

Het was vooral Philips van Bourgondië, die hier, in overeenstemming met de magistraten der gemeenten, eene volkomene Aristocratie vestigde, door het invoeren van een collegie, uit 20 of 30 personen bestaande, door de magistraten uit hun midden aan te stellen, dat in het vervolg het stedelijk bestuur zou verkiezen ³⁾. Een dergelijke maatregel fnuikte natuurlijk geheel en al de

¹⁾ Mr. J. J. van Hees van Berkel, *Beschouwing over gesch. en staatsr.*, p. 73.

²⁾ In eene stedelijke keur van 1348 lezen wij, niet zoo als nog in 1331 voorkomt: „Wy scepenen, Raed ende gemeene poorteren binnen „Rotterdam” — maar: „Wy scepen ende Raet, met goedduncke onser „vroedschap ende ryckheid.” *Beschr. van Rotterdam door Lois*, p. 261 en 266.

³⁾ Mr. J. J. van Hees van Berkel, l. l. p. 75, 76.

Het Privilegie, waarbij deze regeringsverandering werd ingevoerd, te vinden bij Van Leeuwen, *Batav. Ill.*, I, p. 1412.

magt van het volk, en sloot dus ook de schutterijen buiten alle aandeel in de stedelijke regering.

De kwade gevolgen dezer veranderingen bleven echter niet achterwege.

De stedelijke magistraten verloren weldra den krachtigen steun, dien zij vroeger, door het volk gekozen, in de burgerij hadden gevonden. De burgers, van deelname aan het bestuur verstoken, door partijzucht verdeeld, waren vaak met den bittersten haat tegen hunne overheden beziel. Zij verloren alle belang in hunne stedelijke aangelegenheden en zagen het onverschillig aan, dat zelfs die van hunne overheden, welke voor der steden belangen ijverden, door den in magt stijgenden landsheer hiervoor werden gestraft ¹⁾.

Het kon dan ook niet anders, of de magistraten moesten leeren inzien, dat zij alleen door medewerking der burgerij krachtig en sterk waren. Vandaar dan ook dat zij in de 16de eeuw in moeilijke tijden, de burgerij weder begonnen te erkennen. Wij treffen dat b. v. te Arnhem aan, waar in 1547, bij een verschil tusschen de regering en de burgerij, aan een zeker aantal personen uit de St. Nicolaas-broederschap en uit de drie *schutterijen* aandeel in het stedelijk bestuur werd gegeven ²⁾.

Het waren evenwel voornamelijk de troebele tijden onder het bestuur van Philips II, waarin de corpora der ge-

¹⁾ Zoo verloor de burgemeester van Dordrecht van Beaumont door heulshanden zijn leven, *zonder dat de burgerij zich daartegen eenigzins verzette*, omdat hij tegen den wil van keizer Maximiliaan, op grond van het groot Privilegie op het beschrijven van eene algemeene dagvaart der Hollandsche steden had aangedrongen. Mr. J. J. van Hees van Berkel, *Besch. over gesch. en staatsr.*, p. 80.

²⁾ Zie den gedeeltelijken inhoud van den brief waarin dit wordt bepaald (aanwezig op het stads Archief te Arnhem) hierachter in bijlage A.

mcnten, en daaronder de schutterijen, als vertegenwoordigers van het geheele volk, aandeel in de gewigtigste regeringszaken bekwamen. Verscheidene voorbeelden levert de geschiedenis hiervan op.

Zoo werd in 1566 de schutterij te Amsterdam geraadpleegd over het houden van preeken buiten de stad. De Burgemeesters lieten de schutterijen ieder op haar doelen vergaderen; daar werd haar rot voor rot voorgesteld welke zwaarigheden men uit het buitenprediken te wachten had, en werd haar gevraagd, of men dit al dan niet moest beletten. De meerderheid antwoordde, dat het buitenprediken moest toegelaten worden en dat de schutterijen verder bereid bleven om de stad en de wethouderschap tegen allen overlast te verdedigen. Toen naderhand de Burgemeesters en Raden besloten, geene nieuwe predikanten binnen de muren der stad te laten prediken, maar dat men hen, zoo zij het waagden, door den schout zou laten gevangen nemen, verklaarden de schutters, dat zij in dit besluit niet bewilligen konden, maar dat zij zien zouden wat hun te doen stond indien er preeken binnen de stad gehouden werden ¹⁾.

Een ander merkwaardig voorbeeld van deelname der schutterijen aan de stedelijke regering, treffen wij te Hoorn aan. De vroedschap wilde daar in 1572 Spaansch volk innemen. De burgers, hierover verstoord, vergaderden en bepaalden o. a. dat Burgemeesters en Raden geene nieuwe zaken ondernemen, noch brieven van buiten ontvangen mogten „of soude se de Hooftlieden en Rotmeesters van de schutterijen laten lezen.” Men stelde in sommige dier Rotmeesters geen vertrouwen en verzocht dus de Burgemeesters, om naast deze nog acht

¹⁾ Wagenaar, *Beschr. v. Amsterdam*, II D., VII b., p. 281.

kapiteinen aan te stellen, die het volk zelf daartoe kiezen wilde. De Burgemeesters, wier gezag zeer verminderd was, stonden dit toe. De nieuwgekozenen, hoewel de zaak van den Prins toegedaan, waren meest jongelieden, onervaren in de regering, die zich daarom met die benoeming bezwaard rekenden en bevreesd waren dat Philips het hun later zou vergelden ¹⁾. Zij verzochten daarom er van ontslagen te worden. De regering was daartoe evenwel niet bereid, en toen buitendien de burgers en de leden der schutterij hen sterk aanzetten om zich niet terug te trekken, namen zij hunne benoeming aan. Het duurde eenigen tijd eer de stad zich voor den Prins verklaarde. Terwijl hierover onderhandeld werd, waren aan Burgemeesteren en Vroedschap, de Hopluiden en de Officieren der schutterijen toegevoegd. De aldus zamengestelde stedelijke regering werd *breede raad* genoemd. Toen eindelijk de stad was overgegaan en de schutters hun eed aan den Prins hadden gedaan (sommigen weigerden en verlieten de stad), werd den Hopluiden en Officieren der schutterijen aangezegd, dat van nu af aan hunne zitting in den raad op-hield ²⁾.

Dat de schutterijen, als gewapend corps en als vertegenwoordigers van het volk zich sterk en krachtig gevoc-lende, vooral in tijden van verdeeldheid en partijzucht,

¹⁾ Die vrees was waarlijk niet ongegrond. Alva had het getoond hoe hij de schutters, die zich met den opstand hadden ingelaten, had weten te straffen. Vergl. Jacob Marcus, *Sententiën en indagingen van den Hertog van Alba*. Amsterdam, 1735, p. 44, 65, 150, 279, 281, 294, 297.

²⁾ Th. Velius, *Chronijk van Hoorn op 't jaar 1572*.

Ook in minder gewigtige gebeurtenissen namen de schutterijen wel eens besluiten. Zoo kwam in Amsterdam in 1579 een keur uit op *het diepen der Waale*, gemaakt by rade van de schutteren der drie schutterijen. Wagenaar, *Beschr. v. Amsterdam*, II D., VII b., p. 281.

zich nu en dan aan het hoofd van volksbewegingen plaatsten, ook daarvan levert de geschiedenis voorbeelden op. Nadat b. v. in 1578 te Amsterdam de Burgemeesters en Schepenen voor een groot deel uit de stad waren verdreven, werd de wethouderschap door de drie schutterijen van haren eed ontslagen. Deze kozen daarop 36 schutters, uit ieder rot één, welke op het stadhuis vergaderden en aldaar eene nieuwe stedelijke regering aanstelden. Mogt men ook al in later tijd beweerd hebben, dat deze daad volgens de oude Handvesten geschied zij, dat het eene wederregtelijke, door de omstandigheden alleen te regtvaardigen, handelwijze was, erkenden de schutters in 1578 zelve. In eene acte van die zaak opgemaakt door den Secretaris Jacob de Haan, verklaren de schutters, dat zij het gedaan hebben *voor dese reyse alleen ende sonder 't selve in consequentie te trekken* ¹⁾.

In Utrecht had omstreeks denzelfden tijd een dergelijk geval plaats. Even als men zich later in Amsterdam op dit feit beriep, alsof het een bewijs zou zijn, dat de schutterij de magt had de regering te veranderen, zoo meende men in 1611 te Utrecht, op grond van dit feit, het regt te hebben een nieuwen magistraat aan te stellen ²⁾.

Zoo was het gesteld met de stedelijke aangelegenheden. Een gelijken loop van zaken merken wij op, met betrekking tot den invloed der schutterijen in algemeene landszaken.

Het is wel aan geen twijfel onderhevig, dat al zeer vroeg de Graven hier te lande zich eene uitgebreide souvereine

¹⁾ Zie dit stuk bij Wagenaar, *Amsterdam*, VI D., II b., p. 189. Bijl. lett. B.

²⁾ Gelijk blijkt uit de vroedschaps-notulen aldaar.

magt hebben aangematigd ¹⁾. In enkele gevallen, voornamelijk in het toestaan van belastingen (*beden*), werd evenwel het volk gchoord, hetgeen vertegenwoordigd werd door de staten, of liever de afgevaardigden van het volk vertegenwoordigden de staten, d. i. *standen* (*stenden*) ²⁾.

Oorspronkelijk bestonden de staten slechts uit de Ridderschap en Edelen. De graven echter, in de burgerijen hun steun zoekende tegen de magt van den adel, riepen weldra, waarschijnlijk in het laatst der 13de eeuw, ook de steden ter dagvaart op ³⁾. De Edelen en Ridderschap hadden ééne, de 6 steden 6 stemmen. Deze laatsten hadden dus een aanmerkelijk overwigt. Door deze wijze van vertegenwoordiging zou het volk een grooten invloed in de regering verkregen hebben, zoo niet de aristocratische regeringsvorm der steden dit belet had. Buitendien de magt der staten werd gaandeweg kleiner; vooral na Philips van Bourgondië werden zij hoogstens tot het inwilligen van *beden* bijeengeroepen.

De 16de eeuw bragt ook hierin verandering. De opstand tegen Spanje was de oorzaak eener uitbreiding van de magt der Staten. Wij zagen het reeds, dat ook in dien tijd de invloed van het volk, van de corpora der gemeenten grooter werd.

Een zonderlinge staat van zaken was er door dien opstand in het leven geroepen. Sedert er na de komst van Alva

¹⁾ Kluit, *Hist. der Ned. Staatsr.*, I, p. 21 en volg. P. Rendorp, *De origine et potestate ordinum Hollandiae sub comitibus*, 1782. Mr. J. J. van Hees van Berkel, *Besch. over gesch. en staatsr.*, p. 110 en volg.

²⁾ Kluit, *Hist. der Ned. Staatsr.*, I, p. 32.

³⁾ Oorspronkelijk de vier steden Dordrecht, Leiden, Haarlem en Delft. In 1397 kwam Gouda, in 1483 Amsterdam hierbij. Vergl. *Begin, Voortgang ende Einde der vrye ende der gewaande erfgravelike bedieninge. Amsterdam*, 1688, p. 104 en volg.

geregeld verzet tegen dezen en zijn krijgsvolk was ontstaan, was langzamerhand de geheele regeling der zaken in handen gekomen van den Prins van Oranje. Men dacht er evenwel nog niet aan den Koning af te vallen, de oorlog werd slechts gevoerd tegen Alva en het Spaansche krijgsvolk. Alles geschiedde nog in naam des Konings, en de Prins voerde maatregelen uit tegen den Koning onder dekmantel der *commissie*, hem door dezen opgedragen ¹⁾. Inderdaad bezat hij echter een onbeperkt gezag, daar de wetgevende en uitvoerende magt geheel in zijne handen berustte. Er wordt zelfs gesproken van de *dictature van zijne Excellentie* ²⁾.

Dit verhinderde evenwel niet dat ook de magt van de Staten vermeerderde. De Prins had beloofd, niets zonder advys der Staten te zullen doen, en al te wel wetende dat hij zonder hunne toestemming het in zijne omstandigheden zoo hoog noodige geld niet kon krijgen, was hij voorzigtig staatsman genoeg, om zonder voorafgaande raadpleging met hen niets te verrigten. Buitendien werden nu ook de kleinere steden, die te voren geen bijzonder deel aan de beraadslagingen hadden gehad, opgeroepen, hetzij op last, hetzij met stilzwijgende toestemming van den Prins. Deze toonde daardoor te begrijpen, dat het geheele volk, hetwelk in die ongelukkige dagen alles offerde voor zijne vrijheid, regt had in het behandelen zijner dierbaarste belangen te worden gekend ³⁾. Niet het minst aan hem had men de meerdere toepassing van dit beginsel te danken.

¹⁾ Zie hiervan o. a. een voorbeeld in het oprigten der Leidsche Hoo-
geschool, Bor, VIII, 591, 593 en volg.

²⁾ Kluit, *Hist. der ned. staatsr.*, I. p. 86.

³⁾ *Het leven van Willem I. Leiden en Middelburg*, 1732. II, p. 642.

Overal werden dan ook nu de corpora der gemeenten, voornamelijk de schutterijen, in belangrijke zaken gehoord. Zoo geschiedde de Bredasche vredehandel in 1575 niet alleen met magtiging van de Edelen en steden van Holland en Zeeland maar ook van wege *de schutterijen* en gilden. Het antwoord aan de commissarissen des Konings werd gegeven „in naam van den Prins, de „Edelen en Ridderschap van Holland, Burgemeesteren, „Schepenen, Raden, Ondraden, Vroedschappen, Dekens, „*Schutterijen*, Gildens en gemeene Neringen der steden „Dordrecht, Delft, Leiden, Gouda, Rotterdam, Gorinchem, „Schiedam, Briel, Schoonhoven, Woerden, Oudewater en „Geertruidenberg (met Bommel en Buren).” In Zeeland teekenden wegens Middelburg, „de Burgemeesteren, Sche- „penen en Raad, de *drie Schutterijen* en Rhetorica, repre- „senterende het gansche Corpus der Stede.” Even zoo de steden Zierikzee, Vlissingen en Veere, doch deze met weglating der Rhetorica. ¹⁾ De woorden der resolutie van Holland (19 April 1575 f. 240) zijn deze: „Men heeft „alle corpora der Gemcentens geconvocert, Vroedschappen, „Dekens, *Schutterijen*, Gildens ende gemcentens van „twaelff steden.”

De instructie voor Gouverneurs en Raden van Zeeland werd door Willem I met de Gouverneurs en Gedeputeerden van Zierikzee, Vlissingen en Veere vastgesteld, op volkomen last van den Magistraat, Raad en *Schutterijen* dier steden. ²⁾

In 1576 schreven de Staten van Holland aan de *schutters* en verdere burgers der steden Utrecht en Amsterdam

¹⁾ Van Wijn, *Aanm. op Wag.*, D. VII, p. 26. Zie ook Wagenaar, *Vad. hist.*, VII, p. 43. Kluit, *Hist. der ned. staatsr.* I, p. 131.

²⁾ Mr. Pieter Paulus, *Verklaring der Unie*, III, p. 209 en volg.

om zich in het opvatten der wapenen tegen Spanje met hen te vereenigen ¹⁾.

Ook bij de opdracht der Hooge Overheid aan den Prins doen zich de schutterijen en gilden als vertegenwoordigers van het volk gelden. Willem van Oranje was het ook hier weêr, die hunnen invloed wilde handhaven. Het schijnt namelijk dat hij heeft voorgesteld om het, door Commissarissen (den 15^dⁿ Mei 1575 daartoe benoemd) opgemaakt concept plan van de wijze van bestuur, aan de gemeenten voor te stellen. In dat plan was o.a. bepaald, dat de Staten, Magistraten, *Schutterijen* en Gemeenten in steden en vlekken Zijne Excellentie den Eed van gehoorzaamheid zouden doen. De Prins oordeelde deze zaak te gewigtig, dan dat de gemeenten er niet in zouden worden gehoord. De Staten evenwel, naijverig op hunne eigene magt, maakten zwarigheid in dit hooren „van alle gemeenten, 't welk te voren nooit gebruikelyk was geweest, dan alleen de Hooftmans en Dekens der schutterijen en Gilden.” De Prins bepaalde daarop: „dat de vergadering der Gemeenten zou gedaan worden bij verzameling van de Hooftmans en Dekens van de Schutterijen en Gilden binnen elke stede, zulks op voorgaande communicatien gedaan is geweest.”

Den 4^{den} Junij 1575 werd dan ook berigt door Ge-deputeerden der Staten van Holland en Zeeland, „dat na voorgaande communicatie by henlieden, elk in den hunnen, met de Vroedschappen, Hooftmans ende Dekens gehouden, uitgezonderd Gorinchem en Schoonhoven, die de schutterijen daarop niet geraden gevon-

¹⁾ *Grondwettige herstelling van Nederlands staatswezen*, I, 54. Mr. J. J. van Hees van Berkel, *Beschouwing over gesch. en staatsr.* p. 81. *Utrechts Placaalboek*, I, 35. Bor, B. X, p. 202.

„den hadden te hooren, deselve steden die Artikelen zeer „goed vonden.” ¹⁾

Even als de Prins hierbij de steden ontzag, riep hij ook in 1574 de Staten te Rotterdam bijeen om in den dringenden nood maatregelen te nemen. Hij verzocht daarbij: „Gedeputeerden te zenden met volkomen last, „willende ook, dat neffens de Gedeputeerden mede zouden „komen ten minste vier of meer personen van de princi- „paalsten uit de *Schutterye* en Burgery der steden, niet van „de Wette wezende, die bij de *gemeene Schutters*, Gildens „of Burgers, als 't zelve in de beste forme zoude mogen „geschieden, daertoe zonderling zouden verkozen worden, „om te representeeren denzelven *Schutters* of de gemeene „Burgers, en dat hetgeen ten hunnen overstaan en met „hun advis besloten zoude worden, te beter geëffectueerd „mocht worden dan te voren was gedaan.”

In hetzelfde jaar besloot men, ter aanwerving van manschappen, en om de benoodigde opbrengst van f100,000 ²⁾ te bewerkstelligen, Commissarissen te zenden in al de steden en te platten lande, om de Magistraten, *Kapiteinen der schutteryen* en Burgeryen te vermanen „tot „alle goede officie en vrywillige giften.” Zij moesten ook met de „Magistraten en die *van de schutteryen* adviseren, „in wat manieren men een iegelyk 't maandgeld of obli- „gatie afeischen zal, 't zy van huis tot huis gaande, eenige „van de Magistraten met eenige van de schutters of alle „de Inwoners tot dien einde by kwartieren vergaderende, „ofte die hem in dezen difficieel of onwillig toonen, dat „men denzelven zal doen taxeren by de Magistraten, *Ca- „piteinen van de Schutteryen* enz.

¹⁾ Kluit, *Hist. der ned. staatsr.*, I, p. 134.

²⁾ Zie Bor, B. VII, 26, 27.

Voorts moesten de Commissarissen „in desen al doen „dat zy naar omstandigheden van tyd, plaats en personen, „’t zy met advys van den Officier, Magistraten en den „*Hoofden of Corpus van de Schutterij*, te zamen of eenigen „van dien geraadzaam zouden bevinden” ¹⁾.

Wij zagen dus de schutterijen in de stedelijke en lands-regering een zekeren invloed verkrijgen. De schutterijen traden op als vertegenwoordigers van het volk, en als zoodanig werden zij door de regering in belangrijke aangelegenheden gehoord, hetzij dit het gevolg moge geweest zijn van enkel staatkundig beleid, hetzij van de overtuiging dat het volk op zulk een aandeel in de regering regt heeft. Zoo zochten in de eerste tijden de Graven steun bij het volk tegen de edelen, maar toen zij de kracht hunner tegenstanders hadden gebroken, keerden zij zich met gelijk geweld tegen den vrijheidszin van het volk, die eerst door hen was aangemoedigd, maar die hun thans even gevaarlijk voor hunne magt toescheen als vroeger de voorregten van den adel. Vandaar dat wij de schutterijen en gilden, vooral gedurende de regering van het Bourgondische en Oostenrijksche stamhuis, buiten alle aandeel in de regeringszaken zien gesloten.

Eindelijk, toen door de onlijdelijkste tirannij het volk tot het uiterste was gedreven, ontwaakte de oude vrijheidszin en het was niet het minst Willem van Oranje, welke dien wist op te wekken en op prijs te stellen. Het is zeker moeilijk over de persoonlijke drijfveeren van iemands handelingen te oordelen, maar wij hebben toch, meenen wij, geen regt, die in den grondlegger onzer vrijheid te verdenken. „De Prins zal in zulk een tijd van „bcroerte en uiterste benaauwdheid,” aldus redeneert de

¹⁾ Kluit, *Hist. der ned. staatsr.*, p. 135 en volg.

beschrijver van zijn leven, „gedacht hebben dat, daar ieder „zijn goed en bloed waagde, ook iedereen zijn bijzonder „belang in de gemeene zaak had en daarin gekend behoorde „te worden. Ook dat de Steden des te moediger en stand- „vastiger zouden wezen, om alle gevaren te ondergaan en „uit te staan en gewilliger om geld op te brengen, als „zij zagen dat het met haar overleg en toestemming ge- „schiedde, gelijk men heeft gezien dat de Prins in bui- „tengewone gevallen en groote nood gewild heeft, dat men „zelfs de schutterijen in de steden zou erkennen en nevens „de vroedschappen om hare toestemming vragen” ¹⁾.

De Staten trachtten na de Unie, door een besluit hun-
ner vergadering, dien volksinvloed tegen te gaan, maar te
diep was de vrijheidszin van het volk geworteld, dan dat
die zich door eene resolutie zou hebben laten vernietigen.
Door materieelen voorspoed kon hij misschien tijdelijk
worden in slaap gesust, uitdooven kon men hem niet, de
vorige eeuw heeft het geleerd.

¹⁾ De Beaufort, *Het leven van Willem I. Leiden en Middelburg*,
1732, II, 642.

AFDEELING II.

§ 1.

Bij de Unie van Utrecht werden de schutterijen erkend. Art. 25 der Unie luidde aldus: „Inshelycx sullen deselve ¹⁾ by eede moeten belooven te onderhouden alle „Schutterijen, Broederschappen ende Collegiën, die in „eenighe Steden ofte Vlecken van dese Unie syn.” Over de verandering in 's Lands regering door de Unie ge-

¹⁾ De artikelen der Unie namelijk Art. 24 toech luidde: „Ende „tot meerder vasticheyt sullen die Heeren Stadhouders der voorsz. „Provinciën, die nu zyn of namaels comen sullen, mitsgaders alle Ma- „gistraten en Hooft-officiers van yghelyck Provinciën, Stadt ofte Leden „van dien, dese Unie en Confederatie ende een yder artikel van dien „in 't byzonder by eede moeten belooven naer te sullen gaen ende „onderhouden, doen nagaen ende onderhouden.”

Men heeft dit woordje *deselve* ook verklaard als betrekking hebbende op „alle Magistraten enz.” van Art. 24 (zie F. W. Pestel, *de republica batava* II, 633. H. Hooft Graafland, *de origine et juriibus sagittariorum in patria nostra*, Hardervici 1787, p. 40). Doch een enkele blik op de beide artikelen in hun verband doet ons zien dat er hier sprake is van het beëedigen der Unie, ook door de Schutterijen. Zie ook Mr. Pieter Paulus, *Verklaring der Unie*, III, 208.

maakt, had men de Schutterijen niet afzonderlijk geraadpleegd. Er was hiervan wel sprake geweest, doch ook zelfs de Prins oordeelde het onnoodig. Reeds bij de Pacificatie van Gent was de *hooge overheid* aan Willem van Oranje opgedragen. De nieuwe opdracht bij de Unie gaf hem geene meerdere of grootere regten, dan hij reeds in 1576 had ontvangen. Het was nu enkel eene vernieuwing of een vernieuwd in werking brengen van het vorige gebied, doch nu vollediger bekrachtigd en zonder den Koning. Men oordeelde het dus overbod'g om met de stedelijke gilden of corporatiën hierover te handelen, „omdat hetselve te voren syne Excellentie was opgedragen ende thans alleenlyck ter executie ende in train „gebracht sal worden ende ten effecte gebracht” ¹⁾.

Eene groote verandering in de politieke werkzaamheid der schutterijen, waarop wij in het laatst der vorige paragraaf doelden, werd al aanstonds teweeggebracht door een besluit, op den 23sten Maart 1581 in de volle vergadering der Staten genomen. Hierbij werd bepaald, „dat voortaan „geene Steden des gemeenen Landszaken in beraadslaging „zullen leggen met eenige, hetzy Bestgestaatsten (rijksten, „aanzienlijksten), *Schutterijen*, gilden of anderen, als by „eenige steden tot andere tyden is gedaan, maar alleenlyk „met dengenen als van ouds behoorende, ten ware met „voorgaande gemeene bewilliging van de Staten.”

Men heeft dit besluit op verschillende wijze beoordeeld. Vooral in het laatst der vorige eeuw heeft men het voorgesteld als regelregt aandruischende tegen de Unie van Utrecht. Eene zoo losse, zoo onbepaalde resolutie, zeide men, kon een zoo onveranderlijk regt als dat van het volk niet vernietigen. Eene burgerlijke wet kon

¹⁾ Kluit, *Hist. der Nederl. Staatsr.*, I, p. 218, 263.

niets anders zijn, dan de verlichte wil van ieder inwoner. Zou men nu meenen, dat onze voorvaderen tot eene resolutie zouden hebben meêgewerkt, waardoor hun invloed door middel der gilden en schutterijen ten eenenmale zou vernietigd zijn ¹⁾?

Van den anderen kant heeft men beweerd, dat in een dergelijken maatregel niets inconstitutioneels gelegen was. Het was staatkundig geweest om in de gevaarvolle tijden voor de afzwering van Philips in verschillende gevallen de gilden en schutterijen te kennen, maar daaruit volgde nog volstrekt niet, dat zoo iets een verkregen regt was. Buitendien, in het huishoudelijke der steden was hun invloed onveranderd, en wanneer het eene verkorting van hun regt was geweest, dan zouden zij zich wel tegen een dergelijken maatregel hebben verzet ²⁾.

Wij voor ons noemen het besluit, op het zachtst genomen, ten hoogste ondankbaar. Het is waar, de invloed van de gilden en schutterijen, als vertegenwoordigers van het volk, was nooit zoo groot geweest als tijdens den opstand tegen Spanje. Doch dit is eerder een bewijs voor de aanmatigingen der Graven, vooral uit het Bourgondische en Oostenrijksche huis, dan tegen het regt van het volk om aandeel te hebben in het behandelen zijner gewigtigste belangen. Het was zeker staatkundig, dat men de gilden en schutterijen tijdens den opstand in moeilijke zaken hoorde, maar het was meer dan dat, het was pligtmatig. Wanneer een volk goed en bloed opoffert voor zijne vrijheid, dan heeft het ook regt op aandeel in de gemeene zaak. En nu, nadat men alles op het spel had gezet in den strijd voor nationaliteit en onafhankelijkheid, nu de

¹⁾ *Grondwettige herstelling van Nederlands Staatswezen*, I, p. 55 en volg.

²⁾ Kluit, *Hist. der Nederl. Staatsr.*, I, p. 264 en volg.

Heeren Staten het aan den vrijheidszin der natie te danken hadden, dat zij niet langer onderworpen waren aan een wreeden en gehaten dwingeland, nu ontnamen zij aan het volk een der schoonste gevolgen zijner pas verkregene vrijheid, om door middel van gilden en schutterijen deel te hebben aan regeringszaken.

Een maatregel als deze legde ongetwijfeld reeds de kiem tot de twisten, die gedurig onze republiek hebben geteisterd, en die zich eindelijk hebben opgelost in de omwenteling van het laatst der vorige eeuw.

Het is zeker waar, dat er geene sporen van dadelijk verzet tegen het besluit der Staten zijn te vinden, maar wel zijn de bewijzen voorhanden, dat men er zich niet sterk om bekommerd heeft. Reeds in hetzelfde jaar, in Junij 1581, gaf de stad Amsterdam, gedrongen zich omtrent de opdracht der regering aan Prins Willem bij de meerderheid te voegen; aan de Staten te kennen, dat zij hierover eerst met de hoofden der gilden en schutterijen wilde raadplegen, maar vooraf, wat dit betrof, het oordeel van den Prins wenschte te vernemen ¹⁾. Deze, daarvan door eenige leden der Staten onderrigt, werd door die handelwijze van Amsterdam niet weinig in verlegenheid gebracht. Hij, die steeds voor het bewaren der volksvrijheid had geijverd, wenschte nu toch, dat door zijn toedoen niet tegen het besluit der Staten werd gehandeld. Terwijl hij dus den Staten liet aanzeggen, dat hij het hooren der gilden en schutterijen niet raadzaam vond, te meer omdat de hooge Overheid reeds vroeger aan hem was opgedragen, werden tegelijk Mr. Paulus Buys, Landsadvocaat, en Nicolaas Bruyninks, Raad en Secretaris van den Prins, naar Amsterdam gezonden, om de over-

¹⁾ Zie Resol. van Holland 27 Junij 1581.

heid dier stad van haar voornemen af te brengen. Ofschoon men ditmaal toegaf, zoo nam desnietteenstaande dezelfde stad in 1584 weder een besluit in strijd met den wil der Staten. Handelende over de verheffing van den Prins tot Graaf, besloot zij, dat men een afschrift van de ontworpen voorwaarden zou verzoeken, „om te zien of er ook iets „strijdigs met der stede voorregten in gesteld ware” enz., waarna men den Raad weder zou vergaderen. Men wilde evenwel dan nog niets teekenen, voor men er de *schutterijen* en de voornaamste Burgers op gechoord had ¹⁾. In de stad Middelburg ging het eveneens zoo. Hoe men den invloed der schutterijen vreesde, blijkt o. a. hieruit, dat men in 1583 reeds voorgenomen had de gemeenten, *schutterijen* en gilden in Holland op een maaltijd te onthalen, om hun bij die gelegenheid de opdracht der Grafelijkheid „smakelijk te maken” ²⁾. Nog zelfs lang naderhand zien wij hier en daar den invloed der schutterijen in stand blijven: Mr. Pieter Paulus deelt als laatste hem bekende voorbeeld van het raadplegen der schutterijen mede, dat in het jaar 1672 te Goes met haar overwogen werd, of men zich met den vredchandcl met Frankrijk zou inlaten en wat men dienaangaande in de vergadering der Heeren Staten van Zeeland door de Gedeputeerden der stad zou voordragen.

In het huishoudelijke der steden behielden de schutterijen nog eenigen tijd een vrij grooten invloed, vooral gedurende de twisten tusschen de remonstranten en contraremonstranten, die in de eerste helft der 17de eeuw de republiek verdeelden. In Amsterdam b. v. begon de

¹⁾ Wagenaar, *Vad. Hist.*, VII, 526. Mr. Pieter Paulus, *Verklaring der Unie*, III, p. 213.

²⁾ Mr. Pieter Paulus, III, p. 213. *Public gebedt*, III p. 191.

overheid in 1628, op het voorbeeld van Rotterdam, de placaten, die tegen de remonstranten waren uitgevaardigd, met minder hevigheid te handhaven. Het volk verzette zich hiertegen en verzocht dringend, dat de magistraat de bijeenkomsten van die gezindte zou tegen gaan. Het niet voldoen hieraan wekte veler ongenoegen en er verscheen een geschrift, waarin beweerd werd dat, even als zulks in 1578 gebeurd was ¹⁾, de schutterij de magt bezat om de overheid af te zetten en eene nieuwe te benoemen. De komst van den Prins in de stad deed de twisten bedaren. Minder goed liep het iets vroeger te Utrecht af. Den 21sten Januarij 1610 verschenen aldaar de Hoplieden der schutterij en 2 gecommiteerden uit de burgerij in de vergadering der vroedschap en verlangden eene verandering in den magistraat. Zij wilden dat buiten de regering zouden gehouden worden: „alle Ridder-„schap, die mede in de Staten beschreven worden, ende „oock alle die Ontfangers en die Officiën van de Staten „hebben en die daarvan dependeeren.”

De raad verklaarde daarop terstond te zullen overgaan tot het benoemen van nieuwe leden der regering met weglating van de opgenoemde personen. Doch de Hoplieden der schutterijen lieten de vroedschap door haren Secretaris aanzeggen, dat zij verlangden dat voor deze maal de be-

¹⁾ Zie pag. 56.

Dit geschrift draagt den titel van: *De Croon der schutterij van de beroemde Coopstadt Amstelredam, haer daeromme gedicteert en toegeschreven om de valjante Godtszeghen-rycke couragie in het jaer 1578 by hen voor-ouders volbracht, verlossende deselve stadt van de schricke-lyke, Pauselycke, supersticieuse Afgoderye ende derselver Paepsche magistraten met hare Inquisitie ende bloedige Placcaten, enz.* Het werd bestreden door een ander geschrift, dat kort daarop uitkwam onder den titel van: *Wuarschouwingh voor Hamans loon aan den autehur van de croon des mytighen Echo. Amsterdam 1638.*

noeming door de Hoplieden der schutterij en de gecommiteerden uit de burgerij zou plaats hebben. Zij beriepen zich op eene dergelijke verandering der regering in 1578 door de schutterij tot stand gebragt ¹⁾, maar verklaarden, dat zij deze handelwijze voor 't vervolg niet in consequentie wilden trekken. De vroedschap bewilligde eindelijk in dit voorstel, met uitdrukkelijk verzoek om vooral *bekwame personen* van de *gereformeerde religie* te kiezen ²⁾.

Doch wij komen thans terug op de verandering die de schutterijen in het laatst der 16de eeuw ondergingen, ten gevolge der verdeling der burgerij in vendelen, waarvan wij reeds met een enkel woord spraken.

Reeds vroeger hebben wij er op gewezen ³⁾, dat behalve de leden van de schuttengilden ook de overige burgers tot de krijgsdienst verplicht waren, tegelijk met de schutten uitgetrokken en dat in de steden ordonnantiën op het waken gevonden werden ook voor hen, die geene leden waren der schutterijen.

Geheel in overeenstemming met deze algemeene verplichting bepaalde art. 8 der Unie: „Ende ten eynde men „'t allen tyden sal moghen gheassisteert wesen van de „Inwoonders van den Landen, sullen d' Ingezetenen van „elcke van dese gheuniceerde provinciën, steden ende platte „Landen binnen der tydt van een maent naa date van „dese ten lanxsten, ghemonstert ende opgheschreven worden, te weten, dieghone die zyn tusschen 18 en 60 jaren, om die hoofden, ende 't ghetal van die gheweten „zynde, daarna ter eerster 't samencomste van dese Bont-

¹⁾ Zie pag. 56.

²⁾ *Vroedschapsnotulen te Utrecht*, A^o. 1610.

³⁾ Zie pag. 4.

„ghenoten vorder gheordonneert te worden, als tot die „meeste boscherminge ende versekertheyt van dese gheue- „nieerde-Landen bevonden sal worden te dienen” ¹⁾.

Ook de Unie bleef dus het beginsel eener algemeene gehoudenheid tot de krijgsdienst huldigen. In overeenstemming hiermede werd nu de verpligting tot oefening in den wapenhandel in de steden meer algemeen gemaakt. Daardoor hielden de schuttengilden op, het meer bijzonder geoefend en gewapend gedeelte der poorters uit te maken en versmolten zodoende in de geheel gewapende burgerij, waarop de naam van schutterij is overgegaan. Het was voornamelijk de Prins van Oranje, die na de Unie deze nieuwe regeling invoerde. Reeds eenige jaren te voren echter had men daarmede een begin gemaakt. In Februarij 1567 vaardigde het gerecht te Amsterdam eene ordonnantie uit op het bewaken der stad voor de *Burgerwacht* en voor de *Schutters* gezamenlijk. De burgerwacht zou alleen 's nachts waken van 10 uur des avonds tot aan het luiden van de poortklok des morgens. Zij deed de wacht op 16 verschillende plaatsen, *hoefslagen* genaamd, terwijl drie rotten schutters, uit elke schutterij één, het zegelhuis ²⁾ bewaakten. De schutters deden ook overdag dienst, dan werden de poorten door hen bewaakt in vereeniging met soldaten. Slechts korten tijd bleef deze inrigting in stand. De schutterijen verliepen uit vrees voor op handen zijnde vervolging en reeds in Mei werd bij het innemen van Spaansche bezetting de geheele burgerij ontwapend. Uit verschillende voorloopige maatregelen bleek echter weldra het plan om de gewapende burgermagt weêr

¹⁾ Vergl. C. H. Trotz, *Commentarius legum fundamentalium foederati Belgii*, p. 395.

²⁾ Op het Raadhuis.

in leven te roepen. In October werd dan ook werkelijk een zeker aantal poorters onder negen kapiteinen gewapend. Zij verkregen den naam van *geëligeerde burgers*. Eindelijk zag de wethouderschap, die het hierbij had willen laten, zich ook gedrongen de schutterijen weër te herstellen. Toen er later op werd aangedrongen, dat de 3 schutterijen op 6 zouden worden gebracht, gaf dit aanleiding tot de verandering in de regering in 't jaar 1578, waarvan wij hiervoren spraken ¹⁾. In October van 't jaar 1579 werden er nieuwe burgervendelen opgericht. De ordonnantie, waarbij deze werden georganiseerd, vangt aldus aan:

„Alsoo tot goede verseeckeringe, rust, vrede en eendrachtigheyt der Borgheren ende Inwoonders van dien, „item van den coophandel ende ghemeyne neeringhe in „desen periculeuse tyden by syne F. G. den Prince van „Orangien, nodigh is bevonden geweest, *benevens de schutterijen, derselver stede, den resterende ghetrouwe Burgheren ende Inwoonders in seeckere wycken onder vendels ende op seeckere wachten onder goede ordonnantie „te verdeelen.* Ende myne Heeren de Burghermeesteren „ende Regierders derselve stede volghende deselve syn F. G. „speciale last ende bevel met advys van den Capiteynen „van den Schutterijen deser stede ende hare Lieutenanten „nu deselve wycken verdeelt ende seeckere colonel Generaal „ende particulieren ook Capiteynen ende bevelhebberen „ghestelt hebben, so ist enz.”

De Prins regelde bij zijne komst in Amsterdam nader deze burgerwacht en stelde ze onder het bevel van een Opper-Kolonel, die tevens Kolonel der schutterijen was. Aanvankelijk bleven te gelijk met de burgervendelen de

¹⁾ Blz. 56.

oude schutterijen nog bestaan, met welke zij evenwel één ligchaam uitmaakten. In de zoo oven vermelde ordonnantie van Amsterdam worden de schutterijen en de vendelen *een ghemeen verseeckeringhe ende corpus* genoemd, waarover het van noode was *eerst ende alvooren goeden Ordonnantien ende Politiën te stellen.*

Wij hebben, wat wij hier van de Amsterdamsche schutterij vermelden, slechts als voorbeeld aangehaald van hetgeen ook in de andere steden plaats greep ¹⁾. Van Delft vonden wij o. a. eene ordonnantie, in 1580 door Willem I gegeven, nadat er geschillen gerezen waren tusschen *Schout Burgemeesteren, Regeerders en Vroedschap der stad Delft ter eenre ende die Hoomans van de schutterijen aldaer ter andere syde op 't redressement van de ordonnantiën zowel van de schutterijen als van de wachte derselver stede.* De Prins regelde ook daar de zaak zoo als dat te Amsterdam geschied was, schutterijen en burgervendelen werden er tot één ligchaam verenigd.

¹⁾ Niet overal heeft men zoo spoedig deze nieuwe inrigting ingevoerd: hier en daar heeft men, zoo het schijnt, alles bij het oude gelaten, zonder aan eene nieuwe regeling der schutterij te denken. Dit althans blijkt uit den volgenden aanhef der ordonnantie op de schutterij te Alkmaar van 't jaar 1688: „Aenghemerkt tot noch toe veel ende diverse ongheregtigheden gebruyekt zyn geweest onder de schuttebroeders van den Kruysboge, Handbosse ofte oude schutterye binnen der stede van Alkmaar, waerdoor veel twist ende geschillen spruytende waren, overmits datter geen autentycke ordonnantie en was, waernaer elk schutbroeder gehouden was hem te reguleeren, ende omme in alles te ordonneeren dat tot verseeckertheydt van den wachte, ruste ende welvaart der stede met goede en behoorlycke ordre soude mogen bequamlyck gheschieden, hebben de Burgemeesteren met de ghemeene Vroedtschappen geordonneert en gestatueert, ordonneeren en statueeren mits desen de poineten ende articulen hierna volgende omme deselve onderhouden ende achtervolght te werden.” *Handvesten van Enckhuizen*, p. 70. Met deze ordonnantie werden de burgervendelen aldaar ingevoerd, zoo als dat in andere steden reeds eene eeuw te voren plaats had.

In 1579 was de burgerij te Arnhem reeds in vendelen verdeeld. Den 9^{den} Mei van dat jaar werden de zes burgervendelen aldaar bijeen geroepen en verklaarden, op eenige weinige na, te willen blijven *by de nadere Unie van Utrecht en de daarbij geconcipeerde middelen*. Zij schijnen daar in 1578 te zijn opgericht, althans van dat jaar is de eerste ordonnantie *op 't stuk van de wachte*, die den 14^{den} April 1580 herzien en den 17^{den} op nieuw van het stadhuis afgekondigd werd ¹⁾.

Niet lang bleven evenwel de oude schutterijen van de overige burgers onderscheiden. In de eerste ordonnantiën slechts der aldus tot één ligchaam vereenigde vendelen en schutterijen treft men dit verschil aan. Zoo maakte b.v. de Amsterdamsche ordonnantie van 1580 in art. 3 onderscheid in het betalen van boete, welke voor de leden der schutterijen het dubbel bedroeg van die der overige gewapende burgers ²⁾.

Art. 10 van dezelfde ordonnantie bepaalde dat de vendels der schutten uit die der wijken aangevuld zouden worden: „omme”, zoo zegt het artikel, „hetselve (het onvoltallig „zijn der schutten vendels) soo vele moghelijk is te voer- „comen, sullen drie maenden naer de generale Monste- „ringhe, alle de vendels, die zwack zijn, worden gesuppleert, „de vendels van den schutteren uyt de vendels van den „wijcken van burghers, die bij den Capiteyns met belie- „ven van het Collegie van Colonnellen ende Capiteynen „gesteld sullen worden, yder Corporaelschap tot dertigh „personen sonder meer.” De vendels der wijken werden voltallig gemaakt „uit het corpus van den anderen getrouwe „burgeren ende inwooners van haren wycken.”

Spoedig evenwel verdween dit verschil geheel en al. In

¹⁾ Van Hasselt, *Chronijk van Arnhem*, op het jaar 1579.

²⁾ *Handv. v. Amsterdam*, p. 143.

de volgende ordonnantiën wordt er hoegenaamd geene melding meer van gemaakt. De oude schuttengilden losten zich op in de burgerwachten, alle burgers van 18 tot 60 jaren waren dienstpligtig en het gewapend gedeelte hiervan maakte de schutterij uit. De naam schutterij ging nu over op het geheele ligchaam der gewapende burgers. Schutterij en burgervendelen werden woorden van dezelfde beteekenis. Hier en daar verkreeg zelfs een of ander burgervendel den naam van een voormalig schuttengilde: de namen van „het vendel van den voetboog en handboog” komen nog in het laatst der vorige eeuw voor.

In de zuidelijke Nederlanden, waar eveneens de burgervendelen werden ingevoerd, schijnen de schuttengilden afzonderlijk naast de burgercompagniën te hebben bestaan en dat niet als private vereenigingen, maar wel dege-lijk als erkende corporatiën, nog steeds in dienst der stad. In een *Statuyt ende ordonnance gemaeckt op het stuk van de wachten, soo van de gulden als wijcken te Brussel in 1737*, leest men de volgende artikelen:

Art. XVI. „Item dat alle persoonen, over 't Eeden van „denwelcken tusschen die overdekens ende Capiteynen alsooch „dispuet is, sullen blijven ge-eedt 't en waere die exce- „deerde 't competent getal van de gulden, dewelcke in „dien gevalle sullen moeten wederkeeren naer hunne re- „spective wijcken, ende sullen alle Procedures, daerover „begoest, gehouden worden voor doot ende geassopieert.

Art. XVII. „Item om te verhoeden ende wegh te nemen „die godurige Processen tusschen de gulden ende wijcken „is gheordonneert ende gestatueert, dat soo wanneer tus- „schen hun dispueten sullen voorvallen raeckende 't Cruy- „cen ende Eeden van eenige gulde-broeders, de deughtsaem- „heyt van hunne listen etc., 't selve voortaan in de eerste „instantie sal worden beslist by myne voorschrevene Heeren

„oft Commissarissen uyt hun collegie daertoe te deputeeren,
„sommierlijk ende sonder forme van procedure ende oock
„sonder kost van Partyen op pene van cassatie van alle het
„gene bij die van der Krijgsraedt ter contrarie soude mogen
„bevonden worden gedaen.”

In eene andere ordonnantie van 1708 worden *die van de wijcken en die van de gulden* eveneens onderscheiden: beiden mogten elkander „callengeeren,” zij hadden afzonderlijke lijsten, afzonderlijke aanvoerders enz.

Wij vonden ook in eene ordonnantie „rakende de vijf gulden der stadt Brussel,” gepubliceerd den 20 December 1655, herdrukt te Brussel in 1754, dat de „voorsz. vyf gulden, „die niet en souden hebben het ghetal van hondert dertigh „wakende mannen, hetselve ghetal souden mogen volmaccken „uyt de thion vendelen van de Capiteynen deser stadt.” Volgens art. XXV mogten zij kiezen, met welke personen uit de wijken zij hunne gilden wilden voltallig maken, van de door hen gekozene personen moesten zij opgaaf doen aan den magistraat. Zij mogten evenwel geene keus doen uit de Lieutenants, Sergeanten en Korporaals van de wijken. Art. X dezer ordonnantie behelst de bepaling „dat ten laste „van de voorsz. gulden gheen Processen zullen moghen „aanvoerd worden, sonder speciale voorziende Authori- „satie van den magistraat.”

Niettegenstaande de schuttengilden door hunne oplossing in de burgerwachten eigenlijk geheel vernietigd waren, zoo hielden de leden van die corporatiën nog stand. Toch verloren zij alle officieel karakter en ont-aardden eindelijk geheel en al in particuliere vereenigingen. In de eerste tijden behielden zij nog vele hunner oude privilegiën. Daar zij in letterlijken zin niet werden afgeschafft, maar door de invoering der burgervendelen langzamerhand verdwenen, zoo werden hun ook nooit

hunne eenmaal verkregene regten bepaald ontnomen, doch gaandeweg verloren zij ook deze overblijfsels van hun vroeger bestaan.

In Amsterdam zag men nog tot in de 17de eeuw een zweem der oude schuttengilden in de Overmanschappen der drie doelen. Over elken doelen werden door het Gerecht vier Overmannen aangesteld, uit de kapiteinen der burgervendelen, die ook optrokken, naar het wit schoten en van tijd tot tijd met hunne onderhoorige vendels, blijkens de beroemde schilderij van van der Helst, in den doelen leerden. Doch tusschen de jaren 1640 en 1650 nam de stad de voet- en handboogdoelen en waarschijnlijk ook de visscherij in het Gouden water, die van zeer geringe waarde bevonden was, van den Burger-krijgsraad tegen redelijke vergoeding over. De kloveniersdoelen was waarschijnlijk reeds in 1580 bij het vereenigen der schutterijen met de burgervendelen door de stad overgenomen en onderhouden. De Overmanschappen der doelen bleven in stand tot in het jaar 1672, toen zij bij een besluit der vroedschap vernietigd werden ¹⁾.

Te Arnhem zijn de oude schuttengilden nog vrij lang gehandhaafd. Mogten zij daar in het laatst der 16de eeuw in verval geraakt zijn, de raad der stad nam in 1617 een besluit ²⁾, waarbij zij de St. Catharina-schutterij weder in hare regten herstelde.

Het schijnt zelfs dat men op grond van art. 25 der Unie meende dat de oude, voor de Unie bestaan hebbende, schuttengilden moesten gehandhaafd worden. Hiervoor pleit namelijk een vonnis van het Hof van Gelderland, waarbij eene schutterij te Putten vernietigd werd, welke opgetrokken was, zonder voorkennis van den landdrost als

¹⁾ Wagenaar, *Beschr. v. Amsterdam*, III^{de} St., 169.

²⁾ Zie de woorden van dit besluit in Bijlage B.

officier, op grond o. a. dat het geen gequalificeerd, van ouds bestaan hebbend schuttengilde was ¹⁾).

Nieuwe gewapende vereenigingen werden dan ook niet geduld. Tijdens de zoogenaamde plooiërij ²⁾ waren er in Gelderland vrschillende gewapende burgercorpsen opgericht, die vaak grove ongeregelheden pleegden en in Wageningen zelfs de regering hadden gevangen genomen. Ten strengste werden nu de vrijwillige corpsen verboden. Iedereen had zich ten spoedigste te begeven onder zijne burgercompagnie of schutterij, deze alleen zouden, als van ouds bestaan hebbende, gehandhaafd worden ³⁾. Wij zien hierbij nog werkelijk de oude schutterijen in wezen. Van veel beteekenis kunnen zij echter niet meer geweest zijn, reeds in het laatst der 17de eeuw werd aan degenen, die nog bestonden, door de stedelijke raad meermalen het vroeger zoo bevoorregte vogelschieten ontzegd, terwijl de statelijke omgangen bij die gelegenheid meestal achterwege moesten blijven ⁴⁾. Tegen het midden der vorige eeuw verloren zij echter geheel haar officieel karakter. Zelfs in Arnhem, waar zij zich zoo lang als gilden staande hielden ⁵⁾, bleef er niets anders van over dan eenige zuiver

¹⁾ Wij deelen de consideratiën van het Hof mede onder Bijlage C.

²⁾ Zie over deze twisten eene verhandeling van I. A. Nijhoff, geplaatst in de *Bijdragen voor vaderl. gesch. en letterk.*, VII. p. 82.

³⁾ Zie dit plaacaat onder Bijlage D.

⁴⁾ Gelijk blijkt uit de raadsbesluiten der stad Arnhem (17 Junij 1698, 19 en 22 Mei 1699 enz.).

⁵⁾ Op de eene plaats hebben de schuttengilden vrij wat langer hun bestaan voortgezet dan op de andere. Op het stedelijk archief te Utrecht b. v. vonden wij geen enkel bewijs van een eenigzins officieel voortbestaan der schuttengilden na de 16de eeuw. Bij het onder Lodewijk Napoleon ingestelde onderzoek naar de nog bestaande schuttengilden, luidde het rapport van den Landdrost van Utrecht dat er in die provincie geene schuttengilden meer bestonden.

private gezelschappen, en dat nog wel in zeer vervallen toestand. In 1748 bestond het eenmaal zoo bloeiende schuttengilde van St. Joris aldaar uit slechts 7 leden, van welke er in 1784 nog maar twee overig waren. Wel gaven sommige dier vereenigingen in het laatst der vorige eeuw weder eenig teeken van leven ¹⁾, doch haar tijd was voorbij, verreweg de meesten verliepen geheel en al ²⁾. Onder de regering van Lodewijk Napoleon trachtten zij weder hun vroeger bestaan te herkrijgen. De Haagsche schuttenbroeders van St. Joris voegden bij het daartoe gedaan verzoek de zooveel mogelijk volledige geschiedenis van het gilde, waarvan wij hierboven ³⁾ melding maakten. Er waren er evenwel velen, die van hunne vroegere geschiedenis niets meer wisten, dan hetgeen door mondelinge overlevering hun was bekend geworden. De minister van binnenlandsche zaken schreef den verschillenden landdrosten aan, om onderzoek te doen naar den oorsprong der schuttengilden, die om herstelling hadden verzocht. De uitslag van het nader onderzoek hierop door de kwartierdrosten ingesteld, getuigt van de uiterst geringe kennis die vele leden dier schutterijen van de geschiedenis van hun gilde hadden. Hunne archieven waren voor het grootste deel verloren gegaan. Slechts

1) De leden, die in die dagen de schuttengilden weder eenigzins zochten te herstellen, behoorden meest tot de partij van den Stadhouder.

2) Toch waren er nog, althans in Gelderland, eenige overgebleven, die nog steeds volgens oude gewoonte optrokken om naar den vogel te schieten. Zij werden den 16den Mei 1795 vernietigd, „daar geene andere gewapende corpsen geduld konden worden dan de nationale „burgerijen, die voor vrijheid en gelijkheid hunne wapenen hadden „opgenomen, te meer dewijl aan die schuttengilden geene andere dan „contrarevolutionaire oogmerken konden worden toegeschreven.” *Landdagsreces van 16 Mei 1795.*

3) Pag. 48.

enkelen konden met authentieke stukken de wettigheid van hun bestaan bewijzen. In dat geval werd op het verzoek om herstelling gunstig beslist, voor zoover het platte land betreft. In Junij 1810 werd besloten: „Les „schutteryen des campagnes recevront de nouveaux diplomes „en remplacement de ceux qu'ils tiennent de Charlesquint „et d'autres Princes ou Gouvernements. Notre ministre „de l'interieur cherchera à concilier sa proposition à cet égard „avec l'organisation des schutteryen (de gewapende burgermagt”¹⁾).

Den 17 Dec. 1811 werd dit echter weêr veranderd. Op grond van het decreet van 11—18 Junij 1790 werd aan prefecten en sousprefecten aangeschreven om zorg te dragen dat voortaan, behalve de erkende nationale garde of burgermagt, geene gewapende corpsen of schutterijen, onder welken titel ook, tot het doen van eenige exercitiën zouden worden toegelaten²⁾.

§ 2.

De groote verandering, die de schutterijen na de Unie ondergingen, bragt natuurlijk een geheelen omkeer in de schutterordonnantiën te weeg. Terwijl de oude schuttenbrieven voor het grootste gedeelte alleen de voorregten der leden regelden en overigens slechts eenige bepalingen aangaande het Papegaai schieten en de maandelijksche oefeningen inhielden, doch aangaande de dienstregeling, het bewakcn der stad enz. bijna niets zeiden, zoo werd nu

¹⁾ Landdrost v. Gelderland 25 Junij 1810, N°. 4. (Prov. Archief.)

²⁾ Landdrost 16 Dec. 1811, N°. 5.

juist dit de voornamc inhoud der nieuwe ordonnantiën. De geheele dienstpligtige burgerij werd, gelijk we reeds opmerkten, in een aantal wijken verdeeld, die ieder een vendel of kwartier vormden van een bepaald aantal schutters. Iedere wijk werd volgens eene, van de dienstpligtige burgers gehouden, lijst aangevuld.

Elk vendel droeg een afzonderlijken naam, naar de stadswijken, de plaatsen waar de wacht gehouden werd, naar de kleuren van het vaandel, enz. Zoo had men in Amsterdam het Oranje, Geel, Blaauw, Wit en Groen regiment. Te Utrecht droegen de 8 vendelen de namen van Turkye, Papenvaandel, Fortuin, Bloedknul, Zwarte knechten, Oranjestam, Pekstokken en Handvoetboog. De verdeling in wijken was zeker ter regeling der schutterij zeer ongelukkig gekozen. De schutterpligtige burgerij was op deze wijze hoogst ongelijk verdeeld, terwijl er bovendien telkens verandering in het personeel plaats had. Nu eens was een vendel voltallig, dan weër hoogst onvoltallig. De regering te Amsterdam, dit inziende, poogde wel in 1681 door vermindering van het aantal wijken in deze bezwaren te gemoet te komen, doch overigens bleef de geheele ondoelmatige indeeling bestaan tot in het laatst der vorige eeuw.

Even als vroeger over de schuttengilden de koning met zijne raden het bestuur had gehad, zoo stond nu aan het hoofd van de burgercompagniën de burgerkrijgsraad. In de allereerste ordonnantiën komt de naam *krijgsraad* nog niet voor, men vindt er slechts melding in gemaakt van het Collegie van Hoplieden, Colonellen en Capiteynen. In de Amsterdamsche ordonnantie van 1594 wordt het eerst gesproken van het *Collegie van den kryghsraedt*. Men onderscheidde den grooten en kleinen krijgsraad. De eerste bestond uit alle officieren, de kleine alleen uit kolonellen

en kapiteinen. Men vergaderde met voorkennis van Burgemeesteren op aanschrijving van den kolonel. De krijgsraad nam den schutterseed af en paste op overtredingen de bij de ordonnantiën bedreigde straffen toe. Art. 27 van de Amsterdamsche ordonnantie van 1618 omschrijft zijne magt aldus:

„Welcke collegie van den kryghsraedt voorsz. van alle „civile saecken, differenten, duysterheden ende swarigheden „op dese ordonnantie vallende, met alle 't ghene daeraan „dependeert ofte uyt soude moghen rysen, de kennisse, „interpretatie ende judicature hebben sullen, mitsgaders „d'executie tot personele apprehensie ende irrogatie, van „pene te Bier en te Broodt voor seeckeren tydt, blyvende „alle voordere criminele straffe tot dispositie ende executie „van myne voorschreven Heeren van den gherichte.” Dit artikel beperkte dus eenigzins de magt van den krijgsraad in het toepassen van straffen, welke anders nog al vrij uitgebreid zou geweest zijn, daar bijna iedere overtreding, behalve de vastgestelde boete, nog bedreigd werd met *eene arbitrale correctie tot discretie van 't collegie van den kryghsraedt.*

Het kiezen van officieren en hoofdofficieren geschiedde niet overal op denzelfden voet. Nu eens heeft de krijgsraad alleen het regt van benoeming, dan weder kiezen de burgemeesters, bijgestaan door de kapiteinen. Veelal waren de burgemeesters kolonellen der schutterij. Wat vroeger bij de schuttengilden gebruikelijk was geweest, bleef althans gedurende den eersten tijd nog zoo, dat namelijk de Hoplieden voor een zekeren tijd werden gekozen en daarna weêr als schutters terugtraden. Volgens art. 2 der ordonnantie van Delft van 1580 b. v. werden de Hoomans der rotten gekozen voor 2 jaar: als die tijd om was, maakten de schutters uit ieder rot eene voordragt van 3 per-

sonen op, waaruit de Burgemeesters een nieuwen Hooman kozen. De keuze van officieren gaf nu en dan wel eens aanleiding tot botsing. In 1628 werd te Amsterdam aan de schutterij tegen haren wil door den krijgsraad en den magistraat als kapitein opgedrongen zekere Jan Klaassen Vlooswyck. Politieke redenen waren het voornamelijk, die hem bij het meerendeel der schutters gehaat maakten: de grootste grief, die men tegen hem had, was deze, „dat hy Barneveldt opt hooghste ghelaudeert hadde, „segghende dat men hem noch een statue ende beeldt ter „eeren soude oprechten.” Hoe hevig de tegenstand was, de magistraat gaf niet toe en zij, die zich tegen de benoeming verzetten, werden ontschutteid ¹⁾).

Wie eenmaal tot officier was benoemd, mogt zonder wettigen grond niet weigeren die benoeming aan te nemen. Meestal was uitdrukkelijk bepaald, dat die redenen, zoo zij door den krijgsraad niet wettig waren gekeurd, door de vroedschap nader onderzocht moesten worden. Werden zij daar eveneens gewraakt, dan was verlies van burgerregt en boete de gewone straf. Na een bepaalden tijd evenwel (te Utrecht 8 jaren) was het vergund zijn ontslag als officier te nemen.

Van de schutterpligtige burgers werden steeds behoorlijke lijsten gehouden. Op sommige plaatsen was dit het werk van opzettelijk daartoe door den krijgsraad aangestelde provoosten. Omstreeks den jaarlijkschen verhuistijd, Mei, moesten de kapiteinen, bijgestaan door hunne mindere officieren, zorgen dat de nienwe in hunne wijk gekomen schutters op de lijst werden geplaatst. Was er eene plaats in de schutterij opengevallen, dan werd die aange-

¹⁾ Een in 1629 te Haarlem uitgegeven stukje, getiteld *Schuttersdwang*, bevat het geheele verhaal dezer zaak.

vuld door de regering op voordragt van Hooftman en kapiteinen onder welke de plaats opengevallen was. Enkele personen waren van de schutterdienst vrijgesteld. Op onderscheidene plaatsen waren ook dienaangaande de bepalingen verschillend. Vooreerst waren zij uitgezonderd, wien wegens ziekten of ligchaamsgebreken de dienst onmogelijk was. Voorts waren er sommige betrekkingen waaraan gewoonlijk vrijdom verbonden was. Vrijgesteld waren b. v. alle regenten van godshuizen, zoo zij er bepaald om verzochten, mits zij geen kapitein of lieutenant waren. Verder de Professoren en studenten ¹⁾, de predikanten van verschillende gemeenten, de chirurgijns der gasthuizen, de stads roedragende boden en in het algemeen alle onderhoorigen aan het stadhuis, de in hunne molens wonende korenmolenaars, de suppoosten van de bank van leening, enz. Men ziet dus, dat die vrijdom nog al uitgestrekt verleend werd. In tijden van gevaar werd hij dan ook wel eens gedeeltelijk ingetrokken. Zoo bepaalde de krijgsraad te Amsterdam in 1672 dat de advocaten, procureurs, alsmede de personen die bij de brandwacht geplaatst waren, welke tot nog toe vrij waren geweest, schutterplichtig zouden worden ²⁾.

¹⁾ Te Amsterdam bij bijzondere vergunning van het jaar 1668.

²⁾ *Handv. v. Amsterdam*, p. 161.

In de Zuidelijke Nederlanden waren de bepalingen aangaande het optrekken ter wacht nog vrij wat strenger dan in de noordelijke. Volgens de hierboven (pag. 76) aangehaalde Brusselsche ordonnantie op 't stuk der wacht van 1708, was niemand vrij van de wacht dan de „Edelen, wesende van de geslachten der stad, levende in Edelmans „qualiteyt oft andere hooghe jurisdictie,” maar zelfs dezen werd dit slechts toegestaan: „midts stellende in hunlieder plaelse eenen anderen „eerlycken gequalificeerden manspersoon, des nachts te voren noch voor „ken, noch voor iemand anders gewaecht hebbende, wel gewaepend naer „de qualiteyt van dengenen die hem te wercke sal stellen.”

Men kon niet ontschutterd worden dan door de stedelijke regering en natuurlijk slechts om geldige redenen. Art. 6 der Delftsche ordonnantie bepaalde daarvan: „Item dat gheen schutter wt die schutterye gestelt „ofte verlaten sal moghen worden, ten waere hij ontpoor- „tert worde, verarmde ofte hem onredelick schikte; dat oock „niemant wt die selve tot synen versoecke sal moghen „gedepoorteert ofte ontlast worden, dan die impotent is, ofte „oudt boven LX jaren, ofte die twee sonen in de schutterye „der voorsz. stede heeft, ofte dat yemandt van de schutten „vroetschap der stad worde. In alle welcken ghevalle „alsulcke destitutie ofte ontlastinghe ghedaen sal worden „by de Burgemeesteren by advyze van den Hooffman van „de schutterye daer hy inne is.” Eene dergelyke bepaling gold in de meeste steden.

De vrijgestelden, benevens de weduwen en ongetrouwde vrouwen, die eene eigene huishouding hadden, betaalden, zoo zij niet tot de onvermogensden behoorden, eene maandelijksche contributie, wachtgeld genaamd, met welke gelden de onkosten van den kriegsraad werden bestreden. In Amsterdam werd deze bepaling in 1580 door Prins

De huurling moest zich eerst aanmelden bij den kriegsraad, hij moest *Borger oft vasten Ingesetene* zijn en medebrengen *een attestatie van syn Pastoor dat hy is Catholyc en van goed leven, op straff van gevangenis*. Zonder verlof van den kapitein mogt men geen plaatsvervanger stellen. Men treft zelfs in art. XXVII de volgende bepaling aan: „Item dat alle welgestaeyde mans-persoonen over de 't sestigh jaeren „oudt zynde, niet begeerende te waechen in persoonen ende alle welgestaegde „weduwen sullen oock moeten uytsetten in hunne plaetse eenen eerlycken „gequalificeerden mans-persoon, welgewaepent, al tot contentement van „den Capiteyn als boven, om de wacht voor hundertien te houden als „'t kunne keer wesen sal, op de pene als boven.”

De welgestaegde weduwen waren in de Noordelijke Nederlanden ten minste vrij met het betalen eener contributie.

Willem ingevoerd naar aanleiding eener dergelijke in Antwerpen ¹⁾).

Geen schutterpligtige werd in een vendel opgenomen zonder den schutterseed te hebben afgelegd. De krijgsraad hield gewoonlijk eens in het jaar zitting tot het afnemen van dien eed, welke niet altijd en overal dezelfde was. De eed volgens de Amsterdamsche ordonnantie van 1681 luidde als volgt:

„Gy zweert al de Poincten en Articulen in de ordonnantie van de schuttery vervat te onderhouden en naar te komen op de poene in dezelve ordonnantie begreepen, en voorts de hooge Overheid en Regering des Lands van Holland, deese goede stede, de Magistraten en Regeerders derzelve onder uwe kapiteinen gehouw en getrouw te zyn. Dat gy, waar deselve of eenigen uit den Raade u voortrekken, volgen zult, conform de oude Privilegiën deczer stad, deeze goede stede en de magistraaten derzelve in haare Privilegiën en geregtigheden na uw uiterste vermogen helpen voorstaan, voor alle verraad en kwaad dat gy verneemt, terstond getrouw waarschuwen ende Burgers en inwooners van dien voor alle geweld en overlast, mitsgaders tegen alle vyanden des gemeenen Lands met lyf, goed en bloed beschermen zult. Zoo waarlijk helpe u God Almagtig!”

Het bewaken der stad, bij dag en bij nacht, was een van de voornaamste pligten der schutters. De stedelijke regering had het regt om ingeval van nood de schutterij, hetzij binnen, hetzij buiten de stad ter verdediging op te roepen. De overheid bepaalde het aantal schutters dat moest uittrekken, het lot besliste wie daartoe zou gecommandeerd worden. Bij loting werden eveneens de wacht-

¹⁾ Handvesten van Amsterdam, p. 146.

posten verdeeld. De wachten waren voor de burgerij zeer bezwarend, toch was vooral de nachtwacht bij de slechte politie en de geringe bezetting die in de steden lag, dikwijls noodzakelijk. In de onderscheidene steden verschilden natuurlijk de bepalingen dienaangaande. Wij deelen hier mede, wat in 1651 de Amsterdamsche ordonnantie voorschreef.

De wachtdoende schutters moesten een uur voor het luiden der poortklok voor het huis van hun vendrig gewapend verschijnen op boete van 12 stuivers. Vandaar trok men naar het wachthuis. Wie bij het daar gehouden appèl niet aanwezig was, betaalde nog 8 stuivers. Te half negen werden nogmaals de namen opgelezen. Drie gulden was de boete voor wie zich ook daar niet bevond. Bij het verschijnen voor het huis van den vendrig werden de wachten verdeeld; tegen die verdeeling mogt niemand iets inbrengen, op verbeurte van 6 gulden. Voor half tien moesten alle wachten bezet zijn. Op de hoofdwacht moest steeds een kapitein, luitenant of vendrig tegenwoordig zijn. De officieren, wier volk de dagwacht had gehad, moesten 's nachts de ronde doen. Niemand mogt doorgelaten worden dan die het woord of de leuze had; alleen in tijd van nood en bij brand waren hiervan uitgezonderd de *Burgemeesteren, Raden, die van den Gerogte en de secretarissen*, doch alleen bij de wacht op het stadhuis, nergens elders. Die de dagwacht hadden, openen bij het betrekken van de wacht de poorten der stad. Reeds in de ordonnantie van 1594 luidde art. 18 aldus: „Alle ende een ygelyk die de Dagh-wacht sullen hebben, „sullen hen des morgens voor 't luyden van de Poortklock „voor des Burghemeesters deure, die de sleutelen bewaert, „vinden laten ende gaen elck daer syn lot gevallen is „mitte sleutelen ende openen de Poorte ende des avondts

„nae der Poortklock ende slytten van de Poorten ofte „Boomen, de sleutelen wederomme tot des Burgermeesters „huys brengen op pene van 't elcken royse thien stuivers „te verbeuren.”

Dit bewaren en openen der Poorten werd voor een bijzonder voorregt der schutterij gehouden: zelfs in 1787, toen men hier en daar de nachtwaken begon af te schaffen, werd het nog als zulk een voorregt beschouwd dat men de schutterij niet mogt ontnemen.

Streng moesten de voorschriften aangaande de wacht worden gehandhaafd en aanzienlijk waren de boeten op overtredingen gesteld: „Geen Corporaals, Provoosten of „anderen, wie die zyn, en sullen met eenige schutters „mogen accordeeren, composeeren of conniveeren in 't wa- „ken off optrekken off by tyde van noot, op pene van 25 „guldens voor de eerste en 50 guldens voor de tweede „maal, met suspensie in 't regard van de provoosten.”

De dagwacht vooral was voor een groot gedeelte der burgcrij een zware last. Van oneindig minder nut dan de nachtwacht werd ze dan ook weldra op de meeste plaatsen afgeschaft ¹⁾.

De boeten op de wacht waren vrij hoog. Wij ontleenen hier ovenceens eenige voorbeelden aan de schutterij te Amsterdam. Wie slapende op de wacht gevonden werd betaalde 3 gulden, behalve dat hij voor een gulden zijn geweer moest lossen. Bij herhaling volgde arbitraire correctie. Wie gedurende de wacht vocht, betaalde bij dag 10, bij nacht 20 gulden. Op het afschieten van het geweer na het optrekken der wacht stond eene boete van 6 gulden. Wie in tijden van alarm niet ter bestemde plaatse verscheen

¹⁾ In Amsterdam in 1681.

betaalde 24 gulden. Brand was hiervan uitgezonderd, daarop waren afzonderlijke bepalingen. Eene boete van 3 gulden benevens arbitraire correctie stond op het mededeelen van het wachtwoord aan iemand anders dan die het bij de wacht of de ronde noodig had.

Bij het houden der wacht moest steeds de grootste orde heerschen. Men mogt b. v. op de wacht niet drinken dan alleen „tot noodt drinken ende voor den dorst.” Bij nacht mogt er niet gespeeld worden. Overdag alleen met kaarten, verkeer of schaakbord, en dan niet langer dan de wachtdoende officier het toestond. Niemand mogt op de wacht „vloecken, bannen ofte zweeren ende sulcks „des Heeren naem lasteren, 't welck ghene Christenen toestaet noch oock eenighe oneerbare schandelycke woorden „spreecken.”

Een gedeelte van het jaar werden er door de schutterijen exercitiën gehouden; in verschillende steden was daartoe door den stedelijken raad een drilmeester aangesteld. Deze bepaling is evenwel van latere dagteekening. Te Amsterdam wordt van een geregeld exerceren eerst in de ordonnantie van 1669 gesproken. Daarin was bepaald dat de compagniën, die 's avonds de wacht hadden, 's middags op de „schermschool” moesten exerceren.

De schutters moesten zelve hunne wapens bekostigen. De Hoofdman was gehouden ten minste eens om de 3 maanden met 2 rotgezellen bij de schutters rond te gaan, om te zien of alle hunne wapenen gereed hadden. Het grootste gedeelte der schutterij moest van vuurroeren voorzien zijn. Te Delft moesten de Hoofdmannen zorgen, dat ten minste twee derde der schutters op roeren gesteld was, zoo het mogelijk was, drie vierde. De overigen konden naar goedvinden van den Hoofdman ligter gewapend zijn. Te Amsterdam bestond van iedere compagnie twee

derde uit musketiers, een derde uit pikkeniers. Die eenmaal op zeker wapen gesteld was, mogt dat niet veranderen dan met toestemming van zijn Hoofdman. Gewoonlijk werd door de stedelijke regering den schutters een kleine vergoeding voor het in orde houden hunner wapens toegelegd. De stad Delft b. v. betaalde aan ieder der 480 schutters jaarlijks 20 stuivers en bovendien kregen „die „van de Haecks en Cloeveniers, alsmede die van den Voet- „boogh, die een lanck roer droegen” elk een pond kruid. Wanneer de stad evenwel niet bij magte mogt zijn om die betalingen te doen, dan kon zij, volgens de ordonnantie, hiermede ophouden, mits eerst aan de Hoplieden kennis gevende.

De maandelijksche oefening in het schieten naar de schijf had even als bij de vroegere schuttengilden plaats. De doelen, waar de schutterijen zich oefenden en welke den ouden schuttengilden in eigendom hadden toebehoord, werden nu echter geheel stedelijke inrigtingen ¹⁾. *Stadsdoelen* werd dan ook de naam voor het gebouw waar de burgerwacht bijeenkwam. Art. XXX der Delftsche ordonnantie zegt: „Item die doelhuizen der voorsz. „stede sullen staen tot laste van der stadt.” Op stadskosten onderhouden, stonden zij dan ook open voor gewone burgers, die, zonder schutter te zijn, zich wilden oefenen in het schieten. Art. 32 der genoemde ordonnantie zegt: „dat de doelknechten den schutters ende „oock den Burghers die ten doelen comen schieten, sal „connen gheryven.”

De regering stelde in den doelen een knecht aan, die de schutters in alles ten dienste moest staan, hij was het,

¹⁾ Vergl. p. 77.

die op last der Hoofdmannen de schutters bij elkaâr riep.

In de eerste ordonnantiën der schutterijen na de Unie wordt nog gesproken van het schieten naar den vogel, op den voet waarop zulks bij de schuttengilden gebruikelijk was geweest. „Item,” zoo zegt de Delftsche ordonnantie van 1580, „also overmidts in langen tydt by den schutters voorsz. „niet opwaerts geschoten en is, sodat se gheen en schut- „terconinck en hebben, dat daeromme de eerste ghelegender „tyt by consente van de Heeren van de wet die voorsz. „schutterijen opwaerts sullen schieten.” By dezelfde ordonnantie bleef de koning het oude voorregt genieten, van in zijn huis voor hem en zijn gezin vrijdom van wijnbelasting te hebben. Ook op de bij de ordonnantie vastgestelde teerdagen, waaraan ieder moest deelnemen ¹⁾, hadden de schutters het voorregt van vrijdom van wijnbelasting: „Item dat op elke maenschut, die schutters ghenieten „sullen vry oxcys van XXV stooep wyns ende een tonne „biers, sooveel d'oxeyen der voorsz. stad aangaat.”

Allengs verloren echter de schutterijen veel van hetgeen uit de oude schuttengilden op haar was overgegaan. In de latere ordonnantiën vindt men dan ook van dat vogelschieten enz. weinig gewag gemaakt. Alleen in plaatsen waar eerst zeer laat de nieuwe inrigting der schutterijen was ingevoerd, waar dus de oude schuttengilden langeren tijd waren blijven bestaan, treft men een en ander nog aan. De schuttenordonnantie van Alkmaar van 1666 spreekt b. v. nog uitvoerig van het papegaaischieten.

¹⁾ Die op het maenschut te laat kwam, zijne wapenen niet had of niet medeschoot, betaalde 6 stuiver boete, behalve dat de laatste nog zijn *heulgeld* betalen moest, alsof hij medegeschoten maar al zijne *heulen* verloren (geen punt gehaald) had. Corn. Kiliari, Dictionarium: heul, lot, kavelinghe: *sors*, *sortitio*. Ieder schoot op zijne beurt, welke door het lot werd bepaald.

De vrijdom van wijnbelasting op de teerdagen wordt er ook niet in vergeten en het pleit niet voor de bijzondere matigheid der Alkmaarsche schutters, dat de stedelijke regering het noodig vond de volgende bepaling in de ordonnantie te plaatsen: „Item soo wie hem vuyl maceekt „van overvloedelyck eten of drincken soodat hy overgeeft „op 't Stadhuys ofte Doelen ofte op de trappen van dien, „die sal verbeuren tegens den Provoost 12 stuyvers.”

Dergelijke bepalingen komen echter gelukkig niet veel voor. Ook de teerdagen worden in de ordonnantiën der vorige eeuw, zoover wij weten, niet meer voorgeschreven. 't Is echter overbekend, dat de schuttersmaaltijden vrijwel in den smaak onzer voorvaderen vielen.

Streng waren de bepalingen op het houden van schuttersvergaderingen. Men ziet er uit, hoezeer men bevreesd was om, door hunne bijeenkomsten in de hand te werken, hun invloed te vermeerderen. Kapiteinen der schutterijen mogten geene schuttervergadering bijeenroepen, dan met toestemming van de burgemeesters, wien zij bovendien kennis moesten geven: „van de saecke waerop zy de schutters souden willen convocceren.” De Burgemeesters moesten dit verzoek „in alle redelykheid” toestaan. Werd er evenwel op die vergaderingen „yet anders gheproponeert „ofte ghetracteert dan 't gunt daertoe consent verworven „worde, 't welek onruste ofte dissensie soude moghen cou- „seren,” dan was behalve „arbitraire correctie nae exigentie „van de saecke” eene zware geldboete de straf voor de Hoofdmannen. Er bestonden hierop een paar uitzonderingen. De vergaderingen namelijk om te bepalen welken dag er zou geschoten worden en die waarop geschillen werden beslecht, die onder de schutters gerezen waren, mogten zonder voorafgaande vergunning gehouden worden. Ook hierbij kwam echter de uitdrukkelijke bepaling dat

„in de voorsz. vergaderinghe niet ghehandelt oft getrac-
 „teert sal mogen werden, waerdeur die ghemeene ruste,
 „vrede ende tranquilliteyt soude moghen werden gheturbeert
 „ofte vermindert.” Alle geschillen, die onder de schutters
 als zoodanig gerezen waren, werden door de Hoplui der
 schutterij beslecht. Art. 16 der Delftsche ordonnantie b. v.
 zegt daarvan: „Item dat alle questiën, die onder de schut-
 „teren sullen vallen, in aller verghaderingen so binnen
 „der Doelen als anders in maenschutten, onmeghangen,
 „prysschietinghen, mitsgaders wachten ende dierghelycke
 „exercitie, 't waere by iniuriën, vechtingen ofte andere
 „geschillen, sullen nederghelydt worden by den Coninck,
 „Capiteyn, mette Hooftmans van de schutteryen, daer die
 „persoone litigieus ofte contentieux onder sorteren, ofte
 „indien 't eenige van de Hooftmans selver waere, by den
 „ghemeen Coninghen, Capiteyn en Hooftmans van de drye
 „schutteryen.”

Binnen veertien dagen moest de zaak behandeld wor-
 den, anders verviel zij aan den gewonen burgerlijken regter.

De boeten, den schutters aldus opgelegd, vervielen ten
 behoeve der rotgezellen van de delinquenten, zonder dat
 de „officier (de burgerlijke regter) daarvan eenighe boeten
 „sou moghen eysschen.” In enkele gevallen echter moest
 de zaak toch door dezen behandeld worden: „Behou-
 „delyck,” zegt de ordonnantie, „dat het delict niet
 „mede en brochte crimen laesae Majestatis ofte doot-
 „slagh ofte anders sulcx ghequalificeert en waere, dat
 „daeraen 't lyf soude moghen verbeurdt syn. In allen
 „welcken ghevalle den officier jehens den delinquant syn
 „officie bewaren sal.”

De boeten, waartoe de schutters veroordeeld wa-
 ren, werden gewoonlijk door den „doelknecht” geïnd.
 Op sommige plaatsen, b. v. te Amsterdam, was daar-

toe een bijzonder persoon, „de provoost”, aangesteld, die van iedere boete naauwkeurig aantekening houden en zich daartoe steeds bij de wacht bevinden moest. Hij genoot een vierde der vervallene boeten, het overige was voor het vendel. Binnen 24 uren na gedane insinuatie moesten de boeten betaald worden. Bij gebreke had de provoost of doelknecht het regt een pand te nemen, hetwelk, zoo het niet binnen den bepaalden tijd gelost werd, in het openbaar door een stadsbode verkocht werd. De boeten moesten steeds in haar geheel betaald worden, „de Capiteynen, Corporaels ofte andere mogten „in het innen van den breuck niet conniveren, dissimuleren „ofte minder ontfanghen op pene van sulckx dubbel selfs „te betalen.”

Alle schutters moesten, des verzocht, den doelknecht of provoost in het executeren dezzer boeten bijstaan ¹⁾. Volgens een besluit, in 1668 door de schepenen te Amsterdam genomen, moesten de boeten van onwilligen, die bij hunne ouders inwoonden, met behulp van schout en dienders worden ingevorderd. Bij nietbetaling werden twee dienders in het huis der schuldigen ingekwartierd. Wie

¹⁾ Deze parate executie werd, althans in Hoorn, genaamd: *het burger krygsregt met den houten zwaarde*. In die plaats had in 1771 sedert lang geen dergelijk geval plaats gehad. In dat jaar echter oordeelde men het noodig, ten einde een voorbeeld te stellen, om van een wanbetaler op deze wijze zijn achterstallige boeten te innen. Een van de kapiteinen der schutterij, onderzoek gedaan hebbende naar de formaliteiten, die bij die executie plaats moesten hebben, kon daarvan niets vinden, dan het houten zwaard, waarmede de voorwerpen, die men tot pand nam, aangeraakt moesten worden. Hij vertrok met eenige schutters en den doelenknecht, die het houten zwaard droeg, naar de woning van den schuldige. Deze betaalde echter toen hij de toebereidselen zag om hem tot belating te dwingen. Zie het van deze zaak opgemaakte rapport in de *Nederl. Jaarb.* A^o. 1771, p. 1231 en volg.

den bode bij het innen van de boeten „resistentie „dede of qualicken toespraecke, die verbeurde jegens zijn „Rot 3 ponden.” Zoo men ook deze boete niet betalen wilde, dan werd zij verdubbeld. Ter executie er van moesten eveneens „Hoofdmannen en ghemeen rotghesellen „gaan tot synen huize ende aldaer nemen panden tot ha- „ren ghebreecke toe, die weleke t'eynden de veerthien „daghen vercocht sullen moghen worden.”

Zoodanig waren over het algemeen de schutterijen ingerigt gedurende het tijdvak der stadhouderlijke regering. Natuurlijk waren de bepalingen der ordonnantiën in de verschillende steden niet juist dezelfde. Ook bragt het verloop van tijd wijzigingen in de regeling der schutterijen, groot was het verschil evenwel niet.

Meer onderscheid treffen wij aan, wanneer wij het oog slaan op den bloei der gewapende burgermagten.

Waren zij in de 17de eeuw krachtig en sterk, de verslapping, die op dien veerkrachtigen tijd volgde, deelde zich ook aan de schutterijen mede. In het midden der vorige eeuw geraakten zy geheel en al in verval. In de volgende paragraaf zullen wij gelegenheid hebben, met een enkel woord te wijzen op dien treurigen toestand waartoe zij vervielen, om dan tevens de oorzaken na te gaan die tegen het laatst der vorige eeuw de plotselinge geestdrift voor de burgerwapening teweegbragten, waardoor die tijd zich kenmerkte.

§ 4.

Ofschoon het niet in den aard dezer proeve ligt, om ons al te zeer met den loop der gebeurtenissen bezig te houden, daar wij ons voorstelden slechts eene schets

van den toestand en de inrigting der schutterijen te leveren, zoo mogen wij ons toch niet buiten eenige historische bijzonderheden houden, waar wij met onze beschouwing tot het einde der vorige eeuw genaderd zijn.

Wij kunnen onmogelijk de geschiedenis der schutterijen te dier tijde in al hare bijzonderheden volgen, zij hangt zoozeer samen met hetgeen de revolutie zelve betreft, dat eene volledige voorstelling van het werkelijk aandeel, door de schutterijen aan de gebeurtenissen van het laatst der vorige eeuw genomen, eene volledige geschiedenis van dien tijd zelve zou zijn, waarvoor het hier echter de plaats niet is. Enkele feiten mogen wij evenwel niet met stilzwijgen voorbijgaan, daar zij ten slotte eene geheele verandering in de regeling der schutterijen te weeg bragten.

Foederalisme, versnippering ¹⁾, onderlinge naijver tusschen verschillende gewesten, ziedaar de kanker, die twee eeuwen lang aan het welzijn der vereenigde Republiek had geknaagd. Een hoogst gebrekkige regeringsvorm, gegrond op de Unie van Utrecht, die zeker nooit bestemd, allerm minst geschikt was om tot grondwet voor den Staat te dienen, werkte verwarring en tweedragt in de hand. Men had die gebreken, die in oneindige verscheidenheid het bestuur aankleefden, wel gevoeld en in het begin der vorige eeuw had zich in Gelderland reeds eenigzins de

¹⁾ Gelderland was b. v. verdeeld in 4, later in 3 kwartieren (sedert 1713), die ieder hunne eigene staatsvergaderingen hielden, hunne eigene regten en gewoonten hadden. Eerst in 1798 werd deze *gewestelyke en kwartierlyke souvereiniteit* afgeschaft. Verg. Mr. G. A. de Meester, *de Staten van Gelderland onder het licht der geschiedenis*, geplaatst in de *Nederl. Jaarb. voor regtsgeleerdheid en wetgeving* van Mr. C. A. den Tex en Mr. J. van Hall, VIII, 231 en volg. 408 en volg. 571 en volg., IX, 232 en volg., XI, 450 en volg., XII, 20 en volg.

zucht tot burgerlijke vrijheid en onafhankelijkheid geopenbaard in de Geldersche plooijerij; maar iedere verandering had weêr nieuwe gebreken aangebragt: eigenbelang, hetzij van dit of dat gewest, hetzij van deze of die partij was steeds de groote drijfveer van alle handelingen geweest. De uitwendige toestand der republiek was langzamerhand aanmerkelijk in bloei gedaald, voor een groot deel juist ten gevolge van dat onzalig provincialisme, dat niet begreep bijzondere belangen aan de algemeene zaak ten offer te moeten brengen. Holland trachtte steeds de vloot te vergrooten, ten einde den natuurlijken tegenstander Engeland het hoofd te kunnen bieden en neigde daardoor steeds meer over tot een bondgenootschap met Frankrijk. Met de landprovinciën was het juist het omgekeerde. Gedurig een inval van Frankrijk vrezende trachtten zij de landmagt en de vestingen te versterken. Landbouw en fabriekwezen waren de bronnen van haar rijkdom, die zochten zij te beschermen. In plaats van in vereeniging van deze beide beginselen den hoogsten bloei te vinden, ijverde ieder voor zijne eigene belangen en twist en verdeeldheid waren er het natuurlijk gevolg van, te meer nog daar die zoo veel mogelijk door Frankrijk en Engeland werden aangestookt. Beide mogendheden zochten steeds voordool te trekken uit de heillooze tweespalt der Republiek. De inwendige, huishoudelijke toestand van den Staat was vol van de grofste gebreken. Er had zich allengs in de steden eene familieregering gevestigd, die zich op de onbeschaamdste wijze in hare privilegiën wist staande te houden ¹⁾. Omkoopning bij de hoogste

¹⁾ Mr. C. L. Vitringa, *Gedenkschrift*, Ie stuk, p. 157—160
Kluit, *Gesch. der Holl. Staatsregering*, III, p. 556.

ambtenaren was geen vreemd verschijnsel ¹⁾. In één woord, tallooze gebreken, die dringend herstel vereischten, waren als opgestapeld en alle pogingen om meer orde, meer eenheid in het bestuur, verbetering in de Unie aan te brengen, leidden tot niets ²⁾. Zoo werd langzamerhand de storm voorbereid, die den bestaanden regeringsvorm zou onverwerpen, zoo werd de grond bereid, waarop de nieuwe denkbeelden van vrijheid en gelijkheid welig zouden groeijen.

Na den Utrechtschen vrede had de republiek, die de nadeelen van een oorlog al te zeer had gevoeld, steeds hare neutraliteit bewaard. Ook in den Oostenrijkschen successie-oorlog trachtte men, schoon door de Pragmatieke sanctie van Karel VI gebonden, ondersteuning in geld aan Maria Theresia aan te bieden en zich van een werkdadig aandeel aan de vijandelijkheden te onthouden. Frankrijk drong er ten sterkste op aan, dat de Republiek den vrede zou bewaren. Engeland, waar na de aftreding van den minister Walpole de partij van den oorlog de bovenhand had gekregen, spoorde dreigend tot den krijg aan.

Vermeerdering der innerlijke verdeeldheid was er al weder het gevolg van: Engelsch- of Franschgezinden poogden den oorlog door te drijven of tegen te gaan. Eindelijk werd tot het zenden van 20,000 man hulptroepen besloten, een inval der Franschen volgde eerlang. In de herstelling van het Stadhouderschap, begreep men, lag thans het eenige redmiddel. Weldra was in alle pro-

¹⁾ Wie zich een denkbeeld wil vormen van de plaats gehad hebbende misbruiken, leze o. a. Mr. L. Ph. C. van den Bergh, *Over de Baljuwen* in het *Ned. Rijksarchief*.

²⁾ In 1716 kwam daartoe nog eene vergadering in den Haag bijeen onder presidiaat van den Graaf van Rechteren.

vinciën de Prins van Oranje, Willem IV, in het bezit van die waardigheid. Thans scheen op eens eene algemeene geestdrift te ontwaken, de weerbare manschap werd gewapend, de in verval geraakte schutterijen werden hersteld en alle pogingen aangewend om het land in goeden staat van tegenweer te brengen. Die maatregelen werden dan ook met een gunstigen uitslag bekroond: in 1748 werd de gewenschte vrede te Aken gesloten. Nu mogt het gemeenebest een tijdlang rust genieten en de in vele opzigten krachtige regering van Willem IV en de gouvernante Anna, met mannen als een Steyn, Fagel en O. Z. van Haren aan het hoofd, deden handel en nijverheid bloeijen. Doch die bloei was slechts schijn, de kwalen der Republiek zelve bleven voortduren: reeds toen bleek uit menig geschrift de ontevredene stemming van het volk. Op de heftigste wijze werden de regeringsleden aangevallen en als volksonderdrukkers gebrandmerkt. De gewapende burgers vooral klaagden luide over hunne Hoofdlieden, die, zelve leden der vroedschap of zoons van magistraatspersonen, van allerlei aanmatiging beschuldigd werden. In een vlugschrift, in 1740 te Amsterdam uitgekomen tegen eene door den krijgsraad uitgevaardigde ordonnantie op de schutterij, wordt onder meer andere grieven ook geklaagd over de onregtvaardige wijze waarop de boeten werden geëind. „Als de jaarlyksche boeten afgedaan worden,” aldus wordt er gezegd, „dan staat de condemnatie om „voor versuim te betalen aan de Officieren, maar wy „wenschten wel te weten als de Capitein, Lieutenant, „Vaandrig en andere Officieren verbeuren als zy versuimen, „dat zoo veel gebeurt als er wagten in 't jaar zyn, wy „hebben nooit gehoord wat die geven; dat is immers niet „regt, dat den Regter de schuldenaar zal vonnissen over „een misdoot, daar zy en de Provoost door versuim zig

„zelfs aan schuldig maken.” Deze laatste wordt in het stuk genoemd: „een Duyvel, die niet doet als kwaad „stookten en met zyn styven Sinter Klaas lyf als heerst over „de Burgers met norske bejegeningen.”

Te Middelburg kwam in hetzelfde jaar een stukje uit, waarin de noodzakelijkheid betoogd werd om de burger kolonellen en kapiteinen uit het volk en niet meer uit de leden der vroedschap te verkiezen. Er waren hiertoe 3 artikelen door eenige burgers opgemaakt, welke echter de hoofdmannen der schutterij niet hadden willen ondertekenen, „omdat,” zegt de schrijver van genoemd stukje, „veele dier Heeren wel bemerkten, dat, zo de 3 Artykelen „in gebruyk gebragt wierden, zy niet alleen van haar Man- „haftige Capityns-Chargies zouden moeten afstant doen, „maar dat hierdoor de Burgers ook niet meer als slaaven „zouden kunnen gehandelt worden, maar alsdan andere „heilzame middelen geïntroduceerd zynde, vry en gelukkig „zouden leven. De tegenwoordige Magistraat en Raad,” zoo heet het verder, „erkennen geen voorregten meer in „veele opzichten, maar zo het hun Ed. goetdunkt, zo „moet het geschieden, en wie er tegen spreekt wordt van „hen met de naam van perturbateur genaamt, voorwaar „een schandelyk en verwoeyelyk stuk!”

Behalve deze steeds aangroeiende innerlijke verdeeldheid, werkte de uitwendige rust verlamdend, om de weerbaarheid van het land bekommerde men zich in het vol genot van den vrede niet, land- en zeemagt werden meer dan ooit verwaarloosd, de schutterijen kwijnden en geraakten geheel in verval.

Gedurende den zevenjarigen oorlog wist de republiek weder hare neutraliteit te bewaren, in de gegeven omstandigheden een noodzakelijk vereischte voor den bloei van handel en scheepvaart.

In 1759 stierf Anna van Engeland, na bij uitersten wil den Hertog van Brunswijk tot voogd van den minderjarigen Willem van Oranje te hebben benoemd. Deze beschikking was zeker één der groote oorzaken van de latere vooringenomenheid tegen den Stadhouder ¹⁾. De hertog van Brunswijk, ons beschreven als een heersch- en zelfzuchtig man, wist den Prins gedurende zijne minderjarigheid zoo aan zich te onderwerpen, dat, toen in 1768 Willem V zelf het bestuur in handen kreeg, hij dezen gemakkelijk wist over te halen tot het teekenen der ongelukkige acte van consulentschap. De afkeer, dien men den vreemdeling toedroeg, werd al te onregtvaardig tegen den welmeenenden doch te zwakken Prins van Oranje gekeerd. Waarlijk, hoe schoon men ook den toestand van de Republiek geschilderd heeft ²⁾ toen Willem V het bestuur aanvaardde, een vorst kon wel haast moeilijk onder meer ongunstige omstandigheden optreden dan hij. Een inwendig verdeelde staat, met eene geknakte zee- en landmagt, ten prooi aan de trouweloze staatkunde van Frankrijk en de aanmatigheden van Engeland, ziedaar het land, aan welks hoofd de ongelukkige Willem V was geplaatst. Al spoedig onderzond de Stadhouder de moeilijkheden, waarmede hij te kampen zou hebben. De weerbaarheid van het land was in een erbarmlijken toestand en alle pogingen van den vorst om hierin verbetering te brengen leden schipbreuk. Reeds toen begon men er aan te denken, om in het bestaande gebrek door verbetering der burgerwapening te voorzien. In Maart 1772 werd door het kwartier van

¹⁾ Vergl. *Spreuken, opgaven, bepalingen, gronden*, door W. E. de Perponcher. Utrecht, 1810, III, p. 64, 65.

²⁾ Mr. J. Rendorp, *Memorien* 1, p. 44 en 45. Vergl. Mr. C. L. Vitringa, *Gedenkschrift*, 1e stuk, p. 96.

Oostergo in Friesland ter vergadering der Staten van dat gewest ingediend een plan tot oprigting eener Burger Landmilitie. Een treurig tafereel werd hierbij van den toestand van ons land opgehangen. „De menigvuldige „rampen en onheilen,” zoo ving men aan, „de Republiek „in het algemeen overkomen, de zwakke toestand, waarin „zij zich bevindt, de akelige vooruitzigten voor het toe- „komende, het verval van onzen weleer zoo bloeienden „koophandel en vrachtvaart, de daaruit vloeiende doodelijke „verarming onzer vrije ingezetenen moeten ons allen doen „uitzien naar eene min kostbare uitkomst.”

Die uitkomst meende men gevonden te hebben in de burgerwapening. Dagelijks drongen de Stadhouder en de Raad van State op eene vermeerdering van het leger aan¹⁾, ja zij verklaarden zich onschuldig aan de rampen, die het vaderland bij eene voortdurende weigering zouden treffen. Die krijgsmagt was uiterst kostbaar, welnu, om die te vervangen behoefde men slechts art. 8 der Unie ten uitvoer te leggen, hetgeen tot nog toe nog nooit was geschied²⁾. Wat men aldus aan de militie zou uitsparen, zou te gebruiken zijn ter verbetering der oorlogsmagt ter zee³⁾.

Het plan zelf werd in advys gehouden, doch men kan er uit zien, hoe de geestdrift voor de burgerwapening zich reeds begon te ontwikkelen. Nog meer werd die aangemoedigd door eene staatkundige verhandeling van den Engelschen geleerde Andrew Fletcher *over de noodzakelijkheid eener welingerigte Burger landmilitie*⁴⁾. Hij

1) Vergl. Mr. J. Rendorp, *Memoriën*, I, p. 56 en volg.

2) De opschrijving der weerbare manschap van 18 tot 60 jaren volgens art. 8 der Unie, was werkelijk nooit ten uitvoer gelegd. Alleen de Staten van Utrecht hebben het laten doen den 14den Februarij na het sluiten der Unie. *Bor.* XVIII B., p. 21.

3) Zie de *Ned. Jaarb.*, 1783, p. 382.

4) Vergl. Mr. G. W. Vreede, *de Regering en de Natie*, p. 90.

toonde daarin de noodzakelijkheid aan, om in alle landen, waar men vrijheid en privilegiën te bewaren had, de burgerij zelve in een steeds gewapenden staat te houden. Dit werkje, door den zoozeer met de nieuwe denkbeelden ingenomen Capellen tot de Poll vertaald, werd algemeen verspreid en maakte veel opgang ¹⁾. Men begon buitendien hier langzamerhand eene groote ingenomenheid te koesteren voor de opkomende republiek in Noord-Amerika. De burgerlijke vrijheid, die zich daar ontwikkelde, vond ook hier vele bewonderaars en tal van geschriften verspreidden de nieuwe denkbeelden van vrijheid en onafhankelijkheid onder het volk. De werken van Rousseau en zijne geestverwanten werden met geestdrift gelezen, niettegenstaande, misschien ook wel juist tengevolge van het verbod dier geschriften. Zoo werden hoe lang zoo meer de grenzen der twee tegenover elkander staande partijen scherp afgebakend.

In geestdrift voor en heftigen afkeer van den Stadhouder, vonden zij hare krachtigste uiting. Deze laatste partij, die der patriotten, bestond aanvankelijk en uit de voorstanders der nieuwe denkbeelden van gelijkheid en volksvrijheid en uit de voorstanders der oude staatsregering, die in eene vermindering van de magt des Stadhouders eene vermeerdering zagen van hun eigen gezag. Eene andere eigenschap, waardoor de beide partijen zich onderscheidden, bestond in vooringenomenheid met Engeland of Frankrijk. Engeland, de alliantie der beide zee-mogendheden te zeer waardeerende om die te willen verbeuren, toonde genoeg den Stadhouder en zijn aanhang ge-

¹⁾ Vergl. ook Mr. H. Calkoen, *Over het voorkomen en straffen der misdaden*, bl. 68 volg.; aangehaald door Mr. G. W. Vreede, *De Regering en de Natie*, bl. 90.

negen te zijn. Met Frankrijk, waar de nieuwe denkbeelden welig wortelschoten, waren de patriotten hoog ingenomen. Het was dan ook wel voornamelijk aan hun aandrang toe te schrijven, dat na het uitbarsten van een oorlog tusschen Engeland en Frankrijk de republiek zich ditmaal niet onzijdig kon houden, maar ten laatste in den krijg gewikkeld werd. Deze, trots den slag bij Doggersbank, met groot nadeel gevoerde strijd, die met een allerschandelijksten vrede eindigde, vermeerderde nog meer het misnoegen en al het onheil er door verwekt begon men toe te schrijven aan den Stadhouder, terwijl men er te weinig om dacht, dat men door eigen dwaas toegeven aan de eischen van Frankrijk, zich den oorlog had op den hals gehaald. Men had nu echter een vernieuwd bewijs gezien, dat ons land zijne regten niet kon doen gelden, zoolang land- en zeemagt in zoo gebrekkigen toestand bleven verkeeren: hoe men van den berooiden staat dezer gewesten gebruik trachtte te maken, dat bewezen de vernederende eischen door Jozef II kort na den vrede met Engeland gedaan. Door de omstandigheden gedrongen besloot men nu werkelijk tot het aanwerven van 10824 man voet- en 1014 man paardenvolk, doch het vooroordeel tegen een dusdanigen maatregel was te diep geworteld, dan dat die algemeen zou goedgekeurd zijn. Een leger was, meende men, in de hand van den Stadhouder slechts een gevaarlijk middel tot tyrannij. De Burgerwapening was het, die algemeen werd aangeprezen als het eenig middel om binnen- en buitenlandsch geweld te keeren.

Reeds vroeger, wij zagen het, was men begonnen de burgerwapening als zoodanig een redmiddel aan te bevelen, doch in het eerst zonder veel gevolg. Nu evenwel werden met ongekende geestdrift de wapenen ter hand genomen.

Reeds in 1783, een jaar voordat de vrede met Engeland te Parijs gesloten werd, maakte men hiermede een aanvang. Het land werd met geschriften als overstromd, waarin de wapenhandel der burgerij werd aangeprezen. Een der meer gematigde voorstanders dezer burgerwapening zegt in eene in 1784 anoniem uitgegevene redevoering ¹⁾ „in voorname steden van verscheidene provinciën, op de scholen der leergierige jeugd, ten platte lande zelfs, ja bijna in alle gezelschappen wordt aan niets anders gedacht, van niets anders gesproken dan van het aanleeren der nieuwe Staatsexercitiën: er komen bijna geen nieuwe staatkundige werkjes uit of zij bedoelen dit ééne, de wapenoefening zoo algemeen te maken als maar immer mogelijk is. Op sommige plaatsen zoekt men den moedigen neêrlandschen landman aan te sporen om het voorbeeld der stedelingen te volgen en men kan geen sterker aandrang doen, dan onze vaderlandsche landlieden op het spoor der Zwitsers ²⁾ de wapenoeffening aan te pryzen. Zoo denkt men 't best het verlies der Barrière-steden te vergoeden, welke de doorzettende en voor zijne onderdanen onvergelykelijke Jozef ons ontnomen heeft.”

Op het land echter had men weinig ingenomenheid met dien wapenhandel en het bleek weldra, dat de „moedige Neêrlandsche landman” in den aanvang nog weinig opgewektheid gevoelde, zijne spade tegen een vuurroer te verwisselen. Althans toen de Staten van Holland het besluit namen, om alle weerbare manschap ten platten lande

¹⁾ De schrijver van dit stukje was W. A. van Vloten, over wien een levensberigt te vinden is in de *Bibliotheek van Theologische Letterkunde van 't jaar 1809*, Deel 3, N°. 3, p. 431—496.

²⁾ Mr. H. Calkoen, t. a. p.

van 18 tot 60 jaren op te schrijven, ten einde daaruit bij loting de derde man gewapend en geoefend zou worden, verwekte dit veel tegenstand en menig „vaderlandsch landman” beweerde, dat de Staten hem voor de belasting, die hij opbragt, ook dienden te verdedigen. Men trachtte zelfs de opschrijving met geweld tegen te gaan: erge ongeregeldheden hadden hierbij plaats, zoo als te Oegstgeest en Leiderdorp, Hoornaar, Gorinchem enz.

De algemeene wapening, door de stedelingen als het eenige redmiddel opgegeven, werd door vele bewoners van het platte land afgeschilderd „als eene handelwijze, die „onvermijdelijk de ruïne van 's Lands ingezetenen en Finantiën, bijgevolg van 's Lands bestaan zelf zou meêslapen.” Gaarne wilde men meerdere lasten opbrengen, zoo maar die algemeene wapening niet werd doorgevoerd. Geen wonder oock, de landlieden, die „hunne landerijen „niet konden verlaten en onbebouwd laten liggen,” zagen in die algemeene verplichting tot wapening een verval van hun bestaan ¹⁾.

In de steden echter had juist het tegenovergestelde plaats, met geestdrift werden daar de wapenen opgenomen. De vervallene schutterijen werden op nieuw gewapend en geoefend en zij, die niet daartoe behoorden, wapenden zich zelve. Tal van requesten tot herstel der schutterijen getuigen van haar heerlijk vervallen toestand.

Te Dordrecht b. v. werd den 10^{den} Januarij 1783 een plan van wapenoefening den burgers ter teekening aangeboden. Voorloopig zou men zich vrijwillig wapenen en aan de regering verzoeken, dat zij middelen mogt aanwenden om de schutterij uit haar verval op te beuren. In April

¹⁾ Zie de *Nederl. Jaarb.*, 1784, p. 1947, 1958, 1965, 1970, 1977; — 1785, p. 103, 111.

daaraanvolgende vergaderden de Lieutenants en Vendrigs der 11 burgervendelen ter beraadslaging over eene aanvraag om de schutterij op stadskosten te wapenen ¹⁾

Te Schiedam deden in Maart eenige burgers het verzoek om toestemming van de regering tot, en ondersteuning in het oprigten van een burgercorps. Eenigen tijd daarna, den 3^{den} December, dienden verscheidene schutters bij den kriegsraad een request in, waarbij zij verzochten, dat deze zou zorgen voor eene herstelling der schutterij: „de schutters werden tot nog toe geoeffend, ja, maar zoo „dat het niets beteekende” ²⁾.

Den 22sten April 1783 werd te Rotterdam ³⁾ door de magistraat verlof gegeven tot het oprigten van een corps vrijwillige schutters. Ongeregeldheden, die er hadden plaats gehad op den 8sten Maart bij gelegenheid van den verjaardag des Stadhouders, hadden hiertoe aanleiding gegeven. Men draalde niet met van deze vergunning gebruik te maken: reeds den 6^{den} Augustus werd naar aanleiding van art. 129 van het nieuwe reglement de eerste wapenschouwing gehouden ⁴⁾.

Eenige wachthebbende sergeanten en korporaals te Leeuwarden dienden den 23sten Januarij een request in met een verzoek tot verbetering der schutterij. De schutterswapenen o. a., waarmede aldaar de wacht betrokken werd, waren in den ellendigsten staat en dagteekenden nog van het schuttersreglement van 1748. In een bij het request gevoegd stuk verklaarde de gewoermaker, die ze onderzocht had, dat zij

¹⁾ *Nederl. Jaarb.*, 1783, p. 153, 345.

²⁾ *Nederl. Jaarb.*, 1783, p. 457, 2102.

³⁾ Vergl. A. F. E. Jacobi, *Vollständige Geschichte der siebenjährigen Verwirrungen in den vereinigten Niederlanden*. Halle, 1789, I, 367 en volg.

⁴⁾ *Nederl. Jaarb.*, 1783, p. 585 en volg., 1421.

door ouderdom totaal onbruikbaar waren geworden ¹⁾.

Te Arnhem had den 21sten Julij de eerste wapenschouwing plaats van de burgerij, die er zich sedert eenigen tijd in den wapenhandel had geoefend. Met vliegende vaandels en slaande trom trok men op, 't gaf aanleiding tot een groot feest ²⁾.

De leden van den krijgsraad te Gouda waren, naar het schijnt, met de nieuwe exercitiezucht niet sterk ingenomen. Lang draalden zij met in de oefening de gewenschte verbetering te brengen. Eindelijk werd hun door de regering gelast een reglement daarvoor op te maken. Voorloopig werd daaraan voldaan en in September bepaalde de magistraat, de gedeeltelijke oefening der burgers met genoegen gezien hebbende, dat voortaan over de geheele schutterij de nieuwe executie zou worden ingevoerd. Er zou een kist op het raadhuis en op den doelen staan, om er gelden in te storten tot wapening der schutterij ³⁾.

Te Woerden voorkwam de regering requesten door de Burgercompagnie weder in stand te brengen. Van stadswege werden er wapenen gekocht en aan de schutters uitgedeeld ⁴⁾.

Te Leiden was eveneens de schutterij hersteld, doch het buitendien oprigten van eene vrijcompagnie aldaar gaf aanleiding tot groote botsingen. Vele leden der schutterij waren Oranjesgezind. Deze zagen in het oprigten van het vrijcorps, aan welks hoofd o. a. Pieter Vreede stond, eene verkorting hunner regten. In een heftig gesteld stuk trachtte de schrijver J. le Francq van Berkhey aan te toonen, dat slechts oproerige beweegredenen tot het oprigten van dat corps hadden geleid.

¹⁾ *Nederl. Jaarb.*, 1788, p. 298 en volg.

²⁾ *Nederl. Jaarb.*, 1788, p. 1060.

³⁾ *Nederl. Jaarb.*, p. 1581 en 1938.

⁴⁾ *Nederl. Jaarb.*, p. 1439.

Doch waartoe de talrijke plaatsen op te noemen, waar de wapenen ter hand genomen en de schutterijen hersteld werden. Wij willen liever in wat meer bijzonderheden de gebeurtenissen nagaan, welke tot die burgerwapening betrekking hebben in de plaats, die weldra als het ware het brandpunt der staatkundige beroeringen werd, in Utrecht.

In 1783 deed aldaar de krijgsraad een voorstel aan de regering om de schutterij beter te wapenen en stelde voor de daartoe benodigde gelden bij inschrijving in te zamelen. De regering plaatste op dit verzoek een kist op het stadhuis, waarin ieder zijne giften tot dat doel kon storten, het ontbrekende zou genegotieerd worden ¹⁾. Van de op die wijze verkregene gelden werd dan ook de schutterij gelijkelijk gewapend. Die uniforme kleeding, waaraan men niet gewoon was, voldeed zeer wel, zegt de berigtgever ²⁾. De schutters van het vendel *de zwarte knechten* begonnen het eerst zich meer te oefenen, een voorbeeld dat weldra door anderen werd gevolgd. Den 8sten Januarij 1783 was de schutterij voor het eerst weêr opgetrokken onder geleide van den wacht hebbende officier. Reeds het volgende jaar gaf de vroedschap hare goedkeuring te kennen, „over den hoogen trap van goede orde, kundigheid en „vaardigheid in den wapenhandel, waartoe de schutterij „tot bewondering van een ieder in zoo korten tijd uit het „laag verval, waarin dezelve gekomen was, was gebragt „door den onvermoeiden iever, vlijt en wakkerheid der „burgerofficieren, gesproken uit derzelve patriottische sentiminten tot maintien, bescherming en verdediging van „stads dierbare vrijheden en voorregten ³⁾. Behalve de

²⁾ *Vroedschapsnotulen.*

¹⁾ *Nederl. Jaarb.*, 1783, p. 1167, 1743.

³⁾ *Vroedschapsnotulen.*

bestaande 8 vendelen trachtte de regering nog eene buitenschutterij op te rigten. Er waren, zcide men, blijken dat die vroeger had bestaan. De burgers buiten de Waarden Tolsteegpoorten hadden zich buitendien voor een groot deel bereid verklaard hiertoe mede te werken. Alras echter begonnen de gemoederen van de bewoners dier buitenwijken weder te bekoelen. Toen de vroedschap de ordonnantiën voor de op te rigten schutterij wilde laten drukken en ronddeelen en eene inschrijving openen, ten einde de voor de wapenen benoodigde gelden te verkrijgen, trokken zich velen terug, zoodat men de zaak moest laten rusten. Twee jaar later, in October 1786, verklaarde de burgerij buiten de Tolsteegpoort andermaal bereid te zijn, zich te wapenen, doch ook toen schijnt het niet van harte gemoend te zijn geweest. Weder had de zaak geen gevolg, daar men het over de wijze van organisatie niet eens kon worden.

Intusschen deed zich ook in Utrecht een verschijnsel voor, dat zich overal begon te openbaren en het deed het in Utrecht, waar meer dan elders de hervormingsgeest was doorgedrongen, niet het minst. In den aanvang stelden zich de revolutionairen voornamelijk ten doel, het beperken van de magt des Stadhouders. Verscheidene stedelijke en gewestelijke regeringen, wij gewaagden er reeds ter loops van, die hierin een geschikt middel zagen tot vermeerdering van haar gezag, reikten in den beginne de revolutie de hand en begunstigten dus ook de burgerwapening. Zoo was het ook in Utrecht gegaan. Toen echter daarop de schutterijen en gewapende corpsen de voorvechters werden der volkssouvereiniteit, toen de revolutie zich niet meer zoo uitsluitend tegen den Stadhouder begon te rigten, maar tegen de in de regeringen vertegenwoordigde aristocratie, wier magt ze in handen van

het volk zocht over te brengen, toen begon menig rege-
ringslid van gevoelen te veranderen. Heftige botsing was
er het gevolg van tusschen de stedelijke overheden en de
schutterijen, die zij eerst in hare revolutionaire beginselen
hadden aangemoedigd. Ook in Utrecht nemen wij nu
weldra dit verschijnsel waar. Wij toonden reeds aan,
hoezeer de vroedschap aldaar bij de schutterij de wapen-
oefening had bevorderd. Den 7^{den} April 1783 had zij
zelfs hare toestemming gegeven tot oprigting van een ge-
wapend genootschap, dat onder de zinspreuk *pro patria
et libertate*, oefening in den wapenhandel zich ten doel
stelde ¹⁾. Het werd den leden zelven overgelaten een
reglement te maken, in vertrouwen dat het niet in strijd
zou zijn met de ordonnantie op de schutterij ²⁾. Hier-
mede nog niet tevreden, drong de regering er steeds ster-
ker op aan, dat de burgerwapening meer geoefend zou
worden. De krijgsraad verzette zich hiertegen, bewerende

1) Het vendel der schutterij; *de zwarte knechten*, heeft den grond-
slag gelegd voor de oprigting van dit genootschap. De inrigting er van
te vinden in de *Ned. Jaarb.*, 1783, bl. 1163 en volg. Vergl
Vaderlandsche gezangen van Zelandus (Bellamy), p. 87.

Ten einde de burgerwapening ook ten platten lande aan te moedigen,
loofde dit genootschap in 1783 prijzen uit voor hen die in de dorpen
der provincie of in de voorsteden van Utrecht een corps van 100 of
meer manschappen zouden oprigten en oefenen, met toestemming der plaat-
selijke overheden. Tevens zouden de beste schutters medailles bekomen.
Dit besluit verwekte nog al opzien en afkeuring. Eene tweede procla-
matie, in minder vriendschappelijken toon gesteld, volgde hierop, waarin
die maatregel nader ontvouwd en verdedigd werd. Zie *Ned. Jaarb.*,
p. 1744 en volg.

2) *Vroedschapsnotulen*.

De exercitiegenootschappen, die bijna overal in die dagen naast, somtijds
ook tegenover de schutterij (zie pag. 108) waren opgerigt, zijn naar men
zegt in het leven geroepen door den Amsterdamschen Pensionaris
Visscher. Vergl. A. F. E. Jacobi, *Geschiede der Verwirringen in
den vereen. Nederlande*, I, 365.

dat een nog sterker doorgedreven oefening den schutters al te hinderlijk zou zijn in hun bedrijf. De krijgsraad keurde evenzeer het door de vroedschap voorgestelde gebruik van kanonnen af, als ongeschikt voor de schutterij.

Weldra evenwel zou de verhouding tusschen regering en schutterij veranderen. De eerste aanleiding daartoe was een request, in Augustus 1784 door de sergeanten der schuttercompagnie *de zwarte knechten* bij de vroedschap ingeleverd. Dit request bevatte een conceptreglement op de regeringsbestelling, waarin o. a. werd voorgesteld een nieuw collegie van 16 burgers in te voeren, onder den naam van gecommiteerden uit de burgerwacht ¹⁾. Hevig was de tegenkanting der vroedschap. De nitwerking bleef niet lang achterwege. Den 21sten Januarij 1785 vond de raad bezwaar in het verzoek der studenten om in het groot auditorium zich in den wapenhandel te mogen oefenen. De vroedschap, die de wapenoefening steeds had aangemoedigd, verklaarde nu, dat zij wenschte dat de studenten zich van alle wapening onthielden ²⁾. Straks rezen er onaangenaamheden met het genootschap *pro patria et libertate*. De leden er van hadden zich 4 metalen veldstukjes aangeschaft, waarmede zij zouden exerceeren. De vroedschap stond dit schoorvoetend toe, doch wees tevens eene afgeslotene plaats aan, waar die stukjes onder bewaring van een der burgemeesters zouden staan. Het exercitiegenootschap meende daardoor in zijne regten verkort te zijn

¹⁾ *Vroedschapsnotulen.*

Volgens dit reglement zou de benoeming van een nieuw lid der vroedschap geschieden door 40 kiezers uit de burgercompagniën. Elk der 8 compagniën had 5 kiezers.

²⁾ *Vroedschapsnotulen.*

Te Leiden hadden de Studenten een genootschap van wapenhandel opgericht en oefenden zich vlijtig in de wapenen.

en protesteerde luide tegen dezen maatregel. Dagelijks werden nu de botsingen heviger. Het regende requesten waarin men zich tegen de besluiten van de regering verzette. Schutterij en exercitie-genootschap sloegen de handen ineen en diegene der officieren, die er zich tegen aantakten, werden niet meer gehoorzaamd. De Leden van pro patria boden aan om de exercitie van de afdeeling schutterij het Papenvaandel bij te wonen. De officieren sloegen dit aanbod beleefdelyk van de hand. De schutters van het Papenvaandel verschenen daarop niet bij de volgende exercitie.

De regering had zich intusschen genoodzaakt gezien de 16 gecommitteerden uit de burgerwacht als zoodanig te erkennen en met hen als afgevaardigden van het volk te onderhandelen.

Deze drongen er nu op aan, in vereeniging met een aanzienlijk aantal andere burgers, dat de regering eene tegen de burgerij uitgevaardigde waarschuwing zou intrekken en dat een der leden van de vroedschap, die zich op onbetamelijke wijze over het volk zou geuit hebben, zou worden afgezet. De op dezen eisch gevolgde weigering maakte de verhouding tusschen volk en regering niet beter en nog grooter werd de spanning, toen het de burgerij ter oore kwam, dat men krijgsvolk in de stad wilde leggen. Op eene vergadering van Gedeputeerden was dit, naar men zeide, bepaald. De gecommitteerden uit de burgerwacht gaven van dit gerucht kennis aan de vroedschap. Zij verzochten daarbij dat de poorten dag en nacht door burgers zouden worden bezet. Iedere aannadering of poging tot inlegering van krijgsvolk gedurende den tijd, dat de geschilpunten tusschen regering en burgerij nog niet waren beslist, zou als een aanslag op de volksvrijheid beschouwd worden. Met hun bloed

zouden zij die des noods verdedigen. De vroedschap verklaarde, dat in geen geval krijgsvolk binnen de stad zou worden toegelaten, maar vond het onnoodig de poorten te bezetten. Toen evenwel inmiddels te Amersfoort garnizoen was ingenomen en de oproerige bewegingen aldaar waren onderdrukt, gaven de burgers te Utrecht niet onbedekt te kennen dat zij de vroedschap niet vertrouwden en bevreesd waren voor een dergelijken maatregel als te Amersfoort had plaats gehad. De gecommiteerden uit de burgerwacht drongen dus nogmaals op het bezetten der poorten aan. Op dit herhaald verzoek gaf de vroedschap den 18^{den} Augustus toe en magtigde den kolonel en de verdere leden van den burgerkrijgsraad om tot geruststelling der gemeente dienaangaande schikkingen te beramen.

Telkens werd er nu met meer aandrang door de gecommiteerden uit de burgerwacht en door een groot aantal burgers op aangedrongen dat het nieuw ontworpen regeringsreglement zou worden aangenomen. Voortdurend bleef de vroedschap weigeren. Het aanhouden werd al dringender, totdat eindelijk den 20sten December 1785, reeds vroeg in den morgen, zich eene ontzettende volksmenigte voor het stadhuis vereenigde, toen de vroedschap vergaderd was de uitgangen van het stadhuis bezette en door middel van gecommiteerden uit de burgerwacht den leden der vroedschap het bepaald verlangen liet aanzeggen, dat het reglement wierd vastgesteld. Alle weigering van de regering was vruchteloos, men belette haar uiteen te gaan, totdat eindelijk laat in den avond de vroedschap moest toegeven en het reglement arresteerde. Den 20sten Maart van het volgende jaar werd het op de Neude beëdigd, nadat reeds een groot gedeelte der regeringsleden de stad verlaten had, daar zij er zich niet meer veilig rekenden.

Zoo had dan eindelijk in Utrecht de revolutie aanvaankelijk gezegevierd. Welk een werkzaam aandeel de schutterijen hadden genomen in het bewerken dier veranderingen, hebben wij gezien. Met zijn leven zou men nu de nieuw verkregene vrijheid verdedigen, zoo zwoer men en dat men ten minste in den beginne gezind was dien eed te houden, dat bewees het burgerbloed dat weldra stroomde. De naar Amersfoort uitgewekene Gedeputeerden hadden daar eene aanzienlijke krijgsmagt op de been gebragt, ten einde Utrecht van Holland af te snijden. Den 9^{den} Mei 1787 ontving het geregt te Vreeswijk, eene stadsheerlijkheid, eene aanschrijving van de te Amersfoort residerende Staten om 4 compagniën krijgsvolk in te kwartieren. De drossaert dier heerlijkheid gaf onmiddellijk van den inhoud dier missive kennis aan den presiderenden burgomeester. De raad, daarop terstond vergaderd, besloot zich niet aan de orders van de Amersfoortsche staatslieden te storen en dus geen krijgsvolk in te nemen. Eene hevige beweging veroorzaakte het gerucht van dit aannaderen van troepen te Utrecht. Terstond werd een detachement vrijwilligers bestaande uit 200 man van de 2 oudste schuttercompagniën en de hulpcorpsen, benevens eenige kanoniers en 30 scherpschutters naar Vreeswijk gezonden.

De raad der vroedschap d'Avrhoult en de Kapitein-Lieutenant C. Visscher stelden zich aan het hoofd der manschap. Het Raadslid R. M. van Goens commandeerde de Artillerie. Te 10 ure 's avonds werden zij op de hoogte van Jutphaas door de militairen opgewacht; eene plotselinge losbranding van de zijde der laatsten maakte een begin aan 't gevecht. Hierbij sneuvelde Visscher. De Utrechtschen, die zich spoedig herstelden, gaven onmiddellijk vuur, met dat gevolg, dat zij hun vijand weldra in verwarring bragten, die met verlies aftrok. Al-

gemeen was de opgewondenheid, toen de troepen Utrecht weder binnenrukten. Men had nu gezien, „hoe de gewapende burgermagt een bolwerk was voor de volksvrijheid,” en men vond het noodig die thans nog nadcr en beter te organiseren. De in September 1786 opgerigte commissie tot defensie stelde voor, eene algemeene opschrijving te bewerkstelligen van de weerbare manschap van 18 tot 60 jaren, de schutterij te verdeelen in 28 compagniën en de uitkoopgelden te verhoogen tot 8 ducaten. Voorloopig werd dit goedgekeurd. In Junij deed het genootschap *pro patria et libertate* het voorstel om onder behoorlijke soldij zich als een vast corps in en buiten de stad te laten gebruiken. Dit aanbod, in handen gesteld van de officieren der schutterij, werd den 10^{den} Junij aangenomen. De raad erkende het genootschap als een bataillon vrijwilligers, mits de leden tot alle schutterlijke diensten gehouden bleven ¹⁾. Men scheen dus nu wel op geduchte tegenweer voorbereid, als men het andermaal waagde de vrijheid aan te randen.

Doch Utrecht niet alleen, ook andere plaatsen waren het tooneel van treurige botsingen tusschen de twee partijen. In Gelderland waren het inzonderheid de steden Hatten en Elburg, waar heftige geschillen rezen. In laatstgenoemde stad beschikte de magistraat in Januarij 1785 toestemmend op een verzoek om de burgerij te wapenen, tot waarborg voor de algemeene veiligheid, tot behoud der goede orde, tot ondersteuning der stadsregering, en ook, ingeval van nood, tot wering en afkeering van vijandelijken in- of uitheemschen aanval. De wijze, waarop dit verzoek werd toegestemd, voldeed evenwel niet aan de burgerij. Aan de uitnoodiging, om zich op de

¹⁾ *Vroedschapsnotulen.*

gestelde voorwaarden te wapenen, werd geen gevolg gegeven. Er werd op grond van art. 8 der Unie aangedrongen op eene opschrijving der mannelijke ingezetenen van 18 tot 60 jaar, waarop door de regering geantwoord werd met eene verwijzing naar hare vorige beschikking. De zaak werd echter in der minne geschikt: den 5^{den} Maart beëdigde de magistraat de zich aangegeven hebbende schutters, benoemde twee kolonels over de 2 opgerigte compagniën en 2 kapiteins uit een door de schutterij ingediend tweetal. Den 4^{den} Junij werd aan de schutterij eene alarmplaats en aan den krijgsraad eene kamer ter bijeenkomst aangewezen ¹⁾. Weldra echter ontstond er verschil tusschen de regering en de gemeensmannen, welke laatsten aanspraak maakten op het aandeel in de regeringszaken, hun bij het reglement van 1707 verzekerd, maar in onbruik geraakt. Deze botsingen gaven aanleiding tot eene scheuring in het ligchaam van den magistraat zelve ²⁾. In 1786 weigerde de stad alsmede het naburige Hattem, eene publicatie van de Staten van Gelderland af te kondigen, waarbij de bevoegdheid om requesten in te dienen werd beperkt. Het patriottiesch gedeelte der regering, dat, sedert nu ook de gemeensmannen aandeel aan het bestuur gekregen hadden, de meerderheid uitmaakte, de gevolgen dier weigering voorziende, besloot de schutterij met eene derde compagnie te versterken en droeg aan den burgerkrijgsraad de behandeling van eenige stukjes geschut

¹⁾ Mr. C. L. Vitringa, *Gedenkschrift*, 1e stuk, p. 163 en 164.

²⁾ Zie den loop dezer geschillen naauwkeurig opgegeven bij Mr. C. L. Vitringa, *Gedenkschrift*, 1e stuk, p. 166 en volg. Vergl. ook A. F. E. Jacobi, *Vollständige Geschichte der siebenjährigen Verwirrungen* enz., II, p. 173—188 en Mr. Herm. Tollius, *Staatkundige Geschriften* (1814), 1ste Deel.

op. Aanmoediging van buiten deed de regering nog meer in de genomen maatregelen volharden. Meer dan 40 gewapende corpsen uit Holland zonden den 5^{den} Julij een brief aan raad en gezworen gemeente te Elburg, waarin zij hen aanspoorden op den ingeslagen weg voort te gaan. De burgerkrijgsraad van Elburg riep bij circulaire van den 13^{den} Augustus ingeval van nood de hulp in van alle vaderlandsche schutterijen. De Staten van Gelderland namelijk hadden aan den Stadhoudcr verzocht naar de beide oproerige steden krijgsvolk te zenden. Hoe onstaatkundig een dergelijke maatregel bij den bestaanden staat van zaken ook was, de Prins gaf den 2^{den} September werkelijk bevel daartoe. Op ernstige aanmaning van eenige patriottische leden der Staten van Gelderland, van der Capellen tot de Marsch, J. H. van Zuylen van Nyevelt en van Nieuwkerken van Nyvenheim, om voor de overmagt te bukken, verlieten de leden van den raad, die de partij der patriotten ondersteund hadden, de gemeenslieden, de burgerkrijgsraad met de gewapende burgers de stad en begaven zich naar Kampen. De militaire bezetting trok nu ongehinderd de stad binnen. Ook Hattem werd door het krijgsvolk bezet.

Feitelijk verzet had er nu wel niet plaats gehad, maar meer dan ooit werden de gemoederen verbitterd op het vernemen der genomen maatregelen. De directeuren van het genootschap van wapenhandel „tot nut der schutterij” te Amsterdam hadden reeds te voren een verzoek ingediend bij de verschillende schutterijen, vrijcorpsen en Burgersocieteiten, om door het inzenden van adressen alle geweldige maatregelen tegen Hattem en Elburg te keeren. Den 6^{den} September 1786 zonden de Staten van Holland eene missive aan den Stadhoudcr, waarin zij hunne verwondering en hun ongenoegen over het gebeurde te kennen gaven en „eene preciese en

„openhartige opening” van des Stadhouders persoonlijke denkwijze over het gebeurde vorderden. De gecommiteerden der schutterijen binnen Holland gaven daarop „met de levendigste gevoelens van hartelijke erken- „tenis en zuivere hoogachting” hunne ingenomenheid te kennen met de besluiten door de Staten van Holland genomen. De schutterijen voelden zich gedrongen H. E. Gr. M. van haar vertrouwen te verzekeren, terwijl zij tevens aanboden „om daarvan zulke blijken te geven, als H. E. Gr. M. „ten nutte van vaderland en vrijheid zouden komen te „eischen.” Zij beschouwden zich als „contractanten van „dat groote verbond dat de zeven Provinciën niet bloote- „lijk vereenigt, maar ook der Burgeren vrijheden en Pri- „vilégiën verzekert, volgens deze heilige verbindtenis wa- „ren zij gereed om alle inbreuken op dezelve met alle „magt te weren, om het stiptelijk te onderhouden en de „schenders van hetzelfde ter welverdiende straffe te vor- „deren.” Verscheidene andere schutterijen volgden dit voorbeeld en zonden soortgelijke adressen bij de Staten van Holland en West-Friesland in. H. Ed. Gr. M. „op „het sterkst getroffen door den vaderlandschen iever in de „gedane adressen doorstralende en overtuigd dat in de „liefde van een vrij volk en in de wapenen, die hetzelfde „tot bescherming der vrijheid en van zijnen wettigen sou- „verein gereed is aan te gorden, bilijk het grootste vertrou- „wen tot conservatie der algemeene veiligheid en afwering „van alle geweld kan worden gesteld, besloten hun hoog- „ste genoegen aan den dag te leggen over de gedane aan- „biedingen en verzekeringen en ze te accepteren als blijken van „verknochtheid aan de dierbaarste belangen van het volk” ¹⁾.

¹⁾ *Verzameling van stukken betreffende 1787 van de Chalmot, XVIII, n°. 1415.*

Te 's Gravenhage had een gedeelte der schutters aan de regering verzocht ontslagen te worden van den eed aan den Stadhouder. De magistraat verzocht daarop aan den Prins zijne meening hieromtrent. Deze verklaarde, dat hij zich bewust was van de liefde van het meerendeel der Haagsche schutterij, zoodat hij den eed niet noodig keurde. Er werd toen besloten het Artikel in het formulier van den schutterseed met betrekking tot zijne Hoogheid als Erfstadhouder voortaan weg te laten en te verklaren dat alle, welke dien eed reeds hadden gedaan, daarvan ontslagen zouden worden gehouden.

Den 1sten Maart 1787 vergaderden de leden der schutterijen, gilden, gewapende burgercorpsen, vaderlandsche societeiten enz. van Holland te Delft en gaven o. a. hunne genegenheid te kennen aan Daniel Hooft, Burgemeester te Amsterdam, een heftig voorstander der nieuwe begrippen. Zoo plaatsten zich de schutterijen hoe lang zoo meer op den voorgrond. Men wilde de gewapende burgermagt beschouwd zien als het eigenlijke volk, als dat gedeelte der inwoners aan hetwelk meer bijzonder invloed in regeringszaken moest gegeven worden. Men wenschte in één woord de gewapende burgers bij uitsluiting tot stemgerechtigden te zien verheven. Dien overeenkomstig was reeds in 1785, uit naam van een patriottiesch gezelschap te Alkmaar, door de nieuwspapieren een programma bekend gemaakt, waarbij, in de vooronderstelling: „dat de schutterijen van Nederland, gelijk het oorspronkelijk behoort, reeds bestonden of eerlang bestaan zouden „uit gezetene zich zelf onderhoudende Burgers, dat de „soevereine magt in den boezem van het volk berust, „dat men onder het woord *volk* alle gezetene en belanghebbende burgers te verstaan had, dat de vrijheid en „veiligheid van Regent en Burger in Nederland volstrekt

„vereischten dat het volk zijne vertegenwoordigers benoemde „en aanstelde,” aan alle weldenkende vaderlanders de volgende vragen ter beantwoording werden vogesteld:

„Of de gewapende burgerijen, bij welke de beschermende „en de verdedigende magt berust, hier de naast geregtigden waren om — zonder in achtneming van gilden of „eenige andere vroegere of latere bevoorregten — uit alle „belanghebbende burgers de bevoegdste en waardigste te „verkiezen tot de aanstellers hunner regenten? dan of „deze verkiezing ook door andere of door eenige mogelijke inrigting beter, veiliger, duurzamer en allezins gelukkiger voor regent, burger en het geheele volk plaats „zou kunnen hebben? — zoo ja door wie, of hoedanig?”¹⁾

Als bewijs van den hoogen toon, dien de schutterijen aansloegen, kan dienen een declaratoir door de gewapende burgercorpsen tot verdediging van Holland en Utrecht den 30sten Julij 1787 in de nieuwspapieren geplaatst. Zij verklaren daarin, dat zij alle „insultes, oproeren, plunderingen en gewelddadigheden aan hunne „nagelatene vrouwen, kinderen, nabestaanden of goederen „gedurende hunne afwezigheid aangedaan, zoudèn aanmerken als aan hunne personen zelve te zyn geschied.” Hetzelfde zouden zij doen „ten opzigte der personen, families en goederen van zoodanige brave medeburgers, „die, ofschoon niet mede uitgetrokken, echter bekend waren „voor ware vaderlanders, die hunne goede zaak in hunne „onderscheidene betrekkingen met woorden en daden getrouwelyk hadden voorgestaan en aangekleefd. Hen, die

¹⁾ Naar aanleiding dezer vragen verscheen in 1787 een werkje, getiteld: *Bedenkingen over het aanstellen van regenten in een vrij gemeenbest* enz., waarin het wederregtelijke werd aangetoond, om aan een afzonderlijk gedeelte van het volk het voorregt te geven de volksbestuurders te verkiezen.

„de heimelyke foervinken en aanstokers waren, zouden zij „aanzien voor vyanden van het vaderland en nadat zij de „openbare aanranders hunner vryheid onder Gods zegen „zouden hebben in hunnen euvelmoed beteugeld,” zouden zij niet uit elkander gaan, voor zij zich hadden gewroken op de voornoemde personen, „en hen ten sterkste verhaald „voor alle beledigingen en schaden op hunne personen „of goederen.” ¹⁾

Gelukkig evenwel dat in die dagen de woorden op verre na niet altijd de uitdrukking van de werkelijke gezindheid der menschen geweest zijn. Wanneer alle bedreigingen van bloedige wraak met de daad volvoerd waren geworden, ons land zou het tooneel van het verschrikkelijkste bloedbad zijn geweest. Doch al heeft de burgerwape-ning in dien tijd gelukkig weinig bloed doen stroomen, toch heeft zij een krachtigen invloed op den voortgang der revolutie gehad. Het liet zich dan ook aanzien dat binnen kort een geheele omkeer van zaken zou plaats hebben. In September 1787 zou er binnen Amsterdam eene vergadering gehouden worden van krijgsraden, geconstitueerden der burgermagten, gewapende genootschappen enz. waarin over verschillende punten zou gedelibereerd worden. De gecommittcerden der gewapende burgercorp-sen, die deze vergadering hadden uitgeschreven, stelden een conceptplan op, hetwelk tot grondslag zou dienen voor de deliberatiën. In dit stuk werd o. a. voorgedragen den Stadhouder en zijn gcheele huis voor altijd vervallen te verklaren van alle posten en waardigheden binnen de Provincie Holland, zoodra eenige vreemde magt tot ondersteuning van zijne belangen of die van zijn huis op het

¹⁾ *Verzameling van stukken betreffende 1787 van de Chalmot, XXII n°. 1785.*

grondgebied van de Republiek gewapenderhand den voet zou hebben gezet. Vervolgens zou de vraag in behandeling worden gebracht, „of na het bekomen der genoegzame „eensgezindheid in de Hollandsche Staatsvergadering niet „dadelijk een request door de Natie behoorde te worden „ingelevd, bevattende alle verbeteringen door het volk „tot redres van zaken begeerd, met bepaling van een rede- „lijken, doch promptoiren tijd van afdoening” ¹⁾.

Zoo scheen dan werkelijk binnen kort het tijdstip daar te zullen zijn, waarop de gewenschte veranderingen in den bestaanden staat van zaken zouden worden ingevoerd, toen den 28sten Junij de bekende aanhouding der gemalin van den Stadhouder en de in September gevolgde Pruisische interventie voor een tijdlang de stadhouderlijke partij deed zegevieren.

Bij den intogt der Pruisen verving eene plotselinge moedeloosheid de algemeene opgewondenheid. Men had gedacht dat de Koning van Pruisen zijne bedreigingen niet zou volvoeren, of die althans, met uitzigt op Fransche hulp, niet geteld ²⁾. Toen deze nu niet kwam opdagen, werkte de schrik verlamdend op de gemoederen der patriotten. Eene algemeene ontwapening was er het gevolg van. Te Utrecht ontdeden zich bijna alle schut-

¹⁾ Men wenschte o. a. voor te stellen „eene verzekering der nationale „opvoeding betrekkelijk de begunstiging van den wapenhandel door het „oprigten van eene burger-militaire kweekschool of anders.” Men wilde verder „eene propositie doen tot verbetering der studien, inzonderheid „in de rechtsgeleerdheid, tot bekoming van bekwamer subjecten tot „regeringsposten, alsmede eene propositie tot ontheffing der landerijen „van de schatting der tienden, zonder werkelijke praesjuditie der eige- „naars van 't gemeene land.” *Verzameling van stukken betreffende 1787 van de Chalmot*, XXIII, n°. 1869.

²⁾ Vergl. A. F. E. Jacobi, *Vollständige Gesch. der siebenjährigen Verwirrungen* enz., II, p. 515.

ters van hunne wapenen. Sommige bragten die op het stadhuis, vele wierpen, door schrik bevangen, hunne geweren en sabels in de stadsgrachten.

Den 17^{den} September werd eene publicatie afgekondigd, waarbij alle burgerschutters, benevens zij, die tot het exercitiegenootschap behoord hadden, vermaand en gelast werden om de wapens, die zij nog onder zich gehouden hadden, op het stadhuis te brengen. Terstond werd hicraan voldaan. Zoo als te Utrecht ging het bijna overal. Zonder slag of stoot werden de meeste steden door de Pruisen bezet. Aan tegenweer scheen naauwelijks te worden gedacht en binnen kort werd de Prins te Utrecht en in den Haag plegtig ingehaald. Alleen Amsterdam bleef zich verzetten en onderwierp zich niet dan na sterke tegenweer. In alle gewesten werden nu bij resolutiën der Staten de gewapende genootschappen ontbonden. Ook werden in November de schutterijen, voor zoover zij nog niet geheel waren ontwapend, gezuiverd van diegenen, die lid waren geweest van een of ander gewapend genootschap. De Staten van Holland en West-Friesland besloten dat alle distinctieve teekenen der schutterij zouden worden afgeschaft en dat niemand gewapend op straat mogt verschijnen dan die de wacht hadden.

Nadat de schutterijen aldus deels geheel ontwapend, deels zooveel mogelijk daaruit alle patriottische bestanddeelen geweerd waren, was eene nieuwe regeling noodig geworden. Bij besluit der Staten werd aan de respectieve Burgemeesters en magistraten opgedragen zoodanige reglementen te maken, als zij voor de schutterij heilzaam zouden oordeelen. Op sommige plaatsen was men hiermede spoedig geroed, elders ging men niet dan zeer langzaam te werk.

Te Hoorn b. v. was door Burgemeester en kapiteinen

der schutterij spoedig een conceptreglement opgemaakt, waarin men, door de omstandigheden geleerd, in art. 1 de bepaling maakte: „Nimmer zal er eenig ander burger-„korps, onder wat benaming ook, binnen deze stad mogen „worden opgericht buiten de alleen wettige stadsschutterij.” Dit reglement, door den Stadhouder bekrachtigd, trad weldra in werking ¹⁾.

In Utrecht was men niet zoo vlug. Den 19^{den} November werden op voorstel van den nieuw aangestelden krijgsraad alle Hoofdlieden der schutterij, die na den 2^{den} Augustus 1786 waren benoemd, ontslagen en van alle regten als zoodanig ontzet.

De nieuwbenoemde Hoofdlieden werden bij publicatie bekend gemaakt; tevens werd aan ieder, die nog papieren of gelden betreffende de schutterij in handen had, bevolen die bij den raad in te leveren. De Hoofdlieden hadden echter weinig te beduiden, daar de geheele schutterij was ontwapend. Den 22sten Junij 1789 werd dan ook aan de vroedschap een concept-reglement voor eene nieuwe organisatie der schutterij voorgesteld. Men scheen evenwel geen plan te hebben de burgerwacht zoo spoedig te herstellen. In plaats van het reglement te arresteren, werd den 30sten November daaraanvolgende door Heeren burgemeesters voorgesteld, om de nog aanwezige wapenen der schutterij te verkoopen, daar het niet te voorzien was dat binnen korten tijd eene nieuwe schutterij zou worden opgericht.

De Hoofdlieden verzetten zich hiertegen. Het kon toch, zeiden zij, het plan niet zijn om nimmer weder eene schutterij op te rigten. Wanneer men nu de voorhanden zijnde wapenen verkocht, welk een geld zou dan in het vervolg

¹⁾ *Verz.* van de Chalmot, Deel XIV, n°. 1189.

eene nieuwe wapening niet kosten! Hoewel hierop aanvankelijk de verkoop werd uitgesteld, zoo geschiedde die toch den 15^{den} December, niettegenstaande het uitdrukkelijk protest van 4 leden der vroedschap. In 1792 was men nog niet tot het herstellen der schutterij overgegaan, zelfs nam de vroedschap het voorstel aan om de aangestelde trommelslagers te laten uitsterven en geene nieuwe te benoemen. Men had toch weinig aan een tamboer zonder schutters ¹⁾.

Zoo bleef het tot 1795. Maar het leger der Pruisen had, wel de revolutie uitgesteld, niet den partijgeest ten onder gebracht. De hevigste patriotten, die in 1787 uitgeweken waren, hielden nog steeds betrekkingen aan met hunne geestverwanten hier te lande, die ook hier in stilte voortarbeidden tot bereiking van hun doel. Toen dan ook in Februarij 1793 de Fransche Republiek, na België veroverd te hebben, gelijktijdig den Engelschen Koning en den Stadhouder den oorlog aandeed, kon men onder de Fransche gelederen menig Nederlandsch patriot aantreffen.

Aanvankelijk werd die oorlog door Willem V met gelukkig gevolg gevoerd. Toen evenwel Engeland en Pruisen zich allengs terugtrokken kon ook de Stadhouder zich niet meer staande houden. In het begin van 1795 maakte hij toebereidselen om het land te verlaten. Den 18^{den} Januarij stak hij over naar Engeland, na zich overtuigd te hebben dat zijne verwijdering eene der voorwaarden van den vrede met Frankrijk was. Naauwelijks was de Stadhouder vertrokken of de revolutie werd deels vrijwillig, deels met hulp der Fransche wapenen voltooid. Een der eerst genomen maatregelen was de

¹⁾ *Vroedschapsnotulen.*

vernietiging van alle besluiten, die de onmiddellijke uitvloei-
selen geweest waren van de Pruissische tusschenkomst. In
de eerste plaats behoorde hiertoe de ontbinding en zu-
ivering der schutterijen. Niet overal echter of op dezelfde
wijze. Den 20sten Januarij reeds werd door Schout,
Schepenen en Burgemeesteren te Rotterdam besloten aan
het verzoek van een groot aantal burgers te voldoen,
om de schutterij, die in 1787 was ontslagen, op nieuw
de wapenen in handen te geven, „ten einde de rust
„in de stad te maintineren.” De aanwezige burgerwacht
werd derhalve ontbonden, de officieren en wachtdoende
burgers voor hunne gedane diensten bedankt en uit den
eed, op de ordonnantie afgelegd, ontslagen ¹⁾.

In Februarij daarentegen publiceerde de provisioneele raad
van 's Hage dat de regten en praecëminentien der Haagsche
schutterij vernietigd waren bij resolutie van de vergadering
der provisioneele representanten van het volk van Holland.

Te Middelburg boden zich verscheidene burgers aan,
om zich in den wapenhandel te oefenen, de wachten en
posten te bezetten en de dienst van de gewone burger-
wacht te doen. De voorloopige regering der stad besloot
den 7^{den} Februarij die burgers terstond te magtigen, om de
wachten en posten te bezetten met opschorting van den voor-
maligen krijgsraad. Tevens werd er eene commissie benoemd
om een reglement voor de burgerwacht zamen te stellen ²⁾.

Den 5^{den} Maart werd de nieuwe schutterij te Leiden in
den eed genomen, en daarbij een aanspraak gehouden door
van Hamelsveld, president van den provisioneele raad.
De eed luidde aldus: „Wy belooven en zweeren op de
„erkende gronden van vrijheid en gelijkheid, gevestigd op

¹⁾ *Jaarb. der Bat. Rep.*, 1e D., VIII.

²⁾ *Jaarb. der Bat. Rep.*, 2e D., CVII.

„de onvervreemdbare regten van den mensch en burger,
 „de goede Inwoners dezer gemeente in alles gehouwen en
 „getrouw te zijn, derzelver rechten te handhaven en te
 „beschermen, de rust en veiligheid te helpen bewaren,
 „alle geweld en oproer trachten tegen te gaan en te be-
 „teugelen en des noods goed en bloed voor onze en aller
 „vrijheid op te offeren, ons onderwerpende aan de wet
 „en aan de bevelen, welke ons door onze vertegenwoordi-
 „gers en bevelhebbers zullen gegeven worden.” ¹⁾

Te Utrecht, waar sedert 1787 de schutterij nog niet was hersteld, werd den 28sten Januarij eene commissie uit de municipaliteit gekozen tot wapening der burgers. Den 30sten Januarij werd een concept-reglement voor de schutterij ingeleverd, terwijl den 3^{den} Februarij een request door de burgerij werd ingezonden, waarbij op de wederinvoering der burgerwacht werd aangedrongen. De cassatie der burgerofficieren in 1787 werd opgeheven. Den 4^{den} Maart werd het nieuwe schutterreglement gepubliceerd en den 23sten daaraanvolgende de schutterij in den eed genomen. ²⁾ Zoo kwam in iedere stad weder eene revolutionairgezinde schutterij tot stand, terwijl aanvanke-lijk de burgers vrijwillig de wapenen opnamen, om vóór het arresteren der nieuwe reglementen, eene voorloopige burgerwacht daar te stellen. ³⁾

Weér begon men in verschillende geschriften en bij onderscheidene gelegenheden de burgerwapening als het voornaamste bolwerk der burgerlijke vrijheid, als een der eerste burgerpligten voor te stellen. Men wees er op hoe

¹⁾ *Jaarb. der Bat. Rep.*, 2e D., XI.

²⁾ *Vroedschapsnotulen.*

³⁾ Zie Rogge, *Gesch. der omwenteling*, p. 291, 304, 307, 310, 312, 314, 317, 320 en volg., 383, 385.

de oudste, onbeschaafde volken met gelijken moed en ijver bezielde, gezamenlijk onoverwinnelijk waren: „Zoo streeden weleer de Joodsche volken, Arabieren, Perzen en Meden, Grieken en Romeinen, met één woord al de bewoners der wereld voor hunne dierbaarste panden, de vrouwen vochten in tijden van gevaar met de grootste woede mede, jonge maagden bekransten de hoofden der dappere jongelingen met laurieren, wonden en lidteekens waren de bewijzen en onderpanden van moed en huwelijkstrouw. Zoo moest het ook met de vrije Bataven worden. En niet alleen de wapens opnemen, maar zich dagelijks en gedurig oefenen was de duurste pligt. Was men in 1787 beter geoefend geweest, men zou toen niet gevallen zijn in handen der tyranny” ¹⁾.

Men liet het echter niet bij woorden, maar greep ook de middelen aan om de burgerwapening beter in te rigten dan zij tot nog toe geweest was. Onder de eerste pligten der Nationale Vergadering behoorde het regelen der schutterijen op denzelfden voet door de geheele Republiek. Daarmede trad de burgerwapening een nieuw tijdperk in.

¹⁾ *De vriend des volks*, n°. 23. Vergl. *Dagverhaal der handelingen van het vertegenwoordigend ligchaam*, IV, p. 589.

AFDEELING III.

§ 1.

Den 1sten Maart 1796 was de Nationale Vergadering onder het praesidium van den burger Pieter Paulus geopend. De tweede zitting ging voor een groot deel voorbij met het ontvangen van verschillende commissiën. Onder deze behoorde ook eene uit de algemeene vergadering van de gevolmagtigde Gecommitteerden der gewapende burgermagten uit de onderscheidene gedeelten der Republiek. ¹⁾ „Met de blijmoedigste gewaarwordingen van het

¹⁾ Kort na de omwenteling hadden de Provisioneele Representanten van het volk van Holland aan het comité militair en eenige gedeputeerden uit de krijgswaden opgedragen om de Burgerwapening in hunne Provincie op een gelijken voet te brengen. Een door deze opgemaakt ontwerp voor een reglement tot organisatie werd daarop aan de verschillende krijgswaden in Holland rondgezonden en aan de Burgerijen medegedeeld. Nadat op dit ontwerp eenige consideratiën waren ingekomen, riep het comité militair andermaal de gecommitteerden uit de krijgswaden bijeen en belegde den 22sten September 1795 eene vergadering in de nieuwe schuttersdoelen te 's Gravenhage. Daar werd het ontwerp geredigeerd en vastgesteld, en later door de provisioneele representanten

„edelst gevoel en een waardig ontzag,” aldus verzekerden zij bij monde van hunnen voorzitter, „naderen wij deze „plaats. Niet om Ul. in den moeilijksten en gewichtigsten post, waarmede gijl. belast zijt, te gemeet te treden „en te komen ophouden met uitbundige en vlejende pligtplegingen, die toch den ronden en regtgeaarden Bataaf „oneigen zijn, maar met eene fiere manmoedigheid, welke „een vrij en gewapend volk altoos moet kenmerken, Ul. „de plegtigste gelofte der zuiverste hulde en ware Burgertrouw aan te bieden en te verzekeren. Daar de Burgerwapening, tot hiertoe bij het eigendunkelijk gezag gehaat „en tegengewerkt wordende, eene uwor eerste werkzaamheden zal moeten uitmaken, als gewisselijk het hegtste bolwerk tot behoud van het gemeenebest, kunt gij, Ul. getrouwe voorstanders van dezelve naar eed en pligt be- „toonende, staat maken, dat onze Committenten met hunne gevelde bajonnetten Ul. ten onverwinbaren ringmuur „gelijk Bataven past, steeds zullen verstrekken en op den „eersten wenk met onverschrokken en pal staanden moed „Ul. bevciligen en gerust stellen tegen alle heimelijke en „openbare aanslagen, welke de onverzadelijke heerschzucht

bekrachtigd. Dit reglement werd daarop door geheel Holland in werking gesteld.

Overtuigd echter van het noodzakelijke eener algemeene regeling der Burgermagt, benoemde die vergadering eene commissie om in persoon door de geheele Republiek dit reglement ter kennis te brengen van de gewapende burgers en tegen den 27sten December gemagtigde gecommiteerden van de burgermagten bijeen te roepen. Deze verschenen dan ook uit alle gewesten, behalve uit Groningen. In de vereenigde vergadering dezer gecommiteerden werd het conceptplan opgemaakt, dat men der Nationale Vergadering ter sanctie aanbod. Zij beschouwden zich als wettig geconstitueerde magt, 't geen later tot verzet tegen de Nationale Vergadering aanleiding gaf. Zie pag. 154. *Dagverh. nat. verg.*, II, p. 303.

„en het snood geweld van binnen- en buitenlandsche vijanden tot verijdeling uwer wolmeenende pogingen en van 's volks geluk mogten zoeken te berokkenen.”

Binnen weinige dagen zouden zij een ontwerp van algemeene Burgerwapening op de één- en ondeelbaarheid gegrond, als de vrucht hunner voorbereidende werkzaamheden, naar den algemeenen wensch van het beste en welwillendste godeelte des volks ingerigt, ter bekrachtiging aan de vergadering voorleggen.

Zij verzekerden de vergadering dat zij hare wettige besluiten tegen elken onverlaat des noods gewapender hand zouden doen gelden, handhaven en eerbiedigen ter vestiging van een wel ingerigt gemeenebestgezind bestuur. „Dat „dan,” aldus eindigde de spreker, „dat dan Volksliefde, „eendragt, wijs beleid, kloeke moed en mannelijke standvastigheid de onveranderlijke eigenschappen zijn en blijven welke uwe vergadering bestendig mogen onderscheiden, en verlaat u ten heiligste dat onbegrensde burgertrouw, ordeminnende eenstemmigheid en onwankelbare mannenmoed van de gewapende burgermagt wederkeriglyk de onafscheidbare gezellinnen zullen zijn, welke „Ul., omstafd door haar ontzaggelyk heir, zullen toebrengen de loffelykste toejuiching, van het Vaderland gered „en welverdiend te hebben en by den laatsten Bataaf in „het levendigst aandenken en onophoudelyke zegening doen „zijn” ¹⁾.

Het reglement, waarop de Nationale Vergadering was bijeengeroepen, legde haar dan ook de verpligting tot regeling der burgerwacht op. Art. 79 luidde aldus: „Zij zal „in stand brengen eene geregelde, egale wijze van Burgerwapening over het geheele gemeenebest, zoo echter dat

¹⁾ *Daqverhaal der Nat. Verg.*, I, p. 13.

„de ingevolge hiervan georganiseerde Burger-militie zal „blijven onder het bevel van de respective provinciale „regeringen, en dat de Nationale Vergadering daarvan „geen gebruik zal kunnen maken, dan voor zoo verre de „alzoo gewapende Burgers zich daartoe vrijwillig zullen „leenen” ¹⁾.

In de zitting van den 29sten Maart deelde de voorzitter mede dat de gecommiteerden uit de gewapende burgermagt verzochten, den volgenden dag het ontworpen plan over te leggen en daarbij eene mondelinge voordragt te doen.

De burger Witbols nam deze gelegenheid waar om te verzoeken dat er alle mogelijke spoed gemaakt zou worden om dit plan in werking te brengen, aangezien zeer vele kwaadwilligen zich van de tegenwoordige oogeblikken bedienden om de ingezetenen tegen de wapening voorin te nemen en dit heilzaam werk te belemmeren ²⁾. Den 30sten Maart dus boden de gecommiteerden uit de burgerwachten de Nationale Vergadering hun plan aan en deden bij monde van den burger van der Spek eene voordragt, waarin zij hun doel en de middelen ter bereiking daarvan breedvoerig ontvouwden.

Als strenge voorstanders der eenheid doen zij zich kennen. „Wij beloofden U,” zoo spreken zij, „onverwijld „het ontwerp tot algemeene Burgerwapening mede aan „uwe voorziening aanbevolen, te zullen overbrengen. Wij „komen thans met de daad zulks gestand doen, zoodanig „als het op den uitdrukkelijken last en naar den genoeg-

¹⁾ Gelijk in het geheele reglement, zien wij ook vooral in dit artikel het *foederalistiesch*- en het *uniteits*-systeem dooréingemengd.

²⁾ *Dagverhaal*, I, p. 163.

„zaam eenparigen wil onzer Committenten is zamengesteld,
 „op de één- en ondeelbaarheid van het Gemeenebest gegrond,
 „welke derzelver bepaalde begeerte is en zonder welke eene
 „algemeene Burgerwapening ook geen nuttig noch kracht-
 „dadig bestaan kan hebben, althans niet om op den ecr-
 „sten wenk door denzelfen in staat te zijn in- en uitwen-
 „dige vijanden te helpen tegengaan en beteugelen, en deze
 „sterkte moet toch, op het voetspoor der Vaderen, een voor-
 „naam zoo niet het voornaamste doel onzer Burgerwapening
 „zijn, zal dezelve niet enkel in soldaatje spelen bestaan of
 „tot een Burgerwacht van willekeur en eigendunkelijk gezag
 „van een of velen verstrekkon, gelyk de droevige onder-
 „vinding zonder derzelver geordende vereeniging zoo vaak
 „gelceerd heeft. Het is zoodanig regtschappen voorvader-
 „lijk gevoelen, dat zonder tegenspraak in de handelingen
 „en besluiten onzer vergadering op de eenstemmigste wijze
 „heeft mogen gelden, zoodat zooveel als ooit in dezelve
 „'s Lands aloude spreuk: *Eendragt maakt magt*, met de
 „daad is hulde bewezen.”

Stad en Lande alleen had ter vergadering geene Com-
 mittenten gezonden, niettegenstaande het herhaaldelijk daar-
 toe was uitgenoodigd; gecommitteerden vleiden zich echter
 met eene latere toetreding hunner Groninger spitsbroeders.
 In ieder geval vertrouwden zij, dat hun terugblijven, zoo
 min als eenige bijzondere begrippen, waarin deze of gene
 Committenten nog mogten verkeeren op de vergadering
 eenigen invloed zouden teweeg brengen, om dit gewig-
 tig werk langer onafgedaan te houden en niet onverwijd in
 zijne volle kracht daar te stellen, daar de nog steeds zor-
 gelijke toestand des Vaderlands dit zoo zeer vereischte.
 „Ook hierin hopen wij,” dus gaan zij voort, „zal wederom
 „bewaarheid worden de Vaderlandslievende taal van den
 „eersten voorzitter uwer vergadering, den waardigen Pau-

„Ius: dat namelijk bij Bondgenoten, die het met het
 „Vaderland in het algemeen wel meenen, gelijk wij met
 „grond van allen vertrouwen, hoezeer dezelve al eens in deze
 „of gene middelen van deszelfs redding verschillen, ein-
 „delijk alle bijzondere inzigten voor het algemeen belang
 „des volks wijken moeten.”

Had men zich in de vergadering der representanten die
 schoone, verdraagzame woorden van den te vroeg over-
 leden Pieter Paulus wat meer herinnerd, had
 men er wat minder jagt op gemaakt om eigene meening
 al te sterk door te drijven, de vergaderzaal zou zeker
 minder onstuimige tooneelen hebben opgeleverd dan wer-
 kelijk het geval is geweest en het nieuwe staatsgebouw
 zou zeker vrij wat spoediger en hochter zijn opgetrokken
 dan nu plaats had.

Wij zullen later gelegenheid hebben om de bijzondere
 aanmerkingen der gecommitteerden op het ingeleverde
 plan te doen kennen. Wij deelen hier slechts mede,
 dat de gecommitteerden uit de burgerwachten eene
 commissie van correspondentie hadden benoemd, be-
 staande uit de Burgers: van der Spek, Oostrom,
 de Geer, Winkler en Kester, welke commissie
 belast was om hangende de deliberatiën aangaande het
 ontwerp in de Nationale Vergadering, „al zoodanige
 „elucidatiën en informatiën te geven als mogt goedge-
 „vonden worden te requireren en voorts om te dien op-
 „zigte alles verder en meerder te doen, wat zal vereischt
 „en nodig zijn” ¹⁾.

De Voorzitter der Nationale Vergadering beloofde dat
 men ten spoedigste het plan in ernstige overweging
 zou nemen en stelde voor eene personeele commissie te

¹⁾ *Dagverhaal*, I, p. 208.

benoemen om het te onderzoeken en daarvan rapport te doen. Hiertoe werden, op voordragt van den President, benoemd de burgers Cambier, Crommelin, Nuhout van der Veen, Vreede, ten Berge, Hubert en Haersolte.

Intusschen werd de Republiek, naar men dacht, met een inval van Pruiszen bedreigd en het was te voorzien, dat ook weldra Engeland pogingen in het werk zou stellen om den Stadhouder in zijne magt te herstellen. Ten einde doeltreffende maatregelen ter verdediging te nemen, was het volgens sommigen noodig, dat de Nationale Vergadering vrij over volk en geld konde beschikken. In de vergadering van den 2^{den} Mei werd door de Burgers Blok, Vreede, Bosch en Valckenaer hierop gewezen: Neêrlands burgermagt moest in zoodanigen toestand worden gebragt dat zij met het leger en de Fransche troepen de grenzen kon verdedigen. Art. 79 van het reglement der Nationale Vergadering echter bond den leden de handen. Bij dat artikel was bepaald, dat de vergadering geen gebruik van de schutterijen zou mogen maken, dan alleen zoover de burgers zich daartoe vrijwillig wilden leenen. Het bevel over de burgermagt bleef bij de verschillende Provinciale besturen. Valckenaer stelde dus voor om aan het volk de verandering van dat artikel te vragen en het aldus te bepalen: „Zij, (de Nat. Verg.) zal in staat „brengen eene geregelde en egale wijze van Burgerwapening, „over het geheele gemeenebest; zij zal over de geheele gewapende burgermagt de volledige bestiering en beschikking „hebben ten nutte van het Vaderland en tot verijdeling en „tot afkeering van alle binnen- of buitenlandsche ondernemingen tegen onze Nationale vrijheid en onafhankelijkheid.”

In de Concept-Proclamatie, voorgesteld door Valekenaer, werd met aandrang op de noodzakelijkheid van deze verandering gewezen.

„Slechts uit een duur besef van pligt, uit eerbied voor de oppermagt des Bataafschen volks en uit gevoel van hunne plegtige beloften om alles te doen wat eerlijke en getrouwe Representanten des volks schuldig zijn en verpligt om te doen”, niet om zodoende slechts vermeerdering van magt te krijgen, zou dit voorstel aan het volk gedaan worden. De schromelijke gevolgen, die uit eene weigering zouden kunnen of moeten voortvloeijen zouden door de vergadering niet voor hare verantwoording genomen worden. Men wenschte eene verandering in gelijken geest aangaande het vinden der gelden tot algemeen bestuur. Het was een punt zeker van hoogst teederen aard en de voorstellers hadden zich de bezwaren niet ontveinsd, die men er tegen in zou brengen. Het greep de groote questie van die dagen, waardoor ook de leden der Nationale Vergadering zoo zeer verdeeld waren, in het hart aan. Het artikel van het Reglement, geheel gesteld in den geest der federalisten, der voorstanders van het behoud der provinciale magten, zou nu veranderd worden naar den zin der Unitarissen, der strijders voor de volstrekte één- en ondeelbaarheid. Buitendien mogt het eenmaal tot grondslag voor de vergadering gelegde reglement veranderd worden? en zou niet menig representant, indien de verandering geschiedde, zich van zijne verbindtenis ontslagen rekenen, nu de voorwaarde, waarop hij zijne betrekking aanvaard had, was gewijzigd? Dergelijke bezwaren werden door de burgers Cau, Schimmelpenninck en ten Berge geopperd. Met opgewondenheid werd het voorstel door den vaak zoo heftigen van Hooff verdedigd. „Ik declareer,” zoo sprak hij, „dat, zoo het reglement, het welk ik als eene obli-

„gatoire instructie beschouw, in het vervolg het beletsel
 „kon worden om het Land te redden, ik het zelfs van mijn
 „pligt zou achten het te verbreken; maar dewijl het schijnt
 „dat onze handen voor het heil des Vaderlands te naauw
 „gebonden zijn, waarom zouden wij ons niet aan het volk
 „kunnen adresseeren? waarom zouden wij niet kunnen zeg-
 „gen: *jongens, wij zijn te bekrompen in onze werkzaamheden,*
 „*gij moet onze armen wat ontbinden, willen wij aan uwe*
 „*verwachting voldoen.* Ik kan niet begrijpen dat de ont-
 „werpers van dat reglement, die zich toch ook Patriotten
 „noemden, Art 79 daarin hebben kunnen vlechten, dewijl
 „dat Artikel strijdt tegen de eerste wet der natuur en dat
 „de pligt van alle volken vordert, dat zoo het vader-
 „land door buitenlandsche magt wordt aangevallen,
 „iedereen soldaat moet zijn om het te defendeeren; maar
 „wij kunnen allen niet te velde trekken, daarom stelt
 „de gelijkheid eene requisitie, gegrond op ouderdom,
 „daar, zoo de nood die uitschrijft om het vaderland
 „te redden. Laat dan het huis van Oranje, laat dan
 „andere vijanden aanrukken, zij zullen maar éénen weg
 „vinden om tot onze vrouwen en kinderen te geraken
 „en deze zal zijn over de doode lichamen van vrije
 „mensen.”

Niet allen dachten er evenwel zoo gemakkelijk over.
 Cau zelfs verklaarde zich tegen de behandeling van
 het voorstel. Op een nader advijs van Valckenaer
 werd, op voorstel van Schimmelpenninck, eene per-
 soneele commissie benoemd om het voorstel te onderzoeken,
 bestaande uit de burgers Schimmelpenninck, Cau,
 Valckenaer, Gevers, Blok, ten Berge, van
 Hooff en van Lennep.

Den 9^{den} Mei bragt deze commissie rapport uit. Zij was
 van oordeel, dat de verandering van art. 79 zou kunnen

worden voorgesteld aan het volk met bijvoeging van de woorden *gedurende den oorlog* ¹⁾.

Den 1sten Junij werd het voorstel in behandeling gebragt ²⁾. Langdurige discussiën hadden er over plaats. Vooral werd gewezen op het gevaarlijke van den maatregel, die twist en verdeeldheid zaaijen zou en de vergadering in groote moeijelijkheden brengen. Maar buitendien was hij ook geheel onnoodig: art. 79 gaf aan de Nationale Vergadering het regt om zich van de gewapende burgers te bedienen, zoo die er zich vrijwillig toe leenden en wie kon twijfelen dat de gewapende Burgermagt, wanneer de nood het vorderde, zich niet vrijwillig zou aanbieden. Wat zoude men nu meer kunnen begeeren. Uit onwilligen zou toch geen voordeel te trekken zijn. Requisitiën streden tegen den aard des Bataviërs, die wel vrijwillig zou willen uittrekken, maar niet gedwongen wilde zijn. In ieder geval was het ook de tijd nog niet een dergelijk voorstel te doen. Na langdurige discussiën werd dus eindelijk besloten, de zaak te laten rusten en het voorstel in advijs te houden.

Intusschen had de commissie tot onderzoek van het conceptplan der Burgerwapening niet stil gezeten. Die taak was echter verre van gemakkelijk. Tot nog toe had er hoegenaamd geene eenheid bestaan in de regeling der burgerwapening. En nu te midden der steeds heerschende verdeeldheden een onpartijdig oordeel uit te spreken over de ingezonden concept-wet, 't was een werk waaraan vele

¹⁾ *Dagverhaal*, I, p. 447. Rogge, *Gesch. der staatsregeling*, p. 77—79. Mr. C. L. Vitringa, *Gedenkschrift*, 2e stuk, 1e deel, p. 261 en volg.

²⁾ *Dagverhaal*, II, p. 27. Rogge, *Staatsr.*, p. 90—94. Mr. C. L. Vitringa, *Gedenkschrift*, 2e st., 1e d., p. 284 en volg.

moeijelijkheden verbonden waren. Toch vereischte de toestand van het land eene spoedige afdoening der zaak. Het liet zich aanzien dat binnen kort de krachtdadige medewerking der gewapende burgermagt zou noodig zijn. Het was daarom dat in de zitting van den 4^{den} Mei ¹⁾ de burger Crommelin namens de Commissie aan de vergadering mededeelde dat men, hoewel reeds druk werkzaam met het onderzoek, verschillende eigenaardige hinderpalen had ontmoet, die niet dan na rijp beraad uit den weg waren te ruimen. Daar echter het vaderland waarschijnlijk spoedig de hulp zijner gewapende burgers zou moeten inroepen, had men het noodig geacht eenige voorloopige beschikkingen aan de vergadering ter bekrachtiging aan te bieden. De Commissie stelde dus voor om aan al de Hoogst geconstitueerde magten in elk gewest eene Proclamatie te zenden, te gelijk met eenige Hoofdartikelen, welke, gegrond op de algemeene beginselen bij het reglement vastgesteld, tot een grondslag moesten dienen, waarop de burgers voorloopig vrijwillig dienst zouden kunnen nemen. Tegelijk leverde de Commissie eene concept missive aan de Hoogst geconstitueerde magten in ter begeleiding der proclamatie ²⁾.

1) Zie *Dayverhaal*, 1, p. 420. Mr. C. L. Vitringa, 2e st., 1e d., p. 302.

2) 't Is misschien niet onbelangrijk deze concept-proclamatie, zoo als ze door den welsprekenden Vreede werd voorgedragen, in haar geheel mede te deelen. Zij luidde aldus: „Bataven! Onder de eerste punten, waarvan gij de regeling aan de nationale vergadering hebt opgedragen, is de Burgerwapening. Buiten twijfel waart gij overreed, dat deze de steun is der vrijheid en dat pligt en belang een vrij volk tot den wapenhandel roepen.

Dat despoten voor het zweet hunner onderdanen bezoldigde Benden aanwerven, vrije Burgers dragen de wapenen tot behoud hunner reg-

De voorgestelde artikelen zelve waren hoogst eenvoudig: alle burgers van 18 tot 55 ¹⁾ jaren, die genegen mog-

ten en tot bescherming van het vaderland wanneer het wordt aangevallen.

Of zoude een vrij volk onverschillig zijn op de bewaring van hetgeen hem is aangeboren? of zou een vrij volk zijn vaderland niet tederlijk beminnen? zou het in den nood aan anderen dan zijne eigene handen de bescherming van dat dierbaar pand toevertrouwen?

Gij waart het, Bataven! die van de vroegste tijden reeds uwen heldenmoed deedt schitteren. Het oude Rome schaarde u bij zijne strijd-bare legioenen. Spanje is ten grootsten deele door u afgestreden, toen gij u na een tachtigjarig bloedvergieten van zijne heerschappij losruktet. Ja slaat uwe latere geschiedrollen open en ziet het overmerkelijk deel, dat in het dringend gevaar uwe schutterrijen gehad hebben om den inval van 1672 te stuiten, toen een heerschzuchtige Lodewijk XIV de aangeboren dapperheid der Franschen misbruikte, om ons te verderven, der Franschen! die ons, nu zij hunne tyrannen verjaagd hebben en beide natien zijn vrij geworden, als broeders omhelzen. 't Is waar, naar gelang de magt der Stadhouders is opgeklommen, is de Burgerwapening allengs in Nederland verwaarloosd, in verachting geraakt en eindelijk bijna geheel vernietigd. Geen wonder! zij was het, die de heerschzuchtige bedoelingen der Stadhouders in den weg stond. Gewapende burgers zijn niet onder het juk te krommen. Zij zijn te fier op hunne waarde, te gevoelig voor het genot der vrijheid en te magtig om den roof derzelve niet aan elken aanrander te betwisten.

Door geene andere beginselen gedreven dan die om u uwe vrijheid te verzekeren, was ook eene onzer eerste zorgen, de wapening van Nederlands Burgermagt in orde te brengen. Dan, dit onderwerp is zeer omslagtig, en wij vonden geene vrijheid het nitgerrekt verlangen van duizenden zoo lang op te houden, tot wij deze moeilijke taak geheel zouden hebben afgewerkt. Neen zeker, de tijdsomstandigheden konden veelligt hun thans eene gunstige gelegenheid verschaffen om hunnen roem te vestigen, en de oude glorie der Bataven weder te doen herleven, dat in tijden van vrede onmogelijk is.

Neen zeker, onder het geschal der trompetten worden de helden gekend en de krijgslaurieren geplukt.

Wij hebben dus besloten, terwijl wij onafgebroken werkzaam blijven om het plan tot algemeene Burgerwapening te voltooijen, intusschen

¹⁾ De Nat. Verg. verklaarde later, dat ook ouderen dan 55 jaar zich konden aanmelden.

ten zijn in nood vaderland en vrijheid te verdedigen, zouden daarvan verklaring moeten doen aan de Hoogst

bij wijze van vrijwillige deelneming te onderzoeken, wie genegen zoude zijn zich tot den wapenhandel te verbinden, om des nodig geworden het vaderland te verdedigen; deze loffelijke, deze heilrijke poging zal op zich zelve van alle zijden den lust tot denzelfen opwakkeren en uitbreiden. Maar zij zal tevens het vaderland zoo ras noodig helden schenken, die, voor haardsteden en altaren strijdende, door geen slaven kunnen overwonnen worden. Achter dezen voormuur zal Nederland gerust de noodwendigheden inzamelen, die de overvloed zullen brengen van de grenzen, waar Neerlands helden eeuwige roem behalen.

De wapenen, die gij begeert te ontvangen, zullen u van 's Lands wege gegeven, en de vergoeding, die u voor uw verzuimden tijd toekomt, bepaald en uit zijnen kas betaald worden.

Gij zult aan de daartoe gemagtigden uwe namen opgeven en die namen, de namen van hen, die tot het beoefenen der wapenen zijn voorgegaan en zich tevens verbonden hebben, om, opgeroepen ter bescherming des vaderlands, naar de grenzen te vliegen, zullen met de edelste onderscheiding bij tijdgenoten en nakomelingen gekend en herdacht worden. Die Burgers zullen meer zijn dan goede Burgers, zij zullen als Beschermers van hun bedreigd vaderland, als schilden der vrijheid geëerbiedigd worden, en zoo ooit iemand aan het vaderland heeft wel verdiend dat zullen deze zijn.

Burgers van Nederland! Bataven! wij gevoelen wat het is tot een volk te behoren, dat op den eersten wenk naar zijne grenzen henuuselt om ze te beschermen — maar wie zal uitdrukken dat genoeg dat wij smaken om zulk een edel volk te vertegenwoordigen.

Indien er prikkels zijn, die ons kunnen aansporen (ons, die gezwoeren hebben het vaderland te redden of op onze posten te sterven) 't zullen die zijn, dat wij den besten uitslag van deze vrijwillige uitnodiging zien mogen, dat wij duizenden van onze Medeburgers mogen gereed vinden om onze lotgenoten te worden, die met ons de vrijheid of de dood kiezen.

Ja zoo het lieve vaderland kan bewaard worden om de bittere rampen des oorlogs op zijn grond te zien, wiens wrange vruchten wij nog zoo kort geleden gesmaakt hebben, — zoo de kans der overwinning, indien echter dat noodlottig geval mogt plaats hebben, ophoudt twijfelachtig te zijn, maar ons van den besten uitslag verzekert, 't is dan wanneer gij gehoor geeft aan onze uitnodiging en het zwaard aan uwe zijde gort, dat wij u aanbieden."

geconstitueerde magten. Lijsten hunner namen zouden binnen 14 dagen aan de Nationale Vergadering worden opgezonden. Het Lidmaatschap van eenige plaatselijke burgerwacht was geene verhindering om deel te nemen aan de vrijwillige wapening. De gewapenden zouden onder zekere bepalingen zelve hunne officieren kiezen; zoo van eenige reeds bestaande burgerwacht een aantal vrijwilligers tegelijk zich aanmeldden, dan zouden deze hunne officieren des verkiezende kunnen behouden. Tweemaal 's weeks zouden zij, die zich opgegeven hadden, exerceeren en wanneer zij zulks verlangden voor hun verloren tijd worden schadeloos gesteld; van het oogenblik af dat zij ter verdediging zouden worden gebruikt, zouden zij eene zekere soldij genieten ¹⁾.

Ieder die zich door deze dienst vrijwillig aan het Vaderland zou hebben toegewijd zou daardoor schoon den daartoe bepaalden ouderdom nog niet bereikt hebbende, dadelijk tot stemgerechtigd burger worden aangenomen. Ieder zou van de Nationale Vergadering een certificaat als vertrouwd en verdienstelijk Burger ontvangen. Alles gelijkstaande zouden zij uit hoofde hunner verdiensten eene bijzondere aanspraak hebben op ambten en beneficiën. De namen der vrijwillige verdienstige Burgers zouden in de Jaarboeken der Republiek worden opgeteekend om als mannen, die de vrijheid hebben helpen vestigen, aan de vergetelheid onttrokken te worden. Uitstekende verdiensten zouden afzonderlijk beloond, rampen uit de dienst voortkomende zouden verzacht worden. Nadat de lijsten waren ingezonden zou een nader reglement van organisatie en discipline worden vastgesteld.

In de zitting van den 6 Mei werden deze artikelen in

¹⁾ De officieren en sergcenten als bij het staande leger, de korporaals zouden genieten *f* 3 en de overige manschap *f* 2—10 per week.

behandeling gebragt ¹⁾. Onder de redevoeringen bij die gelegenheid gehouden was vooral die van den burger Niehoff merkwaaardig, die, om de commissie tot onderzoek alle mogelijke spoed aan te bevelen o. a. op de groote gebreken der bestaande wijze van burgerwapening wees. „'t Kan „u niet onbekend zijn,” zegt hij, „hoe reeds uit het gebrek „aan eene geschikte inrigting der burgermagt veel onge- „noegen gerezen is en dagelijks rijst. De ijverige Bur- „gerwapening schoon uit een zucht zoo edel als fier geboren, „loopt gevaar door een overdreven ijver en gezag in plaats „van algemeen bemind, bevestigd en bevorderd, veel eer „gehaat, ontzenuwd, ja geknakt te worden. Het gezag der „burger-krijgsraden houdt zich geenszins overal binnen de „behoorlijke grenzen, te dikwerf verheft zich de billijke klagt „over den al te drukkenden last, 't zij in den wapendienst, „'t zij in toeleg of uitkoopsgelden. Men maakt op vele „plaatsen het schutterwerk noodeloos moeilijk, kostbaar „en omslachtig, de dienstdoende burger verliest te veel „van den tijd zijner kostwinning, de niet dienstdoende „moet ongehoord opbrengen, hij of zij, wier sober dag- „loon of overwinst zulks niet vermag, staan bloot voor ge- „weldige afpersing en om deze te ontgaan krijgen de Di- „aconiën huisgezin aan huisgezin.”

Eene spoedige verandering hierin was dus zeer gewenscht. Het volk wachtte met ongeduld de nationale wapening tot nationaal geluk. „Eene wel gewapende Burgermagt toch, ze „was een bolwerk der volksvrijheid zoo geducht als verheven.”

Tot belangrijke discussiën gaf aanleiding het voorstel van den burger Hahn. Deze wenschte aan het hoofd van het reglement eenige algemeene beginselen te plaatsen, welke hij aldus formuleerde :

¹⁾ *Dagverhaal*, I. p. 433.

Art. 1. *De vrijheid van een Land kan zonder gewapende burgermagt niet bestaan.*

Art. 2. *Niemand der Burgers in het vrije Nederland, welke geschikt is de wapenen te voeren, mag zich in geval van nood aan het Vaderland onttrekken.*

Als derde Artikel zou volgen, dat de Nationale Vergadering thans evenwel meende te kunnen volstaan met den voorloopigen maatregel eener oproeping tot vrijwillige wapening.

Vrij hevig werd dit voorstel o. a. door Schimmelpenninck bestreden. Ofschoon men het eens was met het door Hahn voorgestelde beginsel, het zelfs een axioma noemde, achtte men het minder geschikt die artikelen aan het hoofd van dit voorloopige reglement te plaatsen. Men was buitendien niet geheel vrij van de vrees dat het de aankondiging van eene aanstaande requisitie zou zijn. Het ontbrak evenwel in geenen deele aan verdedigers. Brands wilde zelfs het beginsel *dat allen in nood het Vaderland ten dienste moeten staan* aldus explicceeren, dat men daaronder ook begrijpen kon de aanhangers van het vorig bestuur, wien men wel niet de wapens in handen kon geven, maar die men toch ook nog op eene andere wijze gebruiken kon b. v. door hen te doen werken aan batterijen. Mocijelijk was dit echter te rijmen met het aangenomen beginsel van *vrijheid* zooals door de Leeuw werd aangemerkt.

Bij de stemming bleek, dat de meerderheid voor het plaatsen der voorgestelde artikelen was. Zij werden aangenomen met 49 tegen 33 stemmen.

Het voorgestelde Concept-reglement werd overigens met weinige veranderingen aangenomen. Het stemregt werd aan de minderjarige vrijwilligers niet geschonken, men oordeelde dat men op jeugdigen leeftijd kracht en moed

genoeg kon hebben om de wapenen voor het Vaderland op te nemen, zonder nog juist het geschikte oordeel te bezitten om zijne stem uit te brengen. Verder werd de bezoldiging der gewapende burgers geheel met die der militairen gelijk gesteld.

De voorgestelde proclamatie werd mede met eene kleine verandering goedgekeurd. Het duistere en niet wel te begrijpen slot er van werd weggelaten.

Eveneens werd aangenomen de concept missive, waarbij de in werking stelling der gearresteerde artikelen aan de zorg van de Hoogst geconstitueerde magten werd opgedragen. ¹⁾

Zoo was dan de eerste schrede gedaan om in de geheele Republiek eene gelijke burgerwapening in te voeren. De verschillende steden ontvingen van de provinciale besturen last om hunne ingezetenen tot die vrijwillige wapening op te roepen ²⁾. Op onderscheidene plaatsen werd daaraan gehoor geheven. Te Horn b. v. in Overijssel gaven van de 66 Leden waaruit de gewapende Burgermagt aldaar bestond, 61 zich terstond als vrijwilligers aan. De burger Colmschate deelde in de Nationale Vergadering mede, dat in zijne geboorteplaats, Almelo, 80 man zich dadelijk bereid verklaard had om de wapenen op te nemen ³⁾.

De hoogst geconstitueerde magt in Friesland verzocht alras aan het Comité te laude om ten dienste der gewapende Burgermagt 6000 geweeren en 20 stukken geschut uit 's Lands Magazijnen te mogen hebben. Toen

¹⁾ *Dagverhaal der nat. verg.*, I, 433—443.

²⁾ Zie de proclamatie dier oproeping te Amsterdam in de *Jaarboeken der Bataafsche Republiek*, 8e Deel, LXII.

³⁾ *Dagverhaal der nat. verg.*, I, 597.

dit verzoek in de Nationale Vergadering ter sprake kwam, verklaarde Vreede, dat de toestand der burgerwapening zich in de provincie Friesland allergunstigst liet aanzien, hij had daarvan berigt ontvangen van een bewoner dier provincie. Hij drong dus op het toestaan van het verzoek aan. Dit had dan ook plaats, doch daar in de magazijnen het vereischte aantal geweerren niet voorhanden was, werd besloten die aan het provinciaal bestuur van Holland ten leen te vragen ¹⁾.

Een merkwaardig gevolg van dit voorloopig reglement voor eene burgerwapening was het voorstel van den burger Ploos van Amstel, welke in deze poging tot vrijwillige wapening aanleiding vond om een stap te doen tot volledige scheiding van kerk en staat: zouden de burgers de wapening vrijwillig opnemen tot verdediging der vrijheid, dan moest die vrijheid ook inderdaad bestaan, dan moesten alle gelijk zijn en dan behoorde men ook niet meer van een bevoorregt kerkgenootschap te spreken ²⁾.

¹⁾ *Dagverhaal der nat. verg.*, I, 493.

De vrijheid, gelijkheid en broederschap had de menschen toch niet eerlijker gemaakt. Het Comité Provinciaal van Holland vond het in Julij 1796 noodig een nieuw reglement voor de municipaliteiten en krijgswapening omtrent de heffing en invordering der contributiën voor de gewapende Burgermagt vast te stellen, daar „aan het comité sedert „eenigen tijd was kennelijk geworden, dat in de heffing der nodige „contributiën en de parate executiën ter inning van dezelve tegen on- „willigen, tegen de duidelijkste en gemaanifesteerde intentie aan, grove „abuizen en misvattingen waren begaan en ook de onkosten der excentie „meereendeels door eene willekeurige en onereuse praktijk en onbetame- „lijke winzucht, ten laste der ingezetenen te hoog werden berekend, „zoodanig dat daarin door een algemeen rigtsnoer en bepaling der on- „kosten ter wegneming van alle verschillen en ter voorkoming van ver- „der schadelijk ongenoegeen, promptelijk en efficacieuuselijk diende te „worden voorzien.” *Jaarboeken der Bat. Rep.*, 9e Deel, I.

²⁾ Zie *Dagverhaal*, I, p. 553; II, p. 265.

In September was eindelijk de commissie tot regeling der gewapende burgermagt met haar werk gereed. In de vergadering van den 7^{den} dier maand werd het rapport, door haar bij monde van de burger Nuhout van der Veen uitgebragt, in overweging genomen ¹⁾. De Commissie had bij het opmaken van haar conceptreglement ter algemeene organisatie der Burgerwacht van het conceptplan, ingeleverd door de gecommiteerden der gewapende burgermagten, al dat nut getrokken, 't geen zij overeenkomstig hare denkwijze oordeelde dat daarin wezenlijk te vinden was, zonder dat de goedkeuring en toestemming door gecommiteerden van een gedeelte der gewapende burgermagt van de Republiek, hoe aanzienlijk hun getal ook wezen mogt, voor haar van verbindende kracht kon geoordeeld worden om het in alle deelen te volgen. Deze inleiding kon al aanstonds doen vermoeden, dat men hier en daar nog al aanmerkelijk van het conceptplan van gecommiteerden was afgeweken. Wel stemde de commissie toe dat het vele goede wenken en nuttige schikkingen behelsde en over het algemeen zeer veel eer deed aan de kunde en vaderlandschen ijver der verdienstelijke zamenstellers, maar de commissie verklaarde dat zij er van afgeweken was, waar zij oordeelde dat het gewigt der zaak veranderingen en bijvoegsels vorderde. Die veranderingen bleken naderhand nog al groot te zijn. De commissie zelve schreef de oorzaak hiervan toe aan het reglement der Nationale Vergadering, dat natuurlijk tot grondwet had moeten strekken; zoo had zij, als strijdig met dat reglement, de door de gecommiteerden voorgestelde requisitie of algemeene verpligting

¹⁾ *Dagverhaal*, III, p. 83 en volg. Mr. C. L. Vitringa, *Gedenkschrift*, 2e St., I, p. 303 en volg.

om in geval van nood het vaderland te verdedigen, moeten laten vallen. Men stemde dus toe dat, wanneer naderhand bij de aanstaande vaststelling der constitutie, op de één- en ondeelbaarheid der Republiek gegrond, nieuwe omstandigheden zouden zijn geboren, men dan nadere voorzieningen in het reglement zou moeten maken.

De taak der commissie was dus verre van gemakkelijk geweest. Het was bijna ondoenlijk om in de gegeven omstandigheden een plan tot organisatie te vervaardigen, waarvan men met eenigen grond verwachten kon dat het algemeen zou voldoen. Men leefde in een tijd van overgang, in voortdurende afwachting eener constitutie, waarvan men nauwelijks vooruit kon zien in welken geest zij zou gesteld zijn. In de Nationale Vergadering had de gematigd foederale partij de overhand, en het was dus te voorzien, dat haar geest in de constitutie zou doorstralen; maar bij het volk stond de revolutionaire partij, die der Unitarissen in het meeste aanzien: eene afstemming der voorgestelde grondwet zou er het gevolg van zijn. In die onzekerheid moest de commissie een plan ontwerpen tot algemeene organisatie eener burgerwacht, die thans nog door tal van onderscheidene plaatselijke reglementen en ordonnantiën werd geregeld, zij moest dit doen onder een regeringsreglement, waarvan het artikel dat die organisatie tot onderwerp had, reeds hevige tegenkanting had ondervonden en tot twist en verdeeldheid had aanleiding gegeven. De commissie was dan ook ten volle overtuigd van de moeite aan haar werk verbonden en van de teleurstelling die haar waarschijnlijk wachtte, zij spreekt dat in haar rapport uit: „Hoezeer ook overtuigd van de „noodzakelijkheid om den burgerwapenhandel over het geheele gemeenebest op een gelijken en eenparigen voet te „brengen, kunnen wij ons de zwaarigheden, die in deze

„heilzame onderneming gelegen zijn, zoowel als de moeije-
 „lijkheid en onzekeren uitslag van onzen arbeid niet
 „ontveinzen. Nogtans de wil der vergadering, het belang
 „des Vaderlands en de vurige wensch van zoo vele ijverige
 „en welmeenende Bataafsche Burgers, die met een reik-
 „halzend verlangen een reglement voor de algemeene
 „Burgerwapening te gemoet zien, als onze hoogste wet be-
 „schouwende, hebben wij ons aangespoord gevonden om,
 „met ter zijdestelling van alle bedenkingen, onze krachten
 „te beproeven, ten einde der vergadering een ontwerp
 „aan te bieden, 't geen onder het aanhoudend toezigt der
 „vergadering en *met medewerking der geconstitueerde magten*
 „geschikt zal zijn om de Burgerwapening eenmaal tot
 „dien trap van volkomenheid te brengen, dat zij als de
 „moedige en standvastige verdedigster der vrijheid en on-
 „afhankelijkheid van dit gemcenebest en *de steun der*
 „*wettige en door den algemeenen volkswil daargestelde*
 „*geconstitueerde Magten*, zoo wel als de schrik der vij-
 „anden van rust en orde zal kunnen beschouwd worden.

Hoe heftigen tegenstand de plaatselijke autoriteit, ook op het punt der burgerwapening, in de Nationale Vergadering ondervond, blijkt uit een voorstel gedaan door Aanink, bij gelegenheid dat de commissie voor de gewapende burgermagt rapport uitbragt over eene haar ter hand gestelde Missive van het Comité te lande, waarbij het 1600 vrijwillige burgerartilleristen, 500 vrijwilligers, benevens 300 jagers vorderde ¹⁾. Het zou bezwaarlijk zijn, aldus rapporteerde de commissie, om een zoo aanzienlijk aantal van 1600 kanonniërs uit de burgerartilleriecompagniën te vinden. In den staat van kindschheid, zooals zij het noemde, waarin de burgerwapening zich nog be-

¹⁾ Zitting van 14 Junij 1796. *Dayverhaal*, II, p. 146, 311.

vond, bestonden er op zeer weinige plaatsen, behalve in de groote steden dergelijke corpsen, waaruit het zeer moeilijk zou zijn 1600 vrijwilligers te vinden. De overige 800 gevraagde manschap zou ligt te verkrijgen zijn. Het was echter, de plaatselijke gesteldheid van ons land in aanmerking genomen, zeer noodzakelijk om de burger artillerie te vermeerderen en aan te moedigen. De commissie trad evenwel niet in bijzonderheden over de wijze waarop dit zou kunnen geschieden. Naar aanleiding van dit rapport deed nu Aanink een voorstel, waarbij hij terugkwam op hetgeen kort te voren te Amsterdam gebeurd was. Daar hadden eenige kanonniers uit de compagnie burgerartilleristen herhaalde malen heftig bij den raad aangedrongen op de verwijdering van eenige raadsleden. De raad oordeelde het noodzakelijk hierom het corps voorloopig te ontbinden, doch op den dag dat de ontwapening zou plaats hebben ¹⁾ verscheenen 200 kanonniers gewapend voor het raadhuis. Doortastende maatregelen zouden hier misschien eene uitbarsting hebben kunnen tegengaan. Doch het dralen van den raad deed den overmoed der kanonniers stijgen, die eindelijk de vergaderzaal binnendrongen en nu met de wapens in de hand de inwilliging hunner vorderingen verkregen. Met behulp van Fransche wapenen werd de gestoorde rust hersteld; het corps artilleristen werd ontbonden ²⁾. Aanink stelde nu voor om den raad van Amsterdam aan te schrijven, die ontbinding te herroepen. „Indien dat corps,” zoo beweerde hij, ³⁾ „reeds georganiseerd was geweest „uit kracht van het zoozeer verlangde plan eener alge-

¹⁾ 10 Mei.

²⁾ Rogge, *Gesch. der staatsr.*, p. 81 en volg.

³⁾ *Dagverhaal*, II, p. 182.

„meene burgerwapening, dan had provinciaal noch stede-
 „lijk bestuur het kunnen vernietigen, dan had die ver-
 „nietiging moeten geschieden eeniglijk en alleen door de
 „Nationale Vergadering. Het kon toch zoo min de be-
 „doeling der commissie als der vergadering zijn, dat het
 „eenvormig georganiseerd ligchaam der gewapende burgers,
 „aan eeuwige disorganisatiën, onderscheidene willekeuren
 „en verschillende inrigtingen zou worden onderworpen.
 „Maar het was niet de vraag wat dan zal zijn maar wat
 „nu was, nu al de gewapende burgercorpsen nog naar
 „plaatselijke schikkingen en reglementen voortduurden.” En
 zelfs nu, meende hij, had de regering te Amsterdam
 geen regt gehad tot ontbinding van het corps. Alle plaat-
 selijke organisatie had zijns inziens in haar geheel moeten
 blijven, zoo als die bij de daarstelling der Nationale Ver-
 gadering was geweest. Het gebrekkig reglement had hierin
 niet uitdrukkelijk voorzien, maar het was volgens hem
 eene regtmatige gevolgtrekking uit het reglement. Men
 had zich niet mogen veroorloven geheele corpsen te dis-
 organiseren zonder kennisgeving aan of goedkeuring van
 eene vergadering, aan welke het werk der organisatie eenig-
 lijk en alleen en met zooveel ernst was aanbevolen. „Was dat
 „eene billijke voorbereiding voor het ieder oogenblik ver-
 „wacht wordende plan? Hield men dan voor niets de
 „onzalige inconvenienten en hindernissen, die door plaat-
 „selijke en voorloopige disorganisatiën aan het algemeene
 „plan werden in den weg gelegd? Die leer die zonder paal
 „of perk de nationale organisatie aan plaatselijke willekeur
 „onderwierp, zou alle orde, alle eenheid en energie in de
 „organisatie den bodem inslaan.”

Het voorstel vond evenwel weinig ondersteuning. De
 president antwoordde dat hij niet kon inzien, dat de ver-
 gadering, uit kracht van het reglement, die stedelijke

kanonniërs kon reorganiseeren, noch ook zulks van het provinciaal bestuur van Holland vorderen. Zijn voorstel om, uit aanmerking der consideratiën van Aanink, diens voorstel in handen van de Commissie ter organisatie van de burgerwacht te stellen, werd aangenomen.

Het gedane voorstel was een blijk te meer voor het groote verschil van gevoelen dat er bestond over de eerste gronden waarop de burgerwapening moest worden ingerigt. Bij dat verschil was buitendien de liefde tot de wapen-oefening verre van algemeen. *De Vriend des Volks* zegt in zijn populair gestelden brief aan Gozen den Turfstapeler ¹⁾ „ik hoor u spreken van de exercitie en dat vele „burgers, die anders nog al voor weldenkend zouden „willen doorgaan, zich daaraan schandelijk onttrekken, „zoo gij onder de gewapende burgerij behoort, zoo hoop „ik niet, dat gij mede van die onvergenogeden zijt, maar „dat gij, zoo veel uw werk en omstandigheden het per- „mitteren u vlijtig in den wapenhandel ocfent.” De algemeene geestdrift was dus reeds eenigzins voorbij en het liet zich aanzien dat men, wel verre van met algemeene opgewondenheid de nieuwe organisatie te ontvangen, evenals men nog kort te voren de nu reeds bij velen in verdenking staande Nationale Vergadering had begroet, integendeel die met koel en bedaard overleg zou onderzoeken en bij een minder gunstigen uitslag van dat onderzoek zich niet ligt zou onderwerpen.

Onder zulke ongelukkige omstandigheden diende de commissie haar concept-reglement in en het zou weldra blijken dat zij zich niet vergist had, toen zij zich weinig goeden uitslag en veel teleurstelling had voorgesteld. Den 22sten Junij had zij haar rapport uitgebragt en

¹⁾ *Vriend des volks*, n°. 21, p. 183.

reeds kort daarop, in het begin van Julij verscheen er eene missive van de commissie van correspondentie, geconstitueerd door de vergadering van de gecommiteerden uit de burgerwachten, bij het scheiden dier vergadering op den 24sten Maart.

Zeer uitvoerig werd hierin de meening verdedigd, dat het conceptplan, door gecommiteerden uit de burgerwachten bij de Nationale Vergadering ingezonden, slechts gesanctioneerd had moeten worden, zonder dat men het regt had een ander te laten opmaken. De Nationale Vergadering had dan ook zoo beweerde men, dat ontwerp aan eene commissie ter hand gesteld „om het te examineeren en daarop ten spoedigste der vergadering te dienen van consideratiën en advijs.” En nu leverde de commissie een volstrekt nieuw ontwerp mede, „dat om met ronde woorden, gelijk Nederlanders „past, te zeggen, daar het op staat, van het naar den wensch „der gewapende Burgermagt vastgesteld en uitgebragt ontwerp, niets dan de schaduw heeft, terwijl het geheele wezen „verkeerd is en een gansch nieuw bestaan heeft, dat in menig- „vuldige opzigten geheel afwijkt en strijdig is met het overge- „geven ontwerp.” Verder trachtte men in het stuk, dat zeker niet als een voorbeeld van een bondigen redeneertrant kon dienen, te bewijzen, dat de vergadering van gecommiteerden een wettig geconstitueerd ligchaam was geweest. Wij gaven hier boven reeds de wijze op, waarop die gecommiteerden bijeen waren geroepen ¹⁾. Hoe men nu, op grond van die bijeenroeping en met het oog op art. 79 van het reglement der Nat. Verg. beweerden kon: „dat „het dus allezius blijkbaar en buiten alle reproche was, „dat dit ontwerp geen gewrocht was van eenige zich op- „geworpen hebbende of eigendunkelijke vergadering van

¹⁾ Zie pag. 130.

„zoogenaamde gecommiteerden maar wel degelijk op de „voorafgaande gedeclareerde begeerte en wensch van het „volk was geconstitueerd,” dit verklaren we niet te begrijpen. Het waren voornamelijk „de formatie, de uitzonderingen, de teneur van den eed, de administratie en „de noodzakelijk geconcentreerde werkzaamheden der gewapende burgermagt,” waartegen zij de gewigtigste bedenkingen hadden, „gezwegen van de wanorde, die er te duchten „was, als de burgerijen, die meest overal reeds op den „voet van het ontwerp, als Holland, Utrecht, Bataafsche „Brabant en Zeeland, ingorigt waren, zoo in eens aan een „geheel nieuw ontwerp zich zouden gesubjecteerd zien, „en hare vorige welberaamde plannen omverwerpen, dat „toch zonder de hoogste noodzaken nog al bedenkelijk „was.”

Zij wenschten dus dat de Nationale Vergadering een termijn zou vaststellen, binnen welken zij al hunne bezwaren behoorlijk of aan de vergadering of aan de commissie tot de burgerwapening konden mededeelen ¹⁾.

Het voorstel werd in handen gesteld der commissie tot de burgerwapening ten einde er rapport over uit te brengen.

Als bewijs dat de meening der commissie van correspondentie toch niet door al de committenten gedeeld werd, diende eene missive, den 12^{den} Julij aan den raad der gemeente van Amsterdam, met een voordragt van den Commandant en den staf der gewapende burgermagt dier stad, inhoudende, „dat zij met „verwondering de missive van de commissie van correspondentie gezien hadden, dat zij niet verstaan wilden „worden daarmede te hebben ingestemd, en dus die „missive overlieten ter verantwoording van zulke ligcha-

¹⁾ *Dagverhaal*, II, 302--304.

„men, als die de afgezondenen daartoe hadden gequalificeerd¹⁾).

De commissie voor de burgerwapening toonde in haar rapport de dwaling aan van hen, die meenden dat het ingezonden conceptplan geen voorwerp van onderzoek had mogen zijn; zij wees daartoe voornamelijk op art. 79 van het reglement en adviseerde dus, dat men op de missive van de commissie van correspondentie geen acht zou slaan²⁾. Dienovereenkomstig werd door de vergadering besloten. Men zou dus nu tot de behandeling van het rapport der commissie overgaan. Ter bekorting van de discussiën werd het voorstel van den president aangenomen, om het rapport te stellen in handen van de commissie, zoodanig namelijk, dat de leden der vergadering zouden worden verzocht, hunne consideratiën bij die commissie in te zenden, welke gehouden zou zijn daarvan verslag te doen, ten einde zoodoende vervolgens het plan te arresteren.

Wij oordeelden het onnoodig het plan met de daarop gemaakte aanmerkingen en daartuit gevolgde discussiën, benevens het ten laatste vastgestelde reglement in zijn geheel mede te deelen. Belangstellenden verwijzen wij naar het dagverhaal der Nationale Vergadering³⁾.

Wij laten hier slechts de beginselen volgen waarop deze eerste algemeene organisatie der schutterijen rustte,

¹⁾ *Dagverhaal*, II, p. 329.

²⁾ Hetgeen bij deze gelegenheid o. a. door den burger Midderigh werd gezegd, toont dat de gewapende burgermagt toch waarlijk nog niet zoo naar een algemeen aangenomen plan was ingerigt als de commissie van correspondentie dat wel wilde doen gelooven. „In vele „steden,” zeide Midderigh, „wordt naar de nieuwe organisatie gewacht, omdat verscheidene schutterijen in de war zijn, zoo als b. v. „in Rotterdam, alwaar de schutterij zoodanig gedisorganiseerd is, dat „de wacht verscheiden reizen met tien à twaalf man betrokken wordt.”

³⁾ Deel III, p. 82—103, 398—536.

waarbij wij, waar het noodig is, de door de leden der Nationale Vergadering en door de commissie gemaakte opmerkingen, zullen opgeven.

De vrijheid van een land kan zonder gewapende burgermagt niet bestaan, deze regelen, reeds aan het hoofd van het voorloopige reglement der vrijwillige wapening geplaatst, werden thans ook in art. 1 als gronslag aangenomen, waarop de geheel organisatie rustte. Ieder burger was dus tot het dragen der wapenen verplicht behalve zij die bij de wet waren uitgezonderd.

Alle manspersonen van 18 tot 45 jaar waren dienstplichtig. Het oorspronkelijke voorstel der commissie was, die dienstplichtigheid uit te strekken tot 55jarigen leeftijd. De Burger Jordens had echter op den zwaren last gewezen voor een man van jaren om de wapenen op te nemen, vooral indien men dit, zooals nu met vele het geval zou zijn, vroeger nooit had gedaan. Het art. werd dus veranderd, terwijl de commissie als maatregel van overgang voorstelde: om onder de algemeene verplichting tot de burgerwapendienst, niet te begrijpen zoodanige personen, die nimmer te voren wapenen gedragen hadden en reeds meer dan 25 jaren oud waren. Deze zouden zich tegen betaling van eene aan hunne omstandigheden geëvenredigde contributie van de algemeene verplichting kunnen ontslaan. Voor het volgend aankomend geslacht bleef het artikel evenwel in volle kracht. Wie boven de 16 jaren oud en kloek genoeg was de wapenen te dragen, of reeds den onderdom van 45 jaren bereikt hebbende, zich vrijwillig aan de dienst wilde wijden, zou worden toegelaten. Alle vorige redenen van vrijstelling ingetrokken zijnde, bepaalde de wet in art. 5—10 uitzonderingen op de algemeene verplichting. Die vrijstellingen werden toegestaan

wegens lichaamsgebreken, en om maatschappelijke betrekking of godsdienstige overtuiging. Daarenboven werden commissiën uit de hoogst geconstitueerde magten van ieder gewest benoemd, die de bevoegdheid hadden sommige personen niet toe te laten tot den wapenhandel, wien zij meenden om bijzondere redenen ter bewaring van rust en veiligheid de wapenen niet te kunnen toevertrouwen. Deze en nog eenige andere der vrijgestelden moesten echter contributie betalen. Die bepaling was eenigzins zachter dan het door de commissie voorgestelde, waarbij de wapenen onthouden werden aan personen, *uit hoofde van harenne politique denk- en handelwijze*. De burger de Mist had op het ongepaste gewezen om in een altijddurend reglement zulke woorden te bezigen, „die slechts konden „dienen om de ongelukkige volkstwisten te perpetueeren.” Ieder burger moest zich op eene boete van 12 gulden ter bestemdor tijd opgeven. Alle die tot den dienst verplicht waren, moesten in handen der commissiën de volgende verklaring afleggen:

„Ik verklaar te erkennen de Oppermagt des Nederland-
 „schen Volks, ik beloof deszelfs vrijheid en onafhankelijk-
 „heid te zullen beschermen, de wetten te zullen eerbie-
 „digen en handhaven, de geconstitueerde magten te zul-
 „len gehoorzamen, de bevelen van allen die in den wa-
 „pendienst boven my gesteld zijn, te zullen nakomen en
 „my na de reglementen op de Burgerwapening te geven
 „of nog te geven, stiptelyk te zullen gedragen.”

Hij die weigerde de verklaring af te leggen werd niet tot den wapendienst toegelaten, maar op eene jaarlijksche contributie gesteld, die het drie dubbel bedroeg van hetgeen hij anders zou hebben moeten betalen.

De aanmerking van de Mist was niet geheel ongegrond, dat, nu de Patriot die om eene of andere redenen

die belofte niet mogt willen doen van slechter conditie was dan de Prinsgezinde, die volgens art. 11 van 't reglement met eene gewone contributie vrijkwam.

Eene belangrijke bepaling was die van art. 2 van het eerste Hoofdstuk, dat de aldus zamengestelde burgermagt *geen onderscheiden ligchaam in den burgerstaat* uitmaakte. „Het „is dat gedeelte van de Burgeren” zoo zegt het art: „t geen, in staat om de wapenen te voeren, volgens den „aart en de pligten van een Republikeinsche regerings- „vorm groeopen is, tot het doen eerbiedigen der wetten, „het beveiligen van personen en eigendommen, het tegen- „gaan van oproer en geweld, en het beschermen van de „vrijheid en onafhankelijkheid van het vaderland.”

Hiermede werd met het geheele verleden der schutterijen gebroken. De schuttengilden waren oudtijds de voornaamste corporatiën in de steden geweest, de schutterijen na de Unie, ofschoon op verre na niet meer zulke afgesloten vereenigingen als de schuttengilden, waren toch steeds aangemerkt als een afzonderlijk ligchaam in den staat, ook bevoegd zich met burgerlijke aangelegenheden te bemoeijen en de pas verloopen jaren hadden haar grooten invloed in den staat doen kennen. De bepaling van art. 2 sneed op eens dien invloed af en als gevolg daarvan bepaalde art. 3 „alle wederstreving tegen de vertegenwoordigers „des volks, beledigt de Oppermagt des volks, geeft aan- „leiding tot wanorde en verwarring en is dus strafbaar „volgens de wet.” Nader omschreven werd dit in de volgende artikelen 4 en 5.

„Burgers zich, strijdig aan deze gronden en zonder „door de geconstitueerde Magten geauthoriseerd en erkend „te zijn, tot een gewapend ligchaam zich vereenigende „handelen tegen de wet.”

„Gewapende burgers, kunnen zich *als zoodanig* niet

„inmengen in een onderzoek van staatkundige onderwerpen, of cenig verzoek doen met de wapenen in de hand; „een diergelijk gedrag is strijdig met de beginselen van eenen „goeden regeringsvorm, schadelijk voor bewaring van rust „en orde en een openbare inbreuk op de vrijheid en oppermagt des ganschen volks.”

Algemeen goedgekeurd werden deze bepalingen evenwel niet. De burger Quesnel vreesde dat zij gevaarlijk konden worden. Volgens hem kon eene *goede* regeringsvorm door slechte bestuurders wel eens in een *kwade* veranderd worden. Dan zoude men zich wel eens niet kunnen bekreunen om de vertoogen door de gewapende burgers, niet als zoodanig, maar als vrije mannen gedaan, hetgeen hen zou noodzaken, naar die middelen om te zien, die hun dan alleen overbleven.

De commissie tot de burgerwapening antwoordde op deze aanmerking, dat het ten eerste onwaarschijnlijk was, dat *waar eenmaal een goede Regeringsvorm gevestigd is, en daar de bestuurders uit en door het volk zelf gekozen worden*, die goede regeringsvorm in een kwaden zou kunnen veranderd worden. Mogt dit echter gebeuren, dan zou niemand betwisten dat in zulk geval *de volksopstand heilig was*. Men had hier evenwel niet te doen met het volk maar met gewapende burgers en deze *het volk niet uitmakende* moesten zich als zoodanig aan de wetten en geconstitueerde magten onderwerpen ¹⁾.

Het ligt voor de hand dat er veel inconsequents in deze redenering lag. Men kon de gewapende burgermagt wel niet het volk noemen, maar men kon evenmin ontkennen dat de gewapende burgers de kern van het volk uitmaakten. Kwam het volk in verzet, de burgerwacht zou niet

¹⁾ *Dagverhaal*, III, p. 399.

zeer gehoorzaam meer zijn aan de geconstitueerde magten, want volk en gewapende burgermagt waren vrij wel woorden van ééne beteekenis: de pas verloopene jaren hadden het geleerd. Men was eenigzins in eene valsche stelling gebragt. De revolutie was door verzet van het volk, voornamelijk van de gewapende burgermagten te weeg gebragt en men begroette die omwenteling als een zegen voor den staat. Maar toch, men begreep hoe gevaarlijk het was dat verzet formeel te wettigen. „De leer, „die dit predikte,“ zeide men, „zou dagelijks partiëele „opstanden doen geboren worden en den grond leggen „tot anarchie en verwarring.”

Om zich uit die moeilijkheid te redden, maakte men onderscheid tusschen volk en gewapende burgermagt, een verschil dat eigenlijk niet bestond.

Hoofdstuk III handelde over de inrigting der gewapende burgermagt ¹⁾. Zij zou bestaan uit Infanterie, verdeeld in Grenadiers en Fuseliers, Jagers en Artilleristen, alsmede uit Cavallerie, waar het plaatselijk bestuur deze zou noodig oordeelen en oprigten.

De formatie zou zoo na mogelijk gelijk zijn aan die van het staande leger der Republiek.

Er werd bepaald, dat in plaatsen of districten, waar minder manschappen dan eene compagnie gewapend waren, deze met eene naburige plaats of district vereenigd zouden worden, ten einde gezamenlijk ten minste ééne compagnie onder één en hetzelfde huishoudelijk bestuur uit te maken.

De ingezetenen ten platten lande en van zoodanige plaatsen waar minder manschappen dan twee compagniën konden gewapend worden, moesten zich tot de dienst der Artillerie en Jagers bepalen, daar in de verdediging van

¹⁾ *Dagverhaal*, III, p. 431, 432.

ons vaderland van die wapens het grootste nut kon getrokken worden en daar hunne oefening geene bijeen-trekking van een groot aantal manschappen vorderde. Ten platten lande zou dit dus van dubbel nut wezen.

Bij de benoeming der officieren en onderofficieren namen tot beginsel aan, dat de verkiezing zou geschieden *door* en *uit* de leden der gewapende burgermagt. Ofschoon wij het eerste, de verkiezing der officieren *door* de gewapende burgers zelve niet onbepaald zouden goedkeuren, zoo betreuren wij het toch, dat men het tweede, de verkiezing van officieren *uit* de leden der gewapende burgermagt in later tijd, met name in onze tegenwoordige wet op de schutterij geheel heeft miskend. De commissie ging van het beginsel uit, dat niemand tot hoogere rangen mogt worden benoemd voor dat hij de mindere doorloopen had. Deze maatregel, die de verkiezing eenigzins beperkte, week af van het voorstel der gecommitteerden. Deze hadden in hun ontwerp de keuze geheel vrijgelaten. Volgens hun concept-reglement kon b. v. een licutenant of kapitein gekozen worden ook uit de eenvoudige schutters; de commissie tot de burgerwapening stelde voor, die niet dan uit de mindere officieren te kiezen en ze bragt grondige redenen in het midden, die haar tot dat voorstel hadden gebragt.

De ondervinding toch had geleerd, aldus redeneerde zij, dat niet altijd de keuze op de beste en geschiktste personen viel. Het was daarom zeer nuttig die keuze te bepalen tot de zoodanigen, die men meer van nabij had kunnen beoordeelen en die door den rang, welken zij reeds bekleedden, gelegenheid hadden gehad, zich meer in de dienst te bekwamen en een beter begrip te krijgen van militaire exercitiën en evolutiën. Zoo dus niemand tot hoogere posten bevorderd kon worden, zonder vooraf de mindere rangen doorloopen te hebben, zou men betere officie-

ren verkrijgen. Buitendien voorkwam men door dezen maatregel, dat bij de onderofficieren de moed werd uitgedoofd, „die, hun pligt betrachtende, dikwijls daarom „alleen zich een eenvoudig gewapend Burger boven het „hoofd zouden gesteld zien” ¹⁾.

Eene onbepaalde keuze, meende men, zou ook zeer geschikt zijn, kuiperijen te vermeerderen van jonge burgers, wien het dikwijls aan geene gelegenheid ontbrak om zich vrienden te verschaffen, waardoor zij zich boven meer bekwaame onderofficieren zouden weten te verheffen. Eindelijk merkte de commissie aan, dat de gewapende burgers hoegenaamd niet konden meenen in hunne regten verkort te zijn door deze beperking in hunne keuze tot personen, aan welke zij reeds eenmaal een blijk van achting gegeven hadden, door hen tot de post van onderofficieren te benoemen, van welken rang er toch steeds in genoegzaam aantal aanwezig waren om stof tot eene goede keuze op te leveren. Evenzoo werden door de commissie de bezwaren weerlegd die de burger Brands had ingebracht tegen de *permanence* van de posten van officieren. Eene aanstelling voor geheel hun leven, meende deze, zou het noodlottig gevolg hebben, „dat eene trotsche onverschilligheid de plaats van eene republikeinsche energie zou bekleden”, daar eene aanstelling voor één of ten hoogste twee jaar, op het voorbeeld der Franschen, een officier zou opwekken om zóó zijn pligt te betrachten, dat men gedrongen zou zijn hem op nieuw te benoemen.

De commissie merkte terecht aan dat dit bezwaar volstrekt niet bestond, daar de hoop op bevordering tot een hooger rang voldoende zou zijn om de eer-

¹⁾ Men scheen alzoo geen grooten dunk te hebben van de eerlijkheid en goede trouw der gewapende burgers.

zucht aan te wakkeren en de schadelijke gevolgen der onverschilligheid te voorkomen, terwijl integendeel de gedurige verwisseling en de onzekerheid waarin de officieren omtrent hunne herbenoeming zouden verkeeren, de schadelijkste gevolgen na zich zouden slepen. Het was algemeen erkend dat slechts door menigvuldige oefening en langdurige ondervinding bekwame officieren werden gevormd. Eene gedurige of gestadige verandering zou dus zeer zeker eene goede vorming in den weg staan. Buitendien zou de geest van orde en ondergeschiktheid, die de ziel is der militaire dienst, er noodwendig onder lijden, indien hij die heden een zekereren rang bekleedde, morgen weêr als eenvoudig schutter in de gelederen moest terugtreden ¹⁾.

De meerderheid vereenigde zich dan ook met het voorstel van de commissie, en Hoofdstuk IV werd onveranderd aangenomen ²⁾.

Deze afdeeling regelde tevens de keuze van den *Auditeur* welke benoemd zou worden door 21 kiezers, door al de compagniën van het corps of Arrondissement, waartoe hij behoorde, uit hun midden daartoe aan te wijzen.

Het opperbestuur over de gewapende burgermagt werd, voor zooverre het instand houden en het in werking brengen der algemeene schikkingen op de burgerwapening bij het reglement gemaakt of nog te maken betrof, opgedragen aan eene commissie door en uit de Nationale Vergadering of het wetgevend ligchaam daartoe te benoemen, waaraan zoodanige personen zouden toegevoegd als men daartoe geschikt zou oordeelen. Deze commissie zou eene jaarlijksche plechtige inspectie houden van een gedeelte der gewapende burgermagt in Nederland.

¹⁾ *Dagverhaal*, III, p. 440.

²⁾ *Dagverhaal*, III, p. 447, 448.

In ieder afzonderlijke provincie zou de algemeene Directie worden opgedragen aan eene commissie van 7 leden, te benoemen door de Hoogst geconstitueerde magt van het gewest, voor een gedeelte uit haar midden, voorts uit andere deskundige personen onder de gewapende burgermagt of buiten haar. Deze commissie moest inzonderheid zorg dragen dat het reglement overal in volle kracht werd gehandhaafd.

Bovendien zouden de huishoudelijke belangen van iedere plaatselijke burgermagt worden opgedragen aan eene bijzondere Directie. Hiertoe behoorde:

1°. De Administratie der eigendommen en finantiën, het opzigt over de wapenen en amunitie, het invorderen van boeten enz.

2°. Het bewaren der subordina tie en discipline en het opleggen van zulke straffen aan de overtreders, als door de wet bepaald was.

Alles wat tot militaire schikkingen en de dienst onder de wapenen behoorde, werd overgelaten aan de commandeerende officieren.

In plaatsen waar een half Bataillon of meer gewapende burgers waren, werden al deze zaken opgedragen aan Raden van administratie en discipline. Waar minder dan een half Bataillon gewapend was, werd het eerste gedeelte bestierd door commissiën van huishoudelijke directie, en het judiciële door Raden van discipline, over den omvang van eenige plaatsen of districten tot een bekwaam getal van ten minste 5 compagniën door de commissie van algemeene directie in ieder gewest te vereenigen.

In deze Raden van administratie en discipline moesten alle rangen van den Licutenant-Colonel tot den eenvoudigen gewapenden burger vertegenwoordigd worden. Jaarlijks

werden zij, op eene door de wet geregelde wijze, voor een gedeelte vernieuwd.

De zorg voor het handhaven der wet was aan den Auditeur opgedragen, die naauwkeurig te letten had, dat alle artikelen van het reglement naar behooren in acht genomen en dat alle boeten ingevorderd werden. Tegen de nalatigen of kwaadwilligen moest hij zijne klagten bij den Raad indienen, waarop hij na bekomen magtiging ten voordeele van de kas waarover de Raad het bestuur had, moest handelen. Hij kon geen gewapende dienst doen, doch volgde in rang naast den Majoor ¹⁾.

De Raad van discipline, hetzij met de administratie vereenigd of daarvan afgezonderd, had te oordeelen over alle pligtverzuim, fouten en misdrijven van de leden der gewapende burgermagt als zoodanig en over geschillen tusschen twee of meer gewapende burgers, die de officieren der compagnie of de commandant van het corps niet hadden kunnen bijleggen. Een en ander moest natuurlijk de wapendienst betreffen. Geene zaken mogten dus door deze bepaling aan de cognitie en judicature van den gewonen regter worden onttrokken.

Ten einde alle mogelijke verschil weg te nemen, dat plaats kon hebben tusschen den burgerlijken regter en den Raad van discipline bij het zamentreffen van *militaire* met *commune* delicten was bepaald dat, zoo één der gewapende burgers, door zijne superieuren in militair arrest gesteld, door de Justitie mogt opgeëischt worden uithoofde van een misdaad, die niet tot het militair departement behoorde, een dusdanig gewapend burger terstond door zijn chef in zijne dienst geschorst en den burgerlijken regter overgeleverd moest worden. In zulk ge-

¹⁾ *Dagverhaal*, III, p. 462.

val stond zijne zaak niet meer ter beoordeeling van den Raad van discipline.

De eer en het aanzien van de gewapende burgermagt moest zooveel mogelijk worden gehandhaafd; zoodra dus eenig lid der gewapende burgermagt, op wien het vermoeden rustte van zich aan cenige misdaad te hebben schuldig gemaakt, deswege door den bevoegden regter in persoon gedagvaard of in criminele detentie gesteld was, werd hij terstond geacht in zijne dienst geschorst te zijn. Werd een gewapend burger tot eene infamerende straf veroordeeld, zoo werd hij terstond van de dienst ontslagen en het werd er voor gehouden als of dat ontslag had plaats gehad op het oogenblik waarop hij geschorst werd.

De straffen waartoe de Raad van discipline kon veroordeelen strekten zich uit tot cassatie uit de burgerlijke wapendienst zelfs met infamie.

De wijze van onderzoek en vonnissen zoowel bij den Raad van discipline als bij de regters, te benoemen in geval van hooger beroep, was zeer kort, zonder vorm van proces, praktizijns werden niet toegelaten.

De vonnissen moesten ter instantie van den Auditeur ten uitvoer gelegd worden, ingeval van straf door den Raad van discipline, in geval van boete door den tamboer-majoor of één der tamboers bij wijze van pandhaling.

Kon zulks niet bij parate pandhaling geschieden, dan moest de Auditeur den Raad daarvan verwittigen, die daarop middelen tot executie van het vonnis moest in het werk stellen en daartoe, voor zoover noodig was, zich bij den gewonen regter vervoegen, die de behulpzame hand zou bieden.

Bij veroordeeling tot eene boete de som van 15 gulden te boven gaande en bij zwaardere straffen, de schorsing voor een tijd uitgesloten, stond het den gecondemneerde vrij

te appelleeren. De appellant moest binnen 3 dagen copie van het vonnis verzoeken en daarop binnen de tien volgende dagen van zijn appel kennis geven aan den chef der Brigade of Commandant van 't corps waartoe hij behoorde. De boete, waartoe hij veroordeeld was, moest hij binnen dien tijd in sequestratie stellen. Bijaldien hooger beroep was aangetoekend, zorgde de chef der Brigade of de commandant van het corps, dat door iedere compagnie drie personen werden gekozen, te wezen een officier, een onderofficier en een gewapend schutter. De lijst der gekozenen werd aan den Raad van discipline overgezonden, die ten overstaan van partijen bij loting het aantal der gekozenen tot 13 terug bracht, zonder onderscheid van rangen.

Deze dertien maakten het collegie uit, dat in hooger beroep oordeelde. De executie van het vonnis bleef bij den Raad van discipline, die het eerste vonnis had uitgewezen. De Raad van discipline of het collegie der dertien kon naar omstandigheden partijen al of niet in de kosten veroordeelen. Zoo het hooger beroep aangetoekend was door den Auditeur, werd deze bij bevestiging van het eerste vonnis altijd in de kosten veroordeeld.

Ingeval iemand door den Raad van discipline of door de regtbank der dertien, met *infamie* was gecasseerd moest zoodanig vonnis, voor zooverre de clause van infamie betref aan den burgerlijken regter worden toegezonden ten fine van approbatie. Zonder diens goedkeuring had het vonnis ten opzichte der infamie geen effect.

De bepalingen over subordinatie en discipline waren veel te algemeen. Vooral het ontwerp der commissie ging aan dit euvel mank.

Het behelsde niet veel meer dan de stelling dat insubordinatie strafbaar was. Bepaalde straffen op bepaalde

overtredingen of misdrijven werden bijna niet gevonden. Bij nader onderzoek zag de commissie zelve dit gebrek in, doch de voorgestelde verandering was nog geene groote verbetering. Op haar voorstel werd de volgende bepaling in het hoofdstuk ingelascht.

„Alle insubordinatie en ongehoorzaamheid in den dienst „zal door den Raad van administratie en discipline ten „strengste gecorrigeerd worden met geldboeten, suspensie, „degradatie of cassatie, en zal de commandeerende offi- „cier zich van den schuldige kunnen verzekeren, door „hem in arrest te nemen, bijaldien de omstandigheden „het vereischen of het misdrijf van dien aard is dat het „ter kennis van den Burgerlijken regter moet gebracht „worden.”

Behalve eenige bijzondere gevallen wordt er in dit geheele hoofdstuk bijna geene enkele duidelijke opgave der misdrijven met juiste bepaling der straffen gevonden. De commissie erkende, zoo als wij zeiden, gereedelijk dit gebrek, doch zij verontschuldigde zich dat het werk van zooveel belang en van zooveel omvang was, dat zij had geoordeeld het vooreerst aan de prudentie der geconstitueerde magten te moeten overlaten. De gevoelens over den aard der straf, die bij de gewapende burgermagt behoorde ingevoerd te worden, waren nog zoo uiteenlopend en de ondervinding was zoo gering, dat zij het niet waagden daaromtrent te beslissen. Zij wenschte het aan een nader onderzoek en overweging over te laten, in het vertrouwen, dat voor het oogenblik de voorgestelde maatregelen voldoende zouden zijn ¹⁾.

Tot bestrijding der onkosten, die op de exercitie, administratie en het onderhoud der gewapende Burgermagt

¹⁾ *Dagverhaal*, III, p. 488.

zouden vallen, moest eene zekere contributie worden betaald door allen, die, hun 45ste jaar bereikt hebbende, van de personele dienst wenschten bevrijd te zijn, door hen die vrijgesteld of uitgesloten waren en door weduwen en „vrijsters”, die eene eigene huishouding hielden en geen bloedverwant, die schutter was, in huis hadden. De contributiën werden na begrooting der onkosten opgemaakt door de commissiën uit de geconstitueerde magten.

Belangrijk was de bepaling van art. 8, Hoofdstuk VII, dat, ten einde zooveel mogelijk te gemoet te komen en ondersteuning toe te brengen aan die plaatsen, waar de burgerwapening zoo algemeen was, dat de contributiën niet toereikend waren om de onkosten te dragen, *van landswege* aan de commissiën, met het opzigt over het bestier der gewapende Burgermagt in ieder gewest belast, jaarlijks voor ieder gewapend burger, tot goedmaking der onkosten, eene som van drie gulden zou worden verstrekt. Dit geld zou met de contributiën, opgebracht in plaatsen waar geene gewapende burgermagt bestond, in eene kas worden gestort, waaruit de noodige subsidiën zouden worden verstrekt aan die plaatsen, waar men zelf de kosten niet bestrijden kon, uit hoofde van het gering aantal contribuanten ¹⁾.

Omtrent de wachten hield het reglement geene bepaling in. Daar het betrekken der wacht, naar men zeide, afhing van plaatselijke gewoonten en omstandigheden, zoo werd dit punt overgelaten aan de municipaliteiten of gemeentebesturen. Alle plaatselijke wachtreglementen bleven in hun geheel, voor zooverre zij niet strijdig waren met het reglement op de burgerwapening.

¹⁾ *Dagverhaal*, III, p. 480.

Hoofdstuk XI ¹⁾ regelde de exercitiën, waarbij o. a. het beginsel werd vastgesteld, dat de commandant tijd en plaats daartoe bepaalde. Deze moest voornamelijk zorgen dat de nieuw aangekomen burgers en de min bedrevenen voortdurend werden geoefend.

Er moesten jaarlijks eenige oefeningen in het schieten plaats hebben. Ten einde meer onderlingen naijver hierbij op te wekken, zou bij iedere compagnie eene premie worden uitgereikt aan hem, die zich het meest onderscheidde ²⁾.

Het was de plicht van ieder gewapend burger, volgens de door hem afgelegde gelofte, ingeval van oproer of seditieuse bewegingen oogenblikkelijk op de hun aangewezone vergaderplaatsen op te komen. De bepalingen hieromtrent waren vervat in Hoofdstuk XII ³⁾.

De wet gebood eene uniforme wapening en kleeding.

De wapening zou geschieden op 's lands kosten. Ieder burger werd eenmaal van 's lands wege geheel gewapend. Op eigene kosten evenwel moesten de wapenen onderhouden worden, uitgezonderd wanneer bij exercitiën of eenige andere gelegenheid eenig gebrek daaraan ontstond, hetgeen dan op kosten der kas hersteld moest worden. Na verloop van 10 jaar, nadat allen van 's lands wege gewapend zouden zijn, zou aan ieder corps voor elk gewapend burger door den Staat één gulden betaald worden. Van deze penningen zou dan eene kas worden opgericht, waarmede men de kosten bestrijden zou der geheele of gedceltelijke ver-

¹⁾ Het eerst bij de beraadslagingen ingelaschte Xde Hoofdstuk regelde de betrekking tusschen de Fransche commandanten en de gewapende burgermagt. *Dagverhaal*, III, p. 503.

²⁾ *Dagverhaal*, III, p. 511.

³⁾ *Dagverhaal*, III, p. 525.

nieuwing van onbruikbaar geworden wapenrustingen. Wie als gewapend burger ontslagen of gecasseerd werd, was gehouden zijne wapenen binnen 3 dagen in behoorlijken staat over te geven aan den kapitein d'armes zijner compagnie¹⁾.

Wat de uniforme kleeding betrof, stond het ieder corps vrij om bij volstreckte meerderheid van stemmen zoodanige kleeding te kiezen als men zou goedvinden. Van deze keus moest aan de Hoogst geconstitueerde magt in het Gewest ter goedkeuring kennis gegeven worden.

De kleeding moest men zich zelf aanschaffen. De wet stelde dit niet uitdrukkelijk vast, doch het laat zich opmaken b. v. uit de bepaling, dat de eenmaal vastgestelde kleeding niet anders mogt veranderd worden dan met goedvinden der commissie uit de Hoogst geconstitueerde magten, „ten einde daardoor de gedwrigte verandering tot „bezwaar der minvermogenden zooveel mogelijk te voorkomen.”

Men was door dit toelaten van eene vrije keuze van kleeding geheel afgeweken van het ontwerp der gecommitteerden uit de burgerwachten, waarin een model van kleeding voor alle burgerwachten was voorgesteld.

De representant Quesnel wees op het ondoelmatige dier afwijking. Zijne vrees was niet ongegrond, dat die vrije keus eene bron van talrijke oneenigheden zou zijn, die buitendien de weelde zeer in de hand zou werken, daar, om zijne woorden te bezigen, „de corpsen der bijzondere „plaatsen elkanderen hierin de oogen zouden trachten uit „te steken.”

De meerderheid der Nationale Vergadering echter keurde het voorstel van hare commissie goed²⁾.

Belangrijk was nog de verklaring in het XVI^{de} Hoofd-

1) *Dagverhaal*, III, p. 527, 528.

2) *Dagverhaal*, III, p. 533, 534.

stuk aldus luidende: „De Nationale Vergadering, overtuigd „van de wezenlyke nuttigheid, die in het aanmoedigen van „den wapenhandel onder de aankomende jongelingschap, „vooral ook in de Godshuizen en publieke gestichten, kan „gelegen zyn, doch te gelyk de moeyelykheid beseffende „om daaromtrent algemeene schikkingen, die voor iedere „plaats even gepast zouden zijn, te bepalen, laat het aan „de geconstitueerde magten over, ieder in den hanc zoo- „danige middelen te beramen, als zij meest dienstig zul- „len oordeelen, om de zucht tot de zoo nuttige oefening „zoo veel mogelyk voort te planten, beloovende van haren „kant alles te zullen toebrengen, 't geen tot bevordering „van dit zoo heilzaam oogmerk zou kunnen strekken.”

Het zijn woorden die ook nog in onze dagen zeer zeker overweging verdienen.

Het aldus gearresteerde reglement werd den 11^{den} November 1798 gepubliceerd. Wat men voorzien had gebeurde. Niettegenstaande de opgewonden taal waarin de nieuwe regeling werd aanprezen, vond zij overal hevigen tegenstand, zoowel bij de voorstanders der vorige regering als bij de revolutionaire partij. De eersten onderwierpen zich ongaarne aan bepalingen strijdig met hunne denkwijze en zagen buitendien in eene goed geregelde burgermagt een hechten steun voor het nieuwe bestuur, terwijl de foederalistische rigting der nieuwe wet velen der laatsten er afkeerig van maakte. Vooral in Friesland was de tegenkanting het sterkst en gaf de invoering van het reglement aanleiding tot het zoogenaamde Collumer oproer ¹⁾. De bewoners van het district Collumerland, meest allen tot de stadhoudelijke partij behoorende, opgeroepen bij het onderzoek

¹⁾ Zie *Nieuwe Nederl. Jaarboeken*, XXXII, 102—137.

naar den ouderdom en de geschiktheid tot de burgerwapening, weigerden alle medewerking. Bij die gelegenheid werd in het dorp Burum zekere Abel Reitzes gevangen genomen wegens het roepen van Oranje boven. Er vormde zich daarop eene gewapende bende, die den gevangene bevrijdde. Spoedig verbreidde zich het oproer in de omliggende dorpen en niet dan met moeite werd het voornamelijk door de gewapende burgers van Dokkum en Loeuwarden onderdrukt. Niet overal kwam het tot zulke dadelijkheden, maar toch zijn de notulen der gewestelijke commissiën tot invoering van het reglement vol van klachten over onwilligen die weigerden aan de wapening deel te nemen. De groote grief der revolutionaire partij was, gelijk wij reeds aanmerkten, de foederalistische geest die in de wet doorstraalde. Reeds bij de behandeling in de Nationale Vergadering had Midderigh het reglement een intermediair plan genoemd. Hij wees op het herhaald aandringen op gehoorzaamheid aan de Hoogst geconstitueerde magten, provinciale en stedelijke souvereiniteiten „welke gedrogten,” gelijk hij zich uitdrukte, „God mogt geven dat door de constitutie voor „eeuwig zouden vernietigd worden.” Wel moest de gewapende burgermagt aan de door het volk aangestelde plaatselijke en gewestelijke besturen ondergeschikt zijn, maar het wetgevend ligchaam van het geheele volk moest alle bestuur regelen en daarop mogt door geene andere magten eenige invloed worden uitgeoefend. Die beginselen van éénheid zouden zeker den grondslag uitmaken van de aanstaande Constitutie, zoodat alsdan het reglement voor de burgerwapening als in strijd daarmede zou moeten worden veranderd ¹⁾.

¹⁾ *Dagverhaal*, III, p. 543.

Terstond na de publicatie werd van alle zijden hetzelfde bezwaar tegen het reglement ingebracht. De leden van de gewapende burgermagt te Leeuwarden stelden in vereeniging met de omliggende plaatsen voor, om tusschen art. 1 en 2 van het 1ste Hoofdstuk in te lasschen: „De gewapende Burgermagt zal door de geheele Republiek op de „gronden van de één- en ondeelbaarheid één ligchaam uit- „maken.” De leden van de Amsterdamsche burgermagt zonden aan de personeele commissie tot introductie van het reglement in Noord-Holland ¹⁾ een schrijven, waarin zij op twee veranderingen aandrongen. Ten eerste wenschten zij de regeling der burgermagt op de één- en ondeelbaarheid der Republiek gegrond te zien, terwijl zij tevens eene verandering in den eed of de belofte vorderden ²⁾; onder anderen verlangde men daarin de woorden: „nog te geven” geschrapt te zien: nog te geven reglementen toch konden niet bezworen worden. Verder had men er veel op tegen, dat zij, die het dragen van wapenen voor ongeoorloofd hielden, daarvan vrijgesteld waren: zulks was, beweerde men, niet overeenkomstig met de gedecreteerde afscheiding van kerk en staat en in strijd met de regten van den mensch.

Dat bij eene dergelijke algemeene tegenkanting de invoering van het reglement hoogst bezwaarlijk was, is ligt te begrijpen. Verschillende andere bezwaren maakten het buiten

¹⁾ Door de vriendelijke hulp van den Rijks Archivaris Dr. Bakhuizen van den Brink verkregen wij inzage van de op het Rijksarchief aanwezige notulen dezer commissie.

²⁾ Zie pag. 158.

Velen betreurden het, dat men zich niet had gehouden aan de belofte, zoo als die was voorgesteld in het concept-reglement der gecommiteerden uit de burgerwachten, welke aldus luidde: „Het volk is in „de maatschappij oppermagtig, alle erfelijk gezag is onwettig. De „wetten alleen gebieden, ik onderwerp mij aan dezelve, deze is mijne „belijdenis en geloofte: God hoore mij.”

dien den leden der gewestelijke commissiën zeer moeilijk. De geldmiddelen van onderscheidene schutterijen waren o. a. in ellendigen toestand. Te Leiden b. v. had de schutterij uit eenige negotiatiën een te kort van 26000 gûlden, welk kapitaal genegotieerd was bij de wachtboeten en contributiën, die volgens het nieuwe reglement tot eene dergelijke aflossing niet langer mogten gebruikt worden. Men had bij het aannemen van het reglement te weinig aan het vaststellen van overgangsmaatregelen gedacht, zoodat nu het regelen van dergelijke zaken bezwaarlijk was. Zeer langzaam ging dan ook het werk vooruit ¹⁾, op allerhande „frivole pretexten”, dus klaagde men, trachtte menigeen de burgerwapening te ontduiken. Het provinciaal bestuur van Holland vond noodig in October 1797 te bepalen dat alle provinciale ambtenaren, die zich op eenige wijze aan de burgerwapening onttrokken ofschoon zij door de commissie ter algemeene directie van de Bataafsche gewapende burgermagt geschikt bevonden waren, terstond vervallen zouden zijn van hun ambt of bediening. Verder dat alle burgers, die zonder eenige gegronde reden weigerden aan de wapening deel te nemen, ongeschikt zouden verklaard worden tot bekleeding van eenige post, ambt of beneficie ²⁾. Doch al mogt men door een dergelijken maatregel dezen of genen dwingen zich tegen zijn wil te onderwerpen, men nam er de algemeene vooringenomenheid niet mede weg, die voor een groot deel in den inwendigen toestand van het land moest gezocht worden. De idealen van geluk en volmaaktheid, die men zich in het begin van 1795 had ge-

¹⁾ Eerst in Januarij 1798 werd in Amsterdam het reglement ingevoerd. *Nieuwe Nederl. Jaarb.*, XXXIII, 69.

²⁾ *Nieuwe Nederl. Jaarb.*, XXXII, 1182.

vormd waren verre van verwezenlijkt. Men had gedroomd dat men nu voortaan „overal liefde, broederschap en geluk zou aantreffen, dat de verhalen van vorige euveldaden voortaan verhalen eener Fabel-eeuw zouden zyn.”¹⁾ Maar al hadden vele misbruiken opgehouden, al kon men op menige verandering wijzen, die tevens verbetering was, en schoon eene Nationale Vergadering het Staats-Stadhouderlijk bestuur vervangen had, de menschen waren daardoor niet plotseling engelen geworden. Mogen wij al met eerbied staren op menigeen die in die dagen, met warme genegeheid voor het vaderland en door innige waarheidsliefde bezield, rust en gemak opofferde om zich in den woeligen stroom der staatkunde te begeven, eigenbelang en zelfzucht waren toch ook niet vreemd aan dien tijd.

De verschillende magten in den Staat, nog niet zuiver afgebakend, stonden naijverig tegen elkander over. Pogingen tot centralisatie aan den eenen, tot behoud van gewestelijk souverein gezag aan den anderen kant, verdedden de gemoederen en werkten storend op iederen maatregel tot vooruitgang. Ook de burgerwapening ondervond het. Hare algemeene invoering werd, het zijn de woorden van Appellius,¹⁾ allerwege tegengehouden „door de geringe medewerking van Provinciale Besturen, welke zich een werk niet wilden aantrekken in hetwelk zij geene beheering hadden gehad, door de tegenstreving van Municipaliteiten, welke den dood van haar gowaand Souverein gezag in de meerdere onderwerping aan het algemeen bestuur meenden te ontdekken, door de vrees van de Hoofden der gewapende burgermagt zelve, die het einde hun-

¹⁾ *Vriend des Volks*, p. 271.

²⁾ *Dagverhaal der handelingen van het Vert. Lidgehuus des Bat. volks*, IV, 443.

„ner grootheid met eene angstvallige kleinmoedigheid te „gemoet zagen.”

Zulk eene tegenwerking wedervoer een reglement dat te gelijk van overgrootte decentralisatie beschuldigd was, hetwelk „misschien alles daarstelde, wat de omstandigheden toelieten, maar hetwelk tevens aan ieder plaatselyk „corps, hoe gering ook, zijne eigene beheering en byna „zyne eigene wyze van administratie overliet”¹⁾. Een dergelyke toestand was natuurlijk onhoudbaar, allezins noodzakelyk was het, dat het reglement zoo spoedig mogelijk veranderd werd.

§ 2.

De constitutie van 1798 gaf tot die verandering aanleiding. Art. 43 daarvan bepaalde: „het Bataafsche „volk wil eene gewapende burgermagt tot verdediging „zijner vrijheid en onafhankelijkheid, zoo naar binnen als „naar buiten. De regeling dezer Magt zal geschieden door „de wet.” Art. 108 droeg aan het Uitvoerend Bewind de organisatie dier gewapende burgermagt op: „overeen- „komstig de reglementen, door hetzelfde aan het Vertegen- „woordigend Ligchaam binnen zes maanden na deszelfs „eerste zitting ter beslissing voor te dragen.” Om echter reeds terstond na het aannemen der grondwet, waarbij nu de één- en ondeelbaarheid der Republiek met zoveel woorden was vastgesteld, eenige voorloopige bepalingen te maken, publiceerde het Uitvoerend Bewind den 3^{den} Mei 1798 dat het bestaande reglement, om niet te veel verwarring en vertraging te bewerken,

1) *Dagverhaal der handelingen van het vert. ligchaam*, IV, 444.

aanvankelijk zou blijven bestaan tot ultimo December 1798, in zooverre het niet streed met de nieuwe constitutie, indien niet voor dien tijd door het Wetgevend Ligchaam een nieuw reglement mogt worden gearresteerd. Verder werden alle gewestelijke commissiën tot organisatie der burgermagt ontbonden en in hare plaats nieuwe aangesteld, slechts uit 3 leden bestaande. Den Agent van oorlog werd opgedragen om te zorgen dat alle gewapende en nog te wapenen burgers deze verklaring aflegden:

„Ik verklare te erkennen de oppermagt des Bataafschen „volks, ik belove deszelfs vrijheid en onafhankelijkheid te „zullen beschermen, de wetten te zullen eerbiedigen en „handhaven, eenen onveranderlijken afkeer te hebben van „het Stadhouderlijk bestuur, de Aristocratie, het foede- „ralismus en de regeringloosheid, de administratieve be- „sturen te zullen gehoorzamen, de bevelen van allen, die „in de wapendienst boven mij gesteld zijn te zullen na- „komen en mij naar de reglementen op de burgerwapening „gegeven stiptelijk te zullen gedragen. Dit belove ik op „mijn burgertrouw.”

Doch ook nu bleek het weér hoe onmogelijk het was, in die dagen van politieke verdeeldheid op algemeene medewerking te rekenen en besluiten te nemen die geene tegenkanting ondervonden. De overtuiging liet zich niet dwingen door bedreigingen. Al mogt men zelfs eene driedubbele boete gesteld hebben op het niet afleggen der zoo even genoemde belofte, toch klaagde de commissie tot organisatie in eenen brief aan den Agent van oorlog van den 4^{den} Sept. 1798 over de groote disorganisatie van verscheidene corpsen, veroorzaakt door het weigeren der verklaring door het Uitvoerend Bewind den 3^{den} Mei vastgesteld.

Intusschen had dit na den 12^{den} Junij 1798 door een ander personeel vervangen Bewind ingevolge art. 108

der constitutie een reglement op de burgerwacht ontworpen en den 27sten December bij de eerste kamer van het Vertegenwoordigend Ligchaam ingediend. De commissie, benoemd om dit plan te onderzoeken, bragt den 15^{den} April van 1799 rapport uit bij monde van de burgers Appellius en Pompe van Meerdervoort ¹⁾. Zij wees op de fouten die het nog bestaande reglement aankleefden en drukte de overtuiging uit dat zij, door de ondervinding geleerd, thans de klippen had vermeden waarop men vroeger was verzeild.

De grondregels welke de constitutie in art. 44 en 45 voor de inrigting der gewapende burgermagt aangaf waren deze: „Ieder burger is verplicht de wapenen te dragen en „zich op de rol der wapenvoerende burgers te doen inschrijven. De gewapende Magt is ten allen tijde een ondergeschikt ligchaam, zij kan als zoodanig nimmer raadplegen,” terwijl volgens art. 108 de gewapende burgermagt met de bezoldigde krijgsmagt te lande als het ware één ligchaam moest uitmaken. Als zoodanig bleef dan ook het doel der gewapende burgermagt, gelijk dit in het reglement nader werd uitgedrukt, tweeclei: het bewaren van inwendige rust en orde, en de verdediging van het land tegen buitenlandsch geweld.

Niemand, wie hij ook zij en welke staatkundige of godsdienstige gevoelens toegedaan ²⁾, mag zich, zoo hij

¹⁾ *Dagverhaal der handelingen van het Veri. Ligchaam*. IV, p. 442 en volg.

²⁾ Ernstige bezwaren hiertegen hadden voornamelijk de burgers van de Kasteele, Vitringa en Schimmelpenuineck, die het gewetensdwang noemden, de doopsgezinden tot het dragen der wapenen te noodzaken. Merkwaardig is de wijze waarop hunne woorden door Remmers werden weêrlegd: „dan moeten die lieden maar aan den „kruiwagen,” beweerde hij, „zij zijn dan altijd nog goed om te werken, en ik ben er dus tegen om die vrij te laten.”

de voordeelen der inwoning en de middelen van zijn bestaan in de Maatschappij wil blijven genieten, aan de algemeene wapening onttrekken. Aldus bepaalde, overeenkomstig art. 44 der grondwet, art. 2 van het reglement. Op voordragt van het Uitvoerend Bewind zou jaarlijks in een daartoe te nemen besluit, de ouderdom worden bepaald waarop men schutterplichtig zou zijn ¹⁾; eene algemeene opschrijving van alle burgers, binnen de bepaalde jaren vallende, moest daarop volgen.

De aldus verkregen lijsten, op te maken door de gemeentebesturen bijgestaan door de gecommitteerden uit de gewapende Burgermagt, daarmede door het Uitvoerend Bewind belast, moesten terstond aan den Kolonel worden opgezonden. Aan dezen was het nu opgedragen om met hulp van zoodanige officieren als hij het geschiktst zou oordeelen, dadelijk het plan te maken tot afdeeling der geregistreerden in corpsen, welk plan vervolgens ter goedkeuring aan het Uitvoerend Bewind moest worden gezonden. Hierbij werd aan de Kolonellen eene tamelijk willekeurige magt verzekerd. De plaatselijke gewapende burgermagt toch zou, op den voet der nationale armée georganiseerd, werkelijk uit nooit minder dan uit 8 halve brigades Infanterie, Jagers en Artillerie mogen bestaan, naar evenredigheid der plaatselijke omstandigheden ²⁾. Nu bepaalde art. 15 dat de Kolonel al

¹⁾ In art. 9 der algemeene bepalingen tot invoering van het reglement werd bepaald, dat de dienstplichtigheid zou aanvangen op 18jarigen leeftijd en zou duren, voor de ongehuwden tot het 35ste, voor de gehuwden tot het 28ste jaar.

²⁾ Op kleine plaatsen, waar geen voegzaam corps kon worden gewapend, zou de organisatie tot de plaatselijke dienst, zonder uitsluitend daartoe te nemen besluit van het Uitvoerend Bewind niet worden ingevoerd.

de zoodanigen, welke hem ongeschikt tot den wapendienst voorkwamen, van de lijst zou mogen schrappen, doch de redenen die hem hiertoe noopten moest aangeven op de lijst, die ter goedkeuring aan het Uitvoerend Bewind zou worden gezonden. Wel werd op voorstel van van Hoogstraten en Appellius aan dit artikel toegevoegd de bepaling dat ieder Burger, wanneer hij het mogt noodig vinden zich bij het Uitvoerend Bewind over de ongegrondheid der aangevoerde redenen zou kunnen beklagen, zeker is het dat dit artikel de deur opende voor allerlei willekeur. Het was toch bijna ondoenlijk voor het Uitvoerend Bewind om altijd naar waarheid de redenen, welke tot eene dergelijke uitsluiting gevoerd hadden, te beoordeelen. Behalve dat de zaak zelve in beginsel aan het volk moest aanstoot geven, dacht men er, naar het schijnt, niet aan dat de keuze van Kolonellen niet altijd even gelukkig zou kunnen uitvallen. De uitkomst heeft het goede denkbeeld, dat men hiervan misschien gehad heeft, gelogenstraft, hetgeen het later tegen het reglement gerezen ongenoegen niet weinig vergrootte, „omdat men „maar al te bereidvaardig was om het gedrag dier Kolonellen aan bijoogmerken toe te schrijven ¹⁾. Eene tweede bepaling, die aanleiding gaf tot uitgebreide discussiën was die aangaande de onwilligen. Hij, die aan de oproeping om zich op de rol der wapenvoerende burgers te doen inschrijven niet gehoorzaamt, „zal,“ aldus gebood art. 18, „op eene lijst van requisitie worden gesteld, om, wanneer „s lands belangen eene versterking van het nationale leger „vorderen, daar onder te worden getrokken.”

Sommigen vonden die straf onvoldoende, zij zou alleen

¹⁾ *De staatsomwenteling van 1795 in haren aard, loop en gevolgen beschouwd* (Appellius). Leiden, 1801, p. 159.

treffen in tijd van oorlog, in vreedestijd zou men ongestoord weigerachtig blijven. Anderen, voornamelijk Steijn Parvé en Vitringa, verklaarden zich tegen een dergelijken maatregel weinig strookende met den geest onzer natie. De eerste meende, dat men eerst dan als onwillige kon beschouwd worden, wanneer men weigerde deel te nemen aan de algemeene wapening, als de nood van het vaderland volgens art. 3 Hoofdstuk I van het reglement, door het Vertegenwoordigend Ligchaam erkend was en de algemeene verpligting tot verdediging van vrijheid en onafhankelijkheid in werking trad. Buitendien meende men dat eene dergelijke requisitie streed met de eerste beginselen der staatsregeling.

De commissie tot onderzoek van het concept-reglement stelde zich van den voorgestelden maatregel veel goeds voor. Ontneming van stemregt zou, zeide men, alleen hen treffen, die het wel meenden met het vaderland en van deze kon men niet verwachten dat zij zich zouden onttrekken. Het opleggen van eene hoogere contributie strafte den rijke niet en de arme kon die toch niet betalen. Wanneer men buitendien in het opbrengen eener hoogere contributie het middel zag om zich aan de persoonlijke dienst te onttrekken, zou de burgerwapening nooit algemeen worden. Geen beter middel dus dan de voorgestelde requisitie. Doch hier heeft weêr de uitkomst niet beantwoord aan hetgeen men er zich van heeft voorgesteld.

Ook het verkiezen van officieren verwekte bij sommigen nog al tegenstand. In het vorige reglement had het beginsel gegolden, dat de keuze van officieren door de leden der gewapende burgermagt zelve werd gedaan. Thans werd aangenomen, niet alleen de Hoofdofficieren, maar zelfs geen der militairen van minderen rang door de gewapende burgers zelve te laten verkiezen, met uitzondering

alleen van de Kapiteinen, die door de compagniën zouden worden gekozen, maar dan toch nog altijd uit eene nominatie van drie personen, op te maken door den Lieutenant-Kolonel, den Majoor en de Kapiteinen. De Kolonels, Lieutenant-Kolonels en Majoors werden door het Uitvoerend Bewind verkozen, de overige officieren en het kader zou worden verkozen ieder door officieren van hooger rang. De aanstelling van alle officieren zou geschieden door het Uitvoerend Bewind, op voorstel van den Agent van oorlog.

Ofschoon wij de keuze van officieren door de gewapende burgers, gelijk wij reeds opmerkten, afkeuren, zoo gelooven wij toch dat het beginsel, hetwelk in dit reglement werd aangenomen, in die dagen zeer nadeelig gewerkt heeft. Het vrije stemregt, pas door het volk verkregen, was in geschriften en met woorden op alle wijzen aangeprezen en geroemd als een onvervreemdbaar regt van het volk. Zou het nu niet oneindig beter geweest zijn, wanneer men ook hier voor het oogenblik dat regt had gehuldigd en niet, zoo als men thans deed, aan sommige officieren eene willekeurige magt in het benoemen had toegestaan ¹⁾. Ééne bepaling in dit Hoofdstuk moeten wij evenwel ten hoogste goedkeuren, het was namelijk deze, dat niemand tot hooger rang benoemd kon worden, zonder eerst de lageren te hebben doorloopen.

¹⁾ De Kolonel b. v. had het regt om den Adjudant-Majoor, onder approbatie van den Agent van oorlog, af en aan te stellen, evenzoo werden alleen door den Lieutenant-Kolonel de Lieutenant-Kwartiermeester en de Adjudant gekozen, de eerste nog wel met een jaarlijksch inkomen van f 800. De vierde vacature van Kolonel, Lieutenant-Kolonel of Majoor zou voorbehouden blijven aan het Uitvoerend Bewind, zonder dat het ter vervulling eenige opklimming zou behoeven in aanmerking te nemen. Evenzoo zou de zesde vacature van een Kapitein en de tiende van eersten of tweeden Lieutenant uitsluitend door den Kolonel, op voordragt van den Lieutenant-Kolonel vervuld worden, terwijl hij daarbij alleen het oog op verdienste behoefde te slaan.

Het verminderde zeker eenigzins het gevaar van al te groote willekeur, terwijl het tevens den waarborg gaf, dat men zelden officieren zou verkrijgen, die door onbekendheid met de dienst geheel en al ongeschikt zouden zijn.

Het oppertoezicht over de instandhouding en het bestuur der gewapende burgermagt was opgedragen aan een departementalen commissaris van het Uitvoerend Bewind, die te zorgen had dat het reglement in allen deele werd nagekomen. Voor het beheer der geldmiddelen en het onderhoud der noodige tucht waren de Raden van administratie en discipline, wier inrigting geëvenredigd zou zijn aan de sterkte der corpsen. Bij deze Raden werd een Auditeur-militair aangesteld, die voor begane misdrijven regt moest vorderen. De straffen, waartoe de Raden konden veroordeelen, waren: huisarrest, provoost, degradatie en cassatie.

De exercitie en manoeuvres zouden geschieden op dezelfde wijze als bij de nationale troepen. Op plaatsen, waar onder de officieren of onderofficieren geene personen gevonden werden, die de dienst en de exercitiën grondig genoeg verstonden om andere daarin te onderwijzen, zouden tijdelijk uit het leger exercitiemoesters worden gezonden, die zich voornamelijk moesten ten doel stellen zoo spoedig mogelijk de officieren en onderofficieren tot het geven van instructie te bekwamen. Het reglement bepaalde, dat men de burgercorpsen niet met noodeloze dag- of nachtwachten zou vermoeijen; alleen wanneer de noodzakelijkheid het gebod zouden de gemeentebesturen aan het Uitvoerend Bewind magtiging vragen, om tot het doen houden van dergelijke wachten de noodige bevelen te geven. De gewapende burgermagt zou van landswege op dezelfde wijze worden gewapend, als de nationale troepen in dienst der Republiek. Zij zou op Staatskosten met

inlands gefabriceerde goederen op uniforme wijze worden gekleed. De officieren van alle rangen zouden, naar evenredigheid hunner werkzaamheden, zoo tot administratie als voor de onkosten van monteeringen en distinctieve teekenen, alsmede voor den aankoop van boeken, om zich in de dienst te bekwamen, bij wijze van jaarlijksch tractement worden schadeloos gesteld.

Aan het Uitvoerend Bewind werd opgedragen om door middel van den Agent van Opvoeding, met overleg der departementale en gemeentebesturen, alsmede de verzorgers en opzigtters van openbare gestichten, middelen te beramen, om den lust tot den wapenhandel zooveel mogelijk algemeen te maken en aan te kweeken.

Den 26sten April werd het reglement in de eerste kamer aangenomen om vervolgens ter bekrachting naar de tweede kamer te worden verzonden.

Ook daar ondervond het om de reeds opgenoemde gebreken heftigen tegenstand, toch werd het ten slotte den 4^{den} Mei, hoewel slechts men eene meerderheid van 2 stemmen, aangenomen. ¹⁾ Bevreemdend schijnt het, dat een reglement, waartegen zulke groote bezwaren werden in het midden gebracht, hetwelk men voor willekeurig en om de daarin bepaalde requisitie inconstitutioneel noemde, terstond in beide kamers werd aangenomen. Maar behalve dat men zich voorstelde dat de gevreesde nadeelen door eene verstandige leiding zouden kunnen voorkomen worden, is het zeker aan de tijdsomstandigheden te wijten dat menigeen over de geopperde bedenkingen heen stapte en zijne stem voor het reglement uitbragt. Uit de wijze waarop de zaak behandeld werd blijkt ten duidelijkste dat men meer lette op

¹⁾ *Dagverhaal*, IV, p. 97.

eene spoedige afdoening der zaak dan dat men de geuite bezwaren grondig onderzocht.

Meer dan ooit was het dan ook tijd om, zoo men den bestaanden regeringsvorm wilde handhaven, de burgerwacht zoo snel mogelijk op een geregelden voet te brengen.

Het was in de maand Julij van het jaar 1799 dat een begin gemaakt werd met de groote onderneming waarmede Engeland trachtte zich weder een voortdurenden invloed op het vaste land te verzekeren, de poging tot herstel der Stadhoudelijke regering hier te lande. Eerst in het geheim werkzaam, achtte Pitt het weldra dienstig het doel en de uitgebreidheid zijner plannen algemeen bekend te maken, in de hoop hierdoor onder de revolutionaire partij schrik en verslagenheid te weeg te brengen en bij de voorstanders van het Stadhouderschap de hoop op herstel van den voormaligen regeringsvorm te verlevendigen.

Door een dergelijken aanval bedreigd, terwijl de Republiek zich ook van de zijde van Pruissen niet veilig rekende, was het zeker wenschelijk, dat de gewapende burgermagt zoo spoedig doenlijk op zulk een voet gebragt werd, dat men er zooveel mogelijk partij van kon trekken ten nutte van den Staat ¹⁾. Geen wonder dus, dat men in omstandigheden als deze zich niet den tijd gunde om de zaak koel en bedaard te overleggen en het reglement aannam, in de hoop dat men bij de invoering de kwade gevolgen, die men niet geheel kon voorkomen, zooveel mogelijk zou weten te verminderen.

De toestand der Bataafsche Republiek was voorzeker allerhagchelijkst. De inwendige oneenigheid was verre van verminderd, integendeel de revolutionaire partij zelve was

¹⁾ Vergl. *De staatsomwenteling van 1795 in haren aard, loop en gevolgen* (Appelius), p. 157.

meer dan ooit verdeeld. Met de weerbaarheid van het land was het ongelukkig gesteld: de vloot had uiterst weinig te betcekenen, de nationale troepen telden nauwelijks 19,000 man en van de 25,000 Fransche troepen, in dienst en soldij der Republiek, was meer dan de helft op last van het Fransche gouvernement naar den Rijn en naar Zwitserland getrokken ¹⁾. Veel moest er dus aankomen op de gewapende burgermagt. Ongelukkig gebeurde, wat sommigen hadden gevreesd, de nieuwe regeling ondervond meer tegenkanting dan aanmoediging. Behalve dat velen het met de beginselen, die daaraan ten grondslag lagen, niet eens waren, werkten de omstandigheden buitendien het in werking brengen van het reglement weinig in de hand. De keuze van Kolonellen vooral viel niet zeer gelukkig uit, hetgeen vooral bleek uit de oproeping tot de werkelijke dienst, waarbij zij niet altijd zooveel op de bijzondere belangen der ingezetenen letten als mogelijk en wenschelijk zou zijn geweest. Zij, die met de regeling belast waren, ondervonden overal onwil; velen zelfs verlieten het land of trachtten op allerlei vergezochte voorwendsels zich te onttrekken ²⁾.

Het Vertegenwoordigend Ligchaam begreep, dat in de gegeven omstandigheden doortastende maatregelen dienden genomen te worden ten einde men ten minste met zoo sterk mogelijke magt den vijand het hoofd zou kunnen bieden. Het bepaalde daarom den 21sten Augustus dat de gewapende burgermagt over de geheele uitgestrektheid der Bataafsche Republiek gesteld zou worden ter beschikking

¹⁾ L. C. Vonk, *Geschiedenis der landing van het Engelsch-Russisch leger in Noord-Holland*, I, p. 13 en 14.

²⁾ Vergl. *De staatsomwenting van 1795 enz.* (Appelius), p. 158 en 159.

van het Uitvoerend Bewind, met magtiging om zich daarvan te bedienen, zooals het Bewind naar omstandigheden zou vermeenen te behooren en om, als het noodig mogt zijn, gebruik te maken van de op de lijsten gebragte burgers, die nog niet tot de personeele dienst waren opgeroepen, alsmede van hen, die, ofschoon niet verplicht, zich toch onder de gewapende burgermagt wilden laten opnemen ¹⁾. Spoedig daarop werd op last van het Uitvoerend Bewind door den Agent van oorlog eene aanschrijving gerigt aan de verschillende kolonels, om uit ieder corps een zeker aantal manschappen uit te kiezen, die te Haarlem vereenigd werden onder den naam van het *mobile Babuafsch-burgercorps*. Vóór het Uitvoerend Bewind van den door het Vertegenwoordigend Ligchaam den 23sten besloten maatregel gebruik maakte, riep het bij publicatie van den 25sten Augustus het volk op, om zich vrijwillig tot bescherming van het vaderland aan te bieden. Het bleek dat dit besluit meer in den smaak van het volk viel: in de geschiedenis van de landing der Engelschen en Russen is ons menig blijk van betoonden moed door de vrijwilligers uit de gewapende burgermagt bewaard en aan hunne krachtige medewerking had men voorzeker den niet te voorzien gunstigen afloop van den oorlog niet weinig te danken ²⁾.

Doch niet alleen aan vooringenomenheid tegen het nieuwe

¹⁾ Volledige verzameling der publicatiën voor de ingezetenen der Bat. Rep., Ve deel. L. C. Vonk, *Geschiedenis der landing van het Engelsch-Russiesch leger*, II, p. 6 en volg. der Bijlagen.

²⁾ Onder de vrijwilligers die zich het meest onderscheidden, wordt voornamelijk het Rotterdamsche corps onder bevel van den Kapitein Thijssen genoemd, hetwelk door den Generaal Brune bij gelegenheid eener inspectie bijzonder geprezen werd. Ook de Arnhemsche burgerwacht weerde zich dapper bij gelegenheid dat Westervoort door Bataafsche emigranten was bezet. Vergl. L. C. Vonk, *Inval van het Engelsch-Russiesch leger*, I, p. 169, 113 en volg., 195 en 201.

reglement is het wijten dat in die dagen velen zich aan de burgerwapening onttrokken. Het was natuurlijk dat de voorstanders van het huis van Oranje, die gretig naar het oogenblik uitzagen waarop de bestaande regeringsvorm zou vernietigd worden, de wapenen niet opvatten tegen hen die zij als hunne redders aanzagen.

Het schijnt dat men zulks ook na den oorlog heeft ingezien en dat meer verdraagzaamheid de plaats der vorige heftigheid begon in te nemen. Zij toch die aan hunne verplichting om deel te nemen aan de burgerwapening niet hadden voldaan, werden niet terstond met al de gestrengheid der wet vervolgd. Den 8sten Januarij 1800 verklaarden het Uitvoerend Bewind, „dat dezulken, welke zich in tijd „van gevaar aan de dienst, welke het vaderland van hen „vordert, op eene willekeurige wijze onttrekken, boven de „verachting van alle weldenkenden, de gestrengte beteugeling „der wet verdienen. Dat overijling en de misstap van een „oogenblik echter van opzettelijk pligtverzuim behoorde te „worden onderscheiden en aan de eersten, vooral in aan- „merking van de omstandigheden, in welke zich sommigen „kunnen hebben bevonden, de gelegenheid behoort te wor- „den gelaten om niet nutteloos voor hun vaderland gemaakt „te worden en om voor zoover zij nog niet mogten zijn „achterhaald en gecorrigeerd of gestraft, hunne schande „na eene voorafgaande matige correctie door een volgend „loffelijk gedrag geheel uit te wisschen.”

Derhalve werden alle leden van de gewapende burger- magt, die, tot de militaire dienst buiten hunne woonplaats opgeroepen, zich daaraan echter op eenige wijze hadden onttrokken, ten sterkste aangemaand om zich binnen den tijd van acht dagen aan te geven aan den Raad van discipline van het corps waartoe zij behoorden. Zij, die zich vrijwillig aangaven of die reeds gevat waren, zouden van

de militaire straf kwijtschelding verkrijgen, hoewel de Raad van discipline hun huis- of provoostarrest zou kunnen opleggen voor den tijd van 14 dagen. Wie daarentegen zonder zich te hebben aangegeven mogten worden gevonden zouden op last van den Raad van discipline van het corps waartoe zij behoord hadden gevangen genomen worden. Zij, die zich niet aangegeven hadden en niet gevonden werden, zouden als Emigranten beschouwd en buiten de Bataafsche Republiek gebannen worden. Voorts zou ieder die, onder de gewapende burgermagt dienende, zijne woonplaats had verlegd naar eene plaats waar geen gewapend burgercorps was georganiseerd, ten aanzien van alle active militaire dienst blijven behooren onder het corps van zijn vorig verblijf en verplicht zijn op de eerste waarschuwing zich te voegen bij dat corps. Wie zich hieraan onttrok zou als deserteur worden gevonnist en gestraft.

Bovendien had men den 30sten December eenige artikelen van het reglement van discipline veranderd, daar de jongste gebeurtenissen het noodzakelijke eener meerdere gestrengheid in sommige gevallen hadden doen inzien. Er werd o. a. bepaald dat ieder lid van de gewapende burgermagt met provoost-arrest zou worden gestraft, die, hoewel buiten werkelijke dienst zijnde, een zijner superieuren over iets sprak hetwelk dezen in zijne qualiteit als zoodanig betrof en hem daarbij in meerderen of minderen graad beleedigde.

Doch die veranderingen bragten geene verbetering in den geest van het reglement. Al die verschillende afzonderlijke besluiten waartoe men zich genoodzaakt zag bewezen reeds genoeg de onbruikbaarheid van het reglement zelf. Men begon den tegenwoordigen verachterden staat der burgerwapening te vergelijken met de geestdrift die voor

1787 had geheerscht en weet al de schuld van het onderscheid aan de slechte bepalingen van het reglement ¹⁾. Met verlangen werd hierin eene verandering te gemoet te zien. Eerst onder de volgende constitutie zou daaraan worden voldaan.

§ 3.

Intusschen was de regeling der burgerwapening het eenige niet, wat door menigeen werd afgekeurd. De constitutie van 1798 zelve met hare overdrevene centralisatie en bijna al de daarop gegronde besluiten verwekten gaandeweg het grootste ongenoegen.

Het Uitvoerend Bewind was overtuigd, naar het schijnt, van de noodzakelijkheid om in den bestaanden toestand verandering te brengen. De pogingen daartoe werden echter aanvankelijk verijdeld. Het door toedoen van het Uitvoerend Bewind vervaardigd ontwerp van staatsregeling werd in de Eerste Kamer met groote meerderheid afgestemd. Eindelijk werd, na voorloopige schorsing van het Vertegenwoordigend Ligchaam, de door het Uitvoerend Bewind aan het volk voorgelegde nieuwe constitutie aangenomen. Den 17^{den} October 1801 trad het Staatsbewind der Bataafsche Republiek op en werd het Vertegenwoordigend Ligchaam onthonden.

Het liet zich aanzien, dat nu binnen kort ook verandering in de organisatie der burgerwapening zou komen. Art. 17 der constitutie schreef eene nadere regeling bij de wet voor. „Het Bataafsche volk wil,” zoo

¹⁾ *De Staatsomwenteling van 1795 enz.* (Appelius), p. 160.

luidde het artikel, „dat de Burgerwapening tot verdediging „der vrijheid en handhaving der nationale onafhankelijk- „heid zooveel mogelijk en door alle gepaste middelen en „wegen worde aangemoedigd.”

„Geen gewapend burger wordt immer genoodzaakt tot „de dienst buiten het grondgebied van het Gemeenebest. „Hij wordt niet verplicht tot de dienst buiten zijn Depar- „tement, zonder een Decreet van het Wetgevend Ligchaam, „en niet dan bij eenen vijandelijken aanval. De active „dienst der gewapende Burgermagt binnen ieder Departement wordt bij een nader Reglement door de wet be- „paald.”

Niet spoedig evenwel werd aan dit artikel der grondwet voldaan. Eerst den 20sten December 1803 werd het nieuwe reglement, op voordragt van het Staatsbewind door het Wetgevend Ligchaam vastgesteld, gepubliceerd.

Had men bij de vorige wet het centralisatiesysteem tot het uiterste gedreven, het had er thans wel iets van alsof men tot den toestand van voor 1795 wilde terugkeeren en de schutterijen tot zuiver plaatselijke inrigtingen trachtte terug te brengen.

De burgerwapening zou zich voorloopig bepalen tot de besloten steden. Hoewel zij dus ten platten lande verviel, zoo werd uitdrukkelijk bepaald, dat de landbewoners daaruit niet de gevolgtrekking moesten maken, alsof zij ingeval van nood niet evenzeer als de stedelingen ter verdediging des vaderlands zouden kunnen opgeroepen worden.

Alle manspersonen van 18 tot 45 jaar indien zij ongehuwd, tot 40 jaar indien zij gehuwd waren, zouden tot de burgerwapendienst verplicht zijn.

Behalve het aanzienlijk getal vrijgestelden, zou het ieder, die van het betrekken der wachten begeerde ont-

slagen te zijn, geoorloofd wezen zich daarvan door betaling eener zekere contributie vrij te koopen. Deze vergunning zou evenwel worden opgeheven, wanneer de gewapende burgermagt tot verdediging des vaderlands werd opgeroepen, tenzij de persoon, welke zich nitkocht, daarenboven op eigen kosten iemand in zijne plaats stelde, met goedkeuring van den commandeerenden officier van het corps waartoe hij behoorde.

Ofschoon het Staatsbewind het oppertoezigt over de gewapende burgermagt zou houden, was de regeling er van bijna geheel en al aan plaatselijke en departementale besturen opgedragen. Door deze werd in iedere stad het aantal burgers bepaald, hetwelk uit de tot de wapening ingeschrevenen tot de active plaatselijke dienst zou worden opgeroepen. Bij classificatie moest dit worden opge maakt, waarvan in het reglement een voorbeeld werd opgegeven. Men kon b. v. de ter wapening opgeschrevenen verdeelen in 4 klassen. De eerste klasse zou dan bestaan uit burgers van 18 tot 25 jaar oud, de tweede uit die van 25 tot 30, de derde uit die van 30 tot 35 en de vierde uit die van 35 tot 40 voor de gehuwden en tot 45 voor de ongehuwden. Men kon dan bepalen dat in de eerste plaats de burgers der eerste klasse dienstplichtig zouden zijn; waren die niet voldoende, dan die der tweede klasse en zoo vervolgens. Op deze of soortgelijke wijze moest die classificatie worden ingerigt. Men was bij het overlaten dezer regeling aan de plaatselijke besturen van het beginsel uitgegaan, dat de omstandigheden der ingezetenen met betrekking tot hun beroep en kostwinning niet overal dezelfde zijn. Daaruit vloeide voort, dat in de eene stad met meer gemak en minder ongerief voor de ingezetenen een grooter aantal kon gewapend worden dan in de andere. Ook hadden sommige steden meer dan andere behoefte aan

eene uitgebreider burgermagt. Alleen de plaatselijke besturen konden van al die omstandigheden goed onderrigt zijn en waren dus het best bevoegd om de burgermagt op dien voet te regelen. Art. 3 van het III^{de} Hoofdstuk schreef dan ook voor, dat zij bij het bepalen van het getal active burgers zoodanige evenredigheid in acht zouden nemen, als met de bevolking hunner stad en het getal der ingezetenen het meest overeenkwam en waardoor tegelijk de onvoltaligheid van het op te rigten corps zou worden voorkomen. Art. 5 bepaalde, dat „in deze oproeping het plaatselijk bestuur een betamelijk regard zou slaan op de omstandigheden hunner medeburgers, daarin onpartijdig te werk gaan en, zooveel in hun vermogen was, zorgen, dat „de bezwaren, aan de burgerwapendienst verknocht, voor „de ingezetenen zoo min doenlijk drukkend zouden zijn.” De burgers, die op deze wijze niet in active dienst gesteld werden, konden echter in buitengewone gevallen tot plaatselijke, departementale en nationale dienst opgeroepen worden. Alle dus tot de dienst opgeroepenen zouden geformeerd worden tot Infanterie. Het stond evenwel aan de plaatselijke besturen vrij om, waar gelegenheid, noodzakelijkheid of lust gevonden werd, onder goedkeuring van het departementaal bestuur een corps Jagers, Artillerie of Cavalerie op te rigten. De formatie der gewapende burgermagt zou gelijk zijn aan die van het leger, zij zou dus tot bataillons en compaguiën vereenigd worden. In plaatsen waar geen genoegzaam aantal burgers tot vorming eener geheele compagnie aanwezig was behoefde geene gewapende burgermagt geformeerd te worden. De keuze van officieren geschiedde op verschillende wijze. De Hoofdofficieren werden gekozen door het Staatsbewind uit een tweetal door het departementaal bestuur opgemaakt uit drie daartoe door het plaatselijk

bestuur opgegeven personen, uit diegenen welke uit de gewapende burgers aan hetzelfde het meest geschikt voorkwamen. De Kapiteinen werden gekozen door het departementaal bestuur, uit eene voordragt van de stedelijke regering. De eerste en tweede Lieutenants werden door het plaatselijk bestuur gekozen, na ingenomen advies van de Hoofdofficieren en Kapiteinen of, waar minder dan één Bataillon gewapend was, van al de gezamenlijke officieren. De Onderofficieren werden, onder goedkeuring van den Commandant, door de Kapiteinen benoemd. Ieder der in active dienst geplaatste burgers, die tot eenigen post van officier benoemd werd, was gehouden die benoeming aan te nemen, tenzij hij gewigtige redenen tot weigering had. Het plaatselijk bestuur besliste over de geldigheid dier redenen. De straf op de weigering zou bij het reglement van discipline worden bepaald. Het Staatsbewind verleende aan de benoemde officieren de acte hunner aanstelling.

De burgermagt zou eveneens gewapend zijn als het leger. Elk gewapend burger zou eens van 's lands wege eene volledige wapenrusting ontvangen, welke evenwel op eigen kosten in orde moest gehouden worden. Wanneer bij exercitiën eenig gebrek aan de wapenen ontstond, dan moest zulks uit de plaatselijke contributiekas in orde worden gebragt. Voor zooverre plaatselijke en particuliere omstandigheden zulks mede bragten zou de burgermagt eene uniforme kleeding dragen, volgens model door den secretaris van staat, departement van oorlog, op te geven. In plaatsen waar de contributiekassen toereikende waren zou daaruit aan onvermogenen hun uniform worden uitgereikt. Niemand was verplicht zich een uniform aan te schaffen; die dus onvermogen was en er geen ontving kon in zijne gewone kleeding dienst doen. Alleen

de officieren en sergeanten moesten steeds, wanneer zij dienst deden in uniform gekleed zijn.

Ofschoon de wachten niet bepaald werden afgeschaft, zoo werden toch den plaatselijke besturen bijzonder op het hart gedrukt om de gewapende burgers daarmede zoo min mogelijk te vermoeijen; zij moesten, onder goedkeuring van het departementaal bestuur, zoodanig stedelijk wachtreglement maken als voor hunne stad of plaats het best geschikt was. Het moest zoodanig worden ingerigt dat het tot de dienst der politie en de handhaving van orde genoegzaam was en dat de ingezetenen niet door noodlooze togten en wachten bezwaard wierden. Ook de exercitiën mogten „nimmer noodeloos worden vermeerderd, als waardoor de ingezetenen bezwaard en tot merkelijke schade en ongerief van hun beroep en kostwinning worden afgetrokken” Daar het, in aanmerking genomen de oneindige verscheidenheid van belangen en middelen van bestaan der ingezetenen van de verschillende steden der Republiek, ondoenlijk was om te dezen opzichte algemeene voorschriften te geven, was ook het regelen der exercitiën aan de plaatselijke besturen in overleg met de officieren der gewapende burgermagt overgelaten.

Tot bestrijding der kosten zou in alle plaatsen waar eene gewapende burgermagt was opgerigt eene contributiekas worden gevormd. Alle ingezetenen van zoodanige plaatsen moesten daaraan betalen, uitgezonderd de ingeschrevenen tot de active dienst en de bij de wet vrijgestelden. Omtrent alle „minvermogende burgers, weduwen, vrijsters en dergelijke personen op zich zelve „bestaande, zou eene billijke consideratie bij het regelen „der contributie worden in acht genomen.” De regeling hiervan was al weder aan de plaatselijke besturen opge-

dragen. De contributiën zouden worden geïnd door den kriegsraad met behulp van den dagelijkschen regter bij parate executie. Er moest in het oog worden gehouden dat de contributie zoo na mogelijk in evenredigheid stond tot het respectieve vermogen van de contribuanten en dat de massa der gevorderde som van contributie niet hooger dan volstrekt noodig was, maar ook van den anderen kant tot onderhoud der gewapende burgermagt genoegzaam zou zijn. De Raden van administratie en discipline verkregen weder den naam van burgerkriegsraad. Hunne zamenstelling werd geregeld door de stedelijke besturen. De straffen welke tegen een gewapend burger mogten worden uitgesproken, waren: geldboete, huis- of provoostarrest, schorsing, degradatie en cassatie evenwel zonder infamie. Alle vergrijpen van een gewapend burger, die eene eerloos verklaring ten gevolge behoorden te hebben, stonden ter cognitie van den burgerlijken regter. Ook het opmaken van reglementen van discipline „waarin men zich in vele opzichten naar locale omstandigheden zou moeten schikken” werd aan de plaatselijke besturen overgelaten.

Het was waarlijk wel noodig dat in het VI Hoofdstuk de bepaling werd gemaakt dat de gewapende burgermagt een aan het politiek gezag onderworpen ligchaam zou zijn en dat haar daarbij gehoorzaamheid aan het Staatsbewind werd opgelegd, anders bepaalde deze wet, behalve eenige algemeene regels niet veel meer dan dit: Er zal eene gewapende burgermagt in de verschillende steden zijn; zij zal door de plaatselijke besturen geregeld worden.

Eene wet als deze was waarlijk niet geschikt om de gewapende burgermagt uit haar verval op te heffen. Het is duidelijk, dat de wetgever getracht heeft om, door de burgerwapening zoo min bezwarend mogelijk te

maken, de vooringenomenheid die er langzamerhand tegen ontstaan was, weg te nemen. Zonder twijfel is dit een der eerste regels, die men bij het organiseeren der schutterrijen zal moeten in acht nemen; maar zeker mag men daaraan de eenheid van organisatie der gewapende burgermagt en de gelijkheid van alle burgers niet opofferen door in iedere stad de regeling geheel van plaatselijke verordeningen te doen afhangen. Het blijkt dan ook dat men zich evenzeer van dit reglement weinig goeds beloofd heeft. Reeds in het volgend jaar gevoelde men zich, bij het vergelijken van den toestand onzer Republiek met dien van andere landen, gedrongen, om, klagende over den slechten staat onzer burgermagt, den wensch uit te drukken, dat „eindelijk „eens eene burgerwapening volgens een goed plan mogt „worden tot stand gebracht” ¹⁾.

§ 4.

Ook dit reglement van 1803 was niet bestemd om lang in werking te blijven. Het schijnt dat ieder der verschillende Staatsbesturen, die na de revolutie in korten tijd elkander zijn opgevolgd, zijne krachten eens heeft willen beproeven aan de organisatie der burgerwapening. Behalve dat geen er in slaagde om een aan de behoefte voldoende reglement te leveren, werkte buitendien die telkens herhaalde verandering storend en verlamdend op de zaak zelve. De notulen der gewestelijke

¹⁾ Mr. R. Metelerkamp, *De toestand van Nederland in vergelijking gebragt met die van eenige andere landen van Europa*. Rotterdam, 1804, II, p. 222.

commissiën tot invoering der reglementen zijn er het meest overtuigend bewijs van. Naauwelijks was men eenigzins op order gekomen met het ééne reglement, of het werd door het andere verdrongen; al het gedane werk was vergeefs, andere commissiën werden benoemd, die eene nieuwe orde van zaken zouden invoeren, doch die op hare beurt noodeloos werk verrigten en weldra weer door volgende werden vervangen. Ook nu bleven al de stedelijke reglementen, die binnen drie maanden na de promulgatie der wet van 20 December 1803 aan de departementale besturen ter goedkeuring moesten worden toegezonden, niet lang in stand.

Eerlang werd onze staatsregeling weder veranderd. Door den wil van den eersten Napoleon zou een eenhoofdig bestuur het Staatsbewind vervangen: den Raadpensionaris Schimmelpenninck werd het bestuur der zaken opgedragen. Artikel 50 der staatsregeling van 1805 stelde hem aan het hoofd der gewapende magt van de Republiek. „De Raadpensionaris,” zoo luidde het artikel, „beschikt over de vloeten en legers van het Bataafsch gemeenebest. De militaire rangen worden door hem bepaald en toegewezen.” Als zoodanig deed ook hij eene poging om verandering in den toestand der burgerwapening te brengen. Den 14^{den} April 1806 besloten H. H. M. vertegenwoordigende het Bataafsch gemeenebest op voordragt van den Raadpensionaris het reglement voor de burgerwapening van 1803 voorloopig op te heffen, terwijl den 5^{den} Junij 1806 een nieuw werd gepubliceerd. Zagen wij in de wet van 1803 reeds eene strekking om de gewapende burgermagt in zuiver plaatselijke corpsen te hervormen, sterker nog zien wij dit in sommige opzigten in deze nieuwe organisatie. Bewaring van rust, orde en politie was volgens de wet het eenige doel waarmede zij werd op-

gerigt, *plaatselijke* gewapende burgermagt was haar naam. De wet bepaalde dat alleen in gemeenten boven de 2500 inwoners eene burgerwacht zou worden georganiseerd ten ware het frontieren of vestingen waren of dat zich ergens magazijnen, werven of andere landsgebouwen bevonden; in dat geval zou de sterkte der aldaar op te rigten burgermagt op voordragt van het departementaal bestuur door het Gouvernement worden bepaald. De Secretaris van Staat voor de binnenlandsche zaken, van oordeel zijnde dat in de eene of andere kleine stad of plaats tot bewaring der rust en orde eene gewapende burgermagt moest worden opgericht, zou daarvan, na bekomen goedkeuring van het gouvernement aan het departementaal of landschapsbestuur waaronder zoodanige stad of plaats behoorde, de noodige aanschrijving doen. Kleinere steden of plaatsen ten platten lande van minder dan 4000 ingezetenen konden na gedaan verzoek aan het departementaal bestuur van de wapening verschoond blijven. De sterkte der gewapende burgermagt in iedere stad zou op voordragt van het departementaal bestuur door het Gouvernement worden vastgesteld. De ingezetenen van 18 tot 50 jaar konden tot de wapening worden opgeroepen. Het was toegestaan om zich voor eene zekere contributie vrij te koopen. Het bepalen van de personen die tot de gewapende dienst zouden worden gerequireerd was overgelaten aan de plaatselijke besturen; in de eerste plaats moesten zij opgeroepen worden, die door hunne jaren het meest geschikt waren. Ook de officieren werden door de gemeentebesturen gekozen. Van deze ontvingen zij hunne aanstelling; tevens regelden zij de wijze van verkiezing der sergeanten en korporaaals. Niemand mocht evenwel tot officier benoemd worden dan die in active dienst was, zoo er geene bezwaren tegen waren dan moest de aanstelling volgens ancieniteit geschieden.

Niemand mogt voor die benoeming bedanken dan om geldige redenen ter beoordeeling van het gemeentebestuur. Die desniettegenstaande weigerde, betaalde eene zekere geldboete. De kleeding der officieren moest door hen zelve worden vastgesteld met goedkeuring van het gemeentebestuur. Dit maakte ook de reglementen op de wachten zoo weinig mogelijk bezwarend voor de gewapende burgers. De oefeningen moesten plaats hebben van de maand April tot September, eens in de 14 dagen. De tijd daartoe werd bepaald door het gemeentebestuur, in overleg met den commandeerenden officier. De handhaving der reglementen, van de behoorlijke subordinatie en discipline en de administratie der geldmiddelen was opgedragen aan den burgerkrijgsraad, zamengesteld uit één of meer leden van het gemeentebestuur en een genoegzaam aantal leden der gewapende burgermagt, door het plaatselijk bestuur te benoemen. Hun getal, hun tractement, benevens de boeten en straffen, werden door plaatselijke reglementen vastgesteld. De wijze van proceddeeren, zonder toelating van praktizijns, moest kort zijn en evencneens door plaatselijke verordeningen geregeld worden. Daar de burgermagt alleen tot handhaving der openbare orde, rust en politie ingesteld was, moesten alle kosten, op het onderhoud vallende, door plaatselijke besturen gedragen worden. Het oppertoezigt en de middelijke directie was door het nationaal Gouvernement opgedragen aan den Secretaris van Staat voor de binnenlandsche zaken. Ook in dit reglement werd de bepaling herhaald, dat gewapende burgers nimmer als zoodanig over cenig onderwerp van regering mogten beraadslagen en dat geen gewapend corps, hetwelk niet op publiek gezag aangesteld en door het gouvernement erkend was, immer zou gedoogd worden. Door ieder gewapend burger moest de volgende belofte worden afgelegd: „Ik

„belove en zwere gehouw en getrouw te zullen zijn aan „de Hooge Overheid dezès lands, de rust, orde en politie „te zullen helpen beschermen en handhaven, de wetten te „zullen eerbiedigen, de geconstitueerde magten te zullen „gehoorzamen, de bevelen van diegenen, welke in de wa- „pendienst boven mij gesteld zijn, te zullen nakomen, de „reglementen, voor de plaatselijke gewapende burgermagt „gemaakt, stipt te zullen observeeren en mij in alle op- „zigten getrouw en als een man van eer te zullen ge- „dragen.”

Ook deze wet heeft niet veel nut gedaan gedurende den korten tijd dat zij van kracht is geweest. Men was in dit reglement en in dat van 1803, gelijk wij reeds opmerkten, tot een ander uiterste vervallen. Men had gezien hoe al te sterke centralisatie en te ver doorgedreven militaire inrigting de gewapende burgermagten in verval hadden gebracht, thans deed men haar bijna terugkeeren tot wat zij vroeger geweest waren, bloot stedelijke inrigtingen. Bij eene dergelijke regeling kon men haast niet meer spreken van het *ligchaam* der gewapende burgermagt. Het gevolg was dan ook dat men in sommige plaatsen, ja, tot de organisatie overging, doch met zoo weinig ijver en kracht, dat men drie jaren later bij eene herhaalde vernieuwing van het reglement er over klaagde, dat er op dat oogenblik weinig meer dan in naam eenige schutterijen bestonden.

§ 5.

Ook het zoo even behandelde reglement heeft zijne geboorte niet lang overleefd. Een jaar naauwelijks had de Raadpensionaris het bestuur in handen gehad, toen de Fransche allecn-

heerscher andermaal onze staatsregeling veranderde en het tweede bedrijf liet aanvangen van het voorspel onzer inlijving bij het Keizerrijk. Den 22sten Mei 1806 had het gedwongen verzoek om een koning plaats en bij tractaat van 26 Mei, waarbij Z. M. de Keizer der Franschen aan het volk van Holland zijne onafhankelijkheid waarborgde, ontvingen wij uit zijne hand Prins Louis Napoleon tot erfelijk en constitutioneel koning.

Wat men ook van diens bestuur moge zeggen, zeker is het, dat hij getoond heeft met de beste gezindheid vervuld te zijn geweest jegens het volk, aan welks hoofd hij door zijn keizerlijken broeder was geplaatst.

Ook de burgerwapening trachtte hij uit haar verval op te heffen. De constitutie plaatste hem aan het hoofd van het leger en vertrouwde hem de zorg voor de rust en veiligheid in den Staat, als zoodanig was dus ook de regeling der gewapende burgermagt aan hem opgedragen. Aanvankelijk bleef het reglement van 1806 in wezen, eene verandering werd evenwel aangebragt, toen bij Koninklijk decreet van 18 Mei 1807 Inspecteurs werden benoemd voor de schutterijen, die van hunne bevinding rapport moesten doen aan den Landdrost. Zeker is het, dat op die wijze menige verbetering werd ingevoerd. De Generaal-Majoor van Reisveld, die in de Provincie Utrecht die betrekking vervulde, getuigt bij zijne tweede inspectie in October 1807, dat er reeds eene merkelijke vooruitgang bij sommige schutterijen was te bespeuren ¹⁾.

Wij zagen reeds hoe men onder zijne regering trachtte de schuttengilden weder in het leven te roepen en hoe zijn besluit, waarbij die ten platte lande, voor zoover ze nog beston-

¹⁾ *Verbaal van het verhandelde bij den Landdrost van Utrecht, 6 October 1807, p. 833 (Provinciaal Archief).*

den, werden hersteld, ¹⁾ door Napoleon werd vernietigd. Het is waarschijnlijk aan het oprakelen dier oude schutterverenigingen toe te schrijven, dat de gewapende burgermagt onder zijne regering voor goed den naam van *schutterij* verkreeg, eene benaming die sedert 1795 hoogst zelden meer was gebezigd. Den 2^{den} Mei 1809 ²⁾ verscheen eene nieuwe wet op de schutterijen. Een treurig tafreel werd, wij zagen het reeds, bij het voordragen dier wet van den bestaanden toestand opgehangen. Het oogmerk des Konings zeide de Staatsraad van Gennep die de wet voordroeg, was „de oude schutterijen met nieuwen luister te voorschijn te doen treden, om de goede orde en „het houden van burgerlyke nachtwachten door dezelve te „waarborgen en hen in buitengewone en onverwachte gevallen tot verdediging van de plaats hunner woning te „doen strekken.”

Nadrukkelyk werd er bij de wet op gewezen, dat het eene eer was, in de schutterijen te zijn opgenomen, terwijl om den luister er van te verhoogen, de Koning en de Prinsen van het Koninklyk huis aan het hoofd der schutterijen zouden staan.

Alle personen van 18 tot 50 jaar waren schutterpligtig en werden als zoodanig opgeschreven. Daaruit werden de dienstdoende burgers gekozen wier getal door den Koning bepaald werd, hetwelk nooit het vijfde deel der ingeschrevenen mogt te boven gaan. Ieder jaar werden natuurlyk zij, die dienstpligtig werden, opgeschreven. Uit deze konden terstond eenige tot de active dienst opgeroepen en een evenredig gedeelte der dienstdoende schutters ontslagen worden, ter keuze van het gemeentebestuur. Het

¹⁾ Zie pag. 80.

²⁾ Zie *Koninklyke Courant van 1809*, n°. 107.

overblijvende $\frac{4}{5}$ zou een reservecorps uitmaken, 't welk in geval van nood door den Koning kon geformeerd en gebruikt worden. Mits daarvoor betaald wordende, kon ook dit gedeelte verplicht worden tot bewaring der orde.

Bij de eerste oprigting werden de dienstdoende schutters zooveel mogelijk gekozen uit vrijwilligers. Die bij de oproeping weigerde dienst te doen werd als schutter geschrapt, van zijn ambt of bediening ontzet, terwijl een zoodanige nooit meer eenige betrekking zou kunnen vervullen.

De wapenen zouden van landswege worden verschaft, de kleeding moest men evenwel zelf bekostigen. Niemand kon echter tot het dragen eener uniforme kleeding worden gedwongen. Met goedvinden nochtans van den Koning zou de dienstdoende schutterij kunnen verdeeld worden in 2 of meer afdelingen, waaronder één of meer geschikt zou zijn zich op eigene kosten uniform te kleeden ¹⁾. Met goedkeuring van Z. M. zouden er Raden van discipline worden opgericht. De regeling der dienst en der Raden zou door de gemeentebesturen moeten worden opgemaakt ²⁾. Daar, waar wegens het gering aantal schutters geene Raden waren, bepaalde de Koning zelf de wijze waarop de overtredingen tegen de goede orde zouden worden gestraft.

¹⁾ Zoo was bij koninklijk besluit van 4 Augustus 1809, n°. 1, de schutterij te Amsterdam in drie regementen verdeeld, waarvan één, het corps d'élites genaamd, een bepaalde uniform droeg. Dit besluit werd eveneens te Utrecht in werking gesteld. *Verhaal van het verhandelde bij den Landdrost van Utrecht*, 29 van Oogstmaand, p. 845.

²⁾ Nog in de laatste maand van 's Konings regering verscheen er eene aanschrijving van den minister van binnenlandsche zaken om de ingezetenen niet al te lastig te vallen met de exercitiën. *Verhaal van het verhandelde bij den Landdrost van Utrecht*, 2 van Hooimaand 1810, pag. 549. In 1808 was reeds bepaald dat het doen van Militaire diensten door de gewapende burgers gheel zou ophouden. *Verzameling van wetten van Z. M. den koning van Holland*, Amsterdam 1809 V, 208.

Te kort is deze wet in werking geweest, dan dat men over haren invloed op de burgerwapening zou kunnen oordeelen. Misschien zou de zorg die de Koning besteedde om de schutterijen uit haar verval op te heffen, na eenigen tijd met een gunstigen uitslag zijn bekroond. Zeker was eene bepaling als die van art 3, dat zij, die in de schutterijen ingeschreven waren, uitsluitend bevoegd verklaard waren tot het verkrijgen van ambten en andere voordeelen in de maatschappij en tot het regt om wapenen te dragen, wel geschikt om het deelnemen aan de burgerwapening te bevorderen; terwijl 's Konings poging om de schutterij weder in eere te brengen genoegzaam hieruit blijkt, dat hij zich zelve als Generaal en Commandant en chef aan haar hoofd plaatste. Men heeft het getoond, dat men deze pogingen op prijs stelde. De hernieuwde aanval der Engelschen in Augustus 1809, thans op Zeeland gerigt, maakte eene mobilisering van sommige burgermagten noodzakelijk, maar deed vooral het wenschelijke inzien, om de schutterijen zoo spoedig mogelijk te regelen. Na de telkens herhaalde en mislukte pogingen daartoe, mogt zulks wel eene bedenkelijke zaak schijnen. De Koning echter ondervond de meest mogelijke medewerking en het bevel tot het in werking brengen van het reglement werd gereedelijk opgevolgd ¹⁾. Doch wat baatte het dat het Nederlandsche volk de Fransche afkomst van den opgedrongen Koning vergat en den Vorst begon lief te krijgen, die ten minste toonde dat het welzijn zijner onderdanen hem ter harte ging? wat hielp het of men zijne pogingen tot verbetering ondersteunde, nu binnen kort andermaal het keizerlijk

¹⁾ Vergl. S. van Hoek, *Geschiedkundig verhaal van de landing en den inval der Engelschen in Zeeland in het jaar 1809.*

magtwoord zich zou doen hooren en met een „nous avons „décrété et décrétons ce qui suit” ons nationaal bestaan zou doen ophouden. In Julij 1810 had onze inlijving in het keizerrijk plaats. Aanvankelijk kwam er in de regeling der gewapende burgermagt geene verandering. Bij decreet van 22 October 1811, art. 1 en 2, werd bepaald ¹⁾: „Totdat er in de organisatie der Hollandsche „nationale garde voorzien zal zijn, zal zij blijven op den „voet waarop zij thans is.” Bij hetzelfde decreet werd vastgesteld, dat er met den 1sten Januarij 1812 eene bezoldigde garde zou worden opgericht om de dienst in de stad Amsterdam te doen. Van dat tijdstip af zou de bestaande nachtwacht worden afgeschaft. De nationale garde zou niet tot de dienst worden opgeroepen dan ingeval van ongenoegzaamheid van de bezoldigde garde. De soldij, het onderhoud, de kleeding, de kazernering, de brand en de kosten der wachthuizen van dit corps moesten gevonden worden uit een fonds van 200,000 fr., dat jaarlijks op de begrooting der stad moest gebragt worden en voor het meerder bedrag uit de contributie, die de inwoners moesten betalen voor de dienst der nationale garde. De verdeling dezer contributie zou bepaald worden door den municipalen raad, onder goedkeuring van den prefect van het departement. De garde zou staan onder toezigt van den maire en onder het gezag van den plaatselijken bevelhebber. De Keizer benoemde de officieren, die niet mogten worden verkozen dan uit oud-militairen, geboren te Amsterdam of in het Departement van de Zuiderzee. Den 5^{den} April 1813 verscheen het keizerlijk decreet, houdende reglement op de organisatie der Nationale

¹⁾ Mr. J. M. Kemper, *Jaarboeken van het Fransche regt*, I, p. 135 en volg.

Garde ¹⁾. Daarbij werden alle Fransche onderdanen van 20 tot 60 jaren vatbaar verklaard voor de dienst der Nationale Garde, behalve eenige in de vorige decreten gemaakte uitzonderingen. In elke gemeente moest eene lijst worden opgemaakt van alle inwoners van den gemelden leeftijd, volgens welke de regeling zou geschieden door een raad van organisatie, zamengesteld uit den Prefect als voorzitter, uit een lid van den algemeenen raad van het departement door den Prefect te benoemen, uit den onderprefect van het arrondissement, den kapitein der Gendarmerie en uit een Hoofdofficier der Nationale Garde, ter keuze van den senator die met de organisatie belast was. De gewapende burgers zouden in legioenen en deze weder in cohorten verdeeld worden. De meest gegoede en in hunne familiën het minst benoodigde burgers van 20 tot 40 jaar zouden bij voorkeur onder de grenadiers en jagers worden opgenomen. Elke compagnie grenadiers en jagers moest leveren hetgeen vereischt werd tot formeering van de magt, die voor een zekeren tijd in ieder arrondissement in activiteit moest zijn. De marsch-orde van het activiteits-contingent van elke cohorte grenadiers en jagers zou door de orde van inschrijving op de rollen der compagniën worden bepaald. Indien er zich eenig geval van uitzondering mogt voordoen, zou hierover door den raad van organisatie worden beslist. Plaatsvervanging was toegelaten op voorwaarde dat de plaatsvervanger door den raad van organisatie werd goedgekeurd en dat men voor hem instond zoo lang de dienstdtijd, waartoe de ge-

¹⁾ *Bulletin des lois*, n°. 493.

Dit decreet was gegrond op de Senatus-consulten van 2 Vendémiaire an XIV en 13 Maart 1812, alsmede op de decreten van 8 Vendémiaire an XIV en 12 November 1806.

remplaceerde gehouden was, duurde, mits deze laatste 120 fr. stortte in de kas van den ontvanger-generaal van zijn departement. In elke onder-prefecture zou slechts één raad van discipline zijn, zamengesteld uit den chef van het legioen en bij gebreke van dien, uit den chef eener cohorte als voorzitter, uit een kapitein, een lieutenant, een tweede lieutenant, een sergeant, een korporaal en een nationale garde. Deze leden werden door den Senateur-kommandant verkozen.

Behalve deze algemeene Nationale Garde werden nog in bijzondere plaatsen, die door hunne ligging aan zee aan een vijandelijken aanval bloot stonden, afzonderlijke cohorten grenadiers en jagers opgericht, ieder van 1000 man. Ten einde deze cohorten voltallig te maken waar de bevolking der voornaamste gemeenten zulks niet gedoogde, zou er eene omschrijving worden gemaakt van de naastbij gelegen gemeenten, die verplicht waren om tot de formeering der cohorten bij te dragen. Deze plaatselijke cohorten zouden slechts tot de gewone policiedienst verplicht wezen, doch in geval de gemeenten waar zij waren opgericht door een vijandigen aanval werden bedreigd, waren zij verplicht op requisitie van het militair gezag zich bij het leger aan te sluiten. 1)

§ 6.

De aldus geregelde nieuwe inrigting der gewapende burgermagt moge met spoed zijn ingevoerd, niet lang gelukkig zou het keizerlijk decreet van kracht zijn. De

1) In ons land werd te Vlissingen eene dergelijke afzonderlijk cohorte opgericht.

dagen van het keizerrijk waren geteld: in November 1813 brak ook voor ons de dag der vrijheid aan.

Het is hier de plaats niet om de talrijke voorbeelden aan te halen van den door de gewapende burgercorpsen be- toonden moed. Het is buitendien genoeg bekend en herin- nerd, hoe de ontwaakte vrijheidszin der natie in dap- pere bedrijven uitblonk. Het was dan ook deze krach- tige houding, die den Souvereinen Vorst er toe aanzette om zoo spoedig mogelijk de volkswapening op een eenpa- rigen voet te brengen. Den 20sten December 1813 ¹⁾ reeds werd daartoe het besluit genomen. De gewapende burgermagt werd daarbij verdeeld in *landstorm* en *landmilitie*. De landstorm zou bestaan uit alle weerbare mannen van 17 tot 50 jaar. Ieder man, bezitter van een geweer of jagt- roer, zou daarmede gewapend op de algemeene exercitiën verschijnen, daarenboven stond het vrij zich van sabels en pistolen te voorzien. Wie geen dergelijk wapen bezat zou worden voorzien van een piek, volgens model door het departement van oorlog te bepalen. De exercitiën zouden worden bestuurd door oudgedienden, in iedere plaats woonachtig, die daartoe zouden worden uitgenoodigd of geriquireerd. Bij gemis van een genoegzaam aantal zoodanige militairen was het gemeentebestuur bevoegd om dit gemis aan te vullen door oudere, ervaren en moedige mannen, die deze taak ter liefde van het vaderland op zich zouden nemen. De exercitiën moesten plaats hebben des Zondags tusschen de ochtend- en middagkerk. In steden waar tot nog toe eene gewapende burgermagt had bestaan, zou- den schutterijen worden georganiseerd, welke zoo talrijk

¹⁾ *Staatsblad* n°. 14. Vergl. *Bijdragen tot de geschiedenis van het Staatsbestuur in ons vaderland*, door D. J. ten Zeldam Ganswijk, I. p. 130 en 309.

moesten zijn als het aantal aanwezige geweeeren maar eenigzins zou toelaten. De leden der schutterijen zouden niet alleen verplicht zijn tot eene geregelde oefening en in tijd van nood tot het verdedigen der stad en jurisdictie, maar ook tot het betrekken der wachten en andere gewone stedelijke diensten. Wien door zijne bediening of huiselijke betrekking de dienst onmogelijk was, kon zich op zijne eigene kosten doen vervangen, behoudens zijne verplichting om bij opkomende gevaren zich onder den landstorm te scharen. De subalterne officieren werden door de schutters zelve gekozen, de kapiteinen door het gemeente-bestuur op voordragt der subalterne officieren. De staf-officieren en de Commandanten werden door den Souvereinen Vorst op voordragt der plaatselijke regeringen benoemd. De commissarissen-generaal in de departementen moesten met den meesten spoed aan den Souverein de verdere bepalingen voordragen, die omtrent de oprigting der stedelijke schutterijen noodig voorkwamen. Daarbij, even als bij de regeling van den landstorm, moest in het oog worden gehouden, dat de maatregelen, die werkelijk reeds hier en daar in dit opzigt ten algemeenen beste waren genomen, niet verijdeld werden.

De landmilitie, geformeerd uit den landstorm, zou voornamelijk bestemd zijn tot verdrijving van den vijand en tot verdere bescherming van den vaderlandschen grond.

Deze bepalingen bleven in stand ¹⁾ tot dat de grondwet van 1814 eene nadere regeling bij de wet voorschreef. Art. 125 en 126 luiden als volgt: „In alle steden worden als

¹⁾ Intusschen werden er in de provinciën afzonderlijke reglementen op de nadere regeling en op de discipline der schutterijen gepubliceerd. Zoo werd b.v. een reglement van discipline voor de schutterijen in de provincie Utrecht den 1sten September 1814, provisioneel door den gouverneur van dat gewest vastgesteld.

„van ouds, schutterijen opgericht tot behoud der inwendige rust. Deze schutterijen dienen in tijden van oorlog en gevaar tegen de aanvallen van den vijand. In dit geval worden er ook schutterijen ten platten lande ingesteld, welke gezamenlijk met die der steden dienen als een landstorm tot verdediging des vaderlands. De bepalingen welke door den Souvereinen Vorst, opzigtelijk hetgeen den landstorm betreft, noodig geoordeeld worden, zullen het voorwerp eener door denzelfden voor te dragen wet uitmaken.”

Om te voldoen aan deze artikelen der grondwet, verscheen den 27sten Februarij 1815 eene wet omtrent de oprigting der schutterijen ¹⁾.

Hierbij werd de verdediging der schutterijen in *dienstdoende* en *rustende* ingevoerd. In alle steden en plaatsen waarvan de bevolking binnen den besloten kring der gebouwen 2500 zielen of meer bedroeg werden *dienstdoende* schutterijen opgericht, op de overige plaatsen waren zij *rustende*.

In tijd van vrede strekten de eerste tot behoud der inwendige rust, in tijden van oorlog en gevaar werden zij met de rustende vereenigd om als een landstorm te dienen ter verdediging des vaderlands. De sterkte van de dienstdoende schutterijen zoo wel als van de rustende zou in evenredigheid zijn met de bevolking, zoodanig dat van iedere 20,000 zielen of daaromtrent een bataillon van 600 man zou worden georganiseerd. Tot de schutterlijke dienst zouden, uitgezonderd de vrijgestelden en niet toegelatenen worden opgeroepen:

- a. De meest geschikte ongehuwde ingezetenen van 18 tot 40 jaren.
- b. De meest geschikte gehuwden van 18 tot 40 jaren,

¹⁾ Staatsblad van 1815, n°. 20.

c. De meest geschikte gehuwden van 40 tot 45 jaren.

d. De meest geschikte ongehuwden van 40 tot 45 jaren.

e. Alle geschikte manspersonen van 40 tot 45 jaren.

In tijden van dringend gevaar, wanneer de sterkte der schutterijen moest vermeerderd worden, zou elk tot het dragen der wapenen verplicht zijn zonder dat eenige uitzondering of vrijstelling iemand zou te stade komen, behalve natuurlijk diegene welke door ziekte of gebrek tot de dienst onbekwaam waren.

Zij die niet tot de persoonlijke dienst waren opgeroepen, vrouwen aan het hoofd van een huisgezin staande daaronder begrepen, benevens zij die volgens de wet waren vrijgesteld, zouden tot het betalen eener contributie verplicht zijn, waaruit de onkosten op de schutterijen vallende moesten gevonden worden.

Tijd en plaats der wapenoefeningen werden door den bevel vorenden officier in overeenstemming met het gemeentebestuur geregeld, waarbij in aanmerking moest genomen worden, dat een en ander zoo min bezwarend mogelijk voor de ingezetenen wierden ingerigt. De rustende schutterijen waren van alle schutterlijke dienst vrijgesteld, echter moest een vierde gedeelte der manschappen van elke plaats op den eersten van iedere maand, door den Commandant der compagnie, volgens een door hem te formeeren rooster, worden opgegeven aan het plaatselijk bestuur, om in tijd van brand, watersnood, ongeregelheden of andere dringende omstandigheden ten algemeenen nutte oogenblikkelijk te kunnen worden opgeroepen en gebruikt. De officieren zouden worden verkozen door den Souvereinen Vorst uit een dubbeltal, voor zoo veel de dienstdoende schutterijen betrof opgemaakt door het plaatselijk bestuur, wat de rustende aanging door den militie-commissaris. De schutterijen zouden gewapend worden met

geweeren; waar die niet plaatselijk voorhanden waren zouden zij eenmaal van lands wege worden verstrekt. De vastgestelde uniforme kleeding moest ieder op zijne eigene kosten aanschaffen. Die daartoe buiten staat waren, hetgeen ter beoordeeling stond van den krijgsraad, zouden uit de contributie-kas hun uniform ontvangen.

De leden van den krijgsraad werden gekozen door het stedelijk bestuur, voor de eerste maal op voordragt van den Commandant en chef, vervolgens op voordragt van den krijgsraad zelve. Hunne werkzaamheden werden gedecretelijk bij de wet geregeld, het overige moest worden bepaald in een door den raad op te maken reglement van orde en administratie, hetwelk door het gemeentebestuur moest worden goedgekeurd.

Zoodanig waren de algemeene regelen der wet, volgens welke gedurende 12 jaren de schutterijen zijn ingerigt geweest. De grondwet van 1815 had evenwel eene nadere regeling voorgeschreven, buitendien de wet zelve was in de zuidelijke provinciën nooit ingevoerd.

Men verwachtte dus dat de regering weldra verandering in den bestaanden toestand zou brengen. In het laatst van 1819 diende zij dan ook eindelijk een nieuw wetsvoorstel in, doch dit vond weinig bijval. De wet van 1815 werd in de noordelijke provinciën voor al te bezwarend gehouden. De onrustige tijden van 1813 en 1815 waren voorbij, men vond het nu onnoodig dat de wet op de schutterijen voortdurend zulk een militairen geest zou ademen. De zuidelijke provinciën waren nog afkeeriger van die al te drukkende bepalingen. En nu verscheen er bij eene zoodanige gesteldheid der gemoederen eene concept-wet, waarbij de dienstdaag van 7 tot 10 jaren werd verlengd, de straffen werden verhoogd, waarbij lotingen en plaatsvervangers werden ingevoerd, die aan de

nog versch in het geheugen liggende gehate conscriptie deden denken. In de kamer ondervond het ontwerp dan ook eene algemeene afkeuring. Het moet erkend worden dat het in dien tijd, toen men na lange inspanning naar rust verlaagde, toen de algemeene vrede verzekerd scheen, eene hoogst moeilijke zaak was, de schutterijen op eene voldoende wijze te regelen. Men was, naar het schijnt, afgemat na de onrustige tijden die men had beleefd, en weinig genegen om zich nu, in het vol genot van den lang gewenschten vrede, voortdurend met den wapenhandel te vermoeijen. Daaraan schrijven wij het dan ook toe, dat een man als G. K. van Hogendorp er in die dagen op kon aandringen, dat men de exercitie der schutterijen nagenoeg zou afschaffen. ¹⁾

In 1820 werd de wet, nader gewijzigd, in behandeling gebracht, doch ook nu beviel zij niet aan de meerderheid der Kamer en werd dus afgestemd.

Zes jaren lang heeft men daarop de zaak laten rusten, tot eindelijk de regering in 1826 eene nieuwe voordragt deed tot regeling der schutterijen. Toen was zij ten minste gelukkiger: haar voorstel ²⁾ werd, gedeeltelijk gewijzigd, aangenomen, en is geworden de wet, waaronder wij thans nog leven, van 11 April 1827 ³⁾, houdende oprigting van schutterijen over de geheele uitgestrektheid des Rijks.

¹⁾ Zie pag. 246 Vergl. G. K. v. Hogendorp, *Bijdragen tot de huishouding van Staat*, VI p. 140 en volg.

²⁾ Zie *Nederlandsche Staatscourant* van 28 October 1826, n°. 255.

³⁾ *Staatsblad* n°. 17.

AFDEELING IV.

Het schijnt dat, sedert men in 1795 begonnen is de schutterijen volgens eene algemeene wet te regelen, een zeker noodlot de goede organisatie er van telken male heeft tegen gehonden. Wij hebben gezien hoe de treurige politieke verdeeldheid hier te lande sedert de revolutie en de telkens herhaalde verandering van regeringsvorm iedere poging, om de burgerwapening op een eenparigen voet te regelen, heeft in den weg gestaan. Toen evenwel na een tijd van ellende en verdrukking de partij-schappen waren verzoend, toen onder een constitutioneelen Koning onze vrijheid en onafhankelijkheid waren gewaarborgd, toen had men eenigen grond te verwachten, dat het oogenblik zou zijn aangebroken, waarop de lang gewenste wensch zou worden vervuld, en de schutterijen op eene voldoende wijze zouden worden geregeld. Doch ook nu werd die verwachting teleurgesteld. Het behoeft nauwelijks herhaald te worden, dat de wet van 1827 op slechts hoogst gebrekkige wijze in de bestaande behoefte heeft voorzien. Wij zullen hier niet vragen, waaraan wij

die onvoldoende organisatie hebben toe te schrijven en niet onderzoeken in hoeverre onze toenmalige vereeniging met België eene geschikte regeling verhinderde ¹⁾; wij drukken alleen den wensch uit, dat wij, nu men door eene langdurige ondervinding geleerd heeft, en nu alle vroegere beltselen zijn weggenomen, binnen kort eene opheffing der bestaande gebreken zullen beleven. Die wensch is reeds herhaalde malen geuit en men heeft verschillende wegen aangewezen langs welke men dien zou kunnen verwezenlijken.

Wij zullen gelegenheid hebben met enkele dier voorstellen bekend te worden, waar wij in de laatste plaats eene poging wagen om de gebreken der tegenwoordige wet aan de noodzakelijke vereischten eener goede burgerwapening te toetsen.

Het eerste punt dat zich hierbij ter behandeling voordoet is dat der dienstpligtigheid. Wie moeten schutterpligtig zijn? Van welk en tot welk jaar moet

¹⁾ Wij zouden eerder geneigd zijn dit aan te nemen, dan met den heer de Roo van Alderwerelt het kwaad te zoeken in de democratische, materialistische rigting onzer eeuw. „Nimmer heeft,” volgens dien schrijver, „het geld zoo onbepaald geheerscht, nimmer hebben de „mensen zich de bevordering van hun materieel welzijn zoo nitsluitend „ten doelwit gesteld, nimmer heeft men meer laagheden zien begaan „om het zich wèl te maken naar den vleesche en nimmer zijn talenten „karakter minder op prijs gesteld, dan in onze geroemde 19e eeuw.” Al geven wij het gaarne toe, dat ook de tegenwoordige tijd lang niet volmaakt is, zoo hebben wij er toch een beter denkbeeld van dan de heer de Roo, en zouden die opgenoemde grieven eerder toe willen schrijven aan den hooggeschatten goeden ouden tijd. Wijzende op de geschiedenis, zouden wij vragen of de aristocratische geest van vroeger dagen het materiele dan zoo gering schatte. Vergl. Afd. II § 3. Zie *de Nieuwe Spectator, krijgs- en geschiedkundig tijdschrift voor Neêrlands land- en zeemagt*, 17e Jaargang n°. 5 p. 336—338, en *de Gids*, Julij 1863 p. 5—10.

die verplichting duren? Men heeft aangetoond dat door de wijze, waarop de tegenwoordige wet die punten regelt, niet aan de bestaande behoefte voldaan wordt. ¹⁾ Volgens het comité van defensie zijn voor de verdediging van ons land noodig 95,000 man waarvan 60,000 door het leger en de overige 35,000 door de schutterij moeten geleverd worden. Nu telt het leger evenwel inderdaad slechts 45,000 man; de ontbrekende 15,000 moeten dus mede uit de schutters gevonden worden, zoodat de schutterij 50,000 man dient sterk te zijn. Van deze moeten, ingevolge de door de regering opgegeven verdeling der troepen, 16,000 schutters zoodanig zijn geoefend, dat zij terstond bij eene mobiëlisering te veld kunnen gebragt worden. Onder de tegenwoordige wet kan men evenwel niet meer dan 11,000 schutters terstond te veld brengen, zoodat er ongeveer 5000 te weinig zijn.

Ook door hen, die aan deze getallen weinig of geene waarde hechten, wordt de tegenwoordige regeling als niet doeltreffend afgekeurd. ²⁾

Verschillende voorstellen zijn er gedaan om in dien gebrekkigen toestand verandering te brengen.

Een der voornaamste is dat van den Generaal-Majoor W. J. Knoop. ³⁾ De schutterij moet volgens dien krijgsman verdeeld blijven in rustende en mobiele. De rustende, die naar het oordeel van den schrij-

¹⁾ Zie J. K. H. de Roo van Alderwerelt, *Onze Schutterij. Eene bijdrage tot de kennis van ons krijgswezen en ons krijgsbestuur*, p. 12—14.

²⁾ Een woord over onze Schutterij door Generaal Majoor W. J. Knoop, in de *Gids* van Julij 1863 pag. 10 en volg.

³⁾ Dit plan van organisatie werd door den schrijver voorgesteld in zijne *Krijgs- en geschiedkundige geschriften*, Deel I, bl. 202. In den *Gids* van Julij 1863 wordt dit voorstel op nieuw herhaald en verdedigd.

schijver hoofdzakelijk slechts dienen moet tot handhaving van orde en rust, zal zamengesteld worden uit kiezers en zonen van kiezers van 20 tot 40 jaren, ingedeeld in compagnieën van 100 à 150 man. De officieren en onderofficieren zullen door de schutters zelve worden gekozen.

De mobiele schutterij moet volgens den Generaal gevormd worden uit de ontslagene militiens, die van hun 25 tot 30ste jaar als schutters zullen dienen. Ten einde van hun dadelijken overgang van de militie bij de schutterij zooveel mogelijk partij te trekken, zal de indeeling bij de militie zoo ingerigt worden, dat ieder corps vast en onveranderlijk zijne lotelingen uit dezelfde landstreek telle; „dan kunnen de schutterijen, welke volgens de grondwet „in de gemeenten van die landstreek moeten worden opgerigt, bestaan uit manschappen, die bij het leger tot „hetzelfde bataillon en tot dezelfde compagnie hebben „behoord en die dus bij de schutterij gemakkelijk kunnen „zamengetrokken worden tot zelfstandige bataillons en „compagnieën.” Wanneer men op deze wijze te weinig schutters mogt krijgen, moet het ontbrekende worden aangevuld door toevoeging van burgers van 20 tot 30 jaren, ongehuwden of gehuwden zonder kinderen. De officieren, door den Minister van oorlog te benoemen, moeten gekozen worden uit personen, die door hunne vroegere opleiding voor die betrekking het meest geschikt zijn. Elk bataillon krijgt ook in vreedstijd een Majoor en een lieutenant-adjutant van het leger, die „het bataillon eens in de maand vereenigen moeten om het eenige „uren in den wapenhandel te oefenen, en voorts op alle „mogelijke wijzen voor de uitbreiding der militaire kennis van het kader van het bataillon zorg hebben te dragen.” De rustende schutterij moet niet gekleed, slechts

met een geweer gewapend en in de behandeling daarvan geoefend worden.

Het zij met bescheidenheid gezegd, wanneer wij beweren, dat tegen een dergelijken maatregel zich ernstige bezwaren opdoen. Vooreerst meenen wij dat het voorstel aandruischt tegen het beginsel dat onze grondwet aangaande de burgerwapening uitspreekt. Art. 177 legt als eerste plicht aan *alle* ingezetenen het dragen der wapenen op, een beginsel, dat wij voornamelijk in een constitutioneelen Staat ten hoogste tocjuichen. Waar in een land de burger vrijheid geniet en regten heeft, daar moet hij niet aarzelen die, is het noodig, ook met de wapenen te verdedigen. Wat zal er nu van dat beginsel worden bij het plan van den Generaal Knoop. Alleen op hen, die door het lot tot de dienst bij de militia zijn aangewezen, zal bij voortdoring de verplichting blijven rusten, om de wapenen tot verdediging te dragen. Wie zijn die militiens? Maken zij de kern uit van de natie? Zijn zij het, die de meeste regten genieten, die op prijs stellen en ten volle overtuigd zijn van de noodzakelijkheid der verdediging? Is het dat gedeelte van het volk, bij hetwelk het verlies van tijd zich het minst laat gevoelen? Niets van dat alles: de militiens bestaan uit het minst gegoede deel der natie: wie, in de loting gevallen, al is het ook met moeite, het noodige geld kan bij elkaar zamelen, koopt een plaatsvervanger of nummerverwisselaar, alleen hen, die daartoe niet in staat zijn, treft men aan in de gelederen der militiens; de bewoners van het platte land vooral zijn daarin niet het minst vertegenwoordigd. Volgens het voorgestelde plan zou dus dat gedeelte der natie, dat in tijden van gevaar het meest te verliezen heeft, steeds vrij zijn van dienst, behalve misschien de enkelen, die uit de ongehuwden van 20 tot 30 jaar de gelederen

der militieus moeten voltallig maken. Zou een dergelijke maatregel wel aanbevelenswaard zijn?

Dat men, wanneer de nood dringt, niet behoeft te wanhopen aan de vaderlandsliefde van de bloem van ons volk, het jaar 1830 heeft het nog bewezen en wij vertrouwen dat dezelfde geest in een dergelijk geval ook nog tegenwoordig de Nederlandsche jongelingschap zou bezielen. Maar is het dan niet beter te zorgen, dat de rijken en gegoeden van ons land, die ook nu niet zouden achterblijven als de kreet „te wapen” werd gehoord, zoo goed mogelijk geoefend terstond te velde kunnen trekken, dan dat er, daar zij nooit verplicht zijn geweest de wapenen te dragen, eerst een tijd moet verloopen, waarin zij gekleed, gewapend en geoefend worden, wil men hunne aangeboden diensten kunnen gebruiken?

Buitendien de schutters, die tot een bataillon vereenigd worden, zullen over eene vrij aanzienlijke uitgestrektheid gronds verspreid zijn. Zal het niet hoogst bezwarend zijn het geheele bataillon eens per maand voltallig bij elkander te krijgen? Zullen er niet telkens velen afwezig zijn? Wat wil men doen om dat wegblijven tegen te gaan? Hooge boeten stellen zal men niet kunnen: de schutters behooren meest tot het min gegoede gedeelte der natie en men zou, door hen aan zware geldboeten te onderwerpen, hunne dienst toch wat al te drukkend maken. Zou het buitendien wel zeer geschikt zijn voor den goeden wil van het volk, wanneer zij, die na eerst korter of langer tijd uit hun familiekring gerukt te zijn, nu na volbragte dienstdtijd zich weder uitsluitend zagen aangewezen om eens per maand als schutter hunnen werkkring te verlaten, om zich te vereenigen op eene plaats, misschien vrij ver van hunne woning gelegen? Zou niet wel eens de klacht van onbillijkheid bij hen oprijzen wanneer

zij dezulken, die zich eerst vermaakten met het zien naar hunne oefeningen als militiens, nu weder als ledige toeschouwers voor hunne gelederen zagen staan, wanneer zij daaronder velen opmerkten die met vrij wat minder opoffering zich in den wapenhandel konden oefenen? Wij zouden in beginsel het geldelijk vergoeden van den door de schutters aan hunne oefeningen besteden tijd afkeuren, maar wij zouden toch denken dat er bij dien maatregel van den Generaal Knoop wel aan eenige vergoeding mogt worden gedacht.

Onbillijk zegt de voorsteller kan men het niet noemen wanneer de dienst bij de schutterij met de militiedienst verbonden is: „want het lot wijst aan, wie tot de militiedienst bestemd wordt en hierbij staan voor allen de kansen gelijk.”¹⁾ Aangenomen dat loting ook bij de schutterplichtigheid mag worden toegelaten, zoo gelooven wij toch niet, dat volgens het voorgestelde plan de verpligting billijk en gelijk over het geheele volk zou zijn verdeeld. Stel het dienstplichtig gedeelte der natic voor, b. v. door het getal 20, neem aan dat hiervan b. v. 10 bij de militie en 10 bij de schutterij moeten dienen, bij loting te bepalen. Zal nu die verpligting niet vrij wat billijker over de 20 verdeeld worden, wanneer men hen allen eerst laat loten voor de militie en daarna allen weder gezamenlijk voor de schutterij, dan dat men bij eene enkele loting de 5 laagste nummers terstond en tot de militie en tot de schutterij verwijst, gezwegen van de ongelijkheid, die toch in ieder geval werkelijk bij de loting blijft bestaan, dat namelijk de rijke een plaatsvervanger nemen kan, de min gegoede niet. „De goede stelregel, dat het algemeen

¹⁾ Vergl. hierbij Mr. S. Vissering, *Handboek der praktische staathuishoudkunde*, De stuk 1e ged. p. 40.

„belang moet zwichten voor het persoonlijk belang, kan „ook te ver gedreven worden” ¹⁾ zegt de Heer de Roo van Alderwerelt, en wij zouden vrezen dat zulks bij het plan van den Generaal Knoop zou gebeuren.

Wij zijn niet bevoegd er over te oordeelen of de korte diensttijd, dien de militien bij het leger doorbrengt, genoegzaam is om hem in oorlogstijd terstond als bruikbaar soldaat te velde te brengen. Men heeft het toegestemd maar ook tegensproken.

De Generaal heeft echter om deze stelling te bewijzen op Zwitserland gewezen en wij moeten hier met bescheidenheid aanmerken dat onzes inziens dat voorbeeld niet geheel juist is gekozen. „In Zwitserland,” zegt de Generaal, „waar men bij het regelen van het krijgswezen alleen op het degelijke let en bijzaken voorbijziet, zijn weinig weken voldoende om den burger tot „soldaat te vormen.”

Men heeft daarbij over het hoofd gezien dat de Zwitser eigenlijk niet zoo op eens tot militair gevormd wordt. Reeds als kind wordt hij in den wapenhandel geoefend: wij zagen in Zwitserland jongens van 12 en 13 jaren met uniforme kieltsjes gekleed, van geweer en patroontas voorzien, in het openbaar in gelederen geschaard, de handgrepen reeds even regelmatig uitvoeren als hier onze geoefende militiens. Volgens het *Allgemeines Reglement über die Auswahl der Rekruten und die Abhaltung der eidgenössische Militär Schulen für die Specialwaffen vom 25 Wintermonat 1857*, is bepaald: „Vor ihrem Eintritt „in eine eidgenössische Schule müssen die Rekruten in

¹⁾ *Onze Schutterij*, p. 32. Ook deze schrijver heeft in zijne kritiek van het bedoelde plan mede met een enkel woord (t. a. p.) op de onbillijkheid er van gewezen.

„den Kantonen einen Vorunterricht empfangen haben. „Derselbe soll umfassen, für alle Waffengattungen: die „Stellung des Soldaten ohne Gewehr, die Wendungen, Richtungen, das Marschieren in der Front, in der Flanke und „mit doublirten Gliedern, das Direction ändern, Packen „des Tornisters und Rollen des Kaputs, oder für den „Train und die Reiterij, Packen des Mantelsacks und Rollen des Mantels, die Lehre über die Pflichten des Wehrmannes im Allgemeinen, besonders in Beziehung auf „Mannszucht, Rang, Beobachtung des Anstandes und „Ehrenbezeugungen.” Van de genietroepen, de kavalierij en de scherpschutters wordt nog meer voorbereidend onderrigt verlangd.

Doch wij hebben nog een bezwaar tegen het voorgestelde plan. Het is namelijk dit, dat men te weinig heeft gelet op het voorschrift van art. 188 der grondwet: „de schutterijen dienen in tijd van gevaar en „oorlog tot verdediging des vaderlands, *en ten allen tijde „tot behoud der inwendige rust.*” Deze laatste verplichting is onzes inziens in het plan een weinig op den achtergrond geplaatst. Zij zal worden opgedragen aan de rustende schutterij, zamengesteld uit kiezers en zoons van kiezers van 20 tot 40 jaar. Doch zal een corps, dat uit den aard der zaak onzamenhangend en weinig geoefend is (het zal alleen het geweer moeten behandelen als stoot- en vuurwapen) genoegzaam in staat zijn om de stedelijke rust te bewaren? Is het buitendien wel grondwettig om die twee verplichtingen tot verdediging van den vaderlandschen grond en tot handhaving der inwendige rust, welke art. 188 aan de schutterijen in het algemeen oplegt, zoo ongelijk over het dienstpligtig gedeelte van het volk te verdeelen? Men achte vooral de schutterij als middel om de inwendige rust te bewaren niet te gering, zoo als o. a. de

heer de Roo van Alderwerelt, die „in dit op-
 „zigt weinig verwachting van haar heeft,” die van
 de bepaling te dezen opzichte in de grondwet zegt: „dat
 „het, nu ja, geen kwaad kan dat zulk eene bepaling
 „daar staat en dat men die ook in eene nieuwe wet op
 „de schutterij behoudt, maar dat de schutterij aan
 „dit gedeelte harer bestemming slechts zelden naar behooren
 „zal kunnen voldoen.” ¹⁾ Wij meenen het tegendeel te
 moeten beweren. Gaarne willen wij toegeven dat het
 leger, natuurlijk beter geoefend dan de schutterij, meer
 in staat is de wapenen te voeren, maar bij oproerige bewe-
 gingen gelooven wij, dat eene wèl ingerigte schutterij door
 haar zedelijk overwigt misschien beter uitwerking zal te
 weeg brengen dan een gedeelte van het leger.

Men zal bij het ontstaan van oproer steeds moeten
 trachten zooveel mogelijk een dadelijk treffen te voorkomen.
 Dit doel zal men onzes inziens het best kunnen berei-
 ken door een gedeelte der burgerij zelve, goed gewapend
 en geordend en welgezind tegenover de ontevredenen
 te plaatsen. Deze zullen, wanneer zij de goede orde
 zien beschermen door burgers evenals zij zelve zijn,
 door aan hen gelijk staande en hun bekende per-

¹⁾ De heer de Roo van Alderwerelt staat hierin trouwens niet
 alleen. De tijdelijke Minister van Oorlog Nepveu liet, in zijne in
 1848 den koning aangeboden aanmerkingen op de grondwetsherziening
 in het Hoofdstuk over de Defensie zoo als het door hem verlangd werd,
 deze bepaling aangaande het bewaren der inwendige rust door de schut-
 terijen geheel weg. Volgens hem moest het artikel over de schutterijen
 aldus gesteld worden: „In de plaatselijke gemeenten worden schutterijen
 „opgerigt, zij dienen, in tijd van gevaar en oorlog, tot verdediging
 „des vaderlands.” Zie: *Brief van den tijdelijken Minister van oorlog
 aan den Koning ter openlegging zijner gevoelens aangaande het ontwerp
 van gewijzigde grondwet voor het koninkrijk der Nederlanden.* 's Gra-
 venhage 1848.

sonen, eer tot staan worden gebragt, dan wanneer zij slechts gewapende magt tegen zich zien overgesteld, 't geen hen misschien nog tot meer verzet prikkelt. En wanneer het eenmaal zoover gekomen is dat de hulp van het leger noodzakelijk wordt vereischt, dan zal dit ongetwijfeld met meer kracht kunnen handelen als het rekenen kan op de ondersteuning van een aanmerkelijk deel der burgerij. Wanneer wij hier feiten moesten aanhalen, wij zouden wijzen op het jaar 1848 toen men in Amsterdam het stuiten van het oproer te danken had aan de waardige en krachtige houding der schutterij, die, zoo goed als voltallig opgekomen, bij de burgerij ontzag inboezemde en de militaire magt krachtdadig ondersteunde. Of een dergelijke invloed te verwachten zij van de rustende schutterij van den Generaal Knoop, wij zouden het betwijfelen.

Veel van hetgeen wij meenden dat tegen het plan van den Generaal Knoop kon worden aangevoerd, is mede toepasselijk op het voorstel van den 1sten Lieutenant van den staf der Infanterie J. C. C. den Beer Poortugael ¹⁾, hetwelk mede reeds door den Heer de Roo van Alderwerelt is beoordeeld.

Volgens dit plan zou de schutterpligtigheid voor hen die niet bij het leger of de marine dienen, aanvangen op het 21ste jaar. Zij dus, die bij de militie een nummer hebben getrokken, dat hen niet tot de dienst verplicht, worden het volgend jaar in de schutterij opgenomen. De verplichting tot de schutterlijke dienst duurt 5 jaren. Zij die bij de marine of het leger hebben gediend, komen na hun ontslag uit de militaire dienst terstond 5 jaren bij

¹⁾ *Hoe moeten de schutterijen in Nederland worden zamengesteld en ingerigt?* 's Gravenhage 1862.

de schutterij, van het doen van active dienst zijn zij vrijgesteld, doch bij het uitbreken van een oorlog zijn zij het, die in de eerste plaats terstond te velde worden gebragt.

Wij zullen het plan niet verder nagaan, het is dit punt waartegen onze voornaamste bedenking valt, dezelfde die wij tegen het voorstel van den Generaal Knoop hadden: de ongelijkheid namelijk, die er in gelegen is. Zeker is het dat wij in dit plan op verre na niet zulk eene groote onbillijkheid vinden als in het zooeven behandelde. Maar toch, de vraag rijst bij ons op: is ook dit voorstel wel grondwettig? Wij zijn door het betoog van den Lieutenant den Beer hiervan, niet overtuigd.

Zijne redenering komt zoo wij den schrijver wel begrijpen hierop neêr: „Art. 189 der grondwet zegt: „de „sterkte en de inrigting der schutterijen worden geregeld „door de wet.” De grondwet verbiedt dus niet dat er regelen gesteld worden voor de sterkte der schutterij, mijn voorstel nu regelt die sterkte, derhalve is het grondwettig.” Maar dan is ieder voorstel, hoe vreemd het ook moge zijn, grondwettig, want ieder plan tot organisatie der schutterij *regelt* die natuurlijk en die regeling wordt door de grondwet niet alleen toegelaten, maar zelfs voorgeschreven. Het moet juist bewezen worden, dat de wijze waarop die regeling geschiedt, grondwettig is. Wij zijn het echter met den schrijver eens, dat art. 177 der grondwet door het aannemen van een getal voor de sterkte der schutterij, wordt krachteloos gemaakt.

Onze grondwetgever, zegt de heer den Beer verder, heeft, met den diensttijd in art. 182 slechts op 5 jaar te stellen, gewild, dat in *vredestijd* de militiepligt voor de ingezetenen zoo weinig drukkend mogelijk zou zijn; maar dat in *oorlogstijd* alle bijzondere belangen en overwegingen

ondergeschikt zijn aan het belang van het vaderland en de handhaving der onafhankelijkheid van den Staat; dat beginsel wordt gehuldigd in art. 182, waar het in alinea 2 luidt: „Is de Staat in oorlog of in andere buitengewone omstandigheden, zoo kan eene wet, jaarlijks te vernieuwen, hen tot langere dienst verplichten.” Volkomen waar, maar dit bewijst nog volstrekt niet dat de wet op de schutterijen feitelijk reeds in vreedstijd den diensttijd der pas ontslagen militiens zou mogen verlengen, door hen uitsluitend tot de schutterlijke dienst aan te wijzen, wat volgens de grondwet slechts in oorlogstijd mag geschieden; en dat nog wel niet dan door eene jaarlijks te vernieuwen wet. Buitendien het plan van den heer den Beer wordt juist door art. 182 der grondwet eenigzins illusoir gemaakt. Stel, dat ons land in oorlog geraakte en er eene wet werd aangenomen, waarbij de militiens niet ontslagen werden, maar tot langeren dienst werden verplicht: de berekening gebouwd op de schutterijwet zou vervallen, daar juist deze de nu niet ontslagen militiens in de eerste plaats aanwees om als schutters uit te trekken. Wij meenen dus dat op de grondwettigheid van het voorgestelde plan wel een en ander is af te dingen, en dat, al wordt er misschien door bereikt, wat de grondwet den wetgever, die de schutterij moet regelen, als doel heeft voor oogen gesteld, (volks- en burgerwapening als de nationale oorlogsmagt) het bereiken van dat doel het middel nog niet wettigt ¹⁾.

De heer den Beer betreurt het, dat 25000 man (de gedurende 5 jaren ontslagen militiens) die men in vreedstijd ten koste van veel inspanning en millioenen schats heeft geoefend, onaangewend blijven in oogenblikken waar-

¹⁾ Vergl. J. J. C. den Beer Portugael p. 39.

in hunne hulp met geen goud te betalen is. Maar die manschappen blijven immers, zelfs met onze tegenwoordige gebrekkige schutterijwet, niet ongebruikt. Vooreerst toch is art. 182 der grondwet dáár, volgens hetwelk de 5 jarige dienstdtijd kan verlengd worden en ten tweede zullen zelfs nu, bij eene mobielmaking der schutterijen, in den eersten ban verscheidene schutters worden aangetroffen, die behooren tot de 25000 man waarvan de heer den Beer spreekt.

Wat wij verder tegen de billijkheid van een dergelijk plan zeiden, toen wij de voorstellen van den Generaal Knoop behandelden, is ook hier in zekeren zin van toepassing. Uit een militair oogpunt zijn beide plannen reeds beschouwd door den heer de Roo van Alderwerelt.

Het derde plan in diens brochure besproken is dat, hetwelk door „de oud soldaat” geplaatst is in zijn werk: „*Hoe Nederland te verdedigen is.*” ¹⁾ Zijn voorstel is, de schutterij, die 3 pCt. der bevolking zou bevatten, te verdeelen in een 1sten en 2^{den} ban, waarvan de eerste bestaan zou uit de ongehuwde mannen van 25 tot 34 jaren. Hij wil, zoo wij zijn voorstel wel begrijpen, de geheele schutterij verdeelen in 48 bataillons, en evenzeer ons land in 48 kantons, zoodanig dat de bevolking van ieder dier kantons één der 48 schutter-bataillons, van 6 compagniën elk, vorme. De schutterij zal verder verdeeld blijven in active en rustende. De schutters, die in de hoofdplaatsen der kantons of niet verder dan 1000 ellen daarbuiten wonen, zullen tot de active schutterij behooren, de overige tot de rustende. De active schutters nu zullen, voor zoo ver zij niet gediend hebben, ge-

¹⁾ Pag. 41—47.

oefend worden in de groote steden bij de depôts, op de kleinere plaatsen door een detachement van 1 officier, 2 onder-officieren, 3 korporaals en eenige soldaten, na afloop van de oefeningen in de groote steden. Die exercitiën zullen geschieden jaarlijks gedurende 6 weken 2 maal daags!

Om zijn plan duidelijker te maken geeft de „oud soldaat” een voorbeeld. Hij neemt daartoe het kanton Middelburg, hetgeen hij veronderstelt te bestaan uit het eiland Walcheren met 40.000, en het 4de district (dat van Sluis) met 25.000 inwoners. Elk der 6 compagniën zou dus in dat kanton uit 10 à 11.000 inwoners moeten aangevuld worden. In Middelburg zouden geplaatst worden de staf van het bataillon en 3 compagniën, elk aangevuld uit een goedgeleerde der stad en verder uit de aanliggende dorpen. Te Vlissingen kon eene compagnie zijn, te Oostburg eene en eene te Sluis. „De manschappen nu,” zegt de oud soldaat, „die jaarlijks bij loting of anderszins in de schutterij vallen, worden, voor zooverre zij in Middelburg wonen, gedurende 6 weken tweemaal daags bij het depôt geoeffend. In Vlissingen, Oostburg en Sluis heeft hetzelfde plaats, wordende tot dat einde naar die plaatsen detachementen van één Officier, 2 Onderofficieren, 3 korporaals en eenige soldaten gezonden, om na afloop der oefeningen in Middelburg, ook op die plaatsen de oefeningen te leiden. Bij tegenoverstelling van wat bij de militie geschiedt, waar de soldaten naar de instructeurs worden opgezonden, reizen bij de schutterij de instructeurs de te oefenen manschappen na, wat minder kostbaar en daar zonder bezwaar is.”

Daarenboven wil de „oud soldaat” de dienstdoende gedeelten der schutterij nog elk jaar 14 achtereenvolgende dagen door hunne eigene Officieren laten oefenen. Bij het

zamentrekken van troepen des legers in kampen, zou de schutterij, mits dan soldij trekkende, tot eenige diensten bij het bewaken van magazijnen enz. te bezigen zijn. Over de sterkte der schutterij spreken wij later. De voorgestelde verdeeling is meenen wij aldus gemaakt voornamelijk met het oog op de oefening der schutters, en juist deze is, vrezen wij, in het plan van den „oud soldaat” te hoog opgevoerd. De tegenwoordige oefening wordt door hem vergeleken bij iemand, die, om schaatsen te leeren rijden, daarvoor elken winter één uur nam. Of die vergelijking niet wat al te sterk is, laten wij daar. Niemand zal echter ontkennen dat de tegenwoordige wet de oefeningen hoogst gebrekkig regelt, maar om nu in eens tot een ander uiterste te vervallen en de schutter-exercitiën bijna gelijk te maken aan die der militiens, is een toch wat al te radicaal middel. Zeker zou men er eene goed geoefende schutterij door verkrijgen: het is evenwel de vraag of het te rijmen is met het belang der burgerij. Mag men de burgers verplichten 6 weken lang iederen dag 2 maal in de wapenen te komen? Zou er de schutterlijke dienst niet veel te bezwarend door worden? Zouden de burgerlijke werkzaamheden er niet onvermijdelijk onder lijden? Zou niet bij velen onwil en verzet tegen eene zoo zware verplichting ontstaan en zouden die nadelen niet grooter zijn, dan de voordeelen die het plan van den anderen kant zou opleveren?

Het voorstel van den heer de Roo van Alderwerelt in zijne reeds genoemde brochure gedaan, is reeds in het aangehaalde nummer van *de Gids* door den Generaal-Majoor Knoop besproken.

Hij wil de schutterpligtigheid doen aanvangen op het 21ste om die te doen eindigen op het 30ste jaar. Elk schutterpligtige is dienstpligtig gedurende de eerste vijf

jaren zijner dienst. Dienstdoende schutterijen zullen worden opgericht in gemeenten van 5000 zielen en daarboven. Alleen deze zullen in vreedetijd geoefend worden. De plattelands schutterij is niet verplicht tot persoonlijke dienst, maar zal gemeentesgewijze jaarlijks eene zekere geldelijke bijdrage moeten storten; schutterijen evenwel welke zich verbinden op eigene kosten een schietbaan op te rigten zullen van contributie bevrijd zijn.

De grootste verandering die de schrijver voorstelt, betreft *de oefeningen* en daarmede hangt naauw zamen *het kader*. Uitvoerig geeft hij op, hoe dit het best zal ingerigt zijn: hij wil aan het kader eene geldelijke tegemoetkoming verzekeren, ongeveer de helft bedragende van hetgeen gelijke rangen bij het leger genieten. Het daarvoor benoodigde aanzienlijke bedrag van *f* 1.200.000 wil hij vinden uit de contributiën der plattelands schutterijen. Er is reeds door den Generaal Knoop op gewezen dat eene dergelijke kostbare inrigting niet is aan te bevelen, en dat tevens de bewering dat de benoodigde gelden uit de opbrengst der contributiën te vinden zouden zijn, op wat al te lossen grond staat. Buitendien zouden wij meenen dat, hoeveel er ook voor eene dergelijke heffing te zeggen is, er zich toch tegelijk bezwaren tegen opdoen, die eene invoering er van eenigzins bedenkelijk maken ¹⁾.

Een andere vraag is, waarom de schutterplichtigheid te doen aanvangen reeds met het 21ste jaar, daar schutterij en militiedienst dan in elkander loopen. Men klaagt er over, dat van de oefening der ontslagen

¹⁾ Wij zien een groot bezwaar in de moeilijkheid om de grootte der op te brengen contributie te bepalen, zoo men haar niet in eene zeer ongelijk drukkende belasting wil doen ontaarden.

militiens zoo weinig partij wordt getrokken ¹⁾. Waarom laat men dan de schutterdienst niet onmiddellijk volgen op de dienst bij de militie? Men betreurt het eveneens dat er te weinig goed geoefende schutters aanwezig zijn, en men wil nu de schutterdienst laten aanvangen op een tijd dat een groot aantal jonge lieden tot de militie zijn verwezen. Welke gegronde reden men kan hebben om den aanvang der schutterpligtigheid op denzelfden leeftijd te stellen, waarop tevens de dienst bij de militie aanvangt, kunnen we niet begrijpen.

Een vijfde voorstel tot reorganisatie werd gedaan door den heer A. C. Kouwens, destijds lieutenant-kwartiermeester bij de dienstdoende schutterij te 's Gravenhage ²⁾. Wij moeten het ronduit zeggen, dat wij gelooven dat in dit ontwerp lang niet alle gebreken, die de tegenwoordige wet ontsieren, zijn weggenomen. Volgens het voorstel van den heer Kouwens zal de sterkte der schutterij blijven wat zij thans is, 2 pCt der bevolking, doch de schutterij is dienstdoende in plaatsen van 7000 zielen en daarboven. Het aantal geoefende schutters, dat bij eene mobiliseering terstond te velde zal kunnen gebragt worden, zal dus nog kleiner zijn dan onder de tegenwoordige wet. De oefeningen worden door den Heer Kouwens wel vermeerderd, doch het groote gebrek blijft bestaan, dat namelijk in de

¹⁾ De heer de Roo van Alderwerelt meent echter dat de militaire waarde dier ontslagen militiens niet zeer groot is. Zie in zijne brochure p. 25.

²⁾ *Proeve van een ontwerp van wet op de schutterijen, met bijbehorende reglementen en memorie van toelichting* door A. C. Kouwens Lieutenant-kwartiermeester bij de dienstdoende schutterij te 's Gravenhage, 's Gravenhage 1855. Nader werd dit ontwerp door den voorsteller toegelicht in eene brochure getiteld: *de reorganisatie der schutterijen, 's Gravenhage 1862.*

wet tijd en uur der oefeningen voorgeschreven wordt, eene bepaling die onzes inziens, om later te melden redenen, volstrekt uit de wet moet worden geschrapt. Zijne conceptwet geeft een veel te geringen waarborg dat de bij de schutterijen te benoemen officieren voor hunne dienst geschikt zullen zijn. Drie groote bezwaren dus, die tegen de wet van 1827 met grond zijn in het midden gebracht, worden hoegenaamd niet uit den weg geruimd.

Doch het is gemakkelijker te wijzen op datgene wat men in het voorstel van een ander minder aanbevelenswaard vindt, dan zelf de middelen aan te geven, waarop dat minder geschikte zou kunnen verholpen worden. Wij hebben het daarom pligt geacht om, waar wij het waagden een enkel woord van kritiek uit te spreken over plannen, die zeer zeker ernstige overweging verdienen, over voorstellen van mannen wier verdiensten verre boven onzen lof verheven zijn, ook ons eigen bescheiden oordeel mede te deelen aangaande sommige betwiste punten.

Men zal bij het maken eener wet op de schutterijen zeker twee zaken in het oog moeten houden: ten eerste de bepalingen der grondwet en vervolgens het belang der ingezetenen. De wetgever zal hebben te zorgen dat er zoo veel mogelijk goed geoefende schutters steeds aanwezig zijn om in geval van oorlog terstond te velde te kunnen worden gebracht, of om de inwendige rust krachtdadig te handhaven, terwijl er tevens op dient gete worden, dat de bepalingen der wet niet al te drukkend worden voor de burgerij, dat door eene te ver doorgevoerde militaire inrigting der schutterijen niet onwil en tegenkanting geboren worden. De geschiedenis heeft ons de treurige gevolgen daarvan geleerd.

Art. 177 der Grondwet zegt:

„Het dragen der wapenen tot handhaving der onafhankelijkheid van den staat en tot beveiliging van zijn grondgebied blijft een der eerste pligten van *alle* ingezetenen.”

Dit beginsel, dat door niemand wordt ontkend en dat hier te lande van de eerste tijden af heeft gegolden, brenge men dan ook nu in praktijk. Men schaffe de loting bij de schutterijen af en bepale dat ieder daartoe geschikt op een zeker vastgestelden leeftijd schutter wordt. Wij herhalen wat wij reeds eenmaal aanmerkten: waar men in een constitutioneelen staat levende, eene zoo uitnemende vrijheid geniet, daar drage ook een ieder de wapenen, om wanneer het noodig is die vrijheid te verdedigen. De geschiedenis heeft het geleerd hoedanig de geest onzer natie is, wanneer gevaar dreigt: geen regtgeaard Nederlander blijft achter als het noodig is voor het behoud van den vaderlandschen grond, de wapenen op te nemen. Men regele dan ook in dien geest onze burgerwapening, en make in eene wet geene bepaling, waardoor als een last wordt voorgesteld dien men door een gunstig lot gelegenheid heeft te ontgaan, wat integendeel eene eervolle taak moet genoemd worden. ¹⁾

De verplichting tot de schutterlijke dienst zal, naar wij meenen moeten aanvangen op 25jarigen leeftijd. De voornaamste reden die hiervoor pleit, hebben wij reeds opgenoemd: om namelijk den tijd der verplichting tot de militie niet zamen te doen vallen met de schutterpligtigheid. Op 25jarigen leeftijd hebben zij die bij het leger gediend hebben hun dienstdtijd volbragt, allen staan dus gelijk, terwijl men door de verplichting op het 21ste jaar te laten

¹⁾ Met een dergelijke bepaling vervalt natuurlijk de nummerverwisseling en kan er geen sprake zijn van plaatsvervangers.

aanvangen, diegenen in de schutterij mist, die als militiens dienen. Om nog andere reden zouden wij er voor zijn. Ten eerste is de opvoeding van de meeste jonge lieden uit den meer gegoeden stand meestal op het 25ste jaar voltooid, velen hebben dan hunne bestemming bereikt en zijn als burgers gevestigd, het geen met zeer velen op 21jarigen leeftijd niet het geval is. Wij zouden, om een voorbeeld te geven, op de studenten kunnen wijzen, die op hun 21ste jaar nog meest allen hun tijdelijk verblijf houden in de Academiesteden. Hieruit zou, onder meer andere, ook dit bezwaar ontstaan, dat zij, in de schutterij dier plaatsen opgenomen, evenwel slechts zelden de oefeningen zouden kunnen bijwonen, daar zij de zomermaanden veelal afwezig zouden zijn. Daar de schutterij buitendien ook voor inwendige rust heeft te zorgen en dus een ligchaam is dat als zoodanig voornamelijk door zedelijk overwigt invloed zal moeten uitoefenen, is het wenschelijk dat men er niet op al te jeugdigen leeftijd in worde opgenomen.

Den duur der schutterpligtigheid wenschen wij echter te verlengen. Wij zien geene reden waarom een man op zijn 35ste jaar, in de kracht van zijn leven, van de verplichting om de wapenen te dragen zou moeten worden ontslagen. Daarbij komt dat velen, die nu uit liefhebberij als schutterofficier blijven dienen, ofschoon zij hun 35ste jaar voorbij zijn, bij eene mobilieseering zullen te huis blijven, daar geen enkele verplichting hen bindt. Zoo verliest de schutterij hare kundigste officieren juist wanneer zij die het meeste noodig heeft. Daarom zouden wij den duur der verplichting voor het minst tot het 40ste jaar wenschen verlengd te zien. In België houdt de schutterpligtigheid eerst op het 50ste jaar op.

In sommige gevallen zal natuurlijk vrijstelling van de schutterlijke dienst moeten gegeven worden. De

voorschriften dienaangaande zullen echter veranderd behooren te worden. Bij de vrijstelling wegens ziekten en gebreken zouden eenige nadere bepalingen misschien niet overbodig zijn. Over het algemeen gelooven wij, dat men hier te laude met die afkeuring om ligchaamsgebreken ¹⁾ wat al te gemakkelijk omgaat. Om een voorbeeld te noemen, wijzen wij op de afkeuring wegens een zwak gezigt. Zou het Pruisische leger b.v. daarom zooveel slechter zijn, omdat men er nu en dan een officier bij aantreft die een bril draagt? In ieder geval echter zal men bij de keuring voor de schutterij niet zoo naauw behoeven toe te zien als bij de militie, de militiens toch zijn aan veel vermooijender oefeningen blootgesteld dan de leden der schutterij. Om welke gegronde reden men in de tegenwoordige wet de lijfbedienden heeft vrijgesteld van de schutterlijke dienst, begrijpen we niet. Moet, omdat de huurders belasting voor die personen betalen, een groot aantal krachtige menschen uit de burgerwapening worden geweerd? Onze wet zegt thans, dat van de dienst als schutter zijn vrijgesteld „de lijf- en huisbedienden, voor welke als dienst- „boden de personeele belasting wordt betaald, waaronder „echter niet zullen worden verstaan werkboden of zoodanige „bedienden, die ter uitoefening van iemands bedrijf of „beroep benoodigd zijn.” Als er dan toch moeten vrijgesteld worden, zouden wij de zaak liever omkeeren. Die laatste klasse van menschen kunnen door hunne heeren of bazen vrij wat minder gemist worden dan de zoogenaamde liverijbedienden, wier werkkring toch niet zoo gewichtig is of zij kunnen zich wel een enkel uur daaraan

¹⁾ Zie het reglement op het geneeskundig onderzoek omtrent de geschiktheid voor de krijgsdienst te land en te water. *Besluit van 25 Maart 1862 Stbl. n°. 34.*

onttrekken, om zich in den wapenhandel te oefenen. Het is waar, zij zijn slechts voorwaardelijk in tijd van vrede ontslagen, maar het is de vraag of men in oorlogstijd veel aan hen hebben zal als men hen in vreedstijd thuis laat').

De verdeeling in dienstdoende en rustende schutterij zal men natuurlijk wel moeten behouden. Dienstdoende zouden wij dan de schutterijen in de steden wenschen te zien, terwijl de plattelands schutterij de rustende zou uitmaken. Natuurlijk zeggen wij, want ook te platten lande de schutterij te oefenen gelooven wij dat eene onmogelijkheid is, de bewoners dier plattelands gemeenten zijn te ver uit elkander wonende dan dat men van hen zou kunnen vergen dat zij op geregelde tijden tot oefening bijeenkwamen, zoo ook al niet andere genoeg erkende oorzaken dat beletten.²⁾ Het zou misschien kunnen zijn, dat er buiten-gemeenten bestonden, waar die beletselen niet aanwezig waren, waar het gemeentebestuur de oprigting van een

1) Bij eene verlenging van den duur der schutterplichtigheid zou eene meerdere uitbreiding aan de voorschriften aangaande de vrijstellingen dienen gegeven te worden, omdat men daarbij toch van het beginsel zal moeten uitgaan, dat zij die in oorlogstijd onmogelijk uit hunne betrekking kunnen worden gemist, van alle schutterlijke dienst zijn vrijgesteld

2) De negen voorstellers der grondwetsherziening wenschten in 1844 dat onderscheid tusschen dienstdoende en rustende schutterij te laten wegval- len. „Wat zal eene schutterij,” vragen zij, „in tijd van vrede niet „geformeerd, onge oefend, aan geene dienst gewend, tot eene volstrekte „rust veroordeeld, in tijd van oorlog vermogen?” Wij antwoorden: in den aanvang zeker niets, maar wanneer de lijsten der rustende schutterij naauwkeurig zijn bijgehouden, zoodat eene spoedige mobilie- seering kan bewerkt worden, dan zal er tijd genoeg zijn om haar te oefenen, mits men maar zorg dat de dienstdoende schutterij zoo zij ingerigt, dat zij terstond als genoegzame versterking voor het leger kan te velde gebragt worden. *Handelingen omtrent het voorstel tot herzien. der grondwet pag. 218.*

corps dienstdoende schutterij mogelijk en wenschelijk achtte, men zou daarom in de wet kunnen plaatsen dat de Koning tot eene dergelijke oprigting toestemming zou kunnen verleenen. Overigens moeten wij opmerken dat eene oefening der rustende schutterij ook in geenen deele noodzakelijk is. Wanneer de mobiele schutterij maar zoo is ingerigt, dat zij in tijd van oorlog terstond het vereischt aantal schutters tot versterking van het leger kan leveren, zal er, meenen wij, tijd genoeg zijn, om de opgeroepen rustende schutterij, in de vestingen te oefenen. De plattelands schutterij blijft dus slechts op het papier bestaan, juist daarom zouden wij wenschen dat de rangen er bij werden afgeschaft. Wat beteekent het, of men nu al bij de rustende schutterij officieren en kapiteinen benoemt, die men bij eene mogelijke oproeping toch niet zal kunnen gebruiken, om de eenvoudige reden dat zij even weinig kennis van de dienst hebben als de onder hen staande schutters. Behalve dat zou de benoeming van officieren aanleiding kunnen geven tot misbruik, zij verschaft de gelegenheid om bij eene mogelijke mobiliseering zich aan de dienst te onttrekken. Iemand b. v. benoemd tot kapitein bij eene plattelands schutterij, verplaatst bij het mobiel maken daarvan eenvoudig zijn domicilie naar eene stad bij wier schutterij hij niet in dien rang geplaatst kan worden, en hij is vrij van de dienst als schutter. Wij zeggen niet dat zoo iets gebeuren zou. De mogelijkheid echter bestaat en dient te worden afgesneden, daar buitendien niets voor het behoud dier rangen pleit.

De dienstdoende schutterij zal, wil men in oorlogstijd haar kunnen gebruiken, in tijd van vrede geoefend moeten worden. Hier komen wij op een uiterst moeilijk terrein waar de meest uiteenlopende opinien zijn

verkondigd. Sommigen en dat wel de militairen die over het onderwerp schreven, hebben voorstellen gedaan waarbij de schutteroefeningen bijna gelijk gemaakt werden aan die der militiens. Zij gingen daarbij van de zeer logische redeneering uit: geen soldaat is bruikbaar of hij moet wel geoefend zijn, in oorlogstijd is de schutter soldaat, hij moet dus in vreedetijd wel geoefend worden. Wij stemmen het volkomen toe, maar men vergunne ons tevens de opmerking dat men bij die voorstellen tot oefening zich geheel en al op militair standpunt plaatste. De stukken door officieren over de schutterij geschreven geven den indruk alsof men den schutter beschouwt voor het minst als half soldaat, over wiens tijd men voor een gedeelte naar welgevallen beschikken kan. Of wat moet men anders denken van het voorstel van een *oud soldaat*, die de manschappen, welke jaarlijks in de active schutterij worden opgenomen, voor zoo ver zij nog niet gediend hebben, gedurende 6 weken lang tweemaal daags door militairen wil geoefend hebben, om hen dan nog eens 14 dagen met hunne eigene officieren te laten exercereen. Het getal wapenoefeningen moet vermeerderd worden, roepen ons de heeren den Beer Poortugael en de Roo van Alderwerelt toe, het is het eenigste middel om de schutterij te doen worden wat zij moet zijn! Wij stemmen het toe, zonder oefening wordt men niet geoefend, maar men bedenke dat het niet eenige doel van de regering moet zijn om van de burgers goede schutters te maken. Wat baat het al of het land vol is van menschen die het geweer uitstekend kunnen gebruiken als schiet- en als stootwapen, maar wier dagelijksch bedrijf verloopt en wier gezin tot armoede vervalt. En zal dit niet het onvermijdelijk gevolg zijn, wanneer men de schutterij 2 maal per week laat uitrukken om schiet-

oefeningen te houden? De plaatsen daartoe zijn gewoonlijk een aanmerkelijken afstand buiten de stad verwijderd, de oefeningen zelve duren uit den aard der zaak vrij lang. Van de 6 werkdagen in de week zullen er dus 2 gebroken zijn, terwijl nog meestal eene dergelijke oefening tot buitengewone uitgaven zal aanleiding geven. Men wijze ons niet op de geschiedenis der schutterijen, op de oefeningen van vroeger dagen, toen de gewapende burgermagten nog zuiver stedelijke inrigtingen waren. De toestand der maatschappij is zoo geheel veranderd en de politieke beteekenis der schutterijen zoo zeer gewijzigd, dat men die oude toestanden niet als voorbeelden voor onzen tijd kan aanhalen. Dat ook in de vorige eeuw te hoog opgevoerde burgerwapening armoede in de hand werkte, hebben wij reeds boven aangetoond. ¹⁾

Van den anderen kant heeft somtijds juist het tegenovergestelde plaats. Of men spot met de schutterij en beweert met een minachtend schouderophalen, dat daarvan toch nooit iets goeds kan komen, of men is van oordeel dat die oefening niet noodig is, dat de schutterij ook zonder dat zij geoefend is wel van dienst zal kunnen zijn.

„In den tegenwoordigen tijd,” zegt een oud officier der schutterij, de heer S., ²⁾ „is er vrees, dat de schoonste bepalingen onvermogen zullen zijn, om van de schutterij iets anders te maken dan een dood ligchaam.” Hij betitelt de schutterij daarbij met den naam van: „een troep met weerzin gewapende kleermakers en tappers, onder bevel van advocaten, en procureurs.” Eene aardig klinkende phrase; maar die althans in den tegenwoordigen tijd toch niet veel waar-

¹⁾ Zie pag. 144.

²⁾ Iets over de schutterij in de *Militaire Spectator van 1845*. p. 211. (O. W. H. S.)

heid bevat. ¹⁾ De schutterij toch is niet anders dan de gewapende burgerij en de burgers zijn toch wel niet enkel schoenmakers en tappers. Het is zeker waar, in vele plaatsen is tegenwoordig de schutterij van bitter weinig beteekenis en er kunnen te veel voorbeelden worden bijgebracht van onwil bij de schutters en van onwetendheid bij de officieren, maar wij vragen het met een ander officier der dienstdoende schutterij: ²⁾ of het wel goed zal zijn tot verbetering en strekken zal tot aanmoediging, dat men altijd een zoo bepaald afkeurend oordeel uitspreekt, zoo iedere keer herhaalt dat de schutterij slecht gevormd, slecht geoefend en bijna onbruikbaar is? Het gaat onzcs inziens te ver, om uit den bestaanden slechten toestand, het gevolg eener slechte wet, de conclusie te maken, dat er nooit iets goed van de schutterij te maken is. De Heer S. komt in zijn stuk tot de bedroevende slotsom, dat de schutters, wat betreft het behoud der inwendige rust, bij brand niet opkomen, wegloopen of in een herberg gaan zitten en bij oproer, voor zij verzameld zijn, door het volk zullen ontwapend worden. Tot het bestrijden van den vijand zijn volgens zijn oordeel de schutterijen totaal onbruikbaar, dat heeft 1830 bewezen. „Toen was het gedeelte dat uittrok slecht geoefend, slecht „gewapend, slecht gekleed, slecht gecommandeerd, en de „rest bleef geheel gedesorganiseerd achter.” Wij antwoorden hierop, dat de schutterij in 1830 georganiseerd was volgens de wet van 1827, die ieder toestemt dat

¹⁾ Wij moeten hierbij in aanmerking nemen, dat de heer S. schreef kort na de Belgische onlusten, in die dagen had mogelijk die bewering voor sommige plaatsen eenigen grond. Verg. *Nog één woord van vrede alvorens er gestreden worde*, 's Gravenhage 1831. p. 13.

²⁾ Verg. Nog iets over de dienstdoende schutterijen, *Militaire Spectator Jaargang 1862*, n°. 9.

slecht is, het is juist de vraag of met een betere wet niet een beter toestand zou kunnen geboren worden. Buitendien dachten wij dat zelfs in 1830 die slechte schutterij nog wel goede diensten bewezen heeft. En wat betreft de eerste bewering van den schrijver over de schutterij met opzigt tot het behoud der inwendige rust, wij zouden hem wijzen op steden waar de schutterij bij brand werkelijk goede diensten doet, op plaatsen waar in geval van oproer de schutterij voltallig bijeen kwam. De Heer S. zegt: „voor eene dergelijke schutterij eerbiedig zijn hoed „af te nemen;” wij gelooven, dat het beter zou zijn te trachten de slechte schutterijen naar het voorbeeld dier goede in te rigten, deze laatste toch bewijzen door haar feitelijk bestaan het mogelijke eener goede uitkomst.

Het redmiddel door den Heer S. aan de hand gedaan is het volgende: Voor de bewaring der inwendige rust, gebruikte men „corpsen bezoldigde stadssoldaten, municipale gardes, „rustbewaarders, te zamengesteld uit gegageerde militairen „onder het bevel van gepensioneerde officieren van het „leger.” Die maatregel is in geen geval in te voeren, aangezien hij ongrondwettig is, ook toen de Heer S. schreef was hij dat.

Tot het bestrijden van den vijand is zegt de schrijver verder ieder Nederlander uitmuntend geschikt. Maar hij is wars van nuttelooze tijd en geldverspilling en van onnoodige krachtsinspanning. Daarentegen als het er op aankomt, behoeft hij voor geen ander volk in dapperheid en volharding onder te doen, alleen brenge men hem uit zijn gewonen kring en voere hem goed aan. De heer S. wenscht dus „dat men er zich hoofdzakelijk aan liet gelegen liggen, de schutterij, als juist de bevolking in haren vol- „wassen mannelijken leeftijd bevattende, voortaan immer „gereed te houden tot spoedige versterking in tijd van

„oorlog, haar daarentegen in tijd van vrede latende rusten.” Hoe men nu de schutterij in oorlog zal kunnen gebruiken tot spoedige vorsterking, wanneer men haar in vrede laat rusten, wij begripen het niet.

Maar de heer S. ziet eveneens in, dat zoo iets niet gaan zou en legt dus nader uit wat hij met dat „*laten rusten in tijd van vrede*” verstaat. Hij wonscht dat ieder tot zijn 50ste jaar dienstplichtig zij. De schutterplichtigheid vangt volgens hem aan op 25 jarigen leeftijd. De weerbare manschappen van 25 tot 35 jaar maken dan den eersten, die van 35 tot 50 den tweeden ban der schutterij uit. Hij wil verder iedere provincie in districten verdedelen, en in ieder district een depôt vestigen als *point de ralliement* voor al de bataillons schutterij, die dat district moet opleveren. In die depôts nu zullen officieren van het leger geplaatst worden, op nonactiviteits tractement, aangevuld met eene toelage uit de gemeentekassen. Zij zullen belast zijn, ten eerste met de zorg voor de aldaar op te rigten magazijnen van wapening en uitrusting voor de schutterijen en ten tweede met de instructie der jaarlijksche ligtingen. Ieder jaar toch zullen de manschappen die schutterplichtig worden, opgeroepen worden tot het aanleeren der soldatenschool: „Zij, die als militiens in „werkelijke dienst gestaan hadden, zouden terstond bewijzen kunnen afleggen van hunne verkregene vaardigheid, „zij die voor eigen rekening wilden leeren, zouden vergunning daartoe kunnen erlangen, op voorwaarde van na „verloop van eenigen tijd ook proeven te kunnen geven „dat zij de school kenden, de overigen zouden gehouden „zijn een tijd lang dagelijks op te komen.” Zonder ver-
schooning wil de heer S. hierin te werk gaan zoowel met de stedelijke als met de plattelands schutterij, maar vindt het niet onbillijk om hun, die nog geoeffend moeten wor-

den, „voor iederen dag tegenwoordigheid soldij te betalen, „ter vergoeding van het verlies wegens verzuimden arbeid „door het meerendeel te lijden.” Wat beteekent nu die rust in vreedestijd? Ten eerste dat zij, die de exercitie reeds kennen, niet meer behoeven te leeren, vervolgens dat zij, die zich op eigen gelegenheid kunnen oefenen, dat mogen en eindlijk dat zij, die nog ongeoeffend zijn, gedurende eenigen tijd uit hunnen burgerlijken werkkring worden getrokken om even als de militiens dagelijks geoeffend te worden, waarvoor zij wel eenige soldij krijgen maar welke tijd hun toch nooit geheel vergoed zal kunnen worden. Wij zouden vreezen dat hier het middel nog erger zou zijn dan de te genezen kwaal. De schutters zouden buitendien, naar ons voorkomt, nog maar zeer ten deele geoeffend zijn, zij zouden slechts het geweer kunnen behandelen, zonder ooit eene enkele militaire manoeuvre te hebben uitgevoerd.

Van eene bewering dat werkelijk de oefening der schutterij in vreedestijd niet noodzakelijk is, hebben wij een voorbeeld in G. K. v. Hogendorp, insgelijks een oud officier, die, bij gelegenheid dat in 1819 een wetsvoorstel voor de schutterij bij de kamer in behandeling was, ten einde den geest zijner Afdeling nader te doen kennen, eene korte memorie opstelde, die met algemeene stemmen werd aangenomen ¹⁾. Er wordt daarin de wensch uitgedrukt dat eene wet op de schutterijen twee afdeelingen bevatte, waarvan ééne bepalingen voor vreedestijd, de andere voorschriften in geval van oorlog inhield. Die twee toestanden toch moesten afgescheiden worden: „Voor den vrede o. a. heeft men weinig exercitiën en geene

¹⁾ G. K. v. Hogendorp, *Bijdragen tot de huishouding van Staat*, V p. 94 en volg. VI p. 137 en volg.

„krijgsdienst noodig; voor den oorlog zijn die onmisbaar. „In vreedestijd,” zegt de schrijver, „is het enkel om buitenlandsche orde en algemeene rust te doen. De schut- „terij moet dan zoo min talrijk zijn als mogelijk, om de „inwoners niet verdrietig te maken. Men moet haar vrij- „willig trachten te bekomen, enz. In oorlogstijd daaren- „tegen bekomt alles eene andere gedaante. De geestdrift „moet alsdan de eerste drijfveer zijn en de wet moet die- „nen om haar te regelen en om haar de behoorlijke rigting „te geven.” Verder heet het: „Het is genoeg eene na- „tionale wapening voor den oorlog *in gereedheid te brengen* „en men moet denzelfden afwachten, om *die te doen wer- „ken*. Het gevaar zal dan de geestdrift doen herleven „zonder welke men geene opofferingen kan verwachten. „De wet kan die geestdrift wel regelen, maar voortbren- „gen kan zij haar niet.”

Wij zouden vreezen dat die woorden daar neêr geschreven waren al te zeer onder den indruk der pas verloopene onrustige jaren. Men heeft toch, naar wij meenen, er terecht op gewezen, dat men met geestdrift alleen geene legers verslaat en dat zoo misschien eene algemeene opgewondenheid in sommige gevallen wonderen verrigten kan, het evenwel hoogst gevaarlijk is het behoud van het vaderland aan ongeordende benden toe te vertrouwen. Ongeoefendheid veroorzaakt gebrek aan zelfvertrouwen, hetwelk juist op den duur de kracht van een leger moet nitmaken en verhoeden moet dat niet de plotselinge geestdrift door een panischen schrik worde vervangen. ¹⁾

¹⁾ Verg. J. C. C. den Beer Poortugaël p. 2 en 3. Men verwijze ons niet naar 1830. Zeer terecht werd reeds aangemerkt dat wij toen geen eigenlijken oorlog hadden, maar in een zoogenaamden oorlogstoestand verkeerden. Men heeft ons toen den tijd gelaten om de nog ongeoefende schutterijen eerst gedurende eenige maanden te oefenen voor men haar gebruikte. Zie *Handelingen omtrent het voorstel van negen leden der tweede kamer tot hersiening der grondwet* p. 213.

Wij hebben hier dus twee uitersten. Aan den éénen kant worden de oefeningen te hoog opgevoerd en wordt de burger geheel in een soldaat hervormd, aan de andere zijde wordt bijna iedere oefening afgeraden, om alles aan de geestdrift van het oogenblik over te laten. Zou het niet mogelijk zijn hier den juisten middenweg te vinden, zou er geen middel zijn aan te wijzen, waarmede men eene goed geoefende schutterij verkreeg zonder al te grooten last den burgers op te leggen? Wij gelooven het wel, en wij bouwen onze boweering op het feit dat er werkelijk goed geoefende schutterijen in sommige steden bestaan, waar een uitmuntende geest onder de gewapende burgers heerscht, waar niemand klaagt over een te zwaren last, waar men er integendeel eene eer in stelt deel der schutterij uit te maken. Laat ons dus, de ervaring raadplegende, zien welke gebreken onzer wet eene goede oefening in den weg staan. Art. 42 der bestaande wet schrijft voor, dat de oefeningen in tijd van vrede hoogstens twee uren zullen mogen duren en altijd een half uur voor zons ondergang moeten zijn afgelopen; zij zullen op zijn hoogst iedere 14 dagen mogen plaats hebben, bij voorkeur des zondags na het afloopen der godsdienstoefeningen, doch zij zullen in geen geval voor des middags te vijf ure aanvangen. De tijd, gedurende welken de oefeningen zullen plaats hebben, loopt van 1 April tot 1 October. Eene dergelijke bepaling zal allereerst uit de wet dienen te worden geschrapt. Wij zwijgen van het belagchelijke van het voorschrift. Men stelle zich eene oefening voor in April, wanneer de zon om 6 uur 30 minuten of nog fraaijer in September wanneer zij om 5 uur 42 minuten ondergaat. Men mag daarbij niet voor 's middags 5 uur beginnen en een half uur voor zonsondergang moet men eindigen. Men vergete daarbij toch vooral niet, dat de oefeningen

niet langer dan 2 uur duren mogen. Doch dat daargelaten, meenen wij dat iedere tijdsbepaling voor het houden der oefeningen moet worden geweerd. De wet kan voor zoo iets nooit goede algemeene regels geven om de eenvoudige reden dat de geschiktheid van den tijd geheel afhangt van plaatselijke omstandigheden. Het uur dat in Brabant voor de burgers misschien hoogst geriefelijk is, is welligt voor de Groninger ingezetenen bijzonder ongeschikt. In het voorjaar zal men misschien beter doen een ander uur te kiezen dan midden in den zomer en zoo meer. Het gevolg onzer wetsbepaling is, dat waar men nu het dwaze daarvan inzicnde, er zich niet aan stoort, iedere dergelijke oefening onwettig is en men dus niemand dwingen kan die te komen bijwonen, terwijl op andere plaatsen waar men naauwgezetter de wet naleeft, de oefening er ontegenzeggelijk door lijdt. Reeds geruimen tijd geleden heeft men op dit gebrek gewezen en het aangetoond hoe de moeilijkheden en wrijvingen, die destijds aangaande het vervullen der schutterlijke verplichtingen ontstonden, haren oorsprong in de slechte bestaande regeling hadden. ¹⁾ Men moet zich nu aan de wet houden ten koste der oefeningen, of onwettig handelen en dan verliest men zijne magt over de schutters. Wij wenschten daarom de bepaling van den tijd der oefeningen overgelaten te zien aan den Commandant der schutterij, of vreest men zoo voor willekeur: dan aan dezen in overleg met het gemeentebestuur. Wij gelooven verder dat men de 14 daagsche oefeningen wel kon veranderen in wekelijksche. De schutterij eenmaal in de week onder de wapenen te laten komen is zeker niet te bezwaard, het zal natuurlijk aan de

¹⁾ *De Tijdgenoot, verzameling van stukken betrekkelijk den tegenwoordigen toestand des vaderlands*, III deel (1843) p. 283—285.

Commandanten staan, hierbij plaatselijke toestanden in aanmerking te nemen. In de tweede plaats zou eene nieuwe wet bepalingen dienen in te houden aangaande de winteravond-oefeningen van het kader en de officieren. Op sommige plaatsen geschieden die oefeningen reeds vrijwillig en leveren de beste vruchten op. Niet overal echter heeft men zooveel liefhebberij uit zich zelve. Daarom dienen dergelijke oefeningen bij de wet voorgeschreven te zijn. Wanneer zoo de eerste stoot gegeven is, zullen zij ongetwijfeld gaarne worden bijgewoond: de plaatsen waar zulks reeds uit eigen beweging geschiedt zijn er het bewijs voor.

Nadat men aldus de bepalingen aangaande de oefeningen zelve gewijzigd heeft, zal een tweede noodzakelijk vereischte zijn, wil men eene geoefende schutterij verkrijgen, dat de wet waarborgen geve voor de geschiktheid der schutterofficieren. Hoe gaat het tegenwoordig daarmee? Een jong mensch zet zich in de eene of andere plaats neder, vindt het niet onaardig nu en dan officiers uniform te dragen, en weldra ziet men hem als lieutenant voor eene afdeeling schutterij staan, zonder dat de man eenig begrip heeft van hetgeen er gedaan moet worden. Zoo lang de gewone schutters dergelijke personen aan hun hoofd zien geplaatst, zoo lang het nog noodig zal zijn dat sergeanten of korporaals den boven hen geplaatste officieren de wijze van uitvoering der comando's influisteren, zoo lang is er van de schutterij niets goeds te verwachten, zoo lang zal men nog bij het spreken over de gewapende burgermagt glimlagchend de schouders ophalen. Maar daarom is het nog niet onmogelijk dat ook hierin verandering kome. Welke is de eerste regel die de wet zal moeten stellen om dit te verhelpen? natuurlijk eenvoudig deze: niemand wordt tot zekeren rang benoemd zonder dat

hij daartoe geschikt is. De eenigste middelen die er onzes inziens bestaan, om dien waarborg te verkrijgen, zijn deze: dat niemand tot hooger rang worde benoemd zonder de voorafgaande te hebben doorloopen, en dat ieder ander, die zonder dat tot zekeren rang wordt aangesteld, vooraf een voldoende examen aflegge van zijne bekwaamheden voor eene daartoe door den schuttersraad uit de officieren en het kader te kiezen commissie. Hiervan zou men natuurlijk moeten uitzonderen, hen die vroeger in zekeren rang bij het leger gediend hebben. Men heeft uitvoerige voorstellen gedaan om aan de schutterij een voldoende aantal officieren en een zeker kader uit het leger te verschaffen. Die voorstellen zijn te militair ingerigt dan dat wij ze zouden kunnen beoordeelen, wij kunnen er alleen dit van zeggen, dat zij schrikkelijk veel geld kosten. Wij zijn het volmaakt eens met de woorden van Jhr. Mr. J. de Bosch Kemper, als hij zegt: „de onafhankelijkheid „van den Staat te beschermen is eene der eerste verplichtingen „welke op de Regering rusten, maar aan den anderen „kant . . .” mogen „de lasten der Natie niet te hoog „worden opgevoerd door eene te groote begrooting voor „oorlog.”¹⁾ Vooral de schutterij moet men niet te kostbaar maken. Persoonlijke diensten zullen zonder onwil worden gedaan, maar wanneer men daarenboven nog door het invoeren eener niterst kostbare inrigting eene verhoogde belasting noodzakelijk maakt, gelooven wij, dat daaronder noodwendig de goede gezindheid der natie zal lijden en dat de schutterlijke dienst, waaraan men zich vooral bij eene goede, degelijke inrigting der schutterijen, met liefde zal onderwerpen, menigeen hatelijk zal worden. Daarenboven, zou die kostbare inrigting, zouden

¹⁾ *Reginselen van Nederlandsch staatsbestuur* p. 127.

al die bezoldigde officieren, sergcenten en korporaals van het leger bij de schutterij wel noodig, ja zelfs wel zeer wenschelijk zijn? Wij stellen er ons die uitstekende uitkomsten niet van voor. De schutterofficier zal, wil hij voortdurend een goeden geest bij zijne manschappen bewaren, meer door zedelijk overwigt dan door dwang moeten regeren. De officier bij het leger daarentegen heerscht door het vorderen van blinde gehoorzaamheid. De soldaat heeft niet te vragen naar het hoe? of waarom? Hij heeft slechts uit te voeren en zoo hij het niet doet, wacht hem straf. Zoo iets is bij het leger noodzakelijk, bij de gewapende burgermagt evenwel nooit te verkrijgen, en het zou ook verre van wenschelijk zijn dat het zoo ware. Dat dooden van eigen wil, dat voortdurend streng doorgevoerde stelsel van inferioriteit, zonder welke geene discipline, geene subordination denkbaar is zoo als die bij het leger moet gelden, geeft aan den soldaat meestal een zekeren plooi, dien wij in hem waarlijk niet afkeuren, maar dien wij toch niet gaarne op de burgerij zagen overgebracht. En zou nu de verhouding van die officieren en onderofficieren uit het leger, aan die strenge tucht gewoon, tegenover de gewapende burgers, bij wie zij een gansch anderen geest zouden vinden, niet onnatuurlijk zijn? Zou de vrijheid, die zich de burger veroorloven zou den militair niet, om een zacht woord te gebruiken, ongeduldig doen worden, en zou de al te strenge wijze van oefenen van dezen niet onwil bij de schutters verwekken? Vraag het aan de oud militairen die men tot Commandant eener schutterij heeft benoemd, hoe hunne gemoedsgesteldheid nu en dan is bij de te houden exercitiën. Buitendien waartoc zou het noodig zijn, indien men slechts zorgt dat de rangen bij de schutterij zoo veel mogelijk door zaakkundigen worden vervuld. Wij hebben de wijze opgegeven waarop men

dien waarborg kan bekomen. Een paar woorden over de middelen waardoor men misschien die geschikte personen verkrijgen kan. Men zal natuurlijk wel doen, te zorgen dat onder het kader steeds oudgedienden worden aangetroffen. Wij verwachten van hen meer dan van werkelijk uit het leger bij de schutterij overgeplaatste korporaals en sergeanten. Zij zijn niet meer zoo geheel militair; in de maatschappij teruggekeerd, zullen zij het beter met de onder hen staande burgers kunnen vinden. Wat betreft het verkrijgen van goede officieren, is het noodig dat wij eerst over de bij eene nieuwe wet vast te stellen overgangsbepalingen spreken. Is eenmaal de schutterij wel geordend, zijn eenmaal alle rangen door geschikte personen vervuld, dan kan men, door het raderwerk slechts goed te laten loopen, voortdurend dien toestand bewaren. In den aanvang zal men echter eenige buitengewone maatregelen moeten nemen om tot dien gewenschten staat van zaken te geraken. Hiertoe zou men de tegenwoordige officieren en het thans bestaande kader aanvankelijk kunnen laten oefenen door militairen. In steden waar garnizoen ligt zou dit misschien kunnen geschieden door de officieren en het kader van het leger op die plaatsen tegenwoordig, terwijl men de schutterofficieren afzonderlijk eenige maanden een cursus kon laten doorloopen, te geven door den lieutenant-adjutant of een ander daartoe te benoemen bekwaam officier, wien men daarvoor eene tijdelijke verhooging van tractement zou kunnen toeleggen. Naar plaatsen waar geen garnizoen ligt zou men gedurende eenigen tijd een officier met een paar sergeanten kunnen detacheren, om zoo spoedig mogelijk de officieren en het kader der schutterij aldaar te oefenen. ¹⁾ Wanneer

¹⁾ Wij zijn geheel onbekend met militaire oefeningen en kunnen

aldus na eenigen tijd met een weinig goeden wil, die, wanneer men zag dat het werkelijk ernst was om de schutterij op beteren voet te brengen, zeker niet zou ontbreken, de officieren en het kader genoegzaam op de hoogte gebracht waren, dat zij en hunne onderhoorigen konden onderrigten en zich zelve verder ontwikkelen, dan gelooven wij dat men, mits men slechts zorge geen korporaal te kiezen dan uit de best geoefende schutters, geen sergeant dan uit de beste korporaals, geen 2^{den} luitenant dan uit de bekwaamste onderofficieren ¹⁾ en zoo vervolgens, en mits men die rangen met mannen vervulle, die deugdelijke bewijzen hunner bekwaamheid gegeven hebben, dan zou men dunkt ons een vrij goed geoefende schutterij vormen en behouden. Wij willen gaarne toegeven dat men nooit eene schutterij zal verkrijgen even geoefend en even geordend als het leger, maar dat is immers eene onmogelijkheid. Men kan niet verlangen dat zij, die als bijzaak iets behandelen, daarin even ver zullen vorderen als anderen, die er hun levensdoel van maken, en bijzaak zal de wapenhandel toch altijd voor de burgerij moeten blijven, wij leven in eene maatschappij, waarin voor den burger zijne betrekkingen als zoodanig voorop staan.

Doch daar wij hier spreken over de personen, die men tot officieren en mindere rangen zal moeten verkiezen, is het noodig dat wij die verkiezing zelve tevens behandelen. Wanneer wij de geschiedenis der schutterijen nagaan, zien wij dat soms de officieren der gewapende burgermagt voor een gedeelte door de gewapende burgers

dus hierover onmogelijk in bijzonderheden treden. Wij geven dus alleen maar het denkbeeld aan.

¹⁾ Vergl. *Deutsche Vierteljahrsschrift*, 1852 *Erstes Heft*. p. 111.
(*Bildung einer deutschen Landwehr.*)

zelve werden verkozen en men heeft ook in lateren tijd beweerd, dat dit beginsel ook voor ons nog moest blijven gelden. G. K. v. Hogendorp ¹⁾ is in zijne meer gemelde memorie van meening, dat de officieren tot den rang van kapitein toe zouden moeten gekozen worden door de schutters. Wij hebben in de vorige bladzijden ons bescheiden oordeel over die zaak reeds uitgesproken. We gelooven niet dat het als beginsel in eene nieuwe wet zou mogen gehuldigd worden, en wel om twee redenen. Ten eerste houden wij het voor onbestaanbaar met eene goede discipline, als doodend voor het zedelijk overwigt dat de superieur noodwendig op zijn inferieur moet hebben, wanneer een officier voor zijn troep staat, die zijne plaats daar aan dien troep, aan de onder hem staande manschappen te danken heeft. Hij staat daar niet meer onafhankelijk. Men heeft hem eene gunst bewezen boven anderen, 't welk onzes inziens zijne positie daar onvermijdelijk moet schaden. Ten tweede gelooven wij dat de waarborg verloren zou gaan dat men altijd goede officieren verkreeg. Wij zouden veel minder tegen den geheelen maatregel hebben, wanneer de gewapende burgers allen onafhankelijk waren. Dat dit niet het geval is, zal iedereen moeten toestemmen en dit juist zou tot allerhande kuiperijen aanleiding geven die de goede zaak ontwijfelbaar moeten schaden. Buitendien waartoe zou het dienstig zijn? Als er gezorgd wordt dat er steeds goede officieren verkozen worden zullen daardoor meenen wij de schutters genoeg vertrouwen in hunne superieuren hebben, terwijl men anders de schutterijen buitendien nog eenigzins tot politieke lichamen in den staat verheft en de deur open zet voor al de gevolgen die partijzucht bij dergelijke verkiezingen na zich sleept.

¹⁾ Bijdragen tot de huishouding van Staat. T. a. p.

Wij zouden wenschen dat de benoeming der officieren, kapiteinen en kolonels geschiedde door den Koning uit een voordragt van 3 personen, op te maken door den schuttersraad in overcenstemming met het gemeentebestuur, wanneer er eene keuze moest gedaan worden uit mindere rangen; na afgelegd voldoende examen, regtstreeks. Sergeanten en korporaals wenschten wij aangesteld te zien door den schuttersraad.

Twee zaken hebben wij dus opgenocmd, die naar wij meenen eene meerderc geoeffendheid der schutterij in de hand zullen werken: het verbeteren der wet, wat betreft de voorschriften aangaande de oefeningen, en het dragen van de uiterste zorg dat de schutterij steeds goede officieren ¹⁾ hebbe. Er is nog een derde middel 't welk wij zouden willen aanprijzen, namelijk dit: om reeds de jeugd op scholen als anderzins met den wapenhandel bekend te maken. Hier verwijzen wij naar het zoo straks aangehaalde omtrent Zwitserland. Daar wordt reeds vroegtijdig het jeugdige geslacht in de wapenen geoeffend: op de meeste scholen wordt er naast de gymastiek ook tevens het behandelen van het geweer en dergelijke onderwezen, waarvan het gevolg is, dat, zoo de Zwitser naderhand als rekrut wordt opgeroepen, hij in korten tijd tot een bruikbaar soldaat wordt gevormd. Eene dergelijke inrigting zouden wij ook hier te lande verlangen. Niet in eens is zoo iets natuurlijk in te voeren; doch door het aanmoedigen van het onderwijs in de gymastiek zijn reeds in verschillende steden scholen daartoe opgericht, hoe ge-

¹⁾ Men klaagt er tegenwoordig in sommige plaatsen over, dat te weinig lieden lust gevoelen om officier te worden bij de schutterij. Zou de reden daarvoor niet te zoeken zijn in haar tegenwoordigen slechten toestand? Wanneer eenmaal de schutterij goed geoeffend en geregeld is, gelooven wij dat de lust daartoe van zelve zal aanwakkeren.

makkelijk zou het niet zijn, daarmede tevens de oefening in het exerceeren te verbinden. Voor den gezondheids-toestand en de krachtige fysieke ontwikkeling van het volk is de gymnastiek zeker uiterst geschikt, maar van oneindig meer belang is de geoefendheid van het volk in de wapenen. ¹⁾ Daarheen moet het aanvankelijk gebragt worden, wil men ons land op de beste en minst kostbare wijze kunnen verdedigen, dat men in het leger eene krachtige kern bezit, om welke eene goed geoefende schutterij zich schaart. ²⁾ Reeds in het begin dezer eeuw riep een vurig duitsch vaderlander uit, toen hij er op aandrong om de jeugd in den wapenhandel te onderwijzen, en wij zijn het in beginsel volmaakt met hem eens: „Erst wenn alle „wehrbare Mannschaft durch Leibesübungen waffenfähig „geworden, streitbar durch Waffenübungen, schlagfertig „durch erneuerte Kriegsspiele und Immergerüstetsein, „kriegskühu durch Vaterlandsliebe — kann ein solches „Volk ein wehrhaftes heissen. „Wehrlos, ehrlos!“ So sagten „unsere Ahnen, und den Sinnspruch sollten wir in alle „Landwehrs Banner setzen.“ ³⁾

Een ander punt, hetwelk wij mochten bespreken en dat

¹⁾ Buitendien bereikt men met die oefeningen hetzelfde doel, dat men zich met de gymnastiek voorstelt.

²⁾ De heer Telting sprak dit o. a. reeds in 1845 uit, toen hij, ofschoon zich tegen eene volstreckte grondwetsherziening verklarende, het wenschelijke aannam van „bepalingen, welke zouden kunnen leiden „om de nationale militie en schutterijen in onderling verband en met „terugzigt op de beperkte financiële krachten van den staat, doch met „behoud altoos van eene staande armée, zoodanig in te rigten, dat „steeds met betrekkelijk geringe kosten in 's lands verdediging kon „worden voorzien.“ *Handelingen omtrent het voorstel van negen leden tot herziening der grondwet.* p. 277.

³⁾ *Deutsches Volksthum von Friedrich Ludwig Jahn, Lubeck 1810.* pag. 315.

wij veranderd wenschen te zien, is de bepaling aangaande het dragen der kosten, die op de schutterijen vallen. Volgens de thans vigeerende wet worden die kosten bestreden uit de boeten, bijdragen en contributiën bij de wet bepaald, en door eene toelage uit de gemeentekas. Voor het grootste gedeelte staan dus de schutterijen ten laste der gemeenten; of dit wel zeer billijk zij, meenen wij te mogen betwijfelen. Welke diensten worden door de schutterijen bewezen? Wij onderscheiden ter beantwoording van die vraag drie toestanden. Het land kan zijn in vrede, in gevaar en in oorlog. In tijd van vrede dienen de schutterijen de steden voornamelijk bij brand. Het nut, dat zij deze in een dergelijk geval aanbrengen, is evenwel op verre na het grootste niet. Het aantal branden is bij ons gelukkig uiterst gering, en het is de vraag of de steden de hulp van de schutterijen daarbij niet even goed zouden kunnen doen vervangen door versterking der policie; een maatregel, die haar in ieder geval vrij wat minder kosten zou dan het onderhoud der schutterijen. Het moet echter toegegeven worden dat bij brand en in enkele andere gevallen, namelijk bij ligte opschuddingen, bij zamenrotting van het gemeen of iets dergelijks de steden *alleen* werkelijk nut trekken uit de schutterijen. Van oneindig meer dienst is de gewapende burgermagt in tijd van gevaar, wanneer b.v. een bepaald oproer de inwendige rust van den Staat dreigt te verstoren. Outegenzeggelijk zijn in dergelijke gevallen de schutterijen ook voor de steden van groot voordeel, maar heeft daarbij de Staat niet evenveel nut van hare dienst? Wij wijzen ook nu weer op het straks aangehaalde voorbeeld van Amsterdam. Wanneer in 1848 het oproer daar niet was gestremd, de schromelijkste gevolgen voor de rust van ons geheele land zouden er van te duchten zijn geweest. De Staat trekt

dus in zulk een geval voor het minst evenveel nut van de schutterijen als de steden. In tijd van oorlog kan men natuurlijk het afzonderlijk voordeel der steden geheel weg redeneeren: dan trekken de schutterijen uit tot behoud van den vaderlandschen grond. De slotsom is dus dat de staat in zijn geheel oneindig meer nut van de schutterijen trekt dan de steden afzonderlijk. De vraag is nu of het billijk is dat zij, die het minste voordeel hebben, de meeste lasten dragen? Wanneer de kosten, zooals nu geschiedt, slechts aan éénen kant zullen gedragen worden, moet dit ontegenzeggelijk aan de zijde van den Staat gebeuren. Wil men echter strikt eerlijk zijn, dan verdeele men de kosten pro rata parte over den Staat ¹⁾ en de steden, zoo namelijk, dat de eerste b. v. drie vierde daarvan drage, terwijl door de laatste een vierde worde opgebracht.

De boeten, die jaarlijks door de schutters worden betaald, zouden wij aangewend willen zien tot het huren en verwarmen van een geschikt lokaal, waar gedurende de winteravonden theoretische oefeningen zouden kunnen gehouden worden.

Een laatste punt, dat ons nog ter behandeling overblijft, is de regtspleging bij de schuttersraden en wat daarop betrekking heeft. Ieder zal reeds bij eene enkele inzage van de tegenwoordige bepalingen dienangaande moeten toestemmen, dat onze wet die zaken op gebrekkige wijze regelt. Vooral de voorschriften aan-

¹⁾ Zou het in overeenkomst daarmede niet wenschelijk zijn, dat door den Staat magazijnen werden opgericht waaraan de schutters hunne kleeding konden bekomen, even als dit nu bij het leger plaats heeft? Vooreerst zou men zich die kleeding op zoodanige wijze goedkoop kunnen aanschaffen, terwijl eene dergelijke inrigting eene mobiliesering der rustende schutterij zou vergemakkelijken.

gaande de manier van procedeeën zijn hoogst onvolledig.

Om ook hierin tot een beteren toestand te geraken, zal men, naar wij meenen, in de eerste plaats eene juiste opgave behoeven der overtredingen met de daarop gestelde straffen. Die overtredingen zouden wij in twee afdeelingen willen splitsen: in kleinere en groote. De kleinere zouden wij willen gestraft zien door den Commandant der schutterij, met hooger beroep bij den schuttersraad, over de zwaardere overtredingen zal dan ter eerste instantie de raad regt spreken en van dezen zal hooger beroep zijn bij Gedeputeerden. Het zal evenwel noodzakelijk zijn, dat men aan deze laatsten de bevoegdheid geve om hun vonnis in eene publieke zitting uit te spreken. De tegenwoordige toestand toch is onhoudbaar. Heeft iemand, zoo als de zaak nu geregeld is, hooger beroep aangeteekend van een vonnis van den schuttersraad en hebben Gedeputeerde Staten daarin uitspraak gedaan, misschien lijnregt in strijd met het vroeger door den raad uitgesproken oordeel, dan zenden zij hun vonnis terug naar den schuttersraad, daar zij zelve, als administratief collegie geene openbare zittingen houdende, dat niet kunnen uitspreken. Dit moet nu door den schuttersraad geschieden, die daardoor genoodzaakt kan worden vrij te spreken denzelfden persoon, dien hij misschien kort te voren veroordeelde. Om daaraan een einde te maken zou men, gelijk wij reeds aanmerkten, eenvoudig kunnen bepalen, dat Gedeputeerden zelve eene dergelijke zaak in het openbaar zouden beslchten, even als tegenwoordig de Raad van State bij geschillen van bestuur openbare zittingen houdt. ¹⁾ De Belgische wet van 9

¹⁾ Tenzij men de voorkeur mogt geven aan de beperkte openbaarheid van belanghebbenden, naar analogie van Art. 29 der wet van 28 Aug. 1851. (Stbl. n°. 126.)

Mci 1848 op de gewapende burgermagt, laat in sommige gevallen cassatie toe, in geen geval evenwel hooger beroep. Het artikel waarbij dit bepaald is (art. 101) luidt aldus: „Aucun recours autre que le pourvoi en cassation, „soit pour incompétence, soit pour omission ou violation „de formes substantielles, soit pour contravention expresse „à la loi, n'est admis contre les jugemens des conseils de „discipline.” In geval van cassatie blijft de zaak in behandeling bij den schuttersraad, doch daartoe zamengesteld uit andere personen. Of eene dergelijke bepaling bij ons zou moeten overgenomen worden, zouden wij betwijfelen; de zaken bij de schuttersraden aanhangig zijn dunkt ons meestal van zoo weinig omvang, dat het toelaten van cassatie niet noodig zal zijn. Wij wagen het hier evenwel niet te beslissen, praktische ondervinding alleen zal het beste antwoord kunnen geven ¹⁾. In geen geval echter zal op het voorbeeld van België het hooger beroep mogen worden afgesneden. Het is hier niet de plaats om uit te weiden over het al of niet wenschelijke van het hooger beroep in strafzaken, maar daar gelaten dat in militaire zoowel als in politie- en correctionele zaken hooger beroep hier te lande wordt toegelaten, zoo aarzelen wij niet de meening uit te spreken, dat in strafzaken het soms uiterst noodzakelijk is de juiste toedragt der feiten aan een herhaald onderzoek te onderwerpen, om een vasten en zekeren waarborg te verkrijgen dat er geen on-

¹⁾ Het voorstel van den heer Kouwens is misschien niet ongeschikt, wanneer hij in art. 44 van zijn concept-reglement op het straffen en behandelen van strafzaken bij de schutterijen zegt: „Het niet nakomen „van voorschriften omtrent de samenstelling der schuttersraden en het „hooren van getuigen, zal alleen dan de vernietiging van een vonnis „daarstellen, wanneer de beklagde zulks op de terechtzitting zal doen „blijken.”

schuldige zal veroordeeld worden. Natuurlijk wenschen wij niet dat men de bevoegdheid hebbe om van alle vonnissen herziening te vragen. Men zou met den heer Kouwens kunnen aannemen dat zulks zou toegestaan worden van ieder vonnis door den Raad uitgesproken, hetwelk provoost-arrest van vijf dagen en een geldboete van tien gulden te boven gaat. De Commandant zou moeten kunnen straffen met eene vormaning en met kleine boeten, men kon dan aannemen dat van de boeten hooger beroep bij den schuttersraad zou vallen. Wij meenen dit te moeten aanbevelen, omdat de klagt misschien niet ongegrond is, dat tegenwoordig de schuttersraden om allerhande uiterst kleine vergriepen vergaderen moeten, die even goed en met veel meer gemak door den Commandant kunnen worden beregt.

De wijze van procederen zal natuurlijk geheel en al veranderd dienen te worden. De schuttersraden moeten in het openbaar vergaderen en het zal den beklagde moeten vrijstaan zich door een praktizijn te doen bijstaan. De schuttersraden zelve zijn bij onze wet, gelooven wij, voor gewone gevallen goed zamengesteld; het is evenwel de vraag, of zij niet eene andere formatie zullen moeten bekomen in het geval dat de teregt staande een Hoofd-officier is. Voor een dergelijk geval, dat zeker wel niet veel zal voorkomen, meenen wij dat het beter zal zijn den raad enkel uit officieren en in rang daarboven geplaatste personen te doen bestaan.¹⁾ Wij keuren eene al te militaire inrigting der schutterij af, geheel en al mag evenwel het militair beginsel niet worden verzaakt en daarmede strijdt onzes inziens eenigzins, dat een gewoon schut-

¹⁾ Tot voorbeeld zou de Raad van onderzoek der wet van 28 Aug. 1851 (Stbl. n°. 126) kunnen dienen.

ter, een korporaal en sergeant als regters tegenover een Commandant zitten, die buitendien toch reeds voor een regtbank verschijnt, waarvan alle leden minder in rang zijn dan hij zelf. Wij zullen hier niet verder in bijzonderheden treden over den aard der straffen, de overtredingen zelve, de formaliteiten bij de regtspleging, enz. Over vele dier punten kan onzes inziens alleen praktische ervaring grondig oordeelen, terwijl buitendien de heer Kouwens die nadere bepalingen reeds voorgesteld heeft in zijne hierboven aangehaalde conceptwet voor de schutterijen.

Het is ons buitendien slechts te doen geweest eenige algemeene beginselen aan te geven, volgens welke wij meenden, dat de schutterijen bij eene herziening der tegenwoordige wet zouden moeten worden ingerigt. Die herziening, zoo lang gewenscht, zullen wij naar het schijnt eindelijk beleven. Bij het ter neder schrijven dezer regelen is de Regering met het zamenstellen eener nieuwe wet op de schutterijen bezig, die naar wij hopen, binnen kort aan de Tweede Kamer zal worden aangeboden. Eene goede regeling onzer schutterijen toch is dringend noodzakelijk. Wanneer wij terugzien op de roemvolle dagen van voorheen, toen Nederland optrad onder de eerste Europesche mogendheden en wij vergelijken dien tijd met onze tegenwoordige verhouding tot de overige rijken van ons werelddeel, dan worden wij, ofschoon wij de talrijke zegeningen, die onze vaderlandsche grond ons in deze dagen verzekert, dankbaar erkennen, toch soms treurig aangedaan en zien wij wel eens uit naar middelen, om iets van den vorigen luister te herkrijgen.

Welnu, zoo er mogelijkheid daartoe bestaan zal, dan is eene goede inrigting onzer burgerwapening zeker een der beste wegen om dat doel te bereiken. Wanneer het volk zich

eenmaal bewust wordt, dat eene goed geoefende, eensgezinde schutterij, krachtig gesteund door het leger, een onoverwinnelijk bolwerk onzer volksvrijheid is, dan zal zelfvertrouwen zich meer en meer bij de natie ontwikkelen en een waardiger houding tegenover het buitenland zal er het gevolg van zijn. En waarom zouden wij daartoe niet kunnen geraken? De burgerwapening is geene uitheemsche plant, die in onzen bodem geen wortel zou schieten: wij hebben gepoogd het in de vorige bladzijden aan te wijzen, dat van de eerste tijden af de schutterij eene echt nationale instelling is geweest, geheel uit en door ons volksleven ontwikkeld.

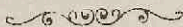
Twee jaren geleden werd de Nederlandsche jongelingschap op Engeland gewezen en werden de scherpschutters-vereeningen, dáár met geestdrift opgericht om de weerbaarheid van het land te verbeteren, haar ten voorbeeld gesteld ¹⁾. Wij bewonderen evenzeer den vaderlandlievenden geest onzer overzeesche naburen en ook wij zijn ten volle overtuigd van de noodzakelijkheid om de weerbaarheid van ons land te vermeerderen, doch waartoe uit den vreemde iets over te nemen, wat, bij zulk verschil van maatschappelijken toestand, naar wij meenen, hier niet zoo milde vruchten zou opleveren, als misschien in Engeland het geval is ²⁾. Waarom niet liever aan-

¹⁾ *Engelands weerbaarheid ten opzichte zijner scherpschutters-vereeningen der Nederlandsche jongelingschap ten voorbeeld aangewezen door E. R. Sijpkens. Amsterdam 1861.*

²⁾ Men verwijte ons niet dat wij tot hen behooren, die meenen slechts te moeten bewonderen zonder na te volgen. Wij gelooven in vollen ernst, dat men beter zal doen met eerst de schutterijen goed te ordenen en te regelen, voor men in opgewondenheid scherpschutters-vereeningen oprigt, die veel tijd en veel geld kosten en dus lang niet algemeen kunnen worden, zoo lang niet even als in Engeland groote kapitalisten aanzienlijke sommen beschikbaar stellen om minder gegoeden te wapenen en

gekweekt wat op eigen bodem reeds groeit, waarom niet gepoogd de burgerwapening in haren vroegeren glans te herstellen? Niet langer dan gewezen op den slechten toestand onzer schutterijen om daarbij met minachtend schouderophalen te wanhopen aan hare verbetering. Met ernst eene zaak betracht, die voor het Nederlandsche volk van zoo groote waarde is. Geen glimlach spele meer om de lippen, wanneer men den naam noemt eener zoo echt nationale instelling. Moge het integendeel worden, wat het in vroeger jaren was en wat het zoo langen tijd hier te lande geweest is: een eere, lid te zijn der schutterij!

schadeloos te stellen voor te groot verlies van tijd. Het zal in den aanvang reeds genoeg zijn, dat men al zijne krachten wijde om eene wel geregelde en goed geziende schutterij te verkrijgen. Is men eenmaal zoo ver, heeft men vooral de oefening in den wapenhandel van het jeugdige geslacht aangemoedigd, en willen dan zij, die tijd en geld genoeg hebben, zich nog bovendien in het schieten oefenen, wij zullen de eerste zijn het toe te juichen.

Bijlage A.

„Erstlich datt twelff persoenn vther Sinter Claes bruederschap
„unde vther elcker schutterie ¹⁾ twelff persoenn genoempt unde ge-
„stalt sullenn werdenn, mackende saemenn acht ende vertich per-
„soenn vth, welckenn Burgemeistere, Schepenn unde raidt vier
„ende twintich sullen kiesenn muegenn, unde vth denn vier en twin-
„tich sesz persoenn, die hem nutste vnde bequemste bedunckenn,
„tot giltmeisterenn verordenenn vnde derselver in igelicher gilde
„einenn stellenn diewelcke tendens van elkenn Jaer biedenn Bur-
„gemeistern, Schepen vnde Raith, Inn geheel off Inn deel gecon-
„tinuert off affgesath vnde ander Inn hoer plaets gestelt sullenn
„werdenn, welcke sesz mytten Burgemeistern, Schepenn vnde
„Raith myt sampt die ander achtthienn op alle swaere zackenn der
„gemeintenn vnde stat beruerende sullenn muegenn disponerenn vnde
„dair vp sluetenn alst tot waelfart der stat vnde dat gemenebest
„dienenn sal, sunder enich forder verhael vann hoerenn Gildenn tho
„muegenn voerne off dieselve dair vmme tho muegenn versamlenn
„vnde dit vursz. oick myt fürwaerdenn dat dieselve sesz persoenn
„vth krafft vann enigenn Gyltbrievenn by sich selfs sunder tho doin
„Burgemeistern, Schepenn vnde Raith myt sampt der ander ach-
„thienn nict sullen muegen statuerenn noch ordinerenn: Vnde so
„enige gebrekenn vnder den ambachtenn aengaende hoer ordinantiën
„vnde politiën weren off gevielenn dat dieselvige by Burgemeistern
„Schepenn vnde Raith myt denn vier en twintigh sullenn muegenn

¹⁾ Waarschijnlijk de St. Joris, St. Odolf en St. Catharina schutterij.

„tot waelfart der Stat vnde der gemeinenn Burgerenn, corrigiert
 „vnde ter bester politien gebragt werdenn: vnde so enig onverstandt
 „Inn enigenn vernemen der Stat belangende tusschenn Burgemeister,
 „Schepenn vnde Raith vnde den vier en twintig gewiele dair myt
 „dan enicheit erhaldeenn vnde alle onwyll ende wederwerdicheit ver-
 „huet mach werdenn, sal alsulcke onverstandt altyt stain tot de-
 „claratiocenn Stathelders, Cantzlers vnde Raide. Dyt allet by pro-
 „visioenn gehaldenn tho werdenn soe lange alst by K. Mat. siener
 „Matn. Stathelder Cantzler vnde Raith anders hier Inne verschenn
 „vnd ordiniert sal werdenn; Oick behettlick Inn als R. K. Mat
 „hoicheit vnde gerechticheit vnde der stat Inn boeren privilegienn
 „onverkort und Inn oennvolkoemen macht tho blieuen. Des Inn
 „oerkonde syn desen placaitenn myt hoichgedachter R. K. Mat. als
 „Herlougen van Gelre onde Graeuenn van Zutphenn op gedruck-
 „tenn Secret zegels als Siene Mat. Inn desen Fürstendomb gebrui-
 „ckenn laetenn, bestedicht vnde Jder parthienn ein thogestalt.
 „Actum tho Arnhem den vyff en twintigstenn dach Septembris anno
 „vyffhien hondert vnde soeuen en vertigh.”

(Was get.) J. SCHENCK.

Bijlage B.

Raadsignaten der stad Arnhem. Deel X bladz. 16.

Besluit van den raad der stad Arnhem van 9 Junij 1517 „ge-
 „nomen, op supplicatie van de burgeren representerende de schut-
 „tery van St. Catherine,” welke verlangden „consent tot reparatie
 „van deselve schutterie en confirmatie van hare privilegiën ende
 „openinge ende restitutie van St. Catharinendoclen bij St. Jans-
 „poorte.”

„Een eerbaer Raedt etc. gesien hebbende de copie van de privi-
 „legien ende ordonmantie van de schutteryen binnen Arnhem ge-
 „geuen bij den durchluchtigen ende hochgeboren fursten ind Heren

„Wilhelm sone tot Cleve, Gulich ind Bergh hartogh tot Gelre,
 „greve tot Zutphen ende here tot Ravensteyn etc., in date den 9^u
 „dach Julij anno 1538 ¹⁾ ingevoleh der apostille van den eersten
 „Junij naestleden heeft den supplianten geaccordiert ende accordiert
 „mits desen, openinge van St. Catharinen doelen ende reparatie der
 „vervallene schutterye van St. Catharinen mit conditie, dat alle
 „deghene die in de voorscr. schutterye tegenwoordich zijn ende
 „namaels ingenomen sullen worden, sich holden bij die voorscr. pri-
 „vilegien en ordonnantien ende in val enige derselver mit ghenen
 „specialen eedt die stadt verplicht waren, dat deselve in handen
 „van de magistract ede van getrouwichheyt doen, ende den co-
 „uinc van Spaignen vyant sweren.” — enz.

Bijlage C.

*Uit de register memorie en Resolutieboeken 's Hoves
 van Gelderland.*

De consideratien van het hof behelsden in substantie :

„Dat art. 25 van de unie van Utrecht a^o 1597, hier ontoepas-
 „selijk is, terwijl die geen woord spreckt van 't oeffnen in de
 „wapens en 't optrekken en 't schieten na de vogel. Dat 't een
 „gequalificeerde schutterye zoude zyn blykt by geen privilegie of
 „concessie van den Fürst, want het overgegeven boekje bevat al-
 „leen een reglement op de schutterye gemaakt by diverse personen
 „die op den 21sten April 1512 hebben besloten wederom 's jaars-
 „lijks met roers en bogen eenen vogel te schieten, zo als in oude
 „tijden te Putten zoude plaats gehad hebben tot oeffening der
 „wapenen, 't geen in vergetentheyt was geraakt. Behalve dat aan
 „particuliere personen in eene volgestelde regering niet gepermit-

¹⁾ Zie pag. 34 en 42.

„teert kan zijn om sonder approbatie van den Souverein een eigen-
 „willige societeit, corps of collegie op te regten volgens lcx 3 § 1,
 „de coll. et corp. zijnde nog daerenboven bij verscheiden Lands-
 „placaten verboden, verklarende 't geen te voren geschied was als
 „Inkruypfels en ongeoorloofde facta, die occatie gegeven hebben tot
 „'t plegen van insolenties en desordres. Dat ook zoo al in oude
 „tyden het voordeel van de Ingezetenen te gewennen tot 't oeffenen
 „van de wapenen, den wetgever niet heeft kunnen weerhouden om
 „zulke zamenkomsten tot 't schieten na de vogel te verbieden, al-
 „thans tegenwoordig, daar men een geregelde militie heeft, *geen de*
 „*minste nuttigheit* voor 't gemeen van zulke schutterijen te wachten
 „is. Advisierende derhalve dat er geen redenen zijn voorgekomen,
 „waarom het zoogenaamde Gilde of Schutterij tot Putten niet mede
 „zou begrepen zijn onder het verbod by placaten tegen het optrek-
 „ken en schieten na de vogel, dd. 1 febr. 1598; 26 Juny 1619;
 „12 April 1622; 2 febr. 1631 en 2 febr. 1636 niet te min aan de officie-
 „ren overlatende om wanneer aan haar door eenige Ingezetenen word
 „verzocht om tot betooninge van eenige vreugde in particuliere ge-
 „vallen in de wapenen te mogen komen, met slaande trommen op
 „te trekken en salvoos te schieten, nu en dan spaarzaam onder
 „zekere precautiën tegen onordentlijkheden te mogen accorderen en
 „toelaten.”

Bijlage D.

*Uit de Landdagsrecessen te Arnhem 1706—1708 p. 377
 en volg.*

Sabbathi den 5 November 1707.

„Haer Edele mogende gebleken zynde hoe dat daegelyks door de
 „compagnien van soogenoemde vrywilligers verscheiden onordentelyk-
 „heden gepleegd wierden, waardoor de goede borgerye en Ingesctenen

„ontrust en aan verscheyde bewegingen en insultes worden geëxpo-
 „neert, alles strekkende tot wegneming van derselver dier-gekochte
 „vryheid. Ende dewyl haar Edele mogende niet anders voorhebben
 „als de rust, vryheid en privilegiën van de Borgerye en Ingesete-
 „nen te bewaeren tegen alle geweld van binnen en van buyten,
 „hebben Haar Edele mogende goedgevonden daarinne te voorzien
 „en vervolgens verstaen gelyck verstaan en gelasten by deesen, dat
 „alle de compagniën van de sogenaemde vrywilligers in de steden
 „deeser Provincie sullen worden afgeschafft, en dat een ygelyk sijn
 „zal hebben te begeven onder sijn, *Borgerlyke compagnie of schut-*
 „*terye* welke *Borgerlyke compagnien* en *schulterye* zoo als van oudts
 „geweest sijn zullen blyven subsiteren, tot conservatie en main-
 „tien derselver voorregten en privilegien en omdat het salutair
 „oogmerk van haar Edele mogende in deesen magh agtervolgt en
 „niet gecontraïeneert worden, hebben haar Edele mogende goedge-
 „vonden ende verstaen dat soolange de voorsz. afschaffinge der
 „vrywilligers niet in effecte geschied is, geen Lants of Quartiers
 „vergaederingen sullen nitgeschreven worden en dat diegene welke
 „haar onder de voorsz. vrywilligers sullen blyven onthouden ofte
 „op nieuw haar daar onder begeven off commandeeren, verclaart
 „sullen worden gelyk verclaart worden by deesen niet alleen inabil om
 „eenige charges of employen in deese Provincie oyt te connen bekleeden,
 „ne maar ook geapprehendeert zyde als perturbateurs van de gemeene
 „ruste aan den lyve sullen worden gestraft, waar deselve gevonden
 „worden. Dat deese haar Edele mogende resolutie sal worden ge-
 „converteert in een Placaet en alomme gepubliceert tot een yders
 „naerigtinge, enz."

STELLINGEN.

I.

Jure Romano actio *in jure* apud Praectorem edebatur.

II.

Conjectura Cl. Puchtae, (Pand. § 278d) in l. 5 § 10 D. de Instit. Act. (14.3) legendum esse: „ut discipulis..... imperarem,” probanda videtur.

III.

Art. 1685 al. 2 B. W. is in strijd met art. 1273 B. W.

IV.

Al. 2 van art. 1961 B. W. is geene uitzondering op al. 1 van hetzelfde art. Het geheele art. moet als nadere explicatie van Art. 1902 B. W. beschouwd worden.

V.

Art. 3 der wet houdende algemeene bepalingen is niet van toepassing op het publiek regt.

VI.

De erfgenaam heeft niet terstond na de boedelscheiding der eigendom der hem toebedeelde zaken, hij moet de levering afwachten.

VII.

Er mag geen lijfswang worden uitgesproken ter zake van handelsschulden tegen personen, die opgehouden hebben koopman te zijn.

VIII.

Door overeenkomst van vennootschap wordt geen regts-persoon gevormd.

IX.

Het accord, door regterlijk vonnis gehomologeerd, heft der staat van faillissement niet op.

X.

Wisselbrieven zijn na het faillissement van den betrokene vatbaar voor endossement.

XI.

Hooger beroep in criminele zaken is wenschelijk.

XII.

Wanneer het feit dat art. 223 Wetb. v. Strafv. op straffe van nietigheid in iedere dagvaarding vordert, niet is een strafbaar feit, dan moet de beklaagde worden ontslagen van rechtsvervolging.

XIII.

Het duel moet als zelfstandig misdrijf in onze strafwetgeving worden behandeld.

XIV.

Het in brand steken van heide is strafbaar volgens den C. P.

XV.

Afstemming eener begrooting om redenen buiten de begrooting is af te keuren.

XVI.

De opheffing der departementen van eeredicnst en de tocvoeging van deze bij eenig ander departement van openbaar bestuur is af te keuren.

XVII.

Teregt heeft de maarschalk RADEZKY gezegd: „Das „System der stehenden Heere passt für gewisse Zeiten und „gewisse Verhältnisse, jedoch nicht für alle und überall. „Man mag damit auslangen, so lange es in allen Staaten „Sitte bleibt, nur mit stehenden Heeren Krieg zu führen, „so lange nicht blos das Verhältniss der Volksmassen, sondern auch jenes der Staatseinkünfte nicht berücksichtigt „wird. Es *wird* und *muss* von selbst fallen, sobald diese „Bedingungen aufhören.“ *Denkschriften militärisch-poli-*

*tischen Inhalts aus dem Nachlasz des K.K. österreichischen
Feldmarschalls Grafen RADEZKY. Stuttgart 1858. p. 445.*

XVIII.

Het is af te keuren dat in eene bankwet de bepaling voorkome, dat de bank geene andere wissels mag discon- teeren, dan die met drie handteekeningen zijn voorzien.

XIX.

Het is af te keuren dat aan de schutters het verlies van tijd door eene zekere soldij wordt vergoed.

XX.

Ten onregte heeft de minister van financiën zich op de geschiedenis der Engelsche *Country-banks* beroepen als bewijs tegen de vrijheid van het bankwezen.

